

Performans Denetimi Raporu

e-DÖNÜŞÜM TÜRKİYE PROJESİ
ÇERÇEVESİNDE YÜRÜTÜLEN FAALİYETLER

Haziran-2006

832 sayılı Sayıştay Kanunu'na 4149 sayılı Kanun ile eklenen Ek 10'uncu madde uyarınca hazırlanan bu raporun Sayıştay Genel Kurulunun 24.07.2006 tarih ve 5166/6 sayılı kararı ile Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulması uygun bulunmuştur.

Denetim Ekibi:

Levent KARABEYLİ (Uzman Denetçi; Grup Şefi)
Arife COŞKUN (Uzman Denetçi; Ekip Şefi)
Melda SONUVAR (Uzman Denetçi)
Ali ÖZEK (Uzman Denetçi)
Nükrettin PARLAK (Uzman Denetçi)

İç Teknik Danışman: Hayati YAŞAR (Başdenetçi;)

Anket değerlendirme:

Mehmet ÇIVGIN (Denetçi)
Sinan ÖZSOY (Denetçi)
Mehmet KÖKSEL (Denetçi)

T.C. SAYIŞTAY BAŞKANLIĞI
06100 Balgat / ANKARA
Tel: 0 312 295 30 00; Faks: 0 312 295 40 94
e-Posta: sayistay@sayistay.gov.tr
<http://www.sayistay.gov.tr>

İÇİNDEKİLER

ÖZET VE ÖNERİLER	7
BÖLÜM 1: GİRİŞ	23
KONU HAKKINDA BİLGİLER	24
e-Dönüşüm Türkiye (eDTr) Projesi	25
eDTr Projesinin Vizyon, Amaç, Hedef ve Genel Politikaları	26
e-Dönüşüm Türkiye Projesi Eylem Planları	28
Projenin Mali Kaynakları.....	30
DENETİM KONUSU VE KAPSAMI	31
DENETİM AMACI	32
DENETİM METODOLOJİSİ	33
BÖLÜM 2: E-DÖNÜŞÜM TÜRKİYE PROJESİ ÇERÇEVESİNDEKİ FAALİYETLER PLANLI VE KOORDİNASYON İÇİNDE YÜRÜTÜLÜYOR MU?	35
2.1. Projenin Amaç, Hedef ve Politikaları Gerçekçi ve Bütüncül Bir Anlayışla Belirlenmiş midir?	36
eDTr Projesinin Amaç ve Hedefleri.....	36
eDTr Projesinin Performans Kriterleri	39
eDTr Projesinin Benimsenmesi	40
2.2. Proje Kapsamındaki Eylemler Belirlenen Hedeflere Ulaşılmasını Sağlayabilecek Nitelikte ve Uygulanabilir midir?	42
eDTr Projesi Eylemlerinin Belirlenmesi ve Önceliklendirilmesi	42
eDTr Projesi ve Yatırım Programı Uyumu	44
Teknolojik Bağımlılık	47
Sorumlu ve İlgili Kuruluşlarda Önceliklendirme	50
2.3. Projenin Organizasyon Yapısı, Belirlenen Hedeflere Öngörülen Sürede ve Başarıyla Ulaşılmasını Sağlayabilecek Nitelikte midir?	51
eDTr Projesinin Organizasyon Yapısı	51
Koordinasyondan Sorumlu Kurumda Personel Durumu.....	55
Sorumlu ve İlgili Kurumlar	56
2.4. Proje Kapsamında Yürütülen Faaliyetler İzleniyor ve Değerlendiriliyor mu?	57
DPT Tarafından Yürütülen İzleme ve Değerlendirme Çalışmaları.....	57
İzleme Çalışma Grubu ve STK'lar Tarafından Yürütülen İzleme Çalışmaları	58
BT Yatırımlarının İzlenmesi	59
BÖLÜM 3: SÜRDÜRÜLEBİLİR BİR E-DEVLET İÇİN UYGUN BİR ALTYAPI OLUŞTURULMAKTA MIDIR?	62
3.1. e-Devlet Kapsamında Yer Alan Kamu Hizmetlerinin Başarıyla Yürütülebilmesi İçin Teknolojik Alt Yapı ve İnsan Kaynakları Yeterli midir?	63
İnternet Alt Yapısı ve Alternatif Erişim Teknolojileri	63
Sayısal Bölünme/Uçurum	67
Sayısal Uçurumun Azaltılması İçin Alınması Gereken Tedbirler ve Evrensel Hizmetler	71
Nitelikli Personel	73

3.2. Elektronik Ortama Taşınan Kamusal Hizmetlerin Kullanımının Yaygınlaştırılması için Gerekli Çalışmalar Yapılıyor mu?.....	77
Kamusal Hizmetlere Talep.....	77
İnternet Erişim Ücretleri	78
Hizmetlerin Niteliği	80
3.3. Esnek, Mimarisi İyi Tasarlanmış ve Sürdürülebilir Bir e-Devlet Ana Kapısı Kurulmakta mıdır?	82
e-Devlet Ana Kapısı (e-Portal)	82
eDTr Projesi Kapsamında e-Devlet Ana Kapısı	85
e-Devlet Ana Kapısının Kurulumu	86
3.4. e-İmza İçin Güvenli ve Birlikte Çalışmaya Uygun Bir Ulusal Altyapı Kurulmuş mudur?.....	92
Elektronik İmza.....	92
e-İmzanın Hukuki ve Teknik Altyapısı.....	93
ESHS'lerin Faaliyetlerinin Devamlılığı.....	96
Zaman Damgası	97
e-İmza Alanındaki Düzenlemelerin Yeterliliği	97
Elektronik Belge Yönetim Sistemi	99
EBYS'de Güvenlik Seviyeleri	101
Kamuda e-İmza Kullanımının Yaygınlaştırılması	101
Kamu Kurumlarının e-İmzaya Hazır Olma Durumları	102
e-İmza Konusundaki Koordinasyon Faaliyetleri.....	103

BÖLÜM 4: E-DÖNÜŞÜM TÜRKİYE PROJESİ ÇERÇEVESİNDEKİ FAALİYETLERDE MALİYET ETKİNLİĞİ SAĞLANMIŞ MIDIR?..... 105

4.1. eDTr Projesinde, İhtiyaç ve Kaynak Planlaması Yapılıyor ve Kaynaklar Maliyet Etkinliği Sağlayacak Şekilde Kullanılıyor mu?	106
eDTr Projesinde Kaynak Planlaması	106
Eylemlerin Maliyetleri ve Finansman Kaynakları	109
Stratejik Plan Öneri ve Taslaklarında Maliyet Öngörülleri.....	110
Eylem Planları İle Yatırım Programları Arasındaki İlişki.....	111
e-Devlet Ana Kapısının Maliyeti	112
e-İmza Altyapısının Maliyeti	114
Bilişim Sistemlerinin Güvenliği.....	119
Okulların İnternete Bağlanması Projesi	120
Sürdürülebilir Finansman Modeli	120
Alternatif Finansman Kaynakları	121
eDTr Projesinde Mükerrer Maliyetler.....	123
4.2. Yatırım Programında Yer Alan BT Yatırımları eDTr Projesi Hedeflerine Uygun Olarak Önceliklendirilerek, İhtiyaç ve Kaynak Planlaması Yapılıyor ve Değerlendiriliyor mu?.....	125
Yatırım programlarında yer alan BT yatırımları	125
Kaynak Planlaması	129
BT Projelerinin Fiziki ve Mali Gerçekleşmelerinin İzlenmesi.....	132

EKLER..... 135

KISALTMALAR

- ⇒ **AB:** Avrupa Birliği
- ⇒ **BİT:** Bilgi ve İletişim Teknolojileri
- ⇒ **BM:** Birleşmiş Milletler
- ⇒ **BT:** Bilgi Teknolojileri
- ⇒ **BTGM:** Bilgi Toplumu Genel Müdürlüğü
- ⇒ **BTYKA:** Bilgi Teknolojileri Yaygınlık ve Kullanım Araştırması
- ⇒ **DAGM:** Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü
- ⇒ **DB :** Dünya Bankası
- ⇒ **DPB:** Başbakanlık Devlet Personel Başkanlığı
- ⇒ **DPT:** Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı
- ⇒ **DPT-BTDB:** DPT Bilgi Toplumu Dairesi Başkanlığı
- ⇒ **DPT-PYDAD:** DPT Proje Yatırımları Değerlendirme ve Analiz Dairesi Başkanlığı
- ⇒ **EBYS:** Elektronik Belge Yönetim Sistemi*
- ⇒ **eDTr :** e-Dönüşüm Türkiye
- ⇒ **EP:** Eylem Planı
- ⇒ **ESHS:** Elektronik sertifika hizmet sağlayıcıları*
- ⇒ **KDEP:** Kısa Dönem Eylem Planı
- ⇒ **KOSGEB:** Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
- ⇒ **KÖK-SHS:** Kök-Sertifika Hizmet Sağlayıcısı
- ⇒ **KSHS:** Kamu-Sertifika Hizmet Sağlayıcısı
- ⇒ **KSM:** Kamu Sertifikasyon Merkezi
- ⇒ **MEB:** Milli Eğitim Bakanlığı
- ⇒ **MERNİS:** Merkezi Nüfus İdaresi Sistemi
- ⇒ **prg.:** paragraf
- ⇒ **RTÜK:** Radyo ve Televizyon Üst Kurumu
- ⇒ **SSK:** Sosyal Sigortalar Kurumu
- ⇒ **STK:** Sivil Toplum Kuruluşları
- ⇒ **TAKBİS:** Tapu Kadastro Bilgi Sistemi
- ⇒ **TBD:** Türkiye Bilişim Derneği

- ⇒ **TBMM:** Türkiye Büyük Millet Meclisi
- ⇒ **TBV:** Türkiye Bilişim Vakfı
- ⇒ **TK:** Telekomünikasyon Kurumu
- ⇒ **TSE:** Türk Standartları Enstitüsü
- ⇒ **TTAŞ:** Türk Telekomünikasyon A.Ş.
- ⇒ **TÜİK:** Türkiye İstatistik Kurumu
- ⇒ **TUENA:** Türkiye Ulusal Enformasyon Altyapısı Ana Planı
- ⇒ **TÜBİSAD:** Türkiye Bilişim Sanayicileri ve İşadamları Derneği
- ⇒ **TÜBİTAK-BİLTEN:** Bilgi Teknolojileri ve Elektronik Araştırma Enstitüsü
- ⇒ **TÜBİTAK-UEKAE:** Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu'na bağlı Ulusal Elektronik ve Kriptoloji Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü
- ⇒ **TÜRKSAT:** Ulaştırma Bakanlığına bağlı Uydu Haberleşme ve Kablo TV İşletme A.Ş.
- ⇒ **UNESCO:** Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
- ⇒ **UYAP:** Ulusal Yargı Ağı Projesi
- ⇒ **VEDOP:** Vergi Dairesi Otomasyon Projesi
- ⇒ **YBS:** Yönetim Bilgi Sistemi

* İşaretili sözcüklerin anlamları rapor ekleri arasında yer alan sözlük kısmında yer almaktadır.

ÖZET VE ÖNERİLER

ÖZET VE ÖNERİLER

1. Günümüzde bilgi teknolojilerindeki gelişmeler bütün ülkeler ve bölgesel oluşumlarda; dünyadaki hızlı değişime uyum sağlayabilen, nitelikli insan gücü ile bilgiye erişebilen, üretebilen ve kullanabilen bir “bilgi toplumu”na dönüşme vizyonunun oluşmasına yol açmıştır. Dünyadaki gelişmeler ışığında konu, Avrupa Birliği'nin (AB) de gündemine girmiş, bu vizyonu gerçekleştirmek üzere, “e-Avrupa” Stratejik Planı ve Eylem Planları kabul edilmiştir.
2. e-Dönüşüm Türkiye (eDTr) Projesinin başlangıcından bu yana iki eylem planı hazırlanmış ve uygulamaya konulmuştur. Her iki eylem planının ilk maddesi, bilgi toplumuna hazırlık sürecinde mevcut potansiyeli değerlendirerek ülke önceliklerinin ve uygulama hedeflerinin belirlenmesinde önemli bir araç olan “Bilgi Toplumu Stratejik Planı”nın hazırlanması olmuştur. Bu alandaki proje ve eylemlerin doğru belirlenmesi ve uygulanmasına ışık tutacak söz konusu stratejik plan, Temmuz 2006 itibarıyla hazırlanmış, ancak tamamlanıp, uygulamaya konulmamıştır.(prg.1.17)

PROJENİN KOORDİNASYONU

eDTr Projesinin Amaç ve Hedefleri

3. Projenin başlangıcında ortaya konan amaç ve hedefleri, ülkemizin bilgi toplumu alanında mevcut durumunun güncel, bilimsel ve ayrıntılı tespitlerini, iç dinamiklerini ortaya koyan çalışmalar yapılmadan, kısa vadeli bir yaklaşımla belirlenmiş; daha çok AB'nin hazırladığı metinlerin ülkemize uyarlanması şeklinde olmuştur. Öte yandan, belirlenen hedefler yıllık ve somut ara hedeflere dönüştürülmemiştir. (prg.2.1-2.8)
4. Performans kriterleri, projelerin izlenmesi, başarısının ölçülmesi ve kalite güvencesinin sağlanmasında en önemli araçlardan biridir. Projenin başında proje ve alt projeleri için, amaç ve hedeflerin gerçekleşip gerçekleşmediğini, ne ölçüde başarılı olduğunu ve ülkemizin bilgi toplumu olma yolunda ne kadar mesafe kat edildiğini değerlendirme olanağı sağlayacak performans kriterleri belirlenmemiştir. Bu konuya projenin dördüncü yılında hazırlanan stratejik plan taslağında genel olarak yer verilmiştir. Proje ve projenin alt projeleri ile performans kriterleri yeterli ve tam olarak ilişkilendirilmeli; düzenli olarak değerlendirilmesi sağlanmalıdır. Zamanında önlem alınmazsa başarı oranı düşük ve son derece riskli e-Devlet projelerinin, geçmişte olduğu gibi gelecekte de, başarısı izlenmeden ve faydaları değerlendirilmeden uygulanması, projenin verimli ve etkin bir şekilde uygulanamaması sonucunu doğurabilir.(prg.2.10-2.13)
5. Bilgi toplumu projelerinin üst düzeyde sahiplenilmesi ve ilgili bütün taraflarca benimsenmesi, projelerin başarısı açısından önem taşımaktadır. eDTr Projesinde üst düzeyde bir sahiplenme

olmasına karşılık, uygulamacı kurumlar tarafından yeterince algılanmadığı ve benimsenmediği görülmektedir. (prg. 2.14. -2.17)

6. *eDTr Projesi çerçevesindeki faaliyetlerin planlı ve koordinasyon içinde yürütülmesi ve başarılı sonuçlar alınabilmesi için:*
- *Projenin amaç ve hedefleri; bilgi toplumu ölçütleri de esas alınarak, güncel bilimsel ve ayrıntılı mevcut durum tespitleri, envanter kayıtları, ülkenin kendi iç dinamikleri ve gelişmişlik düzeyine yönelik belirlemeler ışığında gözden geçirilmelidir. Amaç ve hedefler, yıllık ve ara hedeflere dönüştürülmeli, kurumlarda eDTr Projesinin hedefleri ile uyumlu kurumsal hedefler oluşturulmalıdır.*
  - *Bilgi toplumu stratejik planında; uygun teknolojik altyapı, insan kaynakları ve finansman kaynakları tutumlu kullanılarak, ülkemizi bilgi toplumuna hazırlayacak amaç ve hedefler ile eylem ve projeler net olarak ortaya konulmalı, öncelikler belirlenmeli, zamanında, uygun maliyetler ve eşgüdüm içinde uygulamaya konulmalıdır.*
  - *e-Dönüşüm faaliyetlerinin etkinliğini, verimliliğini, kaynakların tutumlu bir şekilde kullanılıp kullanılmadığını değerlendirme olanağı verecek, proje yönetimi ve teknik kalite unsurlarının içeren performans kriterleri açık ve net olarak tespit edilmelidir. Bu kriterler; genelde, bilgi toplumu olma yolunda, ülkemizdeki gelişmeleri; özelde de eylem planındaki projelerin başarı düzeyini izlemeye ve değerlendirmeye elverişli olmalı ve bilgi toplumu stratejik planıyla ve eDTr Projesi eylem planı projeleri ile ilişkilendirilmelidir.*
  - *Projenin amaç, hedef ve politikalarının ilgili kurumlar ve kamuoyunda yeterince tanınması ve benimsenmesi sağlanmalıdır.*

Proje Eylemlerinin Belirlenmesi ve Önceliklendirilmesi

7. eDTr Projesi kapsamında yapılacak işler, 2003-2005 dönemi için birbirini takip eden iki ayrı eylem planı ile belirlenmiştir. Eylem planlarında yer alan projeler, genelde hedeflerin gerçekleştirilmesine uygun olmakla birlikte, başlangıçta bazı önemli projelerin eylem planlarına dahil edilmediği görülmektedir. Üstelik, proje eylemleri uygulamadan çok, raporlama ile sonuçlanması öngörülen, kısa dönemli eylemlerdir. (prg. 2.19)
8. Söz konusu eylem planlarında eylemler önceliklendirilmemiş ve projelere ilişkin ara hedefler belirlenmemiştir. Bunun yanı sıra, zaman/iş/maliyet esası ile projelerin izlenmesini sağlayacak iş programları oluşturulmamıştır. Bu durum, projenin başarısını olumsuz etkilemiş; izleme ve zamanında önlemler alma fırsatını ortadan kaldırmıştır. Öte yandan danışman firma tarafından hazırlanan stratejik plan önerisinin katkısıyla DPT tarafından hazırlanan stratejik plan taslağında, sadece yıl bazında gerçekleşme tahminlerine yer verilmiştir. Hedeflerin eyleme dönüştürülmesinde, ara hedeflerin gerçekleştirmelerini takip açısından ayrıntılı, net, ölçümlenmeye uygun bir yapı oluşturulmamıştır. (prg. 2.20-2.21)
9. Öte yandan uygulamada; 2003-2005 yıllarını kapsayan dönemde bilgi toplumu stratejisinin oluşturulması, e-Devlet uygulamaları Bilgi ve İletişim Teknolojileri (BİT) envanterinin

belirlenmesi gibi yönlendirici ve işin başında tamamlanması büyük önem arz eden eylemler başta olmak üzere, eylemlerin bir kısmının tamamlanamadığı görülmektedir.(prg. 2.19)

10. *Ülkenin bilgi teknolojisi altyapısı ve kapasitesi, halihazırda sunulan kamu hizmetlerinin durumu, kurumsal değişim, gelişme dinamikleri, zayıf ve güçlü yönler titizlikle analiz edilerek projenin eylemleri zaman/iş/maliyet esasları ile belirlenmelidir. Eylemler ve projelerde önceliklendirme yapılmalı, zamanında hayata geçirilmesi için etkin çözümler üretilmelidir.*

eDTr Projesi İle Yatırım Programı Uyumu

11. Kamu yatırımları Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı (DPT) tarafından planlanmakta, değerlendirilmekte ve izlenmektedir. DPT-Bilgi Toplumu Dairesi Başkanlığı (BTDB) 2003 yılından itibaren alandaki yatırımları değerlendirme ve izlemeye yönelik çalışmalar yapılmıştır. 2005 yılı yatırım programına kadar, BİT yatırımları ayrı bir kalem olarak izlenmemiştir. İlk kez 2004 yılında, 2005 yılı Yatırım Programına alınacak ve eDTr Projesi ile ilgisi kurulabilecek kamu yatırım tekliflerinin "BİT" ve "eDTr" kısaltmasıyla işaretlenmesi ve projeye uygunluğu konusunda görüş alınmak üzere, DPT-BTDB gönderilmesine ilişkin düzenleme yapılmıştır. Ancak uygulamada, söz konusu nitelikleri taşıyan yatırım tekliflerinin çok azının bu şekilde işaretlendiği ve görüş alınmak üzere DPT-BTDB'ye gönderildiği görülmektedir. Ayrıca, söz konusu projelere BTDB'nin verdiği görüşün, projeyi inceleyen ve yatırım programına alınma kararını veren DPT sektör uzmanları açısından bağlayıcılığı bulunmamaktadır.
12. BİT projeleri yatırım programına alınırken, eDTr Projesi eylem planları ile bağlantısı yönünden yeterince irdelenmemektedir. Bu nedenle projeler, eDTr Projesinin amaç, hedef ve eylem planları ile uyumlu, doğru, bütüncül ve mükerrerlikleri önleyecek şekilde değerlendirilememektedir. (prg. 2.23-2.26)
13. *Türkiye'nin bilgi toplumuna dönüşüm çabalarında elindeki kaynakları en verimli şekilde, bütüncül bir anlayışla planlayarak kullanması büyük önem taşımaktadır. Yatırım programlarına teklif edilen yeni BİT projeleri, geçmişten günümüze devam eden BİT yatırımları göz önünde bulundurularak ve e-Dönüşümün alt yapısı değerlendirilerek oluşturulmalı ve tüm projeler zaman/ maliyet esasları ile izlenmelidir.*

Teknolojik Bağımlılık

14. eDTr Projesi gibi teknoloji ağırlıklı projeler, ister istemez teknoloji tercihi yapılmasını gerektirmektedir. Bağımlılık düzeyi yüksek tercihler yapılması, ileride verimsiz, pahalı ve koşullara uyum sağlayamayan bir yapı ile karşı karşıya kalınmasına neden olacaktır. DPT, yatırım programına alınacak BİT projeleri değerlendirilirken kullanılan analizlerde teknolojik bağımlılık unsuruna yer verilmekle birlikte, bu husus uygulamada yeterince incelenmemiştir. (prg. 2.27-2.30)
15. *eDTr Projesinin genel bir teknik tasarımı yapılmalı ve teknolojik bağımlılık yaratmayan çözümler üretilmelidir. Proje kapsamında yer alan eylemler ve BİT yatırımları planlanırken,*

mal ve hizmet alımı yapılırken teknolojik bağımlılığa yol açmayacak, açık standartlara dayalı çözümler tanımlanmalı ve üretilmelidir. Ayrıca yatırım programına alınacak tüm BİT projelerinin değerlendirilmesinde teknolojik bağımlılık yaratılmamasına önem verilmelidir. Uygulamayı izlemek ve yönlendirmek için sorumlu bir teknik merkez oluşturulmalıdır.

Sorumlu ve İlgili Kuruluşlarda Önceliklendirme

- 16.** eDTr Projesi kapsamındaki eylemler uygulanırken, ilgili kurumlarda sorumlu ekip veya birimler oluşturulmadığı ve önceliklendirme yapılmış bir iş programı hazırlanmadığı görülmektedir. Oysa, koordinasyon biriminin eDTr Projesinin teknik ve mali değerlendirmesini yapabilmesi, riskleri belirleyebilmesi ve projenin başlangıç aşaması dahil her aşamasında düzeltici kararlar alınmasını sağlaması, projeyi bir bütün olarak görebilmesine bağlıdır. Kamu kurumlarının büyük bir bölümünde, bilgi işlem merkezleri bulunmakla birlikte, üst yönetimleri tarafından onaylanmış bir e-Devlete uyum stratejisi, eDTr Projesine uygun hedefleri ve sorumlu ekipleri bulunmamaktadır. (prg. 2.31-2.34)
- 17.** *Sorumlu ve ilgili kuruluşlar ile çalışma grupları kendi görev alanları ile ilgili konulardaki iş programlarını yapıp, uygulama öncesi koordinasyondan sorumlu kuruma vermelidir. Bunun yanı sıra projenin her aşamasında yapılan değişiklikler koordinasyon biriminin görüşü alınarak uygulanmalıdır.*

Projenin Organizasyon Yapısı

- 18.** eDTr Projesinin hayata geçirilmesi, en üst seviyede yönlendirilmesi ve izlenmesi amacıyla, Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Başkanlığında, sekreteryaya hizmetlerini DPT'nin yürüttüğü "e-Dönüşüm Türkiye İcra Kurulu" kurulmuştur. Ayrıca, projenin organizasyonunda eDTr Projesi ile ilgili konularda İcra Kuruluna öneri hazırlamak üzere Danışma Kurulu oluşturulmuştur. Projenin koordinasyonu, izlenmesi, değerlendirilmesi ve yönlendirilmesi ile ilgili olarak DPT görevlendirilmiş, 2003 yılının Mart ayında DPT bünyesinde doğrudan bir müsteşar yardımcısına bağlı olarak BTDB (Bilgi Toplumu Dairesi Başkanlığı) kurulmuştur. Ayrıca, DPT'ye çalışmalarında destek vermek üzere sekiz çalışma grubu bulunmaktadır. eDTr Projesinin mevcut organizasyon yapısı amaç ve hedeflerin gerçekleştirilmesi, eylemlerin zamanında yerine getirilmesi ve koordineli bir şekilde yürütülmesinde bu güne kadar yetersiz kalmıştır. (prg. 2.35-2.44)
- 19.** eDTr Projesinin koordinasyon görevi, yaklaşık 10 uzmandan oluşan BTDB tarafından, DPT'nin diğer birimlerinin yeterince katkısı sağlanmadan yürütülmektedir. Bu kapsamda bir projenin koordinasyonu, yönlendirmesi, izlenmesi, Türkiye'nin Bilgi Teknolojileri (BT) yatırımlarının değerlendirilip proje ile entegrasyonunun sağlanması ağır bir iş yükü oluşturmaktadır. Çalışanlarının tüm iyi niyetli çabalarına rağmen, koordinasyon görevi bu yapı ve eleman sayısı ile yeterince verimli ve etkin bir şekilde yürütülememektedir. eDTr Projesinde sorumlu ve ilgili kurumlar, projenin eylem planlarında gösterilmiştir. Ancak

bunların yetki, sorumluluk ve iş tanımları açık ve net bir şekilde ortaya konulmadığı gibi gerçekçi bir zaman ve kaynak planlaması da yapılmamıştır. (prg. 2.45-2.47)

20. *Projeyi etkin bir şekilde planlayıp, uygulayacak ve sonuçlarını alt projelerle birlikte izleyecek bir koordinasyon yapısı kurulabilmesi için;*

➤ *İlgili tüm birimlerin koordinasyon içinde çalıştığı, yürütülen projelerin eDTr Projesinin genel politikalarına uygun bir şekilde planlanmasını ve gerçekleştirilmesini sağlayan bir organizasyon yapısı oluşturulmalıdır. Ayrıca, organizasyon yapısı içinde yer alan tüm birimler ve sorumlu kuruluşların faaliyetlerine ilişkin olarak DPT'ye düzenli ve yeterli bilgi akışı sağlanmalı ve sonuçlar raporlanmalıdır.*

➤ *eDTr Projesinin etkin koordinasyonu için öncelikle ihtiyaç duyulan personel sayısı ve nitelikleri belirlenmeli ve buna uygun personel istihdam edilmelidir. Bunun yanı sıra DPT'nin diğer birimlerinin katkıları sağlanmalıdır. Projede yer alan bütün kurum ve kuruluşların yetki, sorumluluk ve iş tanımları, açık ve net bir şekilde belirlenmelidir.*

Proje Kapsamında Yürütülen Faaliyetlerin İzleme ve Değerlendirmesi

21. eDTr Projesi eylem planları çerçevesinde yürütülen faaliyetlerin, uygulamada DPT-BTDB ve bir sivil toplum kuruluşu olan Türkiye Bilişim Derneğinin (TBD) koordine ettiği İzleme Çalışma Grubu tarafından izlenmesi ve değerlendirilmesi öngörülmüştür. Ancak, gerek DPT-BTDB tarafından yayınlanan değerlendirme raporları gerekse izleme çalışma grubunun çalışmaları düzenli, bütüncül ve projeyi yönlendirici olamamıştır. (prg. 2.50-2.52)

22. Öte yandan Türkiye'nin bilgi ve iletişim teknolojileri alanındaki yatırımlarının eDTr Projesi ile ilişkisi de göz önünde bulundurularak izlenmesi ve değerlendirilmesi büyük önem taşımaktadır. Uygulamada DPT bilgi sistemi verilerinin ve kodlama sisteminin yetersizliğinin de etkisiyle, BİT projelerinin tespiti ve değerlendirilmesi tam olarak yapılamamakta, eDTr Projesinin, yatırım programı ve devlet bütçesi ile bağlantısı kurulamamaktadır. Ayrıca, DPT yönetim bilgi sisteminde, yatırımların büyük bir bölümünün "muhtelif" tanımlaması altında toplanması nedeniyle, illere ve bölgelere göre dağılımını sağlıklı bir şekilde izlemek mümkün olamamaktadır. (prg. 2.53-2.60)

23. *Projede görevli kurumların faaliyetleri ve eylem planları, yatırım programında yer alan tüm BİT projeleri ile birlikte iş/zaman/maliyet esasıyla izlenmeli ve değerlendirilmelidir. Koordinasyondan sorumlu kurumun projeye ilişkin yönetim bilgi sistemi, zamanında düzeltici kararlar alınmasını sağlayacak raporlar oluşturulmasına elverişli olmalıdır.*

TEKNİK ALTYAPI

24. Bilgi toplumunun gelişimi ve e-Devlet hizmetlerinin iyi bir şekilde sunumu yeterli internet altyapısına ve erişim olanaklarına bağlıdır. Ülkemizde kullanılan internet erişim şekilleri incelendiğinde; internet kullanan hanelerde en yaygın erişim türü dial-up olup; kalanının ise,

çeşitli geniş bant teknolojileri ile internete bağlanmakta olduğu görülmektedir. Ülkemizde geniş bant teknolojileri oldukça yenidir ve yeterli yaygınlık sağlanamamıştır. (prg. 3.1-3.12)

İnternet Altyapısı ve Alternatif İletişim Teknolojileri

25. eDTr Projesi eylem planlarında ve stratejik plan taslağında; hızlı, kesintisiz, ekonomik ve güvenli erişimi sağlamaya ve “internet erişim” altyapısını toplumun tüm kesimlerinin hizmetine sunmaya yönelik eylemlere yer verilmiştir. Ancak 2003–2005 yılları arasında, uygun teknik alt yapının oluşturulmasına yönelik faaliyetler koordinasyon içinde ve zamanlı bir şekilde yürütülemediği. Nitekim, Türkiye genelinde internet kullanım oranı, özellikle Avrupa ülkeleri ortalamasının altında iken, kullanılmayan internet kapasitesinin yüksek olması, internet erişiminin ve kullanımının yaygınlaştırılması konusunda zafiyetlerimizin olduğunu göstermektedir. (prg.3.1-3.12)
26. *eDTr Projesi eylem planlarında da ifade edildiği gibi, e-Devlet yatırımlarının ülkemiz ihtiyaçlarına ve önceliklerine uygun olarak koordinasyon içinde yapılması; Türkiye'nin e-Dönüşümünün başarısı için büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle; hızlı, kesintisiz, ekonomik ve güvenli erişimi sağlamaya ve “internet erişim” altyapısını toplumun tüm kesimlerinin hizmetine sunulmasını sağlayacak yatırımlara ilişkin strateji oluşturularak, zamanlı ve koordinasyon içinde yürütülmesi sağlanmalıdır.*

Sayısal Uçurum ve Evrensel Hizmetler

27. Günümüzde, e-Devlet hizmetlerinde BİT altyapısının kurulması kadar önemli olan diğer bir husus da, halkın bu teknolojiye adil bir şekilde erişiminin sağlanmasıdır. Kısaca, BİT'e erişimde adaletsizlik olarak tanımlanabilecek olan sayısal uçurumun azaltılmaması durumunda, yüksek maliyetli BİT yatırımları atılabilir olacaktır.
28. Sayısal uçurumun ölçülmesinde kullanılan en önemli iki göstergesi bilgisayar ve internet bağlantısı sayısının; yaş, gelir, eğitim, meslek ve cinsiyet grupları gibi toplumun değişik sosyal katmanları ile coğrafi bölgeler, haneler, işyerleri arasındaki dağılımıdır. eDTr Projesinin 2003–2004 Kısa Dönem Eylem Planında (KDPE) yer alan, bilgi toplumu ölçütlerinin belirlenmesi ve sayısal uçurumun doğru ve tam değerlendirilmesine ilişkin bilgi ve istatistikler üretme görevi, Türkiye İstatistik Kurumuna (TÜİK) verilmiştir. 2003-2005 yıllarında, sayısal uçurumun doğru belirlenmesini sağlayacak, yeterli bilgi ve istatistikler üretilmemiştir. Bu durum, sayısal uçurumun azaltılması için doğru politikalar üretilmesini güçleştirmektedir. (prg. 3.13-3.24)
29. Günümüzde sayısal uçurumun önlenmesine yönelik olarak geliştirilen politikalar içinde, “evrensel hizmetler” ön plana çıkmaktadır. 2003–2005 Eylem planları ve stratejik plan taslağı incelendiği zaman; eDTr Projesi kapsamında sayısal uçurumun azaltılması amacıyla, yeterli eylem belirlendiği söylenebilir. Bu alanda halka ücretsiz internet erişiminin sağlanması, Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) bünyesindeki okullarda bilgi teknolojisi sınıflarının oluşturulması, internete bağlanması ve halkın kullanımına açılması gibi eylemler örnek verilebilir. Ancak,

sayısal uçurumun azaltılması ve evrensel hizmetlerin yaygınlaştırılması için yapılan planlar, ülkemizin BT envanter çalışması halen yapılmadığı için bölgesel dengesizlikleri giderecek ve sayısal uçurumu azaltacak bir önceliklendirmeye dayanmamaktadır. Ayrıca, halkın internete ücretsiz erişimine ilişkin planlanan eylemlerin önemli bir kısmı, eDTr Projesi eylem planlarında yer alan birçok eylem gibi süresi içinde tamamlanamamıştır. (prg. 3.25-3.32)

30. *Sayısal uçurumun azaltılması konusunda doğru politikaların geliştirilebilmesi ve uygulanabilmesi için öncelikle ülkemizin bu alandaki mevcut durumu tespit edilmelidir. Eylemler hızlı, kesintisiz, güvenli ve ucuz bir erişimi sağlayacak; coğrafi ve sosyal eşitsizlikleri azaltacak, herkesi kapsayacak ve kullanıcılara alternatifler sunacak şekilde planlanmalı ve süresi içinde tamamlanmalıdır.*

Nitelikli Personel

31. eDTr Projesi kapsamında gerçekleştirilen projelerin planlanması, uygulanması ve sürdürülmesi, bilgi teknolojileri alanında nitelikli ve deneyimli personel ihtiyacını da beraberinde getirmektedir. Ülkemizde kamuda çalışan işgücünün ne kadarının BT personelinde bulunduğu ve bu alandaki işgücü açığını belirlemeye yönelik sağlıklı ve düzenli bir çalışma bulunmamaktadır. Kamuda çalışan BT personeli envanterinin çıkarılmasında yardımcı olabilecek kamu personel bilgi sistemi kurulması ve kamu çalışanlarının bilgisayar yetkinliğinin artırılması konusunda Devlet Personel Başkanlığının (DPB) yaptığı çalışmalar, Mayıs 2006 itibariyle sonuçlanmamıştır. Öte yandan bilgi toplumunun gerektirdiği insan kaynağını yetiştirmek amacıyla, MEB'in yürüttüğü projelerde de planlanan süre içinde yeterli ilerleme kaydedilememiştir. (prg. 3.32-3.40)
32. *Kamu ve özel sektörde bilişim konusunda mevcut ve ihtiyaç duyulan insan kaynağı envanteri en kısa zamanda çıkartılmalı; BT personeli alan bilgileri artırılacak şekilde eğitilmelidir. Özellikle e-Devletin sürdürülebilirliğini sağlamak için yazılım gibi sürekli destek ve kaynak gerektiren alanlarda, bağımlılığı azaltacak ve kendi insan kaynaklarımızın yetiştirilmesini sağlayacak tedbirler alınmalıdır.*

e-Hizmetlerin Kullanımının Yaygınlaştırılması

33. Kamusal hizmetlerin elektronik ortama aktarılması yanında, bu hizmetlere olan talebin ve kullanım seviyesinin de belirli bir plan çerçevesinde artırılması büyük önem arz etmektedir. Ülkemizde BT sahiplik ve internet erişim oranı son derece düşüktür. Üstelik bu oran, alt gelir gruplarında daha da düşmekte, coğrafi bölgelere göre de ciddi farklılıklar göstermektedir. Bunun yanı sıra, internet erişim ücretlerinin yüksekliği de e-hizmetlere talep seviyesini olumsuz etkileyen bir başka unsurdur. Ülkemizde BT kullanımının yaygınlaştırılmasına yönelik çeşitli çalışmalar sürdürülmekle birlikte bu çalışmaların belirli bir strateji çerçevesinde yürütülmemesi sonucu BT kullanımı ve e-Devlet hizmetlerine talep konusunda yeterli gelişme sağlanamamıştır. (prg. 3.45-3.53)

34. Elektronik ortama taşınacak hizmetlerin yaygınlaştırılması için;

- Kullanımı basit, zaman ve maliyet tasarrufu sağlayacak hizmetlere öncelik verilerek, vatandaşın e-Devlet hizmetlerini kullanma alışkanlığı geliştirilmelidir.
- Toplumun her sosyo-ekonomik kesimine, katlanabilecekleri bir bedel karşılığında internete erişim imkânı sağlayacak tedbirler alınmalıdır.
- Özellikle kırsal kesimde yaşayan ve/veya sosyo-ekonomik açıdan güçsüz bireylerin e-Devlet hizmetlerine erişebilmesini sağlamak üzere; kamuya açık ücretsiz internet erişim merkezleri oluşturulmalıdır.
- İnternete erişim, evrensel hizmet ilkeleri uyarınca adil bir şekilde ve belirli bir plan çerçevesinde yaygınlaştırılmalıdır.

e-Devlet Ana Kapısı (e-Portal)

- 35.** Birden fazla kuruma başvurularak tamamlanabilen hizmetler (*bileşik hizmetler*) başta olmak üzere, kamu hizmetlerinin klasik usulde sunulmasının yarattığı; bürokrasi, zaman kayıpları, hatalar ve yüksek maliyetleri azaltmak amacıyla tek bir noktadan, merkezi ve kategorize edilmiş bilgiye erişimi sağlayan, gelişmiş kamu portalı, başka bir deyişle e-Devlet Ana Kapısı kurulması, birçok ülkede olduğu gibi ülkemizde de eDTr Projesi ile gündeme gelmiştir. (prg. 3.54-3.60)
- 36.** Proje kapsamında, bir e-Devlet Ana Kapısının oluşturulması ve çalışmaların DPT tarafından yürütülmesi öngörülmüştür. Başlangıçta DPT, uygulama projesinin 2005 yılı sonunda ihale edilerek, 2006-2007 yıllarında hayata geçirilmesini önermiştir. Ancak DPT'nin ana kapıyı kurmak için sunmuş olduğu bu takvim eDTr Projesi İcra Kurulu tarafından geç bulunarak, Eylül 2004'de bu görev ve sorumluluk, sakıncalarına rağmen, özelleştirme sürecinde olan Türk Telekomünikasyon A.Ş.'ye (TTAŞ) verilmiştir. Ana kapının kurulması işi, Kasım 2005'te TTAŞ tarafından ihale edilmiştir. Ancak, TTAŞ'nin özelleştirilmesiyle, e-Devlet ana kapısının kurulmasına yönelik çalışmalar kesintiye uğramıştır. Bu nedenle e-Devlet ana kapısının kurulması ve yönetilmesi görev ve sorumluluğu, TTAŞ'den alınarak Ulaştırma Bakanlığı ve Bakanlığa bağlı Uydu Haberleşme ve Kablo TV İşletme A.Ş.'ye (TÜRKSAT) verilmiştir. Ana kapının kurulmasından sorumlu kuruluşun belirlenmesinde yapılan bu değişiklikler, e-Devlet hizmetlerinin elektronik ortama aktarılması ve etkileşimli olarak sunulmasında gecikmelere yol açacaktır. (prg. 3.61-3.67)
- 37.** e-Devlet Ana Kapısı projesinin devir koşullarının ne olacağına ilişkin TTAŞ ile TÜRKSAT arasında henüz bir düzenleme yapılmamıştır. Dolayısıyla, Haziran 2006 itibariyle, e-Devlet Ana Kapısı projesinin yüklenici firması ile yapılan sözleşmenin ve diğer kurulu sistemlerin hangi koşullarda devredileceği, projenin finansmanın nasıl sağlanacağı ve devir işlemlerinin hukuki alt yapısının ne olacağı konuları açıklığa kavuşmamıştır. eDTr Projesinin 4'üncü yılında e-Devlet Ana Kapısının hangi kurum tarafından ve nasıl kurulacağı konusunda bile doğru bir belirleme yapılamamıştır. (prg. 3.68-3.79)

38. *Esnek, mimarisi iyi tasarlanmış, güvenli ve sürdürülebilir bir e-Devlet ana kapısını kurabilmek için;*
- *BT, sistem entegrasyonu, e-Devlet mimarisi, kamu iş süreçleri konusunda yeterli ve deneyimli kadrolardan oluşan bir organizasyon yapısı oluşturulmalı,*
  - *eDTr Projesi ve stratejik planla koordinasyonu iyi bir şekilde sağlanmalı,*
  - *Ana kapı kurulum çalışmaları titizlikle kontrol edilmeli,.*
  - *Kişisel ve kamusal bilgilerin güvenliğini sağlamak için gerekli yasal ve teknik önlemler alınmalıdır.*

e-İmza

39. Elektronik ortamda bilgi güvenliğinin sağlanmasında ön plana çıkan araçlardan birisi de “Elektronik İmza” (e-İmza) dır. Elektronik ortamda yapılan işlemlerde bilgi güvenliğinin vazgeçilmez unsurları olan kimlik ispatı, bütünlük, gizlilik ve inkâr edilemezlik gibi unsurlar, e-İmza teknolojilerince güvence altına alınabilmektedir. Ülkemizde, Temmuz 2004 tarihinde yürürlüğe giren, 15 Ocak 2004 tarih ve 5070 sayılı Elektronik İmza Kanunu ile kamu kurum ve kuruluşlarının Kanunda belirtilen koşulları taşıyan bir sertifika hizmet sağlayıcısından nitelikli e-İmza sertifikasını münferit olarak temin etmelerine imkân tanınmıştır. Daha sonra Eylül 2004 tarihli Başbakanlık Genelgesi ile, kamu kurum ve kuruluşlarının elektronik sertifika ihtiyaçlarının tek merkezden sağlanması kararlaştırılmış ve Kamu Sertifikasyon Merkezi kurma görevi TÜBİTAK-Ulusal Elektronik ve Kriptoloji Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü’ne (UEKAE); kurulacak bu yapıya uyum için kamu kurum ve kuruluşlarında yürütülecek çalışmaları koordine etme sorumluluğu da DPT’ye verilmiştir. (prg. 3.80-3.92)
40. e-İmza alanı, yasal düzenlemelerde yeterince tanımlanmış ve düzenlenmiş değildir. Bu alandaki yapılan düzenlemeler, güvenli e-İmza oluşturma ve doğrulama araçları için birtakım teknik kriterler belirlenmesi ile sınırlı kalmıştır. Bu durum, sektöre yapılmış tüm yatırımların, ölü yatırım haline gelmesine yol açabilecek riskler yaratacaktır. e-İmzanın e-uygulamaya entegrasyonunu ve birlikte işlerliğini olumsuz etkileyebilecek ve sektöre yapılmış tüm yatırımların, ölü yatırım haline gelmesine yol açabilecek riskler söz konusudur. (3.97-3.99)
41. 2005 yılı sonu itibarıyla, kamu kurumlarının e-İmzaya geçişi konusunda yeterli gelişme kaydedilememiştir. Ayrıca, kurumların hazırlık durumu; e-İmzaya hangi tarihe kadar, hangi kurumların, hangi önceliklerle ve hangi teknolojileri kullanarak geçmesi gerektiği; riskli alanlar, felaket senaryoları, çözüm önerileri, fayda-maliyet analizleri ve fizibilite etütleri, işlemlerde kurumların görev ve sorumlulukları, finansman kaynakları ve yöntemleri vb. konularda bir çalışma yapılmamıştır. (prg. 3.102-3.116)
42. *Kamuda, birlikte işlerliği ve güvenliği sağlanmış bir e-İmza sisteminin kurulabilmesi, kullanımının yaygınlaştırılması ve bu alanda mükerrer yatırımların önlenmesi için;*
- *mevcut altyapının, iş süreçlerinin gözden geçirilerek e-İmza kullanımına uygun hale getirilmesi gerekmektedir.*

- *hangi kurumun, hangi tarihte e-İmzaya geçeceği konusunda kapsayıcı ve eşgüdümlü bir geçiş planı hazırlanmalı ve e-İmzaya geçilmesi ile sağlanacak maliyet tasarrufları ve faydaları belirlenmelidir.*
- *e-Devlet hizmetleri konusunda yapılacak yatırımlarda, e-İmza ihtiyaçları da göz önünde bulundurulmalıdır.*

Elektronik Belge Yönetim Sistemi (EBYS)

43. e-Devlet hizmetleri, kurumlarda oluşturulacak elektronik kayıt sistemlerinin birbirleriyle uyumlu işlemlerini gerektirmektedir. e-İmza mevzuatının çıkması ve elektronik resmi yazışmaya imkân veren yönetmeliğin yayımlanmış olması ile birlikte, artık elektronik yazışma önünde hiçbir yasal engel kalmamıştır. Bu nedenle, elektronik ortamda üretilecek elektronik bilgi ve belgelerin; kayıt, iletim, paylaşım, imha ve güvenlik açılarından tabi olacakları usul ve esasların belirlenmesini zorunlu hale getirmiştir. eDTr Projesinin ilk eylem planında, e-İmza yasal geçerlilik kazanmadan önce oluşturulması gereken elektronik belge yönetim sistemine (EBYS) ilişkin bir düzenleme yapılmamıştır. KDEP'deki eksiklik daha sonra fark edilerek, bu konuda model çalışması yapmak üzere, Eylül 2004'te, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü (DAGM), görevlendirilmiştir. Ağustos 2005'te DAGM "Elektronik Belge Yönetimi Sistem Kriterleri Referans Modeli" taslağını hazırlamış ve kamuoyunun görüşlerine almak üzere yayımlamıştır. Ancak, 2005 yılının sonunda bitirilmesi planlanan söz konusu çalışma, Haziran 2006 itibarıyla son şekil verilerek uygulamaya konulamamıştır.
44. *Elektronik yazışmanın kamuda sağlıklı bir şekilde yaygınlaştırılması için,*
- *EBYS Kriterleri Referans Modeli, ülkemiz şartlarına uygun olarak ve e-İmzaya uyumu da gözetilerek, en kısa zamanda sonuçlandırılmalı; uyulması gereken yazılım standartları belirlenmeli ve uygulamaya konulmalıdır.*
  - *Uygulamada birlik ve bütünlüğü sağlayacak, israfı ve mükerrer yatırımları önleyecek şekilde kurumların ihtiyaç duydukları EBYS ile ilgili uygulama yazılımlarının temini için gerekli önlemler alınmalıdır.*

eDTr Projesi ve BİT Yatırım Projelerinin Maliyetleri

45. Bütün büyük toplumsal dönüşüm projeleri gibi, e-dönüşüm projeleri de uygulanması uzun zaman ve kaynak gerektiren projelerdir. Yeni teknolojilerin transferini zorunlu kıldığı için bu projelerin kurulum maliyeti yüksektir. Uygun ve birlikte çalışabilir bir altyapının kurulamaması ya da kurulan yapının sürdürülememesi durumunda; e-dönüşüm projelerinin başarısız olma olasılığı ve kaynakların boşa harcanma riski yüksektir. Nitekim, dünya uygulamaları, gelişmekte olan ülkelerde yürütülen e-dönüşüm projelerinin; %15'inin başarılı, %50'inin kısmen başarısız, %35'inin başarısız olduğunu göstermektedir. Dünyada başarı oranlarının düşüklüğü, yüksek maliyetlere yol açan bu projelerin başarısı ve sürdürülebilirliği için

ihtiyaçların doğru tespit edilmesi ve ihtiyaca uygun kaynak planlaması yapılmasının önemini artırmaktadır.

eDTr Projesinde Kaynak Planlaması

46. eDTr Projesi; 2003 yılı öncesi kurulmuş kurumsal bilgi işlem merkezleri, yönetim bilgi sistemleri ve internet siteleri gibi yatırımlara dayanan bir altyapının üzerine inşa edilmiştir. Ülkemizde bugüne kadar, BT envanterinin belirlenmesine yönelik yeterli bir çalışma yapılmamıştır. Envanter ve maliyet çalışması yapılmadığından, bu projeler için yapılmış olan harcama miktarlarını tespit etmek mümkün olmamaktadır. eDTr Projesi, yeterli bir BT envanteri ve stratejik planı hazırlanmadan uygulanmaya başlanmış; başlangıçtan günümüze gerçekçi bir ihtiyaç ve kaynak planlaması yapılmamıştır. 2003 yılı KDEP'te yalnızca beş eylem için kaynağı gösterilmeden finansman tutarı belirlenmiş; 2005 Eylem planında da ise, maliyet tahminlerine ve finansman kaynaklarına ilişkin hiçbir bir bilgiye yer verilmemiştir. Maliyetlere ilişkin bu belirsizlik, danışman firmanın stratejik plan önerisinde ve DPT'nin bu önerinin katkısıyla hazırladığı stratejik plan taslağında da devam etmiş, gerçekçi bir maliyet tahmini ortaya konulmamıştır. (prg. 4.1-4.9),
47. eDTr Projesi gibi büyük bir dönüşüm projesinde sağlıklı maliyet tahminleri yapılması kadar, ülkenin tüm yatırımlarının izlendiği yatırım programı ile proje arasında bağlantı kurulması da önemlidir. Oysa 2005 yılı sonu itibariyle, yatırım programı, bütçe ve eDTr Projesi eylem planları arasında bir bağlantı oluşturulmamıştır. Örneğin, e-Devlet Ana Kapısı ve e-İmza altyapısının kurulması gibi e-Dönüşümün en temel projeleri, ne yatırım programlarıyla ne de eylem planları ile ilişkilendirilmemiş, gerekli finansman miktarı ve kaynakları da belirlenmemiştir. (prg. 4.14-4.15)
48. *eDTr Projesinin gerçekçi bir ihtiyaç ve kaynak planlamasının yapılması için;*
- *Gerçekçi maliyet tahminlerine dayanan bir stratejik plan hazırlanmalıdır.*
  - *Stratejik plan kapsamında uygulanacak projeler, fayda/maliyet vb. analizler esas alınarak belirlenmelidir.*
  - *Bilgi Toplumu stratejik planına göre belirlenmiş alt projeler ile yatırım programı, bütçe ve kesin hesap kanunları arasında, bu projelerin zaman/maliyet esası ile izlenmesini sağlayacak bir sistem kurulmalıdır.*

e-Devlet Ana Kapısının Maliyeti

49. e-Devlet ana kapısının kurulmasında maliyetleri yazılım, donanım, fizibilite, entegrasyon ve eğitim kalemleri oluşturmaktadır. En önemli maliyet kalemi, %62 ile sürekli yenileme ve güncelleme gereksinimi olan yazılım ve donanım bedelidir. Bu nedenle, hizmetlerin sürdürülmesi sırasında sürekli finansman ihtiyacı duyulacaktır. e-Dönüşümün en temel eylemlerinden biri olan e-Devlet ana kapısının kurulması projesini hangi kurumun yürüteceğine ilişkin düzenleme yaklaşık 15 aylık bir dönemde iki kez değiştirilmiştir. Teknik

yönü fazla ve yetişmiş insan gücünün az bulunduğu bu projede yapılan değişiklikler; iş gücü ve zaman kaybının yanı sıra, mükerrer ve batık maliyetlere yol açacaktır.

50. e-Devlet ana kapısından ilk aşamada 19 kamu hizmeti sunulması planlanmaktadır. Daha sonra verilmesi düşünülen 120 kamu hizmetinin entegre edilmesi de ciddi bir finansman ihtiyacı yaratacaktır. Bugüne kadar yapılan çalışmalar incelendiğinde, e-Devlet ana kapısına ilişkin faaliyetlerin başarılı ve zamanlı bir şekilde uygulanmadığı görülmektedir. Ayrıca kamu kurumlarının kendi internet sitelerinden etkileşimli hizmet sunma becerileri ve vatandaşın bu hizmetleri kullanımının artırılması konusunda yeterli gelişme kaydedilememiş olması, bu alana yapılan yatırımların atıl kalması riskini taşımaktadır. (prg. 4.16-4.22)
51. *e-Devlet ana kapısı konusundaki kararlar ve uygulamalar gözden geçirilmeli; mevcut projenin ve sürdürülmesinin işgücü, yazılım, donanım ve mali kaynaklarda ciddi kayıplara yol açmasını önleyecek şekilde, maliyet etkin yürütülmesi için tedbirler alınmalıdır. Bunun yanı sıra, ülkemizde elektronik ortamda hizmet sunumunda kamu kurumlarının belirlenmiş bir yetkinliğe ve güvenlik seviyesine ulaşması sağlanmalıdır.*

e-İmza Altyapısının Maliyeti

52. Haziran 2004'de, Kamu Sertifikasyon Merkezi (KSM) kurma görevi, TÜBİTAK-UEKAE'ye verilmiştir. Ancak, eDTr Projesinin kapsamında yürütülen birçok eylemde olduğu gibi, KSM kurulmasına ilişkin bir planlama ve bütçede herhangi bir kaynak tahsisi yapılmamıştır. TÜBİTAK-UEKAE konuyla ilgili harcamaları daha sonra tahsil etmek üzere, kendi bütçesinden karşılamaktadır.
53. e-İmza alanında yapılması gereken işler, KSM'nin kurulması ile sınırlı değildir. Aynı zamanda, kamu kurumlarında e-İmza sisteminin kurulması gerekmektedir. e-İmza maliyetleri üç başlıkta toplanabilir. Bunlar:
- e-İmza uygulamasına ilişkin maliyetler
  - e-İmzanın mevcut yazılımlara entegrasyonu için gerekli maliyetler
  - Sertifika ve kart maliyetleri

Bu maliyetlerin yanı sıra kamu kurumları e-İmza'ya geçişte, EBYS, elektronik arşiv v.b. sistemleri kurmak ve bilgi güvenliğini sağlamak için de çalışmalar yapmak zorundadır. Bunların her biri küçümsenmeyecek büyüklükte finansman ihtiyacı doğuracak ayrı bir maliyet unsurudur ve bunların maliyetinin ne olacağına ilişkin hiçbir çalışma yapılmamıştır. Birçok kamu kurumu, e-İmza düzenlemelerinden önce, e-Hizmetlere başlamıştır. e-Hizmetlerin önemli bir kısmı, e-İmza kullanımı düşünülmmeden tasarlanmıştır. Bu da elektronik imzanın uygulanmasında ve/veya birlikte işlerlikte sorunlar yaratabilecek ve bunların her birinin çözümü ek maliyet getirecektir. (prg. 4.23-4.34)

54. *Kıt kaynakların en verimli şekilde kullanımını sağlamak için;*

- *Kurumsal projelerin fayda/maliyetleri de dikkate alınarak, kamuda e-İmza alanındaki öncelikler belirlenmelidir.*
- *Kamu kurumlarının e-İmzaya geçişinin toplam tahmini maliyetleri belirlenerek, finansmanın nasıl sağlanacağı ve alternatif finansman olanakları değerlendirilmelidir.*
- *Yeni uygulama yazılımlarının standartlara ve e-İmzaya uygun satın alınmasını ve üretilmesini güvence altına alacak bir sistem oluşturulmalıdır.*
- *Mevcut e-hizmetlere ilişkin uygulamaların en ekonomik şekilde, e-İmzaya uyarlanması için tedbirler alınmalıdır.*
- *Kamu kurumlarında çalışanların bilgi ve deneyim yetersizlikleri de dikkate alınarak, bu alanların ve hizmet veren yazılım evlerinin hak ve yükümlülüklerinin yasal çerçevesi, kaynak israfına yol açmayacak şekilde, kısa sürede oluşturulmalıdır.*

Bilişim Sistemlerinin Güvenliği Alanında Maliyetler

55. e-Devlet ana kapısından verilecek hizmetlerin sunumunda görev ve sorumluluğu olan ve/veya e-İmza kullanacak kurum ve kuruluşların güvenlik düzeylerinin belirlenmesi için risk analizlerinin yapılması ve yeterli güvenlik seviyesini sağlamak üzere, gerekli önlemlerin alınması gerekmektedir. 2003–2004 yılı KDEP’te yer alan ve bir pilot çalışma olarak Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) için yapılan “Güvenlik ve Risk Analizi ve Güvenlik Tasarım Raporu” 2005 yılı sonuna kadar, bu konuda yapılan tek çalışmadır. Elektronik ortamda işlem yapan kamu kurumlarının neredeyse tamamında, risk analizi yapılması gerekmektedir. eDTr Projesinin maliyet unsurları belirlenirken diğer eylemlerde olduğu gibi, kamu kurumlarının risk analizinin maliyeti konusunda da bir çalışma yapılmamıştır. (prg. 4.35-4.37)
56. *e-Dönüşüm sürecinde kurumların bilgi güvenliğinin sağlanmasının önemi nedeniyle risk analizleri, e-devlet ana kapısına ve e-İmzaya ilişkin planlarda ve maliyet tahminlerinin belirlenmesinde dikkate alınmalıdır.*

Projelerin Sürdürülme Maliyetleri, Alternatif Finansman Kaynakları ve Mükerrer Maliyetler

57. eDTr Projesi kapsamında yürütülen alt projelerin gerçekleştirilme maliyetleri dışında, önemli sürdürülme maliyetlerinin de olduğu görülmektedir. eDTr Projesi 2003–2004 KDEP’de projelerin sürdürülme maliyetlerinin tespiti için “e-devlet uygulamalarının finansman modelinin belirlenmesi” çalışması planlanmıştır. Her üç ayda bir yayınlanan KDEP değerlendirme raporlarında, bu konudaki rapor çalışmalarının devam ettiği belirtildiği halde bu eylem tamamlanmamış; üstelik, 2005 EP’den bu eylem çıkarılmıştır. Uygulanmakta olan projelerin devamlılığının sağlanması için ihtiyaç duyulan kaynak miktarı ve bu kaynağın nereden ve nasıl temin edileceğine ilişkin bir çalışma yapılmamış ve finansman modeli oluşturulmamıştır.

Bu projelerin sürdürülme maliyetleri ve finansmanının nasıl sağlanacağı belirlenmemesi durumunda e-Devlet uygulamalarının çalışamaz hale gelme ve hali hazırda yapılmış yatırımların ölü yatırıma dönüşme riski bulunmaktadır. eDTr Projesi çerçevesinde yürütülen çalışmalarda bir maliyet planlaması yapılmadığı gibi, alternatif finansman olanakları da değerlendirilmemiştir. (prg. 4. 41-4. 43)

58. *e-Devlet alanındaki projelerin sürdürülmesini ve ihtiyaç duyulan yatırımların yapılmasını sağlamak için;*
- *kaynak planlaması yapılmalı ve geleceğe yönelik finansman modelleri oluşturulmalıdır.*
  - *e-dönüşüm projelerinin yüksek maliyetli olduğu göz önünde bulundurularak alternatif finansman olanakları değerlendirilmeli ve kurumların ihtiyaç fazlası donanımlarının kullanılmasını sağlayacak bir sistem oluşturulmalıdır.*
59. Proje ve yatırımlarda mükerrerliklerin önlenmesi için kurumların BT envanterinin sağlıklı bir şekilde çıkarılması büyük önem taşımaktadır. 2003–2004 KDEP’te ülke çapında BT envanterinin çıkarılmasını öngördüğü halde, bugüne kadar yeterli bir çalışma yapılmamıştır. Yürütülen projelerden hangi kurumların ne şekilde faydalanacağı; kullanılan teknoloji, yazılım tercihi, proje kapasitesi gibi unsurların diğer projeleri ve kurumları nasıl etkileyeceği belirlenmediği için, farklı kuruluşlar tarafından yürütülen çalışmalardaki gereksiz ve mükerrer yatırımların önlenmesi mümkün olmamaktadır. eDTr Projesi dördüncü yılında olmasına rağmen, stratejik plan ve BT envanteri henüz hazırlanmadığı için yatırım ve finansman ihtiyacı doğru ve gerçekçi bir şekilde tespit edilememektedir. (prg. 4.44-4.53)
60. *Mükerrer e-Devlet yatırımları yapılmasını önlemek için ülkemizin BT envanteri tespit edilmeli ve kurumların teknik altyapısı değerlendirilerek kurumsal ihtiyaçlar belirlenmeli; ayrıca, bu altyapıdan diğer kurumların nasıl faydalanabileceği ortaya konularak, mükerrer yatırımlar önlenmelidir.*

Yatırım Programında Yer Alan BT Yatırımlarının eDTr Projesi ile Uyumu

61. Yatırım programlarında yer alan BT projeleri ve bunlara ilişkin maliyet verileri, DPT yönetim bilgi sisteminin yetersizliği ve tüm BT projelerine belirtici etiketlerin konulmasının sağlanamaması sonucu, tam ve doğru olarak tespit edilememektedir. BTDB uzmanlarınca yatırım programı taranarak hazırlanmış olan BİT projeleri listelerinde yer alan verilere göre; 2003-2005 yılları yatırım programlarında yılda ortalama 200 BT projesi bulunmaktadır. Bugüne kadar, eDTr Projesine uygunluğunu değerlendirmek üzere, bu projelerden yalnızca 11’i DPT-BTDB’ye gönderilmiştir. Sonuç olarak, sadece 2005 yılında ve yatırım programına ilk defa o yıl giren BİT projelerinin %7’si, eDTr Projesi ve “Kamu Bilgi ve İletişim Teknolojisi Projeleri Hazırlama Kılavuzu”nda belirlenen esaslar açısından uygunluğu değerlendirilmiştir. DPT’nin genelde eDTr Projesi çerçevesinde yapılacak yatırımları, özelde kamu BİT yatırımlarını planlama konusundaki çabaları gecikmiş de olsa, önemli bir gelişmedir. Ancak, BİT yatırımlarının planlanması için kılavuz oluşturulması kadar uygulanması da önemlidir. “Yatırım Programı Hazırlama Kılavuzları” ve Kamu Bilgi ve İletişim Teknolojisi Projeleri

Hazırlama Kılavuzundaki düzenlemelere rağmen, yatırım programına alınan BİT projeleri ile eDTr Projesi arasında ilişki kurulamamıştır. BİT projelerinin sayısı, toplam kamu yatırımları içerisindeki ödenek oranı sağlıklı olarak tespit edilememektedir. (prg. 4.54-4.74)

- 62.** *BT alanında mükerrer ve gereksiz yatırımların önlenmesi ve kamu kaynaklarının daha verimli bir şekilde kullanılması için;*
- *DPT-BTDB'nin yatırım programına alınacak BİT projelerinin değerlendirilmesi konusundaki etkinliğini artıracak önlemler alınmalıdır.*
  - *BİT Projeleri Hazırlama Kılavuzlarında, oldukça detaylı kriterler belirlenmiştir. Ancak bu analiz ve değerlendirme kriterlerinin belirlenmesi yeterli değildir. Bunların tam olarak uygulanması ve izlenmesi sağlanmalıdır.*
  - *Yatırım programına alınacak yeni BİT projeleri belirlenirken geçmiş BT projelerine ilişkin tespitler ışığında ve eylem planları ile ilişkileri kurularak; gerçekçi bir maliyet ve zaman tahmini yapılmalı, planlanan zamanda ve maliyetle bitirilmesi sağlanmalıdır.*

BT Projelerinin Fiziki ve Mali Gerçekleşmelerinin İzlenmesi

- 63.** Yatırım programının gerçekleşmesi DPT tarafından, uygulamacı kurumlardan gelen rapor ve bilgiler esas alınarak izlenmekte ve değerlendirilmektedir. DPT'nin yönetim bilgi sisteminde yeterli olmasa da yatırımların maliyetleri izlenmekte, ancak fiziki gerçekleşmeleri takip edecek hiçbir mekanizma bulunmamaktadır. eDTr Projesine ilişkin olarak DPT tarafından hazırlanan değerlendirme raporlarında da, BT projelerinin fiziki ve mali gerçekleşmeler konusunda bilgi bulunmamaktadır. DPT-BTDB tarafından yapılan Yatırım Programı Uygulama Sonuçları çalışmasında harcamalar proje bazında kümülatif olarak verilmektedir. Bu nedenle, sari projelerde o proje için yatırım programına girdiği yıldan itibaren yapılan tüm harcamaların toplamına yer verildiği için herhangi bir yılda, BT projelerinden birine ya da tümüne ilişkin olarak yapılmış olan harcama miktarı gösterilmemektedir. Sonuç olarak; yatırım programındaki BT projelerinin fiziki ve parasal gerçekleşmeleri tam ve karşılaştırmalı olarak izlenmemektedir. Ayrıca, BT yatırım harcamaları da bütçe ile bağlantılı olarak izlenmemekte ve proje maliyetlerindeki artışlar belirlenmemektedir. (prg. 4.75-4.83)
- 64.** *Yatırım programında yer alan BT projelerinin, fiziki ve parasal gerçekleşmelerinin tam, karşılaştırmalı ve bütçe ile bağlantılı olarak izlenmesini sağlayacak; karar vericilerin zamanında düzeltici kararlar alabilmesi için ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir mekanizma kurulmalıdır.*

Bölüm

1

BÖLÜM 1: Giriş

Bölüm 1: Giriş

KONU HAKKINDA BİLGİLER

- 1.1** Günümüzde yaşamın tüm boyutlarını etkilemeye başlayan bilgi teknolojileri, zaman ve mekân farklılıklarının etkisini ortadan kaldırmakta; eğitim, çalışma ve benzeri birçok alanda, yaşam biçimlerini değişime uğratmaktadır. Dünyada birçok ülke ve AB gibi bölgesel oluşumlar, teknoloji başta olmak üzere, pek çok alanda politikalarını oluştururken bu gelişimi göz önünde bulundurmakta; bilgi ve iletişim teknolojilerini geliştirmeyi, bunların yaygın kullanımını teşvik etmeyi ve “Bilgi Toplumu” olmayı bir amaç olarak görmektedirler. Kısacası, 21. yüzyılda, küreselleşmenin ortaya çıkardığı olanaklardan azami yararlanmak ve olumsuz etkilerini en az düzeyde tutmak için dünyadaki hızlı değişime uyum sağlayabilen, nitelikli insan gücü ile bilgiye erişebilen, üretebilen ve kullanabilen bir ülke olmak; sonuç olarak bilgi toplumunun gerektirdiği temel dönüşümü gerçekleştirmek, bütün dünyada önem kazanmaktadır.
- 1.2** Ülkemizde, 1990’lı yıllardan itibaren, kamu kurumlarında kurumsal bilgilerin bilgisayar ortamına aktarılması, bilgi işlem merkezlerinin kurulması, bilgisayar kullanımının yaygınlaştırılması ve kamu kurumlarının web sayfasının oluşturulması gibi çalışmalar kurumsal düzeyde başlamıştır. Temmuz 1999’da; Enformasyon teknolojilerinin geliştirilmesi ve bilgi toplumuna geçişin sağlanması maksadıyla enformasyon alanında kamu güvenliği ve menfaatleri, sosyoekonomik, yasal, kurumsal ve dönüşebilecek diğer hususları da kapsayan bir enformasyon (internet dahil) politikasının geliştirilmesine amacıyla, Türkiye Ulusal Enformasyon Altyapısı Ana Planı (TUENA) hazırlanmıştır. 2000’li yıllara girerken teknolojik gelişme büyük bir ivme kazanmış, ekonomik ve toplumsal hayatta değişim nedeniyle, bilgi ve iletişim teknolojilerinin yaygın kullanımı zorunlu hale gelmiştir. Bu nedenle, küresel gelişmeler dikkate alınarak, 2023 yılı perspektifi ile hazırlanan VIII. Beş Yıllık Kalkınma planında “...temel değerlerimizi ve kimliğimizi koruyarak, bilgi toplumuna geçişin sağlanması ve toplumun yaşam kalitesinin yükseltilmesi...” **uzun vadeli temel amaç** olarak belirlenmiştir.
- 1.3** Dünyadaki gelişmeler ışığında konu, AB’nin de gündemine girmiş, “Avrupa’nın gelecek 10 yılda dünyadaki en rekabetçi ve dinamik bilgi tabanlı ekonomisi haline gelmesi” hedefini gerçekleştirmek üzere, 19-20 Haziran 2000 tarihinde “e-Avrupa Eylem Planı” kabul edilmiştir. Söz konusu eylem planları değiştirilerek, e-Avrupa Girişimi aday ülkelerde uygulanmak üzere 2001 yılında, “e-Avrupa+ Eylem Planı” hazırlanmıştır. Ülkemizin de bu girişime katılımını açıklamasıyla; bilgi toplumuna geçiş için, kamu kurumlarının kurum

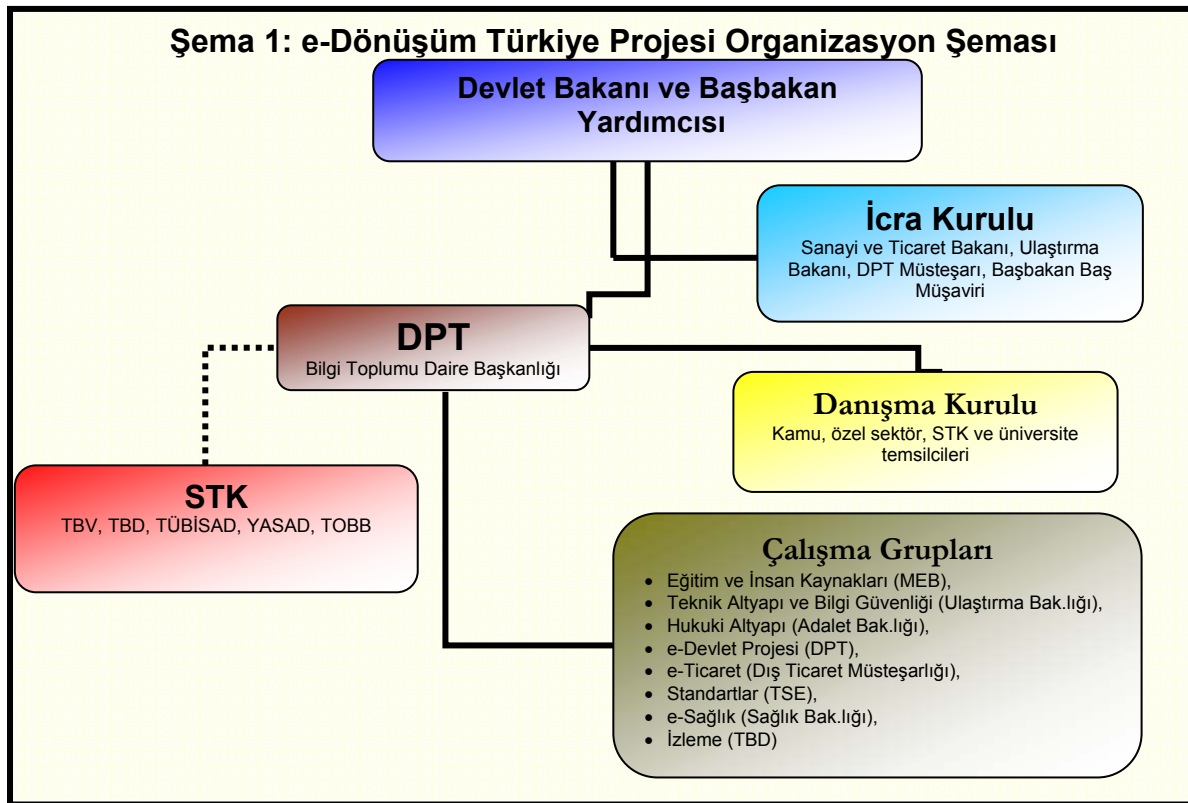

bazlı, düzensiz ve münferit girişimlerinin standart hale getirilmesi ve birleştirilmesi zorunluluğu gündeme gelmiştir.

- 1.4 Bu amaçla, 9 Eylül 2001’de, e-Avrupa+ Eylem Planının hedefleri doğrultusunda gerekli stratejilerin belirlenip, ulusal bilgi politikasının oluşturulması ve uygulanması amacıyla, **e-Türkiye Girişimi** (2001–2002) uygulamaya konulmuştur. e-Türkiye Girişiminde, bilgi toplumunun temel yapı taşlarını oluşturmak üzere; teknik ve hukuki alt yapı ile insan kaynaklarının bilgi çağına hazırlanması, internet’in yaygınlaştırılması, e-Sağlık, e-Arşiv projeleri gibi eylemleri içeren bir plan hazırlanmış ve bu planı yürütmek üzere çalışma grupları oluşturulmuştur. Ancak, söz konusu eylem planı taslak olarak kalmıştır. Bu süreçte, e-Devlete ilişkin çalışmalar kurumların münferit çabaları olarak, koordinasyonsuz bir şekilde sürdürülmüştür.

e-Dönüşüm Türkiye (eDTr) Projesi

- 1.5 58. Hükümet Acil Eylem Planında, Ocak 2003’e kadar farklı kuruluşlar tarafından yürütülen Kamu-Net, e-Türkiye gibi e-Devlet alanındaki çalışmaları birleştirecek eDTr Projesine, kamu yönetimi reformu başlığı altında yer verilmiş ve sorumlu kuruluş olarak *Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı (DPT)* belirlenmiştir. eDTr Projesi; elektronik imza (e-İmza), e-Devlet Ana Kapısı, e-Adalet, e-Sağlık, okulların internete bağlanması vb. birçok alt projeyi içeren büyük bir proje olarak tasarlanmıştır. eDTr Projesinin amaç ve hedefleri, kurumsal yapısı, aşamaları ve koordinasyonuna ilişkin usul ve esaslar 27 Şubat 2003 tarih ve 2003/12 sayılı Başbakanlık Genelgesi ile tüm kamu kurum ve kuruluşlarına bildirilmiştir. Aynı Genelge ile DPT bünyesinde eDTr Projesini yürütmek üzere *Bilgi Toplumu Dairesi Başkanlığının (DPT-BTDB)* oluşturulması öngörülmüş ve projeyi üst düzeyde yönlendirmek ve izlemek üzere, *Danışma Kurulu* oluşturulmuştur.
- 1.6 eDTr Projesinin hayata geçirilmesi, en üst seviyede yönlendirilmesi ve izlenmesi amacıyla, 4 Aralık 2003 tarih ve 2003/48 sayılı Başbakanlık Genelgesi ile Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Başkanlığında, sekreteryaya hizmetlerini DPT’nin yürüttüğü “eDTr Projesi İcra Kurulu” kurulmuştur. Bu proje ile ilgili çalışmaların koordinasyonu, yürütülmesi ile kurumsal altyapısının oluşturulmasına yönelik tüm iş ve işlemlerin izlenmesi görevi, eDTr Projesi İcra Kuruluna verilmiştir. Daha önce e-Türkiye Girişimi kapsamında oluşturulan çalışma grupları yeniden düzenlenmiş ve sayısı azaltılmıştır. eDTr Projesinin yürütülmesi için **şema 1**’de gösterilen kurumları içeren bir organizasyon yapısı oluşturulmuştur. (**Organizasyon yapısı bölüm 2.3’de, prg.2.35-2.47 arasında ayrıntılı değerlendirilmiştir**). Bu yapıda sivil toplum kuruluşlarına (STK) da yer verilmiştir. Ayrıca, 73 eylemden oluşan eDTr Projesi 2003–2004 Kısa Dönem Eylem Planının (KDEP) hayata geçirilmesi öngörülmüştür.

1.7 eDTr Projesinin koordinasyonundan ve uygulamasından sorumlu kurum olarak DPT belirlenmiştir. Uygulamada proje faaliyetleri, DPT’de, eDTr Projesi için özel olarak kurulan, BTDB tarafından koordine edilmekte ve yürütülmektedir. DPT-BTDB’nin başlıca görevleri:

- eDTr Projesinin koordinasyonu ve izlenmesi,
- BİT yatırımlarının koordinasyonu,
- AB’ye uyum çalışmalarının koordinasyonu,
- Bilgi toplumuna ilişkin AB programları (e-content, IDA vb) ile ilgili faaliyetlerdir.

1.8 eDTr Projesi eylem planlarında yapılacak çalışmaların sorumluluğu Sağlık Bakanlığı, Adalet Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), TÜBİTAK, TTAŞ, vb. çok sayıda kurum ve kuruluşa verilmiş ve her çalışmaya katkı sağlayacak ilgili kurumlar belirlenmiştir. Proje kapsamında 33’ü sorumlu, 73’ü ilgili olmak üzere toplam 106 kuruma görev verilmiştir. Ancak eDTr Projesinin bütününde olduğu gibi bu kurumların sorumluluğundaki alt proje çalışmalarını koordine etme ve izleme sorumluluğu da DPT’nindir.

eDTr Projesinin Vizyon, Amaç, Hedef ve Genel Politikaları

1.9 eDTr Projesi İcra Kurulunun 10 Haziran 2004 tarih ve 4 sayılı kararı ile belirlenen “Bilgi Toplumu Dönüşüm Politikası” ışığında “*Bilim ve teknoloji üretiminde odak noktası*

haline gelmiş, bilgi ve teknolojiyi etkin bir araç olarak kullanan, bilgiye dayalı karar alma süreçleriyle daha fazla değer üreten, küresel rekabette başarılı ve refah düzeyi yüksek bir ülke olmak”, ülkemizin bilgi toplumuna dönüşümdeki vizyonu olarak benimsenmiştir.

1.10 Bu vizyonu gerçekleştirmek üzere, belirlenen **amaçlar** aşağıda özetlenmiştir:

- Küresel ekonomideki değişime uygun olarak, ülkemizin rekabet gücünün artırılması,
- Toplumsal refahın artırılması ve yaşam kalitesinin yükseltilmesi,
- İstihdamın artırılması,
- Rekabetçi BİT piyasasının oluşumu,
- Şeffaf ve etkin kamu yönetiminin oluşturulması, kamu hizmetleri sunumunun iyileştirilmesi,
- Bölgesel gelişmişlik farkları azaltılarak, gelişmenin sağlanması,
- AB politikalarına ve müktesebatına uyum sağlanması.

1.11 eDTr Projesinin başlıca **hedefi**; vatandaş odaklı, katılımcı, şeffaf, basit iş süreçlerine sahip olmayı ilke edinmiş etkin bir devlet yapısının oluşturulması için;

- kamu hizmetlerinin sunumunda bilgi ve iletişim teknolojilerinin en etkin şekilde kullanılmasına olanak sağlayacak; yasal, idari ve teknik altyapının kurulması,
- kolay, hızlı ve rahat erişilebilen ve kesintisiz/sürekli kamu hizmetinin sağlanması,
- hizmet kalitesinin artırılması,
- kırtasiye işlemlerinin kontrol altına alınması,
- harcamalarda tasarruf sağlanması,
- şeffaflık sağlanarak, vatandaşın devlete olan güveninin artırılması,
- katılımcılığın artırılması,

olarak belirlenmiştir. Projenin genel hedefi, eylem planları ile uygulama hedeflerine dönüştürülmüştür.

1.12 Türkiye'nin bilgi toplumuna dönüşümünü sağlamak için belirlenen amaçlara uygun olarak geliştirilen temel **politikalar** şunlardır: Bilgi ekonomisini hazırlayacak iş ortamı ve girişimcilik ile AR-GE (araştırma-geliştirme), yenilikçilik ve sanayi politikalarının geliştirilmesi; bilgi ve iletişim teknolojilerinden etkin şekilde yararlanılması; bilgi toplumuna dönüşüm için gerekli insan kaynağının planlanması ve yetiştirilmesi; bilgi teknolojilerinden (BT) yararlanarak daha etkin kamu yönetimi oluşturulması. Bu amaç ve politikalara uygun olarak, Türkiye'nin bilgi toplumuna dönüşümünü hedefleyen eDTr Projesi kapsamında yapılacak çalışmalarda uyulacak **ilkeler** Tablo 1'de gösterilmiştir.

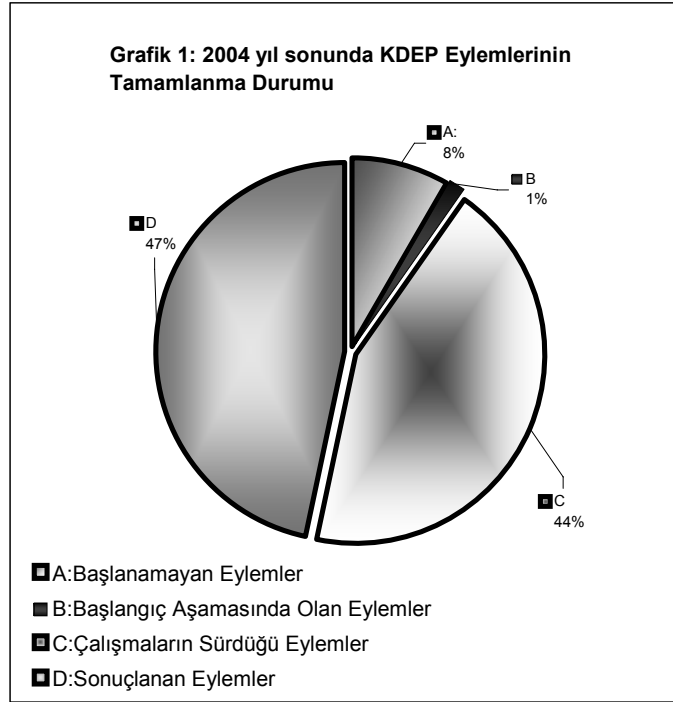
Tablo 1: eDTr Projesinin Temel İlkeleri

<ul style="list-style-type: none"> ▪ Proje ve uygulamalarda, herhangi bir teknoloji tercihini öne çıkartmayan ve teknolojik bağımlılık yaratmayan çözümlerin benimsenmesi, ▪ Kullanıcı / vatandaş odaklı uygulamaların öncelikle gerçekleştirilmesi, ▪ Belirlenmiş standartlara uygun ürün / hizmetlerin alınması, ▪ Mükerrer ve birbiriyle örtüşen yatırımlardan kaçınılması, ▪ Uygulama projelerinin mutlak surette bir yapılabirlik etüdüne dayandırılması, ▪ Veri paylaşımını esas alan birlikte işleyen sistemlerin kurulması, ▪ Yaygın uygulama projelerine pilot ve/veya aşamalı olarak başlanıp, bu aşamanın sonuçları doğrultusunda ulusal düzeyde yaygınlaştırılması, ▪ Doğrudan herhangi bir kamu kurumunun bünyesinde gerçekleştirilmesi mümkün olmayan proje ve faaliyetlerin genel koordinatör birim tarafından yürütülmesi, ▪ Yapılacak düzenlemelerde ve uygulama projelerinde, kişisel bilgilerin korunması ve ağ güvenliğinin teminat altına alınması, ▪ Ürün ve hizmet tedarikinde piyasa mekanizmalarının işlerliğinin sağlanması, ▪ Bilgi toplumuna dönüşümün izlenmesi ve uygun politikaların zamanında oluşturulması amacıyla tüm çalışmalarda, izleme ve değerlendirme kriterlerinin belirlenmesi ve bu kriterlere göre ortaya çıkan istatistiklerin ve sonuçların duyurulması, ▪ İyi bir yönetim modeli oluşturularak, ilgili tüm kesimlerin karar alma süreçlerine etkin katılımının sağlanması; bu amaçla, bilgi toplumuna dönüşüm sürecinde yürütülen tüm proje ve uygulamaların vatandaşlara, iş dünyasına, kamu kurumlarına, üniversitelere ve sivil toplum örgütlerine mümkün olan en etkin araçlar kullanılarak aktarılması ve elde edilen sonuçların dönemsel olarak kamuoyu ile paylaşılması.
---

e-Dönüşüm Türkiye Projesi Eylem Planları

- 1.13** eDTr Projesi çerçevesinde, DPT'nin koordinatörlüğünde, 8 çalışma grubuyla yürütülen çalışmalar sonucunda; ilki 2003–2004 yıllarını, ikincisi 2005 yılını kapsayan iki eylem planı hazırlanmıştır. Bu eylem planları, eDTr Projesinin koordinasyon içinde yürütülmesini ve hedeflere ulaşılmasını sağlamak amacıyla hazırlanan en önemli uygulama araçlarıdır.
- 1.14** 2003–2004 KDEP'de, kamu kurumlarının çevrimiçi hizmetlerinin etkin bir şekilde sunulabilmesi için, birlikte çalışabilir ve güvenli bilgi sistemlerinin oluşturulmasına yönelik eylemlere öncelikle yer verilmiştir. Bu eylem planında; bilgi toplumu stratejisi, e-İmza Kanunu, e-Devlet Ana Kapısı, Birlikte Çalışabilirlik Rehberinin hazırlanması, okullara internet bağlanması, kimlik paylaşım sisteminin uygulamaya konulması, e-Devlet uygulamaları ve BİT envanterinin belirlenmesi gibi 73 eyleme, sekiz ana başlık altında yer verilmiştir. Bu eylemlerin uygulama araçları; ağırlıklı olarak rapor hazırlanması, etüt-proje, mevzuat çalışması, seminer, toplantı, konferans gibi çalışmalardır. Buna karşılık, yatırım projesi, pilot uygulama ve eğitim gibi uygulama yönü daha fazla olan araçlar, nispeten az kullanılmıştır.
- 1.15** 2003-2004 yıllarında uygulanmak üzere hazırlanan, ancak 2003 sonunda başlatılabilen eDTr Projesinin ilk planı KDEP'in uygulama süresi, 2004 yılı sonunda bitmiştir. Uygulama süresi sonunda, aşağıda Grafik 1'de gösterildiği üzere, plan kapsamında yer alan eylemlerin %47'si tamamlanmıştır. %53'ünde ise, ya çalışmalar tamamlanmamış ya da hiç başlanmamıştır.

1.16 2004 yılı sonu itibariyle, tamamlanması hedeflenen KDEP eylemlerinin önemli bir kısmı tam olarak sonuçlandırılmamıştır. Sonuçlanan eylemlerin oranı %47'dir. Bilgi toplumu stratejisi başta olmak üzere sonuçlandırılmayan eylemlerden 19'u da dahil edilerek, 50 eyleme yer verilen, 2005 yılı Eylem Planı (EP) hazırlanmıştır. Uygulamada bu eylem planı ancak, 2005 yılının 4. ayında yürürlüğe girebilmiştir. 2005 EP'nin genel eğilimi,

uygulamaların hazırlanacak ve 2006 yılında uygulamaya konulacak stratejik plana bırakılması şeklindedir. DPT-BTDB'nin 2005 EP Değerlendirme Sonuç Raporuna göre eylem planında yer alan 50 eylemin 1 tanesi başlatılamamış, 8 tanesi başlangıç aşamasında kalmış, 22 tanesinde çalışmalar devam etmekte ve 19 tanesi tamamlanmıştır. Bu eylem planında projenin bütünü açısından en önemli gelişme Bilgi Toplumu Stratejisi hazırlıklarının tamamlanmasıdır. Ancak söz konusu stratejinin İcra Kurulunda kabulü 2006 yılının Haziran ayında gerçekleşebilmiştir.

1.17 KDEP'in ilk bölümünü oluşturan ve bilgi toplumuna geçiş sürecinde projenin, tüm kesimleri kapsayarak ulusal fayda ve katma değeri arttıracak şekilde gerçekleşmesini sağlamayı amaçladığı ifade edilen Bilgi Toplumu Stratejisinin hazırlanması eylemi, 2004 sonu itibariyle gerçekleştirilememiştir. Söz konusu eylem 2005 yılı EP çerçevesinde tekrar gündeme alınmış ve strateji plan danışmanlık ihalesi yapılarak stratejiye temel teşkil edecek çalışmaların yapılması işi bir danışman firmaya verilmiştir. 2005 EP'de, stratejik planın 2005 yılı sonunda, tamamlanması öngörülmesine rağmen; danışman firma tarafından hazırlanan stratejik plan önerisinin son şekli DPT'nin de uygun bulmasıyla 10 Mart 2006 tarihinde tamamlanabilmiştir. DPT tarafından söz konusu öneri dokümanlarının katkısıyla hazırlanan stratejik plan taslağı eDTr Projesi İcra Kurulunun 01.06.2006 tarihli toplantısında kabul edilerek Yüksek Planlama Kuruluna sevk edilmiştir. Projenin dördüncü yılının ortalarına gelindiği halde Temmuz 2006 itibariyle stratejik plan halen uygulamaya konulmuş değildir.

Projenin Mali Kaynakları

- 1.18** eDTr Projesinin eylem planlarında yer alan eylemlerin finansman kaynakları, maliyet tahminleri ve elde edilecek faydalara ilişkin yeterli veri bulunmamaktadır. Eylem planlarında yer alan eylemlerin çok azında finansman bilgisine yer verilmiştir. KDEP’de yer alan 73 eylemden yalnız 13’ü için finansman tutarı belirlenmiştir. Bu eylemlerin finansman kaynakları gösterilmemekle beraber, kaynağı gösterilen projelerin önemli bir kısmının finansmanı Dünya Bankası (DB) kredisi ile karşılanmaktadır. 2005 EP’de ise, finansman ihtiyacına ilişkin hiçbir bilgiye yer verilmemiştir. Bununla birlikte, 2003–2005 yılları yatırım programlarında yer alan ve eDTr Projesinin hazırlık aşamasında eylem planları ile ilişkilendirilmesi gereken BİT projelerinin önemli bir kısmının finansmanı, bütçe kaynaklarından karşılanmıştır. Yatırım programlarına girmeyen, e-İmza için Kamu Sertifikasyon Merkezi (KSM) oluşturulması ve e-Devlet Ana Kapısının kurulması gibi eylemlerin finansman ihtiyacı belirlenmeden ve kaynak tahsis edilmeden sorumluluğu görevlendirilen kurumlara bırakılmıştır.
- 1.19** eDTr Projesi eylem planlarında yer alan eylemlerin gerçekleştirilmesi görevini sağlamak üzere, kamu BİT yatırımlarının planlanması ve yönlendirilmesi görevinin prg.1.7’de belirtildiği üzere, DPT tarafından yerine getirilmesi gerekmektedir. Fakat, DPT’de böyle bir planlama yapılmadığı gibi, kamu yatırım programlarında yer alan projelerin hangilerinin BİT projesi olduğu, eDTr Projesi ile ilişkisi ve finansman kaynakları; ancak, yatırım programları ile bu programların gerçekleştirmelerine ilişkin raporlar üzerinde yapılan incelemeyle tespit edilebilmektedir. Yatırım programları ile gerçekleştirmelerine ilişkin raporlarda, belirlenebilen BİT yatırımlarının finansmanında ağırlıklı olarak iç kaynakların kullanıldığı; bunun yanı sıra, DB, AB vb. kuruluşlardan sağlanan kredi ve çok az da hibe kullanıldığı görülmektedir.
- 1.20** DPT’nin kamu BT yatırımları izleme tablolarının incelenmesinde; 2002–2005 yılları arasında, çeşitli sektörlerle ilişkin yılda ortalama 200 civarında projenin yatırım programında yer aldığı görülmektedir. Aşağıda Tablo 2’de görüldüğü üzere; DPT-BTDB’nin ilgili yıl yatırım programlarından yaptığı tespitlere göre; 2002–2005 yıllarında kamu BT projelerine 2005 yılı fiyatlarıyla, toplam 1.937.378.000,00 YTL kaynak tahsis edilmiştir. 2005 fiyatları ile yılı ödenekleri itibariyle YTL bazında artış oranları, bir önceki yıla göre 2003 yılında %24,3; 2004 yılında %10; 2005 yılında ise %26 olmuştur. DPT tarafından yapılan bu tespitlerde, projelerinin ödenekleri ve ödeneklerin kullanımına ilişkin verilerde, prg.4.71, Tablo 33’de açıklandığı üzere bazı eksiklikler bulunmakla birlikte, yukarıdaki veriler ülkemizin kaynaklarını her yıl artan oranda BT yatırımlarına ayırmakta olduğunu göstermektedir. Ayrıca, yapılması eDTr Projesi için önem arz eden pek çok projenin de, stratejik planın uygulanmaya başlayacağı 2006 yılı sonrasına ötelendiği düşünülürse, önümüzdeki yıllarda BT projeleri için ayrılan kaynakların yukarıda gerçekleşen oranlardan çok daha fazla olması kaçınılmaz olacaktır.

Yıl	Deflatörler		Proje Sayısı	Cari yıl Fiyatları ile Ödenek Toplamı		2005 yılı Fiyatları ile Ödenek Toplamı	
	YTL	\$		Bin YTL	Milyon \$	Bin YTL	Milyon \$
2002	0,7877685	0,7063849	203	286.013	158.808	363.067	224.818
2003	0,8183342	0,8140858	204	369.321	208.656	451.308	256.307
2004	0,9082652	0,9080802	211	451.181	281.285	496.750	309.758
2005	10,000,000	10,000,000	200	626.253	388.494	626.253	388.494
2002-2005 Ödenek toplamı						1.937.378.	1.179.377
<i>Kaynak: DPT; e-Devlet Proje ve Uygulamaları Raporu (Nisan-2004)</i>							

1.21 2006-2010 yılları arasında uygulanması planlanan, danışman firmanın hazırladığı stratejik plan önerisinde; projelerin maliyet tahminlerine yer verilmiş, büyük bir kısmının finansmanının bütçe kaynaklarından karşılanması öngörülmüştür. Bu çalışmada, 2006-2010 yılları arasında uygulanacak projeler ile bunların süreleri, maliyet ve fayda tahminleri belirlenmiştir. DPT tarafından hazırlanan stratejik plan taslağında yer alan 111 eylemin tahmini maliyeti, 2.9 Milyar YTL olarak hesaplanmıştır. Stratejik plan taslağında da bu eylemlerin yatırım programı çerçevesinde ödenek tahsisine öncelik verileceği, bazı projelere AB kaynaklarından finansman sağlanması hususunun değerlendirileceği ifade edilmektedir. DPT'nin verilerine göre, 2003–2005 yıllarında kamu BT Projelerine yaklaşık olarak 900.000.000,00 YTL harcadığı ve bugüne kadar bu projelerin fiziki ve parasal gerçekleştirmelerinin karşılaştırılmalı olarak izlenemediği dikkate alınır, eDTr Projesinin planlanan sürede ve maliyetler içinde tamamlanıp tamamlanmadığının izlenmesinin önemi daha iyi ortaya çıkacaktır.

DENETİM KONUSU VE KAPSAMI

1.22 eDTr Projesi;

- geleneksel toplumdan bilgi toplumuna; emeğe dayalı üretim-tüketim ekonomisinden bilgi ekonomisine geçişte yol haritasını oluşturacak Bilgi Toplumu Stratejisinin belirlenmesini;
- hizmetlerin sunulacağı teknik altyapının hazırlanmasını ve bilgi güvenliğinin sağlanmasını,
- düzenleyici ve yasal çerçevenin çizilmesini,
- bilgi toplumunun gerektirdiği insan kaynağının planlanmasını ve yetiştirilmesini,
- hizmetlerin elektronik ortamda, bürokratik engellere takılmadan sunulmasını,
- kurumların birlikte çalışabilir, entegre hizmet sunmalarına yönelik çalışmalarına referans sağlayacak standartların oluşturulmasını,
- sağlık ve ticaret alanında elektronik hizmetlerin geliştirilmesini,

içeren geniş bir alanı kapsamaktadır.

1.23 Bu denetim çalışmasında, eDTr Projesi kapsamındaki faaliyetler, aşağıdaki sorular çerçevesinde incelenmiştir:

- eDTr Projesi çerçevesindeki faaliyetler koordinasyon içinde yürütülüyor mu?
- Sürdürülebilir bir e-Devlet için uygun bir altyapı oluşturulmakta mıdır?
- eDTr Projesi çerçevesinde yürütülen faaliyetlerde maliyet etkinliği sağlanmış mıdır?

Bu bağlamda, eDTr Projesi çerçevesinde yürütülen faaliyetlerin koordinasyon, izleme ve değerlendirme çalışmaları ile bu projenin ve yatırım programlarındaki BT yatırımlarının maliyetleri; e-İmza, e-Devlet Ana Kapısı, EBYS, e-Devlet alt yapısının oluşturulması ve hizmetlerin yaygınlaştırılması gibi teknik alt yapıya ilişkin faaliyetler değerlendirilmiştir.

1.24 Bu inceleme, “eDTr Projesi” eylem planlarında yer alan; DPT tarafından yürütülen projenin koordinasyon çalışmaları, bilgi toplumu stratejisi, teknik alt yapı ve insan kaynaklarının geliştirilmesi, e-İmza, e-Devlet Ana Kapısı, BİT yatırımları gibi önemli ve öncelikli eylemler ile sınırlandırılmıştır. Süreç analizi ve teknik inceleme yapılmasını gerektiren e-Sağlık, e-Ticaret, e-Adalet gibi hizmet bazında münferit projeler kapsam dışında bırakılmıştır. Kamu kurumlarının elektronik hizmet sunma kapasitelerinin göstergesi olan kurum web sayfalarının değerlendirilmesi ise, ayrı bir rapor konusu yapılmıştır.

1.25 Ülkemizde çok sayıda kamu kurumunda e-Devlet’e dönüşüm çalışmaları başlamış, buna ilişkin faaliyetler devam etmektedir. Bütün kamu kurumlarını kapsayan bir denetim, hem denetlenebilir olmaktan uzak hem de verimsiz bir çalışma olacaktır. Bu nedenle, bu çalışma, “eDTr Projesi” kapsamında sorumlu ve ilgili kuruluş olarak görev alan Ek-1’deki kurumlar ile sınırlandırılmıştır.

DENETİM AMACI

1.26 Bu denetimin amacı;

- eDTr Projesi çerçevesinde yürütülen faaliyetlerin önceliklendirilerek, projenin stratejik planının oluşturulması ve koordinasyon içinde yürütülmesi,
- kamu yönetiminin yeniden yapılandırılmasına yönelik faaliyetler ile eDTr Projesinin hedeflerinin birleştirilerek, kamu hizmetlerinde etkinliğin artırılması,
- kamu kurumlarında, kamu yönetimi reformları da dikkate alınarak, iş süreçlerinin yeniden tanımlanıp sadeleştirilmesi ve kamu hizmetlerinin elektronik ortamda sunuma hazır hale getirilmesi,
- kamu hizmetlerinin elektronik ortama aktarılmasında ağ güvenliği ve birlikte işlerliği sağlayacak, e-Devlete uygun bir teknik alt yapının oluşturulması,

- eDTr Projesi ile e-Devlet Ana Kapısı, e-İmza, okulların internet bağlantısı gibi alt projelerin sürdürülmesine ilişkin maliyetlerin, projeden elde edilecek faydaların ve bunların ölçüm kriterlerinin belirlenmesi,
- eDTr Projesi ile BT yatırımlarının iş/zaman/maliyet esası ile izlenmesini sağlayarak, mükerrer işlerin ve kaynak israfının önlenmesi yoluyla, kaynakların ekonomik ve verimli kullanılması,

için kamu kurumlarında gerekli önlemlerin zamanında alınmasını sağlamaktır.

DENETİM METODOLOJİSİ

- 1.27** DPT’de, eDTr Projesi ve 2003–2005 yılları yatırım programlarındaki BT yatırımlarının maliyet/fayda/zaman esası ile izlenip izlenmediği incelenmiş, BT projelerine ilişkin izleme ve değerlendirme dokümanları ile raporlar değerlendirilmiştir. Kurumun Yönetim Bilgi Sisteminin (YBS) etkin bir koordinasyon için yeterli bilgi içerip içermediği irdelenmiştir.
- 1.28** Yatırım programı, bütçe ve kesin hesap kanunları arasındaki ilişki incelenerek, eDTr Projesi ile BT yatırımlarında kaynak tahsisi ve kullanımı ile gerçekleştirmelerin izlenmesine ilişkin sürecin yeterliliği değerlendirilmiştir.
- 1.29** eDTr Projesi kapsamındaki kurumlardan MEB ve Ulaştırma Bakanlığı, DAGM, TÜİK, TÜBİTAK, Telekomünikasyon Kurumu (TK), TTAŞ, Türk Standartları Enstitüsü (TSE) ile STK’larda projeye ilişkin bugüne kadar yapılan çalışmalar, DPT’deki bilgi ve belgeler esas alınarak, karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. DPT ile ilgili ve sorumlu kurumlar arasındaki ilişkinin, proje faaliyetlerinin sağlıklı yürütülmesi için yeterli olup olmadığı, kilit personelle yapılan görüşmelerle değerlendirilmiştir.
- 1.30** e-İmza ve bilgi güvenliği, DPT ve TÜBİTAK’ta; e-Devlet Ana Kapısı, DPT ve TTAŞ’deki belge ve veriler esas alınarak incelenmiş; bu konulara ilişkin akademisyenler ve alanda uzman kişilerle mülakatlar yapılmıştır.
- 1.31** Kamu kurumlarının; e-hizmetlere ilişkin uygulamaları ve e-İmza için yaptıkları çalışmaları, teknolojik bağımlılıklarının boyutunu, BT konusunda bilgi ve deneyimi olan insan kaynaklarının yeterliliğini ve BT yatırım ihtiyaçlarının tespiti amacıyla yapılan çalışmaları belirlemek ve değerlendirmek için bir anket çalışması yapılmıştır. Söz konusu anket ile kamu kurumlarının e-Devlet’e hazırlık olarak, elektronik ortamda sunacakları hizmetlere ilişkin iş süreçlerini yeniden yapılandırıp yapılandırmadıkları değerlendirilmiştir.
- 1.32** KSM’ye ilişkin çalışmalar, Gebze TÜBİTAK-UEKAE’de yerinde incelenmiştir. e-İmza alanında, maliyet merkezleri, önemli maliyet kalemleri ve bunlardan tasarruf sağlanabilecek olanların belirlenmesi; zamanında önlem alınmazsa, batık maliyet oluşturabilecek uygulamaların neler olabileceğini tespit etmek için TÜBİTAK ile mantık modellemesi yapılmıştır. Benzer bir çalışma e-Devlet Ana Kapısı için yapılmak üzere çalışmalara başlanmış; ancak, Ana Kapının kurulmasından sorumlu kuruluşun

değiştirilmesi ve devire ilişkin işlemlerin tamamlanmaması nedeniyle, muhatap bulunamadığından sonuçlandırılmamıştır.

- 1.33** Stratejik plan çalışmaları Fransa, ABD, İrlanda gibi ülkelerin planları; e-Devlet Ana Kapısı ise, ABD, İngiltere, Kanada, Singapur örneklerinin ışığında değerlendirilmiştir.
- 1.34** Bu alanda diğer ülke Sayıştaylarının ve uluslararası kuruluşların daha önce yaptığı çalışmalardan ve literatürden yararlanılmış; yurtiçinde düzenlenen konferans, sempozyum, kurultay gibi toplantılara katılarak, güncel gelişmeler izlenmiştir.
- 1.35** Bu denetimde; incelemeye esas bilgi ve belge almak üzere çalışma yapılan kurum ve kuruluşlar Ek-1'de; görüşme yapılan ve çalışmaya katkı sağlayan uzman kişiler ile akademisyenler Ek-2'de ve anket gönderilen kurumlar Ek-3'te gösterilmiştir.
- 1.36** Bu rapordaki denetim bulguları temel olarak 2003–2005 yılları arasında eDTr Projesine ilişkin belge ve bilgilere dayanmaktadır. 2006 yılı içinde gerçekleşen önemli değişiklikler ise mümkün olduğu kadar rapora yansıtılmaya çalışılmıştır.

BÖLÜM 2: e-Dönüşüm Türkiye Projesi Çerçevesindeki Faaliyetler Planlı ve Koordinasyon İçinde Yürütülüyor mu?

- 2.1 Projenin Amaç, Hedef ve Politikaları Gerçekçi ve Bütüncül Bir Anlayışla Belirlenmiş midir?**
- 2.2 Proje Kapsamında Eylemler Belirlenen Hedeflere Ulaşılmasını Sağlayabilecek Nitelikte ve Uygulanabilir midir?**
- 2.3 Projenin Organizasyon Yapısı, Belirlenen Hedeflere Öngörülen Sürede ve Başarıyla Ulaşılmasını Sağlayabilecek Nitelikte midir?**
- 2.4 Proje Kapsamındaki Yürütülen Faaliyetler İzleniyor ve Değerlendiriliyor mu?**

2.1. Projenin Amaç, Hedef ve Politikaları Gerçekçi ve Bütüncül Bir Anlayışla Belirlenmiş midir?

eDTr Projesinin amaç, hedef ve politikalarının gerçekçi ve bütüncül bir anlayışla belirlenip belirlenmediği; aşağıdaki kriterler çerçevesinde incelenmiştir:

- *Amaç ve genel hedefler gerçekçi bir şekilde belirlenmiş ve genel hedefler yıllık veya ara hedeflere dönüştürülmüş olmalıdır.*
- *Projenin uygulanmasındaki başarı seviyesini ölçmeye imkân verecek performans kriterleri belirlenmiş olmalıdır.*
- *Belirlenen amaç, hedef ve politikalar projenin bütün taraflarınca benimsenmiş olmalıdır.*

eDTr Projesinin Amaç ve Hedefleri

2.1 Ülkemizde, bilgi toplumu olma hedefi ile yapılan çalışmalar AB'nin de etkisi ve dünyadaki gelişmelere paralel olarak, 2000 yılından sonra hız kazanmıştır. Bu çerçevede Türkiye, 2001 yılında, AB'nin bilgi toplumuna dönüşüm çalışmalarına da katılacağını açıklamıştır. Bütün bu gelişmelerin temelinde 2000 yılında Birleşmiş Milletlerin önderliğinde belirlenen 2015 yılına kadar küresel boyutta ulaşılması gereken "Bin Yıl Gelişim Hedefleri" bulunmaktadır. Aslında, bunlar; sosyal, ekonomik ve çevresel nitelikte hedeflerdir. Ancak, faaliyetlerin etkin takibi ve geliştirilmesinde BT'nin kullanımı konusuna büyük önem verilmiştir.

Tablo 3: BM Dünya Bilgi Toplumu Zirvesi (2003) Genel Hedefler

- Belli bir temele sahip, kapsamlı bir bilgi toplumu meydana getirmek,
- Kalkınma/gelişme süreçlerine yönelik hizmetlerde bilgi ve bilgi teknolojilerinin potansiyelinden yararlanmak,
- Uluslararası gelişim hedeflerine ulaşmak için bilgi ve enformasyon kullanımını teşvik etmek,
- Bilgi toplumunun yaratacağı bir takım problemlerin çözümüne yardım etmek,
- Ulusal düzeyde her devletin bilgi toplumuna ilişkin milli e-stratejiler çerçevesinde ve gelişme/kalkınma politikalarıyla uyumlu spesifik hedefler belirlemek,
- "Bin Yıl Gelişim Hedefleri"nin gerçekleştirilmesinde, eylemlerin global bir unsur olarak rol oynamasını sağlamak.

2.2 Bu gelişmeler paralelinde AB, 2000 yılında "Avrupa'yı 2000-2010 yıllarını kapsayan bir zaman diliminde, dünyanın en rekabetçi ve dinamik bilgi tabanlı ekonomisi haline getirme" hedefini ortaya koymuş ve üye ülkeler hazırlanan eylem planı çerçevesinde, bu hedefi hayata geçirmeye başlamışlardır. Benzer şekilde 2001 yılında, gelişme durumları da dikkate alınarak, AB aday ülkeler için "eAvrupa+" girişimi başlatılmıştır.

2.3 Bu girişim kapsamında hazırlanan eAvrupa+ Eylem Planı ile aday ülkelerde:

- Ekonomilerinin yenilenmesi ve modernizasyonunun hızlandırılması,
- Kurumsallıklarının ve yeteneklerinin artırılmasının desteklenmesi,
- Genel rekabet güçlerinin geliştirilerek, bilgi toplumunun sunduğu fırsatların eksiksiz olarak kullanılabilmesi,
- AB ile daha derin bir “sayısal uçurum” yaşamamak için güçlü, politik kararlılığa dayalı olumlu adımların atılması

amaçlanmaktadır.

Bunları gerçekleştirmek için eAvrupa+ Eylem Planında yer alan hedeflerin ve önceliklerin aday ülkelerin ulusal kalkınma planlarına dahil edilmesi istenmiştir. AB ülkelerinde 2005 itibariyle de, eAvrupa 2005 eylem planını uygulamaya konulmuştur.

- 2.4** 2003 yılında başlatılan eDTr Projesinde, *BİT politikaları ve mevzuatının, öncelikle AB müktesebatı çerçevesinde gözden geçirilerek yeniden düzenlenmesi eAvrupa+ kapsamında aday ülkeler için öngörülen eylem planının ülkemize uyarlanması amaçlanmıştır.* Bu bağlamda, bilgi toplumu olma yolundaki çalışmaların bütüncül, ülkeye ekonomik katma değer kazandıran, toplumsal refahı arttırmayı öncelikli gören, somut hedefleri olan ve katılımcı bir yaklaşımla ele alınması **genel politika** olarak ortaya konmuştur. Bu amaç ve genel politikalara uygun olarak, eDTr Projesinin Tablo 4’de gösterilen **genel hedefleri** belirlenmiştir.

Tablo 4: eDTr Projesinin Hedefleri

- BİT politikaları ve mevzuatının, öncelikle AB müktesebatı çerçevesinde gözden geçirilerek yeniden düzenlenmesi, bu konuda eEurope+ kapsamında aday ülkeler için öngörülen eylem planının ülkemize uyarlanması,
- Vatandaşın, BİT yardımıyla, kamusal alandaki karar alma süreçlerine katılımını sağlayacak mekanizmaların geliştirilmesi,
- Kamu idaresinin, şeffaf ve hesap verebilir hale getirilmesine katkıda bulunulması,
- Kamu hizmetlerinin sunumunda, Bit’ten azami ölçüde yararlanılarak iyi yönetim ilkelerinin hayata geçirilmesine katkıda bulunulması,
- BİT kullanımının yaygınlaştırılması, bilgi ve iletişim teknolojisi alanında kaynak israfını azaltmak amacıyla, kamunun mükerrerlik arz eden veya örtüşen ilgili yatırım projelerinin bütünleştirilmesi, izlenmesi, değerlendirilmesi ve yatırımcı kamu kuruluşları arasında gerekli koordinasyonun sağlanması,
- Özel sektör faaliyetlerine yukarıdaki ilkeler ışığında yol gösterilmesidir.

- 2.5** Bu amaç ve hedeflerin gerçekleştirilmesi; uygulamaların ilgili tüm kesimlerin katılımı ile bütüncül bir yaklaşımla yürütülmesi; bilgi toplumu olma yolunda hızlı ve güvenli ilerlemenin sağlanması için DPT’nin koordinatörlüğünde, çalışma gruplarının katkılarıyla, 2003–2004 KDEP ve 2005 EP hazırlanmıştır.

- 2.6** 2006 yılında, danışman firmanın önerileri ışığında hazırlanan stratejik plan taslağında ise, eDTr Projesi kapsamında daha önce belirlenmiş olan, “*Bilgi Toplumuna Dönüşüm Politikası*”na uygun olarak; *ekonomik gelişme ve rekabetçiliğin artırılması, yaşam kalitesinin yükseltilmesi, istihdamın artırılması, rekabetçi bilgi ve iletişim teknolojileri*

piyasaının oluşumu, şeffaf ve etkin kamu yönetiminin oluşturulması, kamu hizmetleri sunumunun iyileştirilmesi, bölgesel gelişmenin sağlanması ile AB'ye uyumun sağlanması" amacı tekrarlanmıştır. Bu genel amaç Tablo 5'de gösterildiği üzere stratejik öncelik ve amaçlara dönüştürülmüştür.

2.7 eDTr Projesinin amaç ve hedefleri, dünyada bu alanda yapılan çalışmalar ve bilhassa AB'nin ortaya koyduğu yaklaşım ve uluslararası belgelerde ifadesini bulan amaç ve hedeflerle uyumludur. Ancak, bu amaç ve hedefler, başlangıçta ülkemizin bilgi toplumu alanında mevcut durumunun güncel, bilimsel ve ayrıntılı tespitlerini, iç dinamiklerini ortaya koyan çalışmalar yapılmadan, kısa vadeli bir yaklaşımla belirlenmiş ve AB'nin hazırladığı metinler ülkemize uyarlanmıştır. Bunun yanı sıra, belirlenen hedefler yıllık ve somut ara hedeflere dönüştürülmemiştir.

2.8 DPT tarafından Haziran 2006'da İcra Kuruluna sunulan stratejik plan taslağında ortaya konulan amaç ve hedefler de, 2003-2005 eylem planlarında olduğu gibi dünya ve AB ülke örneklerinde görülen amaç ve hedeflerle uyumludur. Ancak, bu amaç ve hedefler belirlenirken danışman firma tarafından yapılan mevcut durum tespitinin; kapsamlı ve tam bir envantere (BT alanında kurumsal uygulamalar, ulusal ve kurumsal altyapının tespiti, v.s.) ve ülkemizde yapılan güncel istatistik verilere dayandırılmadığı

Tablo 5: 2006-2010 Stratejik Plan Taslağında Amaç ve Öncelikler	
STRATEJİK ÖNCELİK	AMAÇ
Sosyal Dönüşüm	Herkese bilgi ve iletişim teknolojilerinden faydalanma fırsatı sağlanması
BİT'in İş Dünyasına Nüfuzu	İşletmelere bilişim yoluyla rekabet avantajı sağlanması.
Vatandaş Odaklı Hizmet Dönüşümü	"Yüksek standartlarda kamu hizmeti sunumu
Kamu Yönetiminde Modernizasyon	"Bilgi ve iletişim teknolojileriyle desteklenen kamu yönetimi reformu"
Rekabetçi BT Sektörü	Uluslararası oyuncu bilgi teknolojileri sektörü.
Rekabetçi, Yaygın ve Ucuz İletişim Altyapı ve Hizmetleri	Toplumun her kesimine yüksek kalitede ve ucuz geniş bant erişim imkanı.
AR-GE ve yenilikçiliğin geliştirilmesi	Küresel pazarın taleplerine uygun yeni ürün ve hizmetler

ve geçmiş deneyimlerin ışığında değerlendirilmediği görülmektedir. 2003 yılından bugüne kadar eylem planlarının uygulama sonuçları dikkate alındığında bu durum; genel amaçların olmasa bile, hedeflerin belirlenmesinde ve eylemlerin planlanmasında zafiyet oluşturabilecektir.

2.9 Bilgi toplumu alanında dünyadaki gelişmeler incelendiğinde; bilgi toplumuna dönüşüm temel amaç olmakla beraber, her oluşumun yapısına göre, benzer nitelikte ama farklı düzeyde hedefler yer aldığı görülmektedir. Bu nedenle, amaç ve hedefler, bilgi toplumu ölçütleri esas alınarak yapılacak güncel bilimsel ve ayrıntılı mevcut durum tespitlerine, envanter kayıtlarına dayanan; ülkenin kendi iç dinamiklerine ve gelişmişlik düzeyine yönelik belirlemeler ışığında gözden geçirilmelidir. Amaç ve hedefler, yıllık ve ara hedeflere dönüştürülmeli; kurumlarda e-Dönüşüm projesinin hedeflerine uygun kurumsal hedefler oluşturulmalıdır. Bunun yanı sıra, yöneticilerin eğitimi ve bilinçlendirilmesi; insan,

teknoloji ve süreçler açısından “e-hazır olma” (bilgi toplumuna hazır olma hali), öncelikler, performans kriterleri gibi unsurları içeren; bir stratejik plan hazırlanmalı; zamanında ve eşgüdüm içinde uygulamaya konulmalıdır. Stratejik plan ve eylemler tüm kamuya, iş dünyasına, sanayi ve üniversitelere, STK'lara ve yerel yönetimlere yön vermelidir.

eDTr Projesinin Performans Kriterleri

- 2.10** Stratejik plan ve projeler hazırlanırken mevcut durum ve kaynakların değerlendirilmesi, uygulama sonuçlarının düzenli olarak ölçülmesi ve güncellenmesi projenin başarısı açısından önemlidir. Bu nedenle, projenin uygulama sürecinde, belli kritik aşamalarına ve sonucuna ilişkin hedeflerin gerçekçi belirlenip belirlenmediğini ve gerçekleşme düzeyini değerlendirmek; uygulamaların verimli etkin ve tutumlu bir şekilde yürütülüp yürütülmediğini ölçebilmek, gerçekleştirmeleri izleyebilmek ve zamanında düzeltici önlemler almak için performans kriterlerinin oluşturulması gerekmektedir. eDTr Projesinde amaçlar, İcra Kurulu Kararları ve Politika Belgesi ile genel anlamda ortaya konduktan sonra, hedefler ve eylemler 2003-2004 yıllarına ilişkin KDEP ve daha sonra da 2005 yılı EP ile belirlenmiştir. Ancak, eylem planlarında herhangi bir performans kriteri tespit edilmemiştir. Bu nedenle, 2005 yılı sonuna kadar projeye ilişkin sonuçlar önceden tespit edilmiş performans kriterlerine göre değerlendirilmemiştir. Oysa, birçok ülkede hazırlanan eylem planlarında, örneğin eAvrupa+, her amaç başlığı için alt başlıklar halinde detaylandırma yapıldığı; her biri için hedef, çözüm yaklaşımı, eylemler ve performans göstergeleri ilişkisinin ortaya konulduğu görülmektedir. Benzer şekilde, Fransız hükümetinin e-Devlet stratejik planı, ölçüm kriterlerine ilişkin detaylı bilgiler içeren bir eylem planı ile tamamlanmıştır.
- 2.11** 2005 yılında danışman firma tarafından hazırlanan stratejik plan önerisi eki “*Ölçümleme Kriterleri, Metodoloji ve Veri Dokümanı*”nda, karar alıcıların ve uygulayıcıların Türkiye'nin e-Dönüşümdeki ilerlemesini değerlendirebilmelerini sağlamak amacıyla performans kriterlerine yer verilmiştir. Bu dokümanda; Türkiye'nin konumunu, Avrupa ve dünya ülkeleri ile kıyaslanabilmesini sağlayacak, birden fazla kurum tarafından erişilebilen ortak veri tabanı sayısı, öğretmenlerin ve öğrencilerin kullanımındaki kişisel bilgisayar sayısı gibi detaylı ölçüm kriterleri belirlenmiştir. Kriterler için halihazırda ölçüm yapıp yapılmadığı; nasıl ve kimin tarafından ölçüm yapılacağı konusunda öneriler ve uygulamayı destekleyici yönlendirmeler de yapılmıştır. Ayrıca, bilgi toplumu stratejisi çerçevesinde oluşturulan hedeflere ulaşmak için yapılacak uygulamaların sonuçlarının ölçümünde kullanılacak, elektronik kanallar üzerinden sunulan hizmet yüzdesi, son üç ay içinde eğitim amaçlı internet kullanan öğrencilerin yüzdesi gibi kriterler oluşturulmuştur. Bu ölçümleme kriterleri, stratejik plan önerisi çerçevesinde oluşturulan eylem planından ayrı hazırlanmıştır.
- 2.12** eDTr Projesi kapsamında hazırlanan stratejik plan önerisinde ölçümleme kriterleri oluşturulurken genel yaklaşım, Türkiye'nin bilgi toplumu ölçütlerine göre gelişimini izlemek

ve diğer ülkelerin durumu ile kıyaslamalara olanak verecek bilgileri ortaya koymak olmuştur. Belirlenen kriterler, e-Dönüşüm projesi eylem planı ve projeleri ilişkilendirilmemiş; yalnızca stratejik planda belirlenen sosyal dönüşüm, bilgi teknolojileri gibi stratejik öncelik alanları ile sınırlı bir ilişki kurulmuştur. Oysa, danışman firmanın ihale teklifinde çalışma metodolojisi açıklanırken, eylem planındaki her proje için ayrı, projeye özel değerlendirme ve takip kriterleri oluşturulacağı belirtilmiştir. Kriterlerin bu yöntemle belirlenmesi, eylemlerin izlenmesi ve projelerin, eDTr Projesinin amaç ve hedeflerinin gerçekleştirilmesine katkısının değerlendirmesini güçleştirecektir. Bunun yanı sıra, Ölçümleme Dokümanı Durum Tablosunda yer alan göstergelerin yaklaşık %63'ünde, mevcut duruma ait herhangi bir veri bulunmadığı belirtilmektedir. Bu göstergelere ait ilk verilerin stratejik plan hazırlanırken bulunmaması ve mevcut durum çalışmalarında da oluşturulmaması; Türkiye'nin bilgi toplumu ölçütlerine göre gelişiminin değerlendirilmesini de güçleştirecektir. 2006-2010 yıllarını kapsayan stratejik plan taslağında stratejik öncelik alanları itibariyle temel göstergeler bazında mevcut durum ve hedef belirlemeleri yer almıştır.

- 2.13** Performans kriterleri; projelerin izlenmesi, başarısının ölçülmesi ve kalite güvencesinin sağlanmasında en önemli araçlardan biridir. 2003-2005 uygulama döneminde, eDTr Projesi ve alt projeleri için performans göstergeleri belirlenmemiştir. Bu nedenle, 2005 yılı sonu itibariyle, projenin amaç ve hedeflerinin gerçekleşip gerçekleşmediğini, ne ölçüde başarılı olduğunu ve ülkemizin bilgi toplumu olma yolunda ne kadar mesafe kat ettiğini değerlendirmek mümkün olamamaktadır. 2006-2010 yıllarını kapsayan stratejik plan taslağında stratejik öncelik alanları itibariyle hedefler oluşturulmuş ise de projenin eylemleri ile ilişkilendirilmiş performans kriterleri belirlenmemiştir. Bu durum, zamanında gerekli önlem alınmadığı takdirde, başarı oranı düşük ve son derece riskli e-Devlet projelerinin, geçmişte olduğu gibi gelecekte de, başarısı izlenmeden ve faydaları değerlendirilmeden uygulanması riskini taşımaktadır. Stratejik planda, faaliyetlerin etkinliğini, verimliliğini, kaynakların tutumlu bir şekilde kullanılıp kullanılmadığını değerlendirme olanağı verecek, proje yönetimi ve teknik kalite unsurlarını içeren performans kriterleri açık ve net olarak tespit edilmelidir. Bu kriterler; genelde, bilgi toplumu olma yolunda, ülkemizdeki gelişmeleri; özelde de eylem planındaki projelerin başarı düzeyini izlemeye ve değerlendirmeye elverişli olmalı ve eDTr Projesi eylem planı ve projeleri ilişkilendirilmelidir.

eDTr Projesinin Benimsenmesi

- 2.14** Bilgi toplumuna dönüşüm projelerinin başarıya ulaşması için projenin amaç ve hedeflerinin, konuyla ilgili tüm taraflar; başka bir deyişle yetkililer, uygulayıcılar, kullanıcılar ve kamuoyu tarafından, yeterli ve doğru bir şekilde tanınması ve benimsenmesi önemlidir. Dünya uygulamalarında, bilgi toplumu projelerinin hükümetler tarafından mümkün olduğunca üst düzeyde sahiplenildiği, tanıtım ve benimsetme çalışmaları yapıldığı dikkati çekmektedir. eDTr Projesinin organizasyon yapısı incelendiği

zaman, projenin karar ve danışma kurullarının katılımcı profilinin üst düzey sahiplenmeyi sağlayacak nitelikte olduğu görülmektedir. Ayrıca, eDTr Projesinin koordinatörü olan DPT ve bu alanda faaliyet gösteren STK'lar, internet sitelerinde verdikleri bilgi ve haberlerin yanı sıra; etkinlikler düzenleme ve katılım yoluyla, projenin amaç ve hedeflerinin tanıtılması ve benimsetilmesi için çaba göstermektedirler.

- 2.15** Denetimimizde, projeye üst düzeyde bir sahiplenme olmasına karşın, uygulamacı kurumlar düzeyinde benimsenmenin yeterli olmadığı görülmüştür. Bu inceleme kapsamında yapılan anket ve ilgililerle yapılan görüşmelerle, uygulamacı kurumlarda projenin tanınma ve benimsenme düzeyi değerlendirilmeye çalışılmıştır. Ankete katılan kurumların %68'inde üst yönetimleri tarafından onaylanmış bir e-Devlete uyum projesi, stratejisi ve hedeflerinin bulunmadığı belirtilmiştir. Sorgulanan diğer bir husus da eylem planındaki görevinin verilmesinden önce ilgili kurumun görüşünün alınıp alınmadığıdır. Anket kapsamında yer alan ve projede görevleri olan 23 kurumun 11 tanesi (%46) bu görev verilirken görüşlerinin alınmadığını belirtmişlerdir. Bunun yanı sıra, eylem planlarında yer alan az sayıda kurumun da, projedeki görevleri hakkında bilgi sahibi olmadığı görülmüştür. Sonuç olarak uygulamacı kurumlarda, bilgi teknolojilerinin kullanımı konusunda bir çaba ve istek bulunmakla birlikte; e-Dönüşüm projesinin amaç ve hedeflerinin bir bütün olarak algılandığını ve benimsendiğini söylemek mümkün değildir.
- 2.16** DPT tarafından hazırlanan stratejik plan önerisi kapsamında, 2006-2010 yılları için bir İletişim Stratejisi belirlenmiştir. İletişim stratejisinin amacı, paydaşların çoğunluğu tarafından projenin desteklenmesine ve benimsenmesine; ihtiyaç duyulan insan kaynakları ve finansman desteğinin aktif rol alacak kamu kurumları, özel sektör firmaları ve STK'lar tarafından sağlanmasına yönelik yaklaşım, yöntem, mesaj ve araçların belirlenmesidir. Önerilen stratejinin ağırlıklı olarak marka ve tanıtım odaklı olduğu görülmektedir
- 2.17** e-Dönüşüm projeleri birçok kurumu ilgilendiren ve koordinasyon içinde yürütülmesi gereken projelerdir. Projenin zamanında ve koordinasyon içinde uygulanması, amaç, hedef ve politikaların, uygulayıcı ve ilgili kurumlar tarafından yeterince bilinmesine ve benimsenmesine bağlıdır. Ancak, bu projelerin sadece ilgili kamu kurumları tarafından benimsenmesi yeterli değildir. e-Dönüşüm projelerinin başarısı, elektronik ortamda sunulan hizmetlerin vatandaşlar tarafından kullanımına bağlıdır. Bu nedenle, projenin amaç, hedef ve politikalarının ilgili kurumlar ve kamuoyunda tanınması ve benimsenmesi sağlanmalıdır.

2.2. Proje Kapsamındaki Eylemler Belirlenen Hedeflere Ulaşılmasını Sağlayabilecek Nitelikte ve Uygulanabilir midir?

Proje kapsamındaki eylemlerin, belirlenen hedeflere ulaşılmasını sağlayabilecek nitelikte ve uygulanabilir olup olmadıkları, aşağıdaki kriterler çerçevesinde incelenmiştir:

- *eDTr Projesi eylem planlarında yer alan eylemler; uygulanabilir nitelikte olmalı, önceliklendirilmeli, gerçekçi iş programları düzenlenerek, gerçekleştirme aşamaları zaman/maliyet esasları ile belirlenmelidir.*
- *BT projeleri, eylem planlarındaki eylemlere uygunluğu dikkate alınarak yatırım programına alınmalı ve projelerin ilerleme aşamaları zaman/ maliyet esasları ile belirlenmelidir.*
- *Eylemler ve BT yatırımları, herhangi bir teknoloji tercihini ön plana çıkarmayacak nitelikte olmalıdır.*
- *Sorumlu ve ilgili kuruluşlar kendi görev alanlarıyla ilgili konularda önceliklendirme ve iş programı yapmış olmalıdır.*

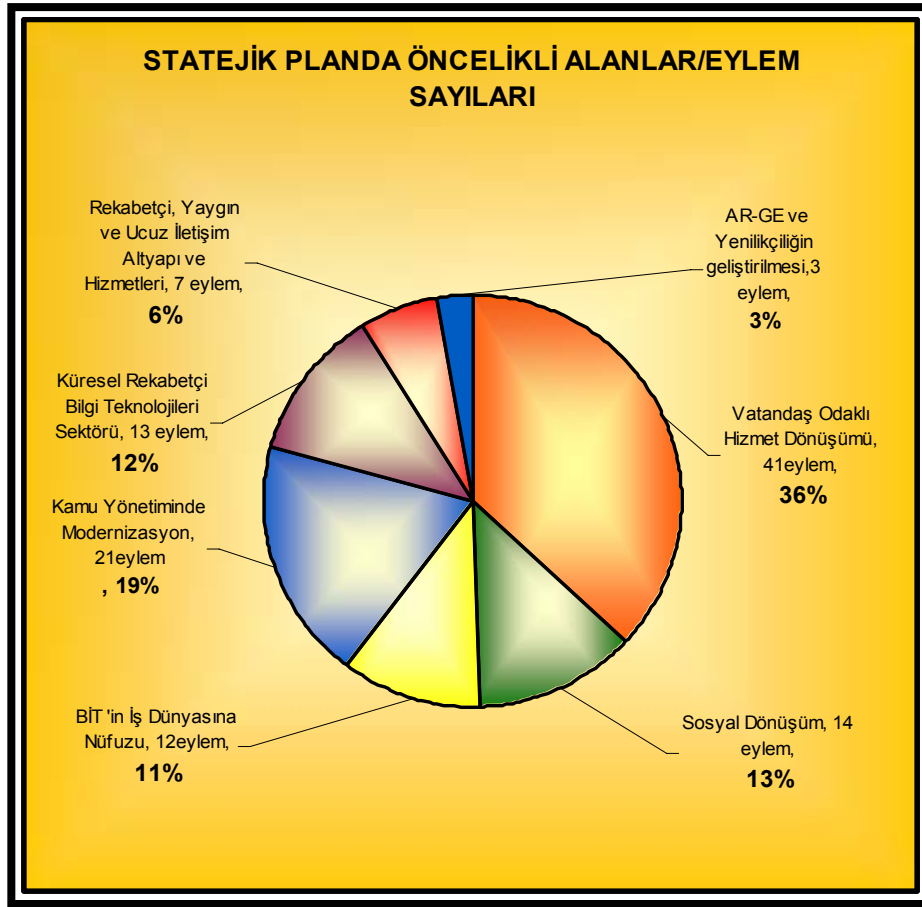
eDTr Projesi Eylemlerinin Belirlenmesi ve Önceliklendirilmesi

2.18 e-Dönüşüm projesinin hedeflerine ulaşmasında bilgi toplumuna hazır olma düzeyinin saptanması, vizyon belirleme, önceliklendirme, kaynak ve zaman planlaması büyük önem taşımaktadır. Ülkemizde bu konuda birçok yatırım ve proje hayata geçirilmiştir. Ancak, bugüne kadar gerçekleştirilen çalışmalar münferit ve entegre edilmemiş projelerdir. Her biri ciddi parasal kaynak, insan emeği ve zaman kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Bu alanda yapılan çalışmalarını koordine etmek ve önceliklendirmek için ülkemizde 2003 yılından bu yana iki eylem planı ve 2006 yılının Haziran ayında bir stratejik plan taslağı hazırlanmıştır.

2.19 eDTr Projesinin amaç ve hedefleri ile eylem planlarında yer alan projeler, dünya ve özellikle AB ülke örnekleriyle karşılaştırmalı incelendiği zaman; başlangıçta EBYS, belgelerin gizlilik derecesinin belirlenmesi gibi eksikliklere rağmen, genelde hedeflerin gerçekleştirilmesine uygun eylemlerin belirlendiği görülmektedir. Ancak, söz konusu eylemler uygulamadan çok, raporlama ile sonuçlanması öngörülen, kısa dönemli eylemlerdir. Mevcut durum tespitinin yapılmadığı ve stratejik planın hazırlanmadığı bir durumda; eylemlerin bilgi toplumu dönüşümüne hazırlık yapmak üzere, raporlama şeklinde belirlenmesi gerçekçi ve doğru bir tercih olarak görülebilir. Ancak, KDEP ve EP'nin ilk eylem maddesi stratejik plan hazırlanması olmasına rağmen; 2005 yılı sonu itibarıyla, bilgi toplumu stratejisi tamamlanıp, uygulamaya konulamamıştır. Raporumuzun tamamlanma tarihi itibarıyla bu alandaki son gelişme DPT tarafından hazırlanan yeni bir

stratejik plan taslağının, 2006 yılının Haziran ayında eDTr İcra Kurulu tarafından kabul edilmesidir. Bu durum, geçen üç yılın, bilgi toplumu olma yolunda hızlı, güvenli ve koordineli bir biçimde ilerlemek bir yana; hazırlık aşaması olarak da kullanılmadığını göstermektedir. eDTr Projesi eylem planlarında yer alan eylemlerden, bilgi toplumu stratejisinin oluşturulması; e-Devlet uygulamaları BİT envanterinin belirlenmesi; birlikte çalışabilirlik esaslarının belirlenmesi ve rehber yayımlanması gibi yönlendirici ve işin başında tamamlanması faydalı olabilecek, uygulamaya yönelik eylemler ilk iki yıllık süre içinde gerçekleştirilememiştir. Öte yandan, projenin yol haritasının oluşturulması ve yönlendirilmesi açısından önemli olan bazı eylemlerin de eylem planlarında hedeflenen tarihte tamamlanamadığı görülmektedir. Ayrıca, e-Devlet uygulamaları için finansman modelinin belirlenmesi, kamu BİT projelerinin ihale şartnameleri ve sözleşmelerine ilişkin ilke ve esasların belirlenmesi gibi eylemlere, hiç başlanmamıştır. Bu eylemler bilhassa projenin mali ve fiziki açıdan verimli, etkin ve tutumlu bir biçimde yürütülmesine doğrudan etki yapacak önemli eylemlerdir.

- 2.20** Öte yandan, söz konusu eylem planlarında; eylemlere ilişkin ara hedefler, zaman/iş/maliyet esasları ile projelerin izlenmesini sağlayacak bir iş programı bulunmamaktadır. Eylemler, yıl sonu ya da iki yıllık uygulama süresi sonunda tamamlanması öngörülerek, eylem planlarına alınmış ve önceliklendirilmemiştir. Bu durum, projenin başarısını olumsuz etkilemiş; gerçekleştirme aşamalarının zaman/maliyet esasları ile belirlenmemesi, izleme ve zamanında önlemler alma fırsatını ortadan kaldırmıştır. Sonuç olarak, 2003–2005 yılları arasında, e-Dönüşümün temel taşlarını oluşturan ve tüm projeyi yönlendirecek eylemler belirlenen sürede tamamlanmadığı için istenen düzeyde ilerleme sağlanamamıştır.
- 2.21** DPT tarafından hazırlanan stratejik plan taslağında, yedi alanda önceliklendirme yapıldığı görülmektedir. Bu alanlar Grafik 2’de görüldüğü üzere, önceliklendirme alan bazında ele alınmış; eylem sayıları itibarıyla vatandaş odaklı hizmet dönüşümü ve kamu yönetiminin modernizasyonuna ağırlık verilmiştir. Eylemlere ve projelere ilişkin bir önceliklendirme değerlendirmesi yapılmadığı görülmektedir. Oysa, stratejik planlamada konular kadar uygulanacak projeler bazında, ayrıntılı analizler ve karşılaştırma yapılması, önceliklendirmenin bunlara dayandırılması gereklidir. Öte yandan hazırlanan eylem planı ve proje tanımları dokümanı önerisinde zaman/ iş/ maliyet planlaması 2006-2010 zaman dilimi içine yerleştirilmiş, sadece yıl bazında gerçekleşme tahminleri yapılmıştır. Hedeflerin eyleme dönüştürülmesinde, ara hedeflerin gerçekleşmelerini takip açısından ayrıntılı, net, ölçülemeye uygun bir yapı oluşturulmamıştır. Eylemlerin oldukça çok sayıda olduğu bir projede yukarıda açıklanan şekilde önceliklendirmenin yapılmaması; yapılanma, yönetim, performans değerlendirmesi, koordinasyon ve kaynak temininde güçlükleri de beraberinde getirecektir.

2.22 e-Dönüşüm eylemleri için önceliklendirme yapılırken başlangıç aşamasında zorunlu eylemler belirlenmeli ve bu eylemler projenin gelecekteki uygulamalarına yön verecek pilot uygulamalarla desteklenmelidir. Stratejik plan hazırlanırken yeni projelerle birlikte mevcut projeleri de kapsayan, bu projelerin değerini arttıran bütünlük bir yapı oluşturulmalıdır. Kamu sektörü, özel sektör ve vatandaşların konuya ilişkin ihtiyaçları, beklentileri ve getirilmesi düşünülen çözümler belirlenmeli ve değerlendirilmelidir. Maksimum fayda ve uyumun elde edilebilmesi için özel sektörün sağlayabileceği katkılar, teknoloji ve kaynaklar tanımlanmalıdır. Bu çalışmalarda ülke dinamiklerinin dikkate alınması büyük önem taşımaktadır. Altyapısı, kültürü, mali ve insani kaynakları, eğitim ve beceri düzeyi farklı ülkelerde aynı yöntem ve uygulamalarla aynı başarıyı yakalamak çoğunlukla mümkün olmamaktadır. Bu nedenle, eylemler ve projelerde önceliklendirme yapılmalı, etkin çözümler üretilmelidir. Ülkenin altyapısının, kapasitesinin, halihazırda sunulan kamu hizmetlerinin durumu, kurumsal değişim, gelişme dinamikleri, zayıf ve güçlü yönleri titizlikle analiz edilerek, eDTr Projesi eylemleri zaman/iş/maliyet esasları ile belirlenmelidir.

eDTr Projesi ve Yatırım Programı Uyumu

2.23 Ülkemizin kamu yatırımları DPT tarafından değerlendirilmekte, planlanmakta, ve izlenmektedir. DPT-BTDB, 2004 yılı yatırım programından itibaren BİT konusundaki

yatırım tekliflerini değerlendirmeye yönelik çalışmalara başlamıştır. Ancak, 2005 yılı yatırım programının hazırlanmasına kadar BİT konusundaki yatırımların ayrı bir kalem olarak izlemesi yapılmamıştır. İlk kez 2005 yılı yatırım programı hazırlama kılavuzunda, e-Dönüşümle ilgisi kurulabilecek kamu yatırımı tekliflerinin “BİT” ve “eDTr” kısaltmasıyla işaretlenmesi ve görüş alınmak üzere DPT-BTDB’ye gönderilmesine ilişkin düzenleme yapılmıştır. Ancak uygulamada söz konusu nitelikleri taşıyan tekliflerin çok azının bu şekilde işaretlendiği ve görüş alınmak üzere, DPT-BTDB’ye gönderildiği görülmektedir. Örneğin 2005 yılı yatırım programında, DPT-BTDB uzmanları tarafından yatırım programında tarama yöntemi ile söz konusu belirleyici etiketlerin konulmadığı 200 civarında proje tespit edilmiştir. Buna karşın etiketlere dayanarak, DPT Proje Yatırımları Değerlendirme ve Analiz Dairesi Başkanlığı (PYDAD) tarafından yönetim bilgi sisteminden BİT projesi olarak sadece 54 proje tespit edilebilmiştir. Bu durum, ayrıntısı prg.2.53-2.60’da gösterildiği üzere, BT projelerinin kodlanması çabasıyla sonuç alınmadığını göstermektedir. Üstelik, tüm BT projelerinin, DPT-BTDB’nin görüşü alınarak değerlendirilmesi gerektiği halde, sadece 11 proje gönderilmiştir. Ayrıca BT Yatırımları Hazırlama Kılavuzu oluşturulması gibi oldukça gecikmiş ve olumlu girişimler, eDTr Projesinin üçüncü yılında sonuçlanabilmiştir.

2.24 BT Yatırımları Hazırlama Kılavuzuna göre, DPT-BTDB’ye görüş alınmak üzere gönderilen proje teklifleri; aşağıdaki unsurları içeren formlar kullanılarak, değerlendirilmektedir:

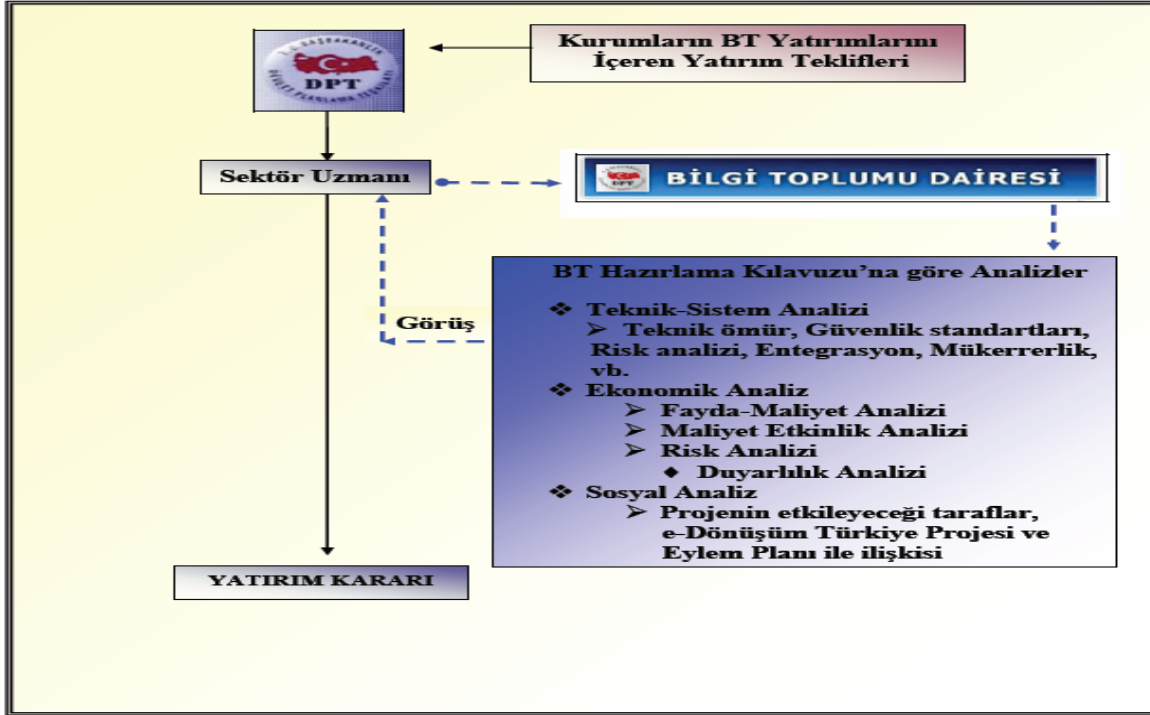
- Genel Bilgiler: Projenin adı, numarası, sahibi, amacı ve gerekçesi, sektör ve alt sektörü, proje yeri, başlama-bitiş tarihleri, proje tutarı, türü ve ödenek teklifi bilgileri,
- Teknik analiz: Projenin niteliği, teknik ömrü, topolojisi, donanım ve miktarlar, uygulama planı, izleme ve kontrolün nasıl yapılacağı, güvenlik standartları, risk analizi, mevcut altyapı, iç ve dış sistemlerle entegrasyonu, bilgi paylaşımı, mükerrerlik olup olmadığı,
- Mali analiz: Finansman biçimi, öngörülen proje giderleri ve maliyet analizi, fayda maliyet analizi,
- Sosyal analiz: Projenin etkileyeceği taraflar, eDTr Projesi ve eylem planı ile ilişkisi vb.

2005 yılında, ayrıca yeni ve devam eden tüm BİT yatırım projeleri için aşağıdaki bilgilerin yatırımcı kuruluş tarafından yatırım teklifine dâhil edilmesi istenmiştir. Bunlar projenin;

- eDTr Projesi İcra Kurulu tarafından 10 Haziran 2004 tarihinde kabul edilen “Bilgi Toplumuna Dönüşüm Politikası” ile ilişkisi,
- politika belgesinde açıklanan vizyon ve amaçlarla uyumu ve katkısı,
- “eDTr” projesine katkısı,
- eDTr Projesi eylem planları ile ilişkisi,
- varsa kuruluş stratejik planı, misyon, vizyon, stratejik amaç ve hedefleri ile ilişkisi ve bunlara nasıl katkı sağlayacağı,

konusundaki bilgilerdir.

Şema 2. : BİT Yatırımları Hazırlama Kılavuzu'na Göre Projelerin Değerlendirilmesi

2.25 DPT yönetim bilgi sisteminden BİT veya eDTr Projesini ilgilendiren yatırım projelerinin sayısı, değerlendirme ve koordinasyon faaliyetine katkıda bulunacak nitelikleri tespit edilememektedir. BT Yatırımları Hazırlama Kılavuzundaki düzenlemeye rağmen, 2005 yılında BT projelerinin sadece %5'i, sektör uzmanları tarafından görüş alınmak üzere, DPT-BTDB'ye gönderilmiştir. Üstelik, görüş almak üzere DPT-BTDB'ye gelen az sayıda projede, prg.2.24'de belirtilen bilgilerin büyük bir bölümü de bulunmamaktadır. Uygulamada, BİT Projeleri Hazırlama Kılavuzunda belirtilen kriterleri tam olarak karşılamayan projelere de uygun görüş verilebilmekte ve yatırım programına alınmaktadır. Ayrıca, söz konusu projelere BTDB'nin verdiği görüş, sektör uzmanı açısından bağlayıcı değildir. BT projeleri yatırım programına alınırken, eylem planları ile bağlantısı yönünden yeterince irdelenmemektedir. Bu nedenle, projeler e-Dönüşümün amaç, hedefleri ve eylem planları ile uyumlu, doğru, bütüncül ve mükerrerlikleri önleyecek şekilde değerlendirilememektedir.

2.26 Türkiye'nin bilgi toplumuna dönüşüm çabalarında elindeki kaynakları, en verimli şekilde bütüncül bir anlayışla planlayarak kullanması büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle, geçmişten günümüze devam eden BİT yatırımları tespit edilerek eDTr Projesi ile ilişkilendirilmelidir. DPT hem Türkiye'nin yatırım programını hazırlamaktan hem de eDTr Projesinin koordinasyonundan sorumlu kurumdur. Bu iki sorumluluğun en iyi şekilde yerine getirilerek; ülkemizin tüm BT projeleri incelenip, e-Dönüşümün alt yapısı sağlıklı bir şekilde belirlenmelidir. Yatırım programlarına teklif edilen yeni BT projeleri de, e-

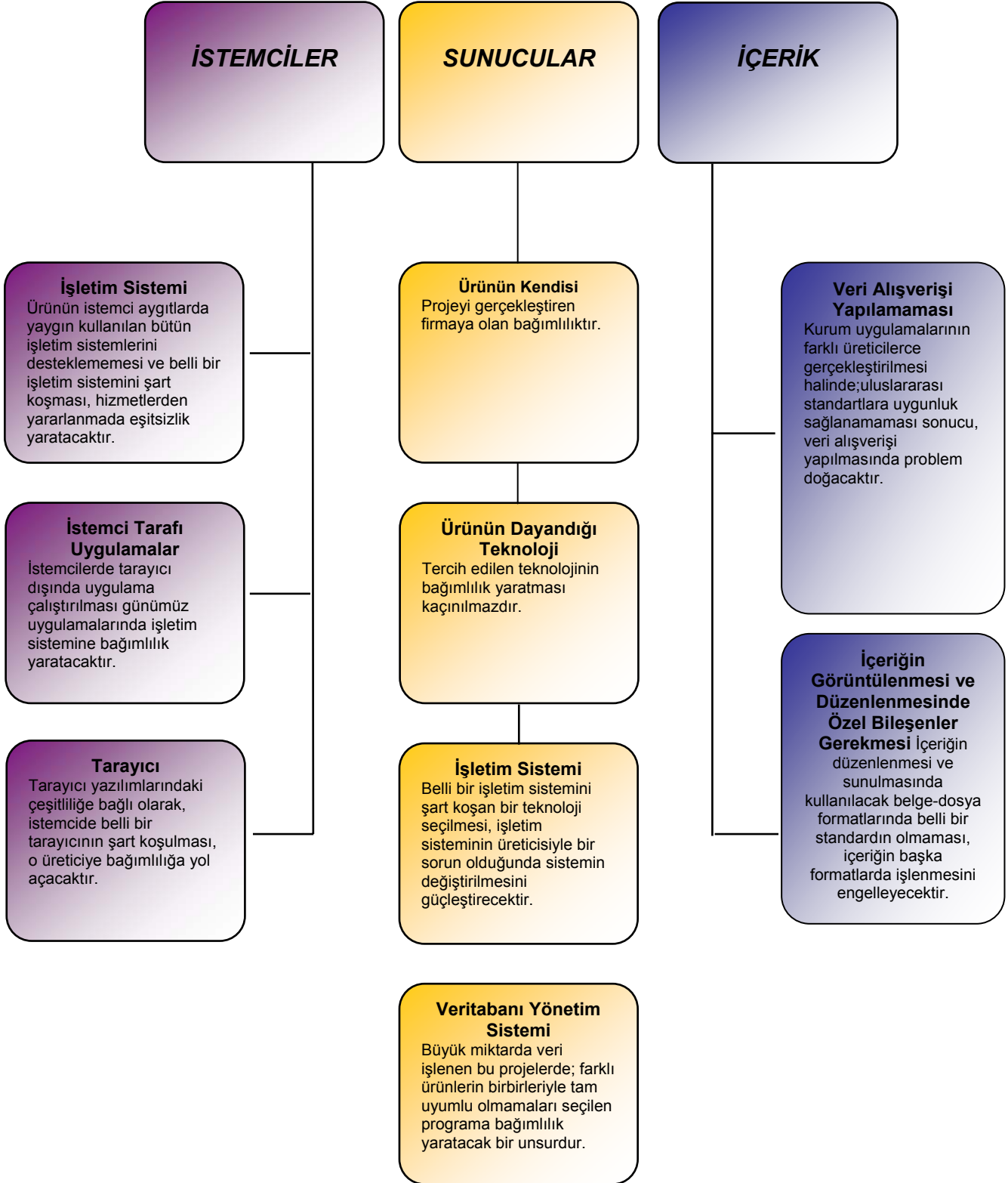
Dönüşümün alt yapısı değerlendirerek oluşturulmalı ve tüm projeler zaman/ maliyet esasları ile izlenmelidir.

Teknolojik Bağımlılık

2.27 e-Devlet projelerinin en önemli unsuru olan kamu kurumlarının elektronik ortamda verecekleri hizmetlerde; istemci, sunucu ve içerik gibi teknik alt yapı alanlarında, üretici kurumlara ve firmalara teknolojik bağımlılık ortaya çıkabilir. e-Devlet hizmetleri, ilgili kamu kurumunun sunucu bilgisayarlarından verilmektedir. Teknolojik bağımlılık, Şekil 1’de ayrıntılı olarak gösterildiği üzere, daha çok kullanılan ürünün; sunucu ya da istemcilerde belli altyapı bileşenlerinin bulunmasını şart koşması, bakımında ve ilerletilmesinde üreticilerin izin ve işbirliğinin gerekmesi, ürünün tamamının ya da bazı parçalarının değiştirilmesinin kullanıcı için zor ve pahalı bir işlem olması, hatta bazen mümkün olmaması şeklinde ortaya çıkmaktadır. Kullanılan ürün bakımından projeyi gerçekleştiren kuruma bir bağımlılık olması kaçınılmazdır. Bu nedenle, kamu kurumlarının iyi örgütlenmiş olması, yetkin personel çalıştırması, güncel teknolojileri yakından izlemesi ve bu teknolojilerin gereklerini yerine getirmesi son derece önemlidir. Yazılım projelerinde en sık karşılaşılan sorunlardan biri, yazılım evi olarak adlandırılan firmaların uzun ömürlü olmamaları, projeleri başarıyla bitirseler bile, bir süre sonra ortadan kalkmaları ve tüketicinin desteksiz kalmasıdır.

Şekil 1: TEKNOLOJİK BAĞIMLILIK

- 2.28** Teknolojik bağımlılığın azaltılması için gerek ürün gerekse altyapı bileşenlerinde, ileride üreticilerden bağımsız geliştirme çalışmalarını engelleyici lisans sözleşmelerinin kabul edilmemelidir. Bunun yanı sıra, ürünün belli başlı işletim sistemlerinde çalışabilecek bir teknoloji ile geliştirilmesi şart koşulmalı, ürünün hangi veritabanı yönetim sistemleriyle çalışmasının istenildiği önceden belirtmelidir. Ürünü geliştiren firmadan ürünün kaynak kodları, kapsamlı kullanım kılavuzları ve teknik kılavuzlar alınmalıdır. Ürünü geliştiren firma ile bir sorun yaşanması ya da firmanın herhangi bir nedenle faaliyetine son verilmesi, ortadan kalkması durumunda, projeyi başka geliştiricilerle sürdürebilmek için projenin modellenmesi ve tasarımı, kod içi belgeleme, birim testleri gibi konularda çağdaş yazılım mühendisliği tekniklerinin uygulanması ve raporlanması sağlanmalıdır. Ürünün standartlara uygun olması ve kalitesinin denetlenmesi de önem taşımaktadır.
- 2.29** e-Dönüşüm gibi teknoloji ağırlıklı projeler, ister istemez teknoloji tercihi yapılmasını gerektirecektir. Bağımlılık düzeyi yüksek tercihler yapılması ileride verimsiz, pahalı, koşullara uyum sağlayamayan bir yapı ile karşı karşıya kalınmasına neden olacaktır. Bu konunun önemi, eDTr Projesi İcra Kurulunun “Bilgi Toplumuna Dönüşüm Politikası” belgesinde de vurgulanmaktadır. Söz konusu belgede, eDTr Projesi kapsamında yapılacak çalışmalarda, proje ve uygulamalarda, herhangi bir teknoloji tercihini öne çıkartmayan ve teknolojik bağımlılık yaratmayan çözümlerin benimsenmesi; açık standarda dayalı ürün/hizmetlerin alınması; uygulama projelerinin mutlak surette bir yapılabirlik etüdüne dayandırılması; veri paylaşımını esas alan birlikte işleyen sistemlerin kurulması temel ilkeler arasında sayılmaktadır. Kuşkusuz, bu ilkelerin hayata geçirilmesi eDTr Projesi ve alt projelerinin genel bir teknik tasarımının yapılması ve teknik koordinasyonu sağlayacak bir merkez tarafından uygulamanın izlenmesi ile mümkün olabilecektir. eDTr Projesinde her türlü koordinasyon sorumluluğu DPT'ye verilmiş; ayrı bir teknik koordinasyon merkezi oluşturulmamıştır. Ayrıca, eDTr Projesinin genel bir teknik tasarımı hazırlanmadığı için teknoloji tercihi ve bağımlılık konusunu irdelenecek bir zemin oluşmamıştır. Bilgi toplumuna dönüşüm politika belgesindeki ilkeleri göz önünde bulunduran DPT, yatırım programına alınacak BİT projeleri değerlendirilirken kullanılan analizlerde teknolojik bağımlılık unsuruna da yer vermiştir. Ancak, bu düzenlemelere rağmen, uygulamada konu yeterince incelenmemiş; 2005 yılında ilk kez, DPT-BTDB'nin değerlendirme yaptığı 11 projenin ikisinde teknolojik bağımlılık konusu sınırlı bir şekilde incelenmiştir.
- 2.30** e-Dönüşüm projelerinde teknoloji tercihi ve bağımlılık en önemli hususlardan biridir. Bu nedenle, eDTr Projesinin genel bir teknik tasarımı yapılmalı ve teknolojik bağımlılık yaratmayan çözümler araştırılmalıdır. Proje kapsamında yer alan eylemler ve BT yatırımları; planlanırken, mal ve hizmet alımı yapılırken, teknolojik bağımlılığa yol açmayacak, açık standartlara dayalı çözümler tanımlanmalı ve üretilmelidir. Ayrıca, yatırım programına alınacak tüm BT projeleri, teknolojik bağımlılık konusuna ağırlık

verecek şekilde değerlendirilmelidir. Uygulamayı izlemek ve yönlendirmek için sorumlu bir teknik merkez oluşturulmalıdır.

Sorumlu ve İlgili Kuruluşlarda Önceliklendirme

- 2.31** e-Dönüşüm tipi projelerde, maddi ve beşeri kaynakların en verimli şekilde kullanılması, büyük bir hızla değişen ve gelişen bilişim alanında yapılan eylemlerde zaman faktörünün büyük bir titizlikle planlanmasının önemi büyüktür. Bu da sadece üst düzeyde değil, sorumlu kuruluşların kendi görev alanları ile ilgili konularda da önceliklendirme yapmasını, eylemler için gerçekçi iş programları (zaman-iş akış çizelgesi) düzenlenerek, bunlara özenle uyulmasını ve uygulanmasını zorunlu kılmaktadır. Bu raporun giriş bölümünde belirtildiği üzere, eylem planlarında sorumlu ve ilgili kurumlar ile çalışma gruplarına bazı görevler verilmiştir.
- 2.32** Eylem planları ve DPT'nin bu planların uygulamasını değerlendirmek üzere hazırladığı raporlar incelendiğinde; eylemlerle ilgili olarak sorumlu veya ilgili kurumlar çalışmalarını hayata geçirirken, eDTr Projesi kapsamında sorumlu ekip veya birimler oluşturulmadığı, önceliklendirme yapılmış bir iş programı hazırlanmadığı anlaşılmaktadır. Oysa, KDEP'in eylemlerinden birisi de, kamu kurum ve kuruluşlarında e-Devlete geçiş çalışmalarından sorumlu ekiplerin oluşturulmasıdır. KDEP Değerlendirme Sonuç Raporunda bu eyleme ilişkin bir düzenleme yapılmadığı; ancak, kamu kurum ve kuruluşlarında e-Devlet hizmetlerine ilişkin bilgi birikiminin oluşmaya başladığı, konuyla ilgili elemanların zaman içinde yetişmekte olduğu ve bu tür hizmetlerin belirli birimlerde toplandığı belirtilmektedir.
- 2.33** Denetim çalışması kapsamında hazırlanan ankete göre; kamu kurumlarının büyük bir bölümünde, bilgi işlem merkezlerinden sorumlu bir birim veya kişi bulunduğu anlaşılmaktadır. Ancak kurumların %70'inde, üst yönetimleri tarafından onaylanmış bir e-Devlete uyum stratejisi, eDTr Projesine uygun hedefleri ve sorumlu ekipleri bulunmamaktadır. Koordinasyon biriminin hazırladığı KDEP Değerlendirme Sonuç Raporu ve bu denetimde uyguladığımız anket sonuçlarına göre, kamu kurumlarında e-Devlete geçiş konusunda belirgin bir istek, çalışma ve yatırım bulunmakla birlikte; bunun eDTr Projesi ile entegrasyonu sağlanmış, programlı, önceliklendirilmiş, açık ve net sorumlulukların belirlendiği bir yapılanma olmadığı ortaya çıkmaktadır.
- 2.34** Koordinasyon biriminin, eDTr Projesinin teknik ve mali değerlendirmesini yapabilmesi, riskleri belirleyebilmesi ve projenin başlangıç aşaması dahil, her aşamasında düzeltici kararlar alınmasını sağlaması, projeyi bir bütün olarak görebilmesine bağlıdır. Bu nedenle, sorumlu ve ilgili kuruluşlar ile çalışma grupları kendi görev alanları ile ilgili konulardaki iş programlarını yapıp, uygulama öncesi koordinasyondan sorumlu kuruma vermeli ve projenin her aşamasında yapılan değişiklikler koordinasyon biriminin görüşü alınarak yapılmalıdır.

2.3. Projenin Organizasyon Yapısı, Belirlenen Hedeflere Öngörülen Sürede ve Başarıyla Ulaşılmasını Sağlayabilecek Nitelikte midir?

Projenin organizasyon yapısının belirlenen hedeflere öngörülen sürede ve başarıyla ulaşılmasını sağlayabilecek nitelikte ve uygulanabilir olup olmadığı, aşağıdaki kriterler çerçevesinde incelenmiştir:

- *Projeyi planlayıp, uygulayacak ve sonuçlarını alt projelerle birlikte izleyecek bir koordinasyon yapısı kurulmalıdır.*
- *Koordinasyondan sorumlu kurumda, verimli hizmet sunmayı sağlayacak uygun sayıda ve nitelikli personel görevlendirilmiş olmalı; sorumlu ve ilgili kuruluşların yetki, sorumluluk ve iş tanımları açık ve net bir şekilde ortaya konulmuş olmalıdır.*

eDTr Projesinin Organizasyon Yapısı

2.35 Ülkemizde bilgi toplumuna dönüşüm çalışmalarını hayata geçirmeyi hedefleyen eDTr Projesinin **Şema 1**'de (**prg.1.6, sf.26**) gösterilen organizasyon yapısında, en üst karar merciinin e-Dönüşüm İcra Kurulu olduğu görülmektedir. eDTr Projesi İcra Kurulu, 2004 yılı içinde düzenli olarak hemen hemen her ay toplanmıştır. Bu toplantılarda, "Bilgi Toplumuna Dönüşüm Politikası"nın oluşturulmasının yanı sıra; KDEP'in uygulanmasına ilişkin kamu sertifikasyon merkezi kurulması, kamuda elektronik kayıt yönetimi, e-Devlet Ana Kapısı gibi konular karara bağlanmıştır. İcra Kurulu, projenin ilk yılında her ay düzenli toplanırken, 2005 yılında toplantı sıklığı azalmıştır. Kurul, projenin başlangıcından Nisan 2006'ya kadar, 11 karar almıştır.

2.36 Uygulamaya yönelik İcra Kurulu Kararları, Başbakanlık genelgesine dönüştürülmektedir. Ancak, İcra Kurulunun bazı kararlarının Başbakanlık genelgesine dönüştürülmesinde gecikmeler olmuştur. 10 Haziran 2004 tarih ve 6 nolu İcra Kurulu Kararıyla Kamu Sertifikasyon Merkezi kurma ve kamu için e-İmza üretme görevi TÜBİTAK-UEKAE'ye verilmiştir. Söz konusu icra kurulu kararından 3 ay sonra Başbakanlık Genelgesi çıkarılmış ve kurum ve kuruluşların e-İmzaya ilişkin olarak herhangi bir çalışma yapmamaları, sözleşmeye bağlanmamış işleri durdurmaları, sözleşmeye bağlanmış olan işlerde idarenin tek taraflı fesih hakkı bulunuyorsa bu fesih hakkının kullanılması ve bütün bunların dışında başlamış faaliyetleri bulunan kurumların konunun çözümü amacıyla DPT'ye başvurmaları istenmiştir. Bu gecikmeden dolayı, söz konusu düzenlemeye aykırı biçimde bazı kurumlar, e-İmzaya ilişkin çalışmalara başlamışlardır. Benzer gecikme, prg.3.63 ve prg.3.70'de açıklandığı üzere, e-Devlet Ana Kapısının kurulmasına ilişkin kararın, Bakanlar Kurulu Kararına dönüştürülmesinde de yaşanmıştır.

- 2.37** Projenin organizasyonunda, eDTr Projesi ile ilgili konuları tartışıp, İcra Kuruluna öneri hazırlamak üzere Danışma Kurulu oluşturulmuştur. Kurulun yapısında kamu kurum ve kuruluşlarının yanı sıra üniversiteler, konu ile ilgili STK ve eDTr Projesi çalışma grupları, TÜBİTAK, Merkez Bankası, TK, TTAŞ ve Türkiye Belediyeler Birliğinden temsilciler yer almaktadır. Danışma Kurulu, başlangıçtan 2006 yılına kadar üç toplantı, 2006 Mayıs ayında da bir toplantı yapmıştır. Bu toplantılarda, eDTr Projesinin iki eylem planı, Bilgi Toplumuna Dönüşüm Politikası ve son toplantıda da Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı önerisi tartışılmıştır. Toplum bazında katılımcılığın ve benimsemenin sağlanması, ilgili kesimlerin konulara ilişkin görüş ve önerilerinin projeye yansıtılması açısından bu yapı önem taşımaktadır. Buna rağmen, Danışma Kurulunun toplantıları, sistemli ve çok katılımlı toplantılar olmamış; rapor gibi sonuca ilişkin herhangi bir çıktı üretilmemiş ve öneriler geliştirilmemiştir. Toplantı tutanakları, DPT tarafından gayri resmi olarak tutulan notlar şeklindedir. Dolayısıyla projenin üst seviyede yönlendirilmesi ve izlenmesi yönünde fazla bir katkı sağlamamıştır.
- 2.38** eDTr Projesinin koordinasyonu, izlenmesi, değerlendirilmesi ve yönlendirilmesi ile ilgili olarak DPT görevlendirilmiştir. prg.1.7’de detaylı belirtilen görevlerin yerine getirilmesi amacıyla, Mart 2003’de, DPT bünyesinde doğrudan bir müsteşar yardımcısına bağlı olarak, Bilgi Toplumu Dairesi Başkanlığı kurulmuştur. Projenin organizasyonunda, ayrıca, DPT’ye çalışmalarında destek üzere sekiz çalışma grubu oluşturulmuştur. Çalışma gruplarının oluşturulmasındaki temel amaç, eDTr Projesinin etkin, şeffaf ve katılımcılık esasına dayalı olarak yürütülmesinde; kamu kurum ve kuruluşları, STK ve üniversiteler ile toplumun tüm kesimlerinden katkı sağlayabilecek bireylerin ortak platformda çalışmalarını sağlamaktır. Çalışma gruplarının işlevi, ilgili oldukları konularda politika ve proje önerisi geliştirmektir. Çalışma grupları ile ilgili düzenleme yapma, grupların çalışma sonuçlarını duyurma yetkisi DPT’ye verilmiştir. DPT söz konusu yetki çerçevesinde, “Çalışma Gruplarının Çalışma Usul ve Esasları”nı belirleyerek yayımlamıştır.
- 2.39** Çalışma gruplarının içinde İzleme Çalışma grubuna, biraz daha geniş bir misyon yüklenmiş; sorumluluğu bir STK’ya verilmiştir. İzleme Çalışma grubunun görevleri:
- BİT alanında, Türkiye ve dünyadaki gelişmeleri izlemek;
  - Dünyadaki yeni teknoloji uygulamalarını takip ederek, Türkiye’ye uyumlandırılmasını sağlamak;
  - Bilgi toplumuna geçişte gerekli çalışmaların yapılması amacıyla, genel politika önerileri geliştirmek;
  - Çalışma gruplarının çalışmalarını takip etmek, sorunları tespit ederek çözüm önerileri geliştirmek;
  - eDTr Projesi çerçevesinde diğer çalışma gruplarının çalışmalarına destek vermek;

- e-Avrupa raporları ve KDEP hazırlıklarına katkıda bulunmak;
- Eylem planlarının uygulanmasını izlemek,

şeklinde tespit edilmiştir.

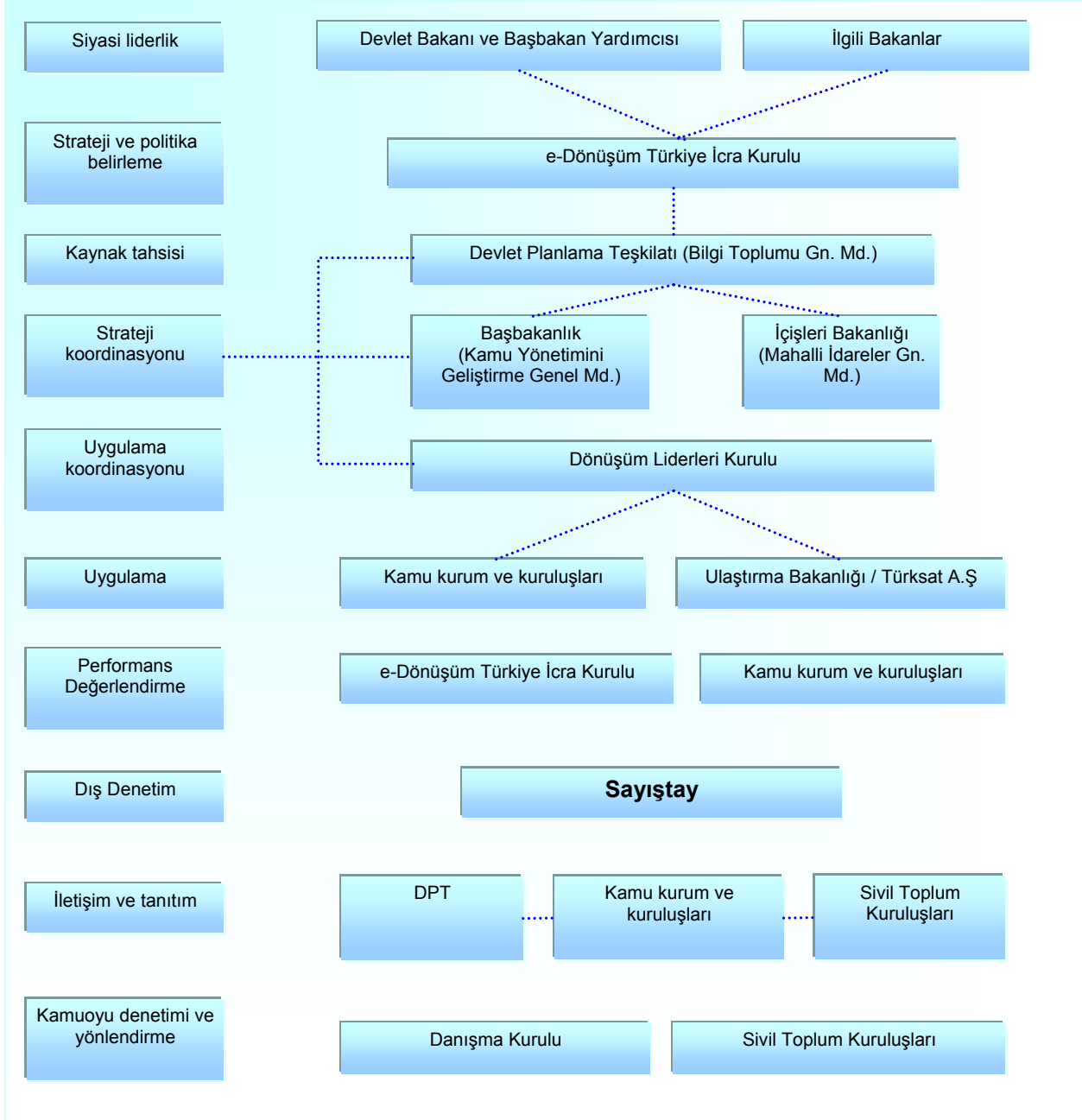
2.40 Çalışma gruplarının koordinatörleri için toplantılar düzenlenmiştir. Bu toplantılara, başta DPT-BTDB uzmanları olmak üzere çalışma gruplarından temsilciler ve bazı ilgili uzman kişiler de katılmıştır. Çalışma grubu koordinatörleri başlangıç toplantılarında katılımcı sayısı yüksek ve katılım düzenli olmasına karşın; sonraki toplantılarda bu sayıların azaldığı anlaşılmaktadır. Çalışma Gruplarının Çalışma Usul ve Esaslarında belirtilen "...çalışma gruplarının projeye katkı amacıyla hazırladığı tüm belge, doküman ve benzeri çalışmalar, DPT ve ilgili kurullar tarafından öncelikli olarak ele alınır. Tüm çalışmalar internet sitesinde yayınlanır" gibi kurallara rağmen, uygulamada toplantılara ilişkin tutanak, karar ve üretilen dokümanların derlenme ve yayımlanmasında aksamalar bulunmaktadır. DPT, katılımcıların bu gruplarda tam zamanlı olarak çalışmaması, bazılarının konunun uzmanı olmaması ve komisyon tipi çalışma nedeniyle; çalışma gruplarından beklenen verimin alınmadığını belirtmekle birlikte, düzeltici önlemler almamıştır. Sonuç olarak, eDTr Projesinde çalışma grupları, belirlenen amaçlara uygun yeterli bir işlev yerine getirmemiş, düzenli karar ve görüş üretememiştir.

2.41 eDTr Projesinin mevcut organizasyon yapısı, amaç ve hedeflerin gerçekleştirilmesi; projeler ve eylemlerin zamanında yerine getirilmesi ve koordineli bir şekilde yürütülmesinde bugüne kadar yetersiz kalmıştır. DPT tarafından hazırlanan ve eDTr Projesi İcra Kurulu tarafından onaylanan stratejik plan taslağında, projenin 2003 yılında belirlenen (**Şema 1, prg.1.6, sf.26**) organizasyon yapısında bazı değişiklikler yapılması öngörülmüştür. Şema 3'de gösterilen söz konusu organizasyon yapısında; siyasi liderlik, strateji ve politika belirleme, koordinasyon alanlarında önceki yapıya paralel bir yapılanma görülmektedir. KDEP'te öngörülen "kamu kurum ve kuruluşlarında e-Devlete geçiş çalışmalarından sorumlu ekiplerin oluşturulmasına" ilişkin uygulamaya geçirilemeyen eylem, yeni kurumsal yapılanmada uygulama koordinasyonu alanında "Dönüşüm Liderleri Kurulu" olarak yer almıştır. Her kamu kurum ve kuruluşunda, kuruluşun politika düzeyinde e-Dönüşüm çalışmalarını yönlendirmek üzere belirlenecek "dönüşüm liderleri" arasından oluşturulacaktır. Kurulun, stratejinin etkin şekilde hayata geçirilmesi ve kurumlar arası işbirliğinin temini için ortak bir platform olması öngörülmektedir.

2.42 Yeni organizasyon yapısında; önceki yapıda yer almayan ve Bilgi Toplumu stratejisinin yerel düzeyde hayata geçirilmesinde koordinasyondan sorumlu kurum olarak belirlenen İçişleri Bakanlığı-Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü'ne ve stratejinin kamu yönetiminde modernizasyon ve vatandaş odaklı hizmet dönüşümünü amaçlayan hedefleri ile kamu yönetiminde yeniden yapılanma çalışmaları arasında uyumun sağlanmasından sorumlu olmak üzere Başbakanlık-Kamu Yönetimini Geliştirme Genel Müdürlüğü'ne yer verilmiştir. Stratejik plan taslağında, Ulaştırma Bakanlığının uhdesinde bulunan tek noktadan hizmet sunumuna ilişkin teknik altyapının kurulması ve işletilmesi ile ortak hizmet sunum

platformları geliştirilmesi uygulamalarını yürütme görevi ise Türksat Uydu Haberleşme ve Kablo TV A.Ş.'ne verilmiştir.

Şema 3: Stratejik Plan Taslağında Önerilen Organizasyon Yapısı

2.43 Stratejik plan taslağında, Bilgi Toplumu Stratejisinin uygulanması sürecinde kişisel verilerin korunması ve ulusal bilgi güvenliği ile ilgili yapılar oluşturulması amacıyla TÜBİTAK bünyesinde bir Bilgi Sistemleri Acil Durum Müdahale Ekibi kurulacağı ve İmalat sanayisi haricindeki sektörler için destek mekanizmalarının geliştirilmesi amacıyla Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB)'nin yetki alanının genişletileceği, BİT sektörünü desteklemek ve özellikle uluslararası açılımını

sağlayacak bir yapı geliştirileceği belirtilmektedir. Stratejik plan taslağında dış denetim kapsamı içerisinde Sayıştay'ın ilgili kuruluşların dış performans denetiminin ilgili mevzuat gereğince Sayıştay tarafından yürütüleceği ifade edilmektedir. Ancak bir konuda performans denetimi yapılması Sayıştay'ın yetkisi içinde olup o konuda süreklilik arz edeceği anlamını taşımamaktadır. Bu bakımdan bir projenin organizasyon şeması içinde gösterilmemesi daha uygun olacaktır.

- 2.44** Stratejik plan taslağında önerilen organizasyon yapısı hayata geçirilirken; ilgili tüm birimlerin koordinasyon içinde çalışması, icracı birimlerin yürütecekleri projelerin eDTr Projesinin genel politikalarına uyumunun gözetilmesi ve kamu kaynaklarının doğru ve yerinde kullanımı konularına odaklanan bir koordinasyon yapısı sağlanmalıdır. Ayrıca, organizasyon yapısı içinde yer alan tüm birimler ve sorumlu kuruluşların faaliyetlerine ilişkin olarak, DPT'ye düzenli ve yeterli bilgi akışı sağlanmalı ve sonuçlar raporlanmalıdır.

Koordinasyondan Sorumlu Kurumda Personel Durumu

- 2.45** eDTr Projesinin koordinasyon görevi, DPT'ye verilmiştir. DPT içinde bu görev, Bilgi Toplumu Daire Başkanlığı tarafından yürütülmektedir. Bunun yanı sıra, DPT-BTDB'nin uygulamada tam olarak yapılmasa da, yatırım programına girecek yılda ortalama 200 BT projesine görüş vermesi gerekmektedir. DPT-BTDB çalışmalarını, bir Daire Başkanı, dört Planlama Uzmanı, altı Planlama Uzman Yardımcısı ve iki sözleşmeli personel olmak üzere on üç kişiden oluşan bir ekiple yürütmektedir. Askerlik, yurtdışı çalışmalar gibi nedenlerle fiilen çalışan eleman sayısı 8-10 kişi arasında değişen DPT uzmanlarıdır. Bu uzmanların açık ve net görev tanımları yapılmamıştır. e-Dönüşüm gibi kapsamlı bir projenin koordinasyonu, yönlendirmesi, izlenmesi, Türkiye'nin BT yatırımlarının değerlendirilip proje ile entegrasyonunun sağlanması ağır iş yükü getirmektedir. Bu yapı ve eleman sayısı ile DPT-BTDB, çalışanlarının tüm iyi niyetli çabalarına rağmen, projenin eylemlerini ve BT yatırımlarını gerektiği gibi koordine edememiştir. DPT'ye verilen koordinasyon görevinin verimli ve etkin bir şekilde yürütülememesinde; eDTr Projesinin sadece DPT-BTDB'nin görevi olarak algılanması ve DPT'nin diğer birimlerinin, özellikle BT projelerinin değerlendirilmesinde, yeterli katkıyı sağlamaması da etkili olmuştur.
- 2.46** DPT daha etkin bir koordinasyon sağlama gereğini duyarak, DPT-BTDB'nin Genel Müdürlüğe dönüştürülmesine ilişkin Yasa Teklifini gündeme getirmiş; bu teklif, TBMM Plan ve Bütçe Komisyonu'nda kabul edilerek, TBMM Genel Kurulu'na sevk edilmiştir. Ancak, bugüne kadar eDTr Projesinin koordinasyonu için ihtiyaç duyulan personel sayısı ve nitelikleri net bir şekilde belirlenmemiştir. eDTr Projesinin etkin koordinasyonu için öncelikle ihtiyaç duyulan personel sayısı ve nitelikleri belirlenmeli ve buna göre personel istihdam edilmelidir. Ayrıca, DPT'nin diğer birimlerinin katkıları da sağlanmalıdır.

Sorumlu ve İlgili Kurumlar

2.47 eDTr Projesinde sorumlu ve ilgili kurumlar, eDTr Projesi eylem planlarında gösterilmiştir. TÜBİTAK, MEB, Sağlık Bakanlığı gibi 33 kuruluşa sorumluluk verilmiştir. Eylem planlarında, sorumlu olarak belirlenen kuruluşların genel hatlarıyla yapacağı çalışmalar, eylemlerin süresi ve az sayıda eylem için gerekli finansman ihtiyacı belirtilmiştir. Sorumlu ve ilgili kuruluşların yetki, sorumluluk ve iş tanımları açık ve net bir şekilde ortaya konulmamış, gerçekçi bir zaman ve kaynak planlaması yapılmamıştır. Bu belirsizliğin sonuçları, eylem planlarının sonuç değerlendirme raporlarında da görülmekte; eylemlerin bir çoğunda çalışmaların başladığı, ancak sonuçlanmadığı ifade edilmektedir. Öte yandan bazı eylemlerin sorumlu kuruluşları da isabetli belirlenememiştir. Nitekim KDEP'teki e-Devlet Ana Kapısının kurulması, kamu web sayfası standartlarının belirlenmesi gibi eylemlerin sorumlu kuruluşları, 2005 yılı EP'de değiştirilmiştir. 2006 yılından itibaren projenin bir stratejik plan çerçevesinde yürütülmesi söz konusudur. Stratejik plan eki eylem planında 102 kuruma görev verilmiştir. 2003–2005 yılları uygulama sonuçlarındaki zafiyetler irdelenerek eDTr Projesinin ve faaliyetlere ilişkin alt projelerin zamanında ve uygun bir biçimde yerine getirilmesini sağlamak için, projede yer alan bütün kurum ve kuruluşların yetki, sorumluluk ve iş tanımları, açık ve net bir şekilde belirlenmelidir.

2.4. Proje Kapsamında Yürütülen Faaliyetler İzleniyor ve Değerlendiriliyor mu?

Projenin izleme ve değerlendirilmesine ilişkin faaliyetler aşağıdaki kriterler çerçevesinde incelenmiştir:

- *Proje kapsamındaki faaliyetlerin izlenmesi ve değerlendirilmesine olanak sağlayacak olan yönetim bilgi sistemi;*
- *Güncel, geçerli, güvenilir, eksiksiz ve bütünleşik veriler içermelidir.*
- *Faaliyet ve maliyet verilerini birleştirmeye elverişli olmalıdır.*
- *Projenin tüm taraflarının ihtiyaçlarını yansıtmalıdır.*
- *Kolay anlaşılabilir ve erişilebilir çıktılar sağlamalıdır.*
- *Koordinasyon kurumunun Yönetim Bilgi Sisteminden düzenli olarak sağlanan veriler bütüncül bir yaklaşımla değerlendirilmeli ve raporlanmalıdır.*

DPT Tarafından Yürütülen İzleme ve Değerlendirme Çalışmaları

2.48 eDTr Projesi eylem planları çerçevesinde yürütülen faaliyetlerin, DPT-BTDB ve Türkiye Bilişim Derneği (TBD)'nin koordinatörü olduğu İzleme Çalışma Grubu tarafından izlenmesi öngörülmüştür. DPT-BTDB, eylem planları ile yatırım programı arasında bağlantı kurulmadığı için, eDTr Projesi eylem planlarındaki faaliyetleri ve yatırım programlarından tespit edilen BT projelerinin izlemesi çalışmalarını ayrı ayrı yürütmektedir. Eylem planlarının izlenmesinin, KDEP'in ekinde yer alan; "Yetkili Bildirim Formu", "Çalışma Takvimi ve İzleme Formu" ve "İlerleme ve Değerlendirme Raporu" aracılığı ile yapılması planlanmıştır. DPT'nin üç ayda bir yayınladığı proje izleme ve değerlendirme raporlarına kaynak oluşturan, "İlerleme ve Değerlendirme Raporu" dışındaki formlar işlerlik kazanmamıştır.

2.49 "İlerleme ve Değerlendirme Raporu" formunda, eylem sorumlusu kurumdan; yapılan çalışmalar, uygulamada karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerileri konusunda genel bilgi istenmektedir. eDTr Projesi eylem planlarının izlenmesi için, bu formlardaki bilgileri içeren 5 değerlendirme ve 2 sonuç raporu çıkarılmış; elektronik ortamda ve basılı olarak kamuoyunun bilgisine sunulmuştur. Bu form incelendiğinde; projenin tüm taraflarının ihtiyaçlarını yansıtan, faaliyet ve maliyet verilerinin bütünleşik bir şekilde izlenmesine elverişli bir yapıda tasarlanmadığı görülmektedir. Kurumlardan istenilen bilgilerdeki

eksikliğin yanı sıra; mevcut formun tam ve eksiksiz bilgi içerecek şekilde DPT'ye gönderilmesi de sağlanamamıştır. Gönderilen belgeler tamamen kurumların beyanlarına dayanmakta olup, geçerli ve güvenilir bilgi içerdiği kuşkuludur. Örneğin, söz konusu formlara dayanılarak hazırlanan *KDEP Değerlendirme Raporlarında*, “kamu kurumlarının web sayfalarında asgari ölçüde sunulması gereken bilginin ve sunum esaslarının tespit edilmesi, ve uygulamanın sağlanması” eyleminin devam ettiği; daha sonra yayımlanan *KDEP Değerlendirme Sonuç Raporunda* ise hiç başlanmadığı belirtilirken, 2005 yılı eylem planında, eylemin sorumlu kuruluşu değiştirilerek, DPT'den TÜBİTAK'a verildiği görülmektedir. Benzer şekilde, “e-Devlet uygulamaları ve BİT envanterinin belirlenmesi” eylemi de, devam eden eylemler arasında gösterilirken; donanım ve yazılım envanterine ilişkin çalışmalar tamamlanmamasına rağmen, 2005 yılı Eylem Planına alınmamıştır. Üstelik, bu eylemlerin sorumlu kuruluşu DPT'dir. Bu örneklerden anlaşılacağı üzere, formlarla toplanan bilgiler güncel, geçerli, güvenilir, eksiksiz ve bütünlük veriler içermemektedir. Dolayısıyla, bu bilgiler, kolay anlaşılabilir çıktılara dönüştürülememektedir.

İzleme Çalışma Grubu ve STK'lar Tarafından Yürütülen İzleme Çalışmaları

2.50 eDTr Projesi Kısa Dönem Eylem Planı uygulamalarını izlemek ve değerlendirmesini yapmak üzere, bir çalışma grubu oluşturulmuştur. İzleme çalışma grubunun koordinasyon görevi Türkiye Bilişim Derneğine verilmiştir. Bu çalışma grubunun amacı;

- BİT alanında Türkiye ve dünyadaki gelişmeleri izlemek,
- Dünyadaki yeni teknoloji ve uygulamaları takip ederek, bilgi toplumuna geçişte gerekli çalışmaların yapılması ve Türkiye'ye uyumlandırılması amacıyla genel politika önerileri geliştirmek,
- Çalışma gruplarının çalışmalarını takip etmek, sorunları tespit ederek çözüm önerileri geliştirmek,
- eDTr Projesi çerçevesinde diğer çalışma gruplarının çalışmalarına destek vermek,
- e-Avrupa raporları ve eDTr Eylem Planı hazırlıklarına katkıda bulunmak,
- Eylem Planının uygulamasını izlemektir.

İzleme çalışma grubu, düzenli olmamakla beraber 1-2 aylık periyotlarla, tutanağa bağlanmamış toplantılar yapmıştır. Ancak, eDTr Projesinin nasıl izlenmesi gerektiğine ilişkin bir çalışma ortaya konulmamış, DPT'nin aktardığı bilgilere bağlı bir izleme yapılmaya çalışılmış ve bu çalışmalar düzenli, bütüncül bir izleme yapmak için yeterli olmamıştır.

2.51 Bunun dışında, Eylül 2004'de eDTr Projesi İcra Kurulu'nun faaliyetlerini izlemek ve kamuoyuna duyurmak amacıyla, Kurul toplantılarında temsil edilen sivil toplum kuruluşları Türkiye Bilişim Vakfı, TBD ve Türkiye Bilişim Sanayicileri Derneği (TÜBİSAD), kendi

aralarında, eDTr Projesi İcra Kurulu STK İzleme Komitesi”ni oluşturmuşlardır. STK İzleme Komitesi Ekim 2004 ve Eylül 2005 tarihlerinde iki adet rapor yayımlamıştır. Bu raporlarda, "ulusal bilgi toplumu stratejisi"nin, ulusal bir temelde, etkin bir güç birliği oluşturacak biçimde ve mutlaka STK'ların, iş dünyasının, akademisyenlerin, yani tüm tarafların etkin katılımıyla hazırlanması; İcra Kurulu'nun karar verme mekanizmalarına STK'ların katılması vb. öneriler getirmişlerdir.

- 2.52** Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesinin tanımına göre; STK, toplum yararı doğrultusunda sorumluluk üstlenen, resmi makamlar ile yurttaşlar arasında aracı işlevi gören bütün örgütsel yapılanmalardır. Bunların en önemli niteliklerinden birisi, devletten bağımsız olmaktır. eDTr Projesine katkı sağlayabilmeleri için STK'lara tanımda belirtilen unsurları taşıyan görevler verilmelidir.

BT Yatırımlarının İzlenmesi

- 2.53** Yatırım programındaki BT yatırımlarının gerçekleştirmelerinin izlenmesi, eDTr Projesi açısından eylem planlarının uygulama sonuçlarının izlenmesi kadar önem taşımaktadır. BT yatırımlarının izlenmesi, DPT'nin "Kamu Yatırımları Gerçekleşmeleri Takip Sistemi" ile yapılmaktadır. Bu sistem, kamu kurum ve kuruluşlarının yatırımlarının üçer aylık dönemler itibarıyla gerçekleştirme bilgilerini kapsamaktadır. "Kamu Yatırımları Raporunun" hazırlanması amacıyla ihtiyaç duyulan gerçekleştirme bilgileri doğrudan kamu kuruluşlarından temin edilmektedir. Yatırım programı bütçe yılı başında DPT-PYDAD tarafından üretilmektedir. DPT-BTDB, yatırım programlarındaki BT projelerinin izlenmesini, DPT-PYDAD'dan aldığı bilgileri esas alarak yapmaktadır. DPT-BTDB uzmanları, proje adı vb. göstergelerle yatırım programını taramak suretiyle, BT projelerini belirlemeye çalışmaktadırlar. Ancak, bu belirleme, sayısal olarak tam olmamakta ve parasal gerçekleştirmeleri, söz konusu projedeki fiziki gerçekleştirmelerle ilişkilendirilmemektedir.
- 2.54** Yatırım programındaki projelerin izlenmesinde kodlama büyük önem taşımaktadır. Kodlama sisteminde BİT yatırımları ve e-Dönüşümle ilgili yatırımlar için ayrı bir kod bulunmamaktadır. DPT-BTDB'nin yatırım projelerini gerçekçi bir şekilde izlemesi için ilgili yıl yatırım projelerinin tamamının BİT ve eDTr etiketlerini taşıması ve harcama bilgilerinin tam ve doğru olarak görülebilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle, bilgi teknolojisi ve e-Dönüşümle ilgili yatırımların izlenmesi için "Yatırım Programı Hazırlama Kılavuzları"nda, bu projelere "BİT" ve "eDTr" etiketlerinin eklenmesi konusunda düzenleme yapılmıştır. Bu düzenlemeye rağmen, bilgi teknolojisi veya e-Dönüşümle ilgili yatırımlar içerdiği halde birçok projeye sektör uzmanı tarafından bu etiketler konulmamıştır.
- 2.55** Yatırım programında projeler, sektör uzmanı tarafından verilen proje numarası ile yer almasına rağmen; bilgi sisteminde, proje numarası ile değil, DPT- Bilgi İşlem Merkezinin verdiği ayrı bir numara ile izlenmektedir. DPT'de kullanılan proje numaraları ile devlet bütçe sisteminde kullanılan numaralar arasında bir bağlantı kurulmamıştır. Bu durum,

yatırımlara ilişkin kesin harcama bilgilerini, yani bu harcamaların ödenek, harcama, devir ve dış kredi kullanımlarını net ve resmi bir şekilde gösteren bütçe kesin hesap bilgileri ile karşılaştırma ve değerlendirme olanağını ortadan kaldırmaktadır. Nitekim Maliye Bakanlığı ile sonuç rakamları tam olarak tutturulamadığından, DPT'nin yatırım programı gerçekleşmesine ilişkin kesin sonuç raporları yayımlanamamaktadır. Sonuç olarak, projelerin gerçekleşmelerine ilişkin verilerde DPT kayıtları, devletin muhasebe kayıtları ile karşılaştırılarak izleme ve doğrulama yapılamamaktadır. Ayrıca, faaliyet ve maliyet verilerini birleştirmeye elverişli değildir.

- 2.56** Mevcut YBS'de yatırım programı tarım, madencilik, imalat, enerji, turizm, ulaştırma ve haberleşme, eğitim, sağlık ve diğer kamu hizmetleri olmak üzere, 10 sektör bazında izlenmektedir. 2003 yılından bu yana BİT yatırım programı hazırlama kılavuzlarında öncelikli sektörler arasında bulunmasına rağmen, sistemde BİT ayrı bir sektör olarak yer almamaktadır. Ayrıca, yatırım programından BİT projelerini tam olarak tespit etmek ve ne kadar kaynak ayrıldığını görmek mümkün olmamaktadır. Oysa Tablo 32'de de görüldüğü üzere, BİT yatırımları giderek önem kazanmakta ve yatırım bütçesi içinde daha fazla pay almaktadır.
- 2.57** DPT yönetim bilgi sisteminden; kuruluş, il, sektör, bütçe türü, proje türü, karakteristik ve bunların kombinasyonları bazında raporlar da alınabilmektedir. Ancak, söz konusu raporlardan alınan bilgiler, il ve sektör bazında değerlendirme yapmaya uygun değildir. Özellikle 2005 yılında, Yatırım Programındaki projelerin %70'inde, "muhtelif" tanımlaması yapılarak, yatırımın hangi ilde olduğuna ilişkin bilgi verilmemiştir. Bunun yanı sıra, özellikle eğitim sektörü yatırımlarında olmak üzere, tek bir numara altında çok sayıda projenin toplandığı görülmektedir. Bu durum, PYDAD'ın "Kamu Yatırımlarının İllere Göre Dağılımı" adı altında ayrı bir çalışma yaparak sorunu azaltmaya yönelik çabaları bulunmakla birlikte genelde tüm, özde BT yatırımlarının, ülke çapında hangi sektörde ve hangi ilde yapıldığına ilişkin yeterli bilgi edinilmesini güçleştirmektedir. Oysa özellikle BT altyapısının bölgesel dengesizlikleri ve sayısal uçurumu azaltacak şekilde BİT yatırımlarının planlanması, uygulanması ve doğru kararlar alınması için bu bilgiler büyük önem taşımaktadır. Sonuç olarak, DPT'nin mevcut bilgi sistemi yeterli ve amaca uygun bilgiler içermemektedir.
- 2.58** BT yatırım projelerine ilişkin kamu kurumlarından gelen bilgiler sadece sektör uzmanlarında bulunmakta, diğer birimlerle elektronik ortamda veya yazılı doküman olarak paylaşılmamaktadır. YBS'de yer alan bilgiler ancak 3 ayda bir yayımlanan raporlardan görülebilmekte ya da DPT-PYDAD'dan talep edilebilmektedir. Sonuç olarak yatırım projeleri, ilgili uzman tarafından ülkenin makro düzeydeki ihtiyaçları göz önünde bulundurularak değil; projeye ilişkin kurumların gönderdiği bilgi ve belgelere dayanılarak değerlendirilmektedir. Ayrıca, bu değerlendirme yapılırken, projelerde mükerrerlik olup olmadığı izlenememektedir. Nitekim DPT'de, mevcut bilgi sistemini yeterli görmeyerek,

2005 yılında, yatırım programlarının izlenmesinde kullanılacak yeni bir sistem kurma çalışmalarına başlamıştır.

- 2.59** Yukarıda açıklandığı üzere, 2003–2005 yılları arasında, eylem planlarında yer alan uygulayıcı kurumlardan gerçek durumu yansıtan, yeterli bilgilerin alınmasını güvence altına alacak bir sistem oluşturulmamıştır. Bu nedenle DPT'nin mevcut bilgi sistemindeki veriler, faaliyet ve maliyet verilerini birleştirmeye elverişli, yeterli ve amaca uygun bilgiler içermemektedir. Ayrıca, e-Dönüşümle ilgili yatırımların değerlendirilmesi ve izlenmesi bir yana; yatırım programlarındaki bilgi teknolojisi veya e-Dönüşümle ilgili projelerin tam olarak tespit edilmesini sağlayacak bir bilgi sistemi kurulamamıştır.
- 2.60** Bilişim projeleri maliyetleri yüksek ve zamanında yapılmaması durumunda eski teknolojinin pahalı alınmasına yol açacak, sürdürülme maliyetleri yüksek yatırımlardır. eDTr Projesi çerçevesinde çok sayıda BT yatırımı yapılması gerekecektir. Bu proje ve alt projelerinin başarılı bir şekilde yürütülmesi, karar vericilerin zamanında ve doğru kararlar almasına bağlıdır. Bu nedenle, projede görevli kurumların faaliyetleri ve eylem planları, yatırım programında yer alan tüm BİT projeleri ile birlikte iş/zaman/maliyet esasıyla izlenmeli ve değerlendirilmelidir. Koordinasyondan sorumlu kurumun projeye ilişkin yönetim bilgi sistemi, zamanında düzeltici kararlar alınmasını sağlayacak şekilde raporlar oluşturulmasına elverişli olmalıdır

BÖLÜM 3: Sürdürülebilir Bir e-Devlet İçin Uygun Bir Altyapı Oluşturulmakta mıdır?

- 3.1 e-Devlet Kapsamında Yer Alan Kamu Hizmetlerinin Başarıyla Yürütülebilmesi İçin Teknolojik Alt Yapı ve İnsan Kaynakları Yeterli midir?**
- 3.2 Elektronik Ortama Taşınan Kamusal Hizmetlerin Kullanımının Yaygınlaştırılması İçin Gerekli Çalışmalar Yapılıyor mu?**
- 3.3 Esnek, Mimarisi İyi Tasarlanmış ve Sürdürülebilir Bir e-Devlet Ana Kapısı Kurulmakta mıdır?**
- 3.4 E-İmza İçin Güvenli ve Birlikte Çalışmaya Uygun Bir Ulusal Altyapı Kurulmuş mudur?**

3.1. e-Devlet Kapsamında Yer Alan Kamu Hizmetlerinin Başarıyla Yürütülebilmesi İçin Teknolojik Alt Yapı ve İnsan Kaynakları Yeterli midir?

eDTr Projesinde; elektronik kamu hizmetlerinin başarıyla yürütülebilmesi için; yeterli bir teknolojik alt yapı oluşturulup oluşturulmadığı ve insan kaynaklarının yeterli olup olmadığı aşağıdaki kriterler çerçevesinde incelenmiştir:

- *Hızlı, kesintisiz, güvenli ve adil erişimi sağlayacak bir internet alt yapısı ve alternatif erişim teknolojileri kullanıcıların hizmetine sunulmalıdır.*
- *e-Devletin kurulması ve sürdürülmesi için yeterli sayıda ve nitelikli personel istihdam edilmelidir.*

İnternet Alt Yapısı ve Alternatif Erişim Teknolojileri

- 3.1** Bilgi toplumuna ulaşmada doğru, güncel ve zamanında erişilebilen bilgiler büyük önem taşımaktadır. Bu bilgilere ulaşabilmek için ise, bilgi teknolojilerinden azami ölçüde faydalanmak gerekmektedir. Bu süreçte bilgiye ulaşım ve iletişimde en büyük pay hiç tartışmasız internet erişiminindir. Bu yönüyle, e-Devlet hizmetleri de internet üzerine odaklanmıştır. Bu nedenle, e-Devlet hizmetlerinin iyi bir şekilde sunumu, yeterli internet altyapısına ve erişim olanaklarına bağlıdır.
- 3.2** Bütün dünyada bilgi toplumu vizyonuyla e-hizmetlerin sunumu ve geliştirilmesi önem kazandığı için, ülkelerin bilgi toplumuna geçiş hazırlıkları birçok kurum ve kuruluş tarafından izlenmektedir. Bu konudaki çeşitli göstergeler dikkate alınarak yapılan bir çalışmada, global bir sıralama yapılmıştır. Bu sıralama; erişim ve teknolojik altyapı göstergeleri, yasal ve politik yapı, sosyal ve kültürel çevre, ülkelerin e-hizmetlerin sunumu ve geliştirilmesindeki durumu gibi temel kriterler esas alınarak gerçekleştirilmektedir. 2004-2006 yıllarında, Türkiye'nin sıralamadaki yeri, yaklaşık 65 ülke arasında 43-45'inci sıralar arasında değişmektedir.
- 3.3** AB'nin yeni üyeleri, Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile Türkiye'nin e-Devlet gelişmişlik seviyesini değerlendiren, 2004 tarihli bir başka çalışmada ise, Tablo 8'de görüleceği üzere, Türkiye, Orta ve Doğu Avrupa'daki 11 ülke arasında 6. sırada yer almaktadır. E-hizmetlerin vatandaşa sunumunda kullanılan servislerin durumu, BT kullanım seviyesi gibi kriterlerin kullanıldığı söz konusu çalışmada, gelişmişlik kriterleri içinde *internet ve erişim için kullanılan altyapı* kriteri, %20 ağırlık oranıyla, ilk sırayı almaktadır. BT kullanımının yaygınlaştırılması amacıyla, 1990'lı yılların ikinci yarısında başlayan ve günümüze kadar devam eden çalışmalara rağmen; *birey ve toplumsal bazda eğitim ve kullanım becerisi* kriterinde, Türkiye orta sıralardaki yerini kaybetmekte, listenin sonlarına düşmektedir. Vatandaşın BT kullanım becerisinin gelişmesi ve elektronik kamu hizmetlerinin daha iyi

sunulması ve daha fazla kullanılması; kuşkusuz, internet ve erişim için kullanılan teknolojik alt yapının yeterliliği ile yakından ilgilidir.

Tablo 8: Türkiye ve Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri e-Devlet indeksi								
Kategoriler	internet ve erişim için kullanılan teknolojik alt yapı	E-hizmetlerin sunumunu ve e-ticaretin gelişimini kolaylaştıran yasal düzenlemeler	Birey ve toplumsal bazda eğitim ve kullanım becerisinin seviyesi	Hükümet politikaları ve vizyonu	E-devlet vasıtasıyla halkın yönetime katılımı seviyesi	E-hizmetin sunumunda vatandaşla kullanılan servislerin durumu	E-hizmetin iş dünyasına sunumunda kullanılan servislerin durumu	Ortalama puan
Kategori Ağırlık								
Oranları (10 Üzerinden):	0,2	0,1	0,1	0,2	0,15	0,15	0,15	1
Estonya	3,37	6,8	7,67	6,5	4,6	6,38	7,52	5,9
Çek	3,98	6,95	7,33	6,1	3,6	5,68	7,57	5,7
Slovenya	3,68	6,6	7,33	5	2,9	6,73	6,68	5,3
Poland	2,43	6,6	6,67	5,3	2,9	5,98	5,33	4,7
Macaristan	3,15	6,66	7	5,5	3,3	5	4,19	4,7
Türkiye	2,67	4,23	5,67	4,9	4,2	5,7	6	4,6
Litvanya	2,21	6,36	6,33	4,7	2,6	5	7,08	4,6
Latvia	2,34	6,32	6,67	5	2,6	4,79	6,35	4,6
Slovakya	2,8	6,28	6,67	3,8	2,9	4,46	6,08	4,4
Romanya	1,43	5,42	5,33	4,7	2,6	4,08	6,16	4
Bulgaristan	1,92	5,5	5,67	3,1	2,6	3,95	5,08	3,7
Kaynak: Economist Intelligence Unit Central Europe e-government rankings, The Economist, 2004								

- 3.4** Günümüzde internet altyapısı, ana omurga ve ara bağlantılardan (yerel şebekeden) oluşmaktadır. Omurga ağlar; fiber kablo, ATM, Frame Relay, uydu gibi teknoloji ve protokollerden oluşan, bu yapı içinde şehir içi, şehirlerarası ve milletlerarası olarak kademelendirilen, yüksek miktarda ve hızlı veri trafiğinin taşındığı ana altyapıyı oluşturmaktadır. Araba bağlantı ise, bireysel veya kurumsal aboneleri, buldukları yerlerden toplanan ses, veri ve görüntüyü, lokal santraller aracılığıyla çift yönlü olarak omurgaya taşıyarak, kullanıcıların internet şebekesine ulaşmasını sağlayan, bakır telefon telleri, kablo TV kabloları veya telsiz (kablosuz/sanal) yerel şebekeleri içermektedir.
- 3.5** İnternetin kullanım alanları ve yaygınlığını büyük ölçüde erişim şekilleri ve bunların sunduğu hızlar belirlemektedir. Günümüzde, yaygın olarak, çevirmeli (dial-up) ve/veya genişbant erişimle, internet bağlantısı sağlanmaktadır. Farklı tanımlamalar da olmakla birlikte, genellikle 128 veya 512 Kbps'den daha hızlı ve kesintisiz veri iletim teknolojileri, genel olarak genişbant olarak adlandırılmaktadır. Günümüzde dijital modemler kullanılarak sağlanan genişbant, daha hızlı ve kesintisiz bağlantı sunması nedeniyle, analog modemlerin telefon hattına bağlanması yoluyla internet erişimi sağlayan dial-up erişimin yerini almaktadır.

3.6 Günümüzde, son kullanıcının hizmetine sunulabilecek kablolu ve kablosuz olmak üzere, çok sayıda genişbant teknolojisi mevcut olup, bunların bir kısmı geliştirilme aşamasındadır. Ülkemizde genişbant teknolojileri oldukça yenidir. Türk Telekom tarafından 256,512,1024 ve 2048 Kbit/sn olmak üzere, dört kategoride ADSL hizmeti sunulmaktadır. 2005 yılında Türkiye genelinde yaklaşık 19 milyon telefon abonesinden, 15 milyonunun bağlı bulunduğu santrallerde ADSL hizmeti verilebilmektedir. Temmuz 2005 itibariyle kurulu kapasite 1.236.400 ve abone sayısı 888.191 olup, toplam kapasitenin 1/3'ü kullanılmamaktadır. 2005 yılı sonuna kadar hedeflenen kurulu ADSL port kapasitesi yaklaşık iki milyon civarındadır.

Genişbant Teknolojileri

Kablolu teknolojiler:

- xDSL (ADSL, SDSL, vb.),
- Kablo TV,
- Fiber optik kablunun kullanıldığı sistemler,
- ISDN, kiralık hat, Frame Relay, ATM, vb.

Kablosuz Bağlantı

- GSM (Mobil Telefonlar) aracılığı ile internet erişimi,
- Bluetooth, WLAN, Wimax, LMDS, MMDS,
- Uydu.

3.7 Kablolu genişbant erişim teknolojileri içinde, mevcut kablo TV şebekesi üzerinden erişim imkanı sağlayan kablo internet erişimi ise, alternatif olarak üzerinde durulması gereken bir başka teknoloji türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye’de 2005 yılında kablo TV kurulu kapasitesi 2.660.000, abone sayısı ise yaklaşık 1.230.000’dir. Kablo TV şebekesi üzerinden internet hizmeti alan abone sayısı ise sadece 32.282’dir. Halen mevcut kablo TV üzerinden internet erişimi; Ankara, İstanbul, İzmir, Adana, Antalya, Gaziantep, Bursa, Konya, Kayseri, Eskişehir, İzmit ve Tekirdağ olmak üzere 12 ilde ve %1,2 gibi son derece düşük bir oranda kullanılmaktadır.

3.8 Ülkemizde kullanılan internet erişim şekilleri incelendiğinde; Tablo 9’da görüldüğü üzere, internet kullanan hanelerde en yaygın erişim türü %52,3 ile dial-up olup; kalanının ise, çeşitli geniş bant teknolojileri ile internete bağlanmakta olduğu görülmektedir. Bunlar içinde Türkiye’de en yaygın kullanılan genişbant erişim platformu olan ADSL’i kullananların oranı ise %19,3’tür. Kablosuz bağlantıların yaklaşık %65 gibi önemli bir bölümü, ADSL ve kablo TV erişiminin yeterince sağlanamadığı kırsal kesimde kullanılmaktadır.

Tablo 9: İnternet Bağlantı Türüne Göre Hane Oranları (%)

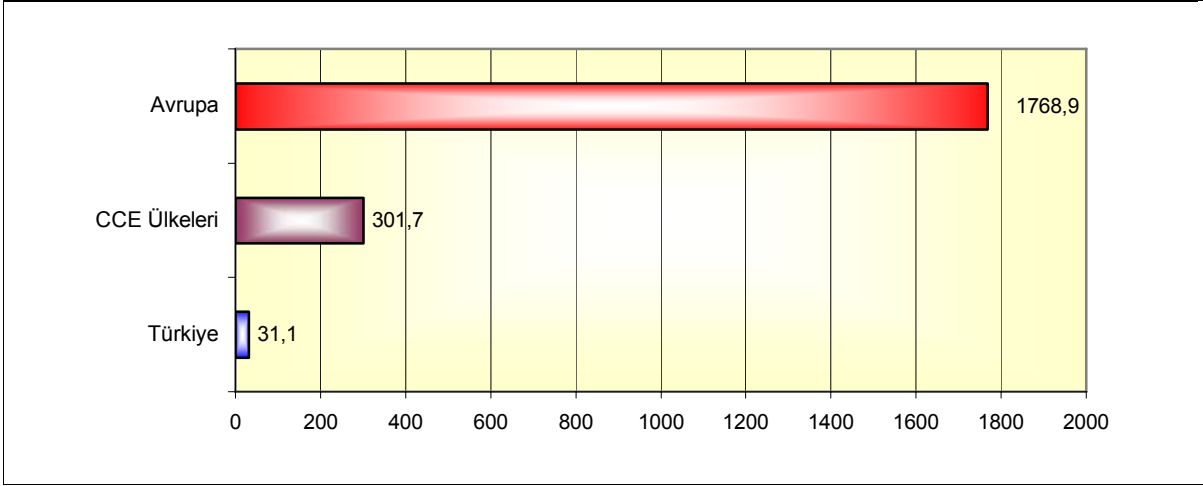
	Türkiye	Kent	Kır
Modem (normal telefon üzerinden bağlantı) veya ISDN	52,30	54,31	40,21
DSL (ADSL, SDSL vb.)	19,30	21,59	5,57
Diğer geniş bantlı bağlantılar (kablo vb.)	1,09	1,27	-
Kablosuz bağlantı (WAP, GPRS vb.)	37,04	32,31	64,98

Kaynak: “Hane halkı BT Kullanımı Araştırması”, TÜİK, 2005

3.9 Aşağıda Grafik 3’de görüldüğü üzere, Türkiye’nin 2003 yılında kişi başına düşen bant genişliği, Avrupa ülkelerinin oldukça altında kalmaktadır. Orta ve Doğu Avrupa (CCE)

ülkeleri ile karşılaştırıldığında ise, bu ülkelerdeki ortalama bant genişliği, ülkemizden yaklaşık 10 kat daha fazladır. Üstelik yukarıda açıklandığı üzere, gerek ADSL, gerekse kablo TV'deki; internet kullanımının yaygınlaştırılmaması ve erişim ücretlerinin yüksek olması gibi nedenlerle ortaya çıkan atıl kapasite dikkate alındığında, bu düşük bant genişliğinin bile tam olarak kullanılmadığı görülmektedir.

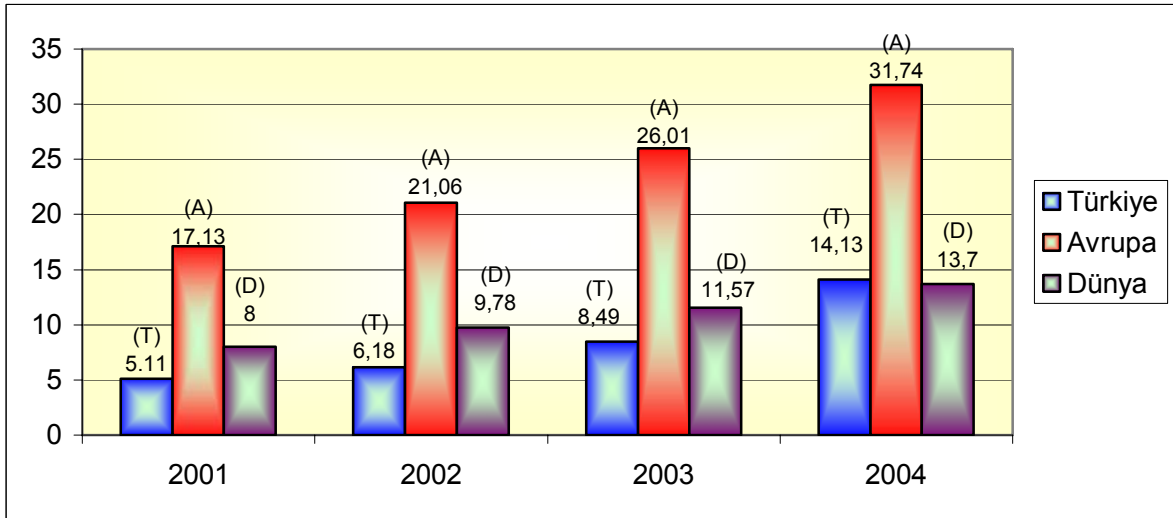
Grafik 3: Kişi Başına Düşen Bant Genişliği (2003)

Kaynak: ITU, 2005

3.10 İnternet erişim altyapısındaki bu yetersizlik, ülkemizde toplam internet kullanım oranlarına da yansımıştır. Grafik 4'de görüldüğü üzere; internet kullanıcı yoğunluğu 2003 yılına kadar dünya ortalamasının altında ve Avrupa ortalamasının yaklaşık 1/3'ü düzeyinde iken, 2004 yılında dünya ortalamasına erişilmiş, Avrupa ile mevcut fark da bir ölçüde kapatılmıştır.

Grafik 4: İnternet Kullanıcı Yoğunluğu

Kaynak: ITU, 2005

- 3.11** Bilgi toplumuna dönüşüm sürecinde kamu kurumlarının yürütecekleri yatırımların ülkemiz ihtiyaçları ve öncelikleri doğrultusunda yürütülmesi amacıyla hazırlanan eDTr Projesi eylem planlarında ve stratejik plan taslağında; hızlı, kesintisiz, ekonomik ve güvenli erişimi sağlamaya ve “internet erişim” altyapısını toplumun tüm kesimlerinin hizmetine sunmaya yönelik eylemlere yer verilmiştir. 2003–2005 Eylem planları kapsamında, internet altyapısının ve kullanımının, geniş bant erişimini de içerecek şekilde ülke genelinde yaygınlaştırılmasına yönelik olarak alınması gereken tedbirler, alternatif erişim teknolojileri ve bu alanda yapılması gereken hukuki düzenlemelere ilişkin çalışmalar yapılması öngörülmüştür. e-Devlet hizmetleri için yeterli teknolojik altyapının ülkemiz ihtiyaçlarına ve önceliklerine göre oluşturulmasına yönelik en önemli eylem, genişbant stratejisinin hazırlanmasıdır. 2005 yılı eylem planında, bilgi toplumu stratejisiyle uyumlu genişbant stratejisi oluşturulması konusunda bir çalışmaya yer verilmiş olup çalışma, ancak Mayıs 2006 tarihi itibarıyla tamamlanmıştır. Buna karşılık, telekomünikasyon alanında yapılması gereken ikincil düzenlemeler gibi, teknik altyapının işleyişini düzenlemeye yönelik eylemler sonuçlandırılmamıştır.
- 3.12** Nitekim, Türkiye genelinde internet kullanımı, özellikle Avrupa ülkeleri ortalamasının altında iken, kullanılmayan internet kapasitesinin yüksek olması, vatandaşın internet kullanımını teşvik etmeye yönelik diğer çalışma ve projelerle desteklenmediği için, atıl kapasitelerin ortaya çıktığı görülmektedir. eDTr Projesi eylem planlarında da ifade edildiği gibi, e-Devlet yatırımlarının ülkemiz ihtiyaçlarına ve önceliklerine uygun olarak koordinasyon içinde yapılması; Türkiye'nin e-Dönüşümünün başarısı için büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle; hızlı, kesintisiz, ekonomik ve güvenli erişimi sağlanmalı ve “internet erişim” altyapısını toplumun tüm kesimlerinin hizmetine sunulmasını ve kullanımının teşvik edilmesini sağlayacak projeler geliştirilerek, zamanlı ve koordinasyon içinde yürütülmesi sağlanmalıdır.

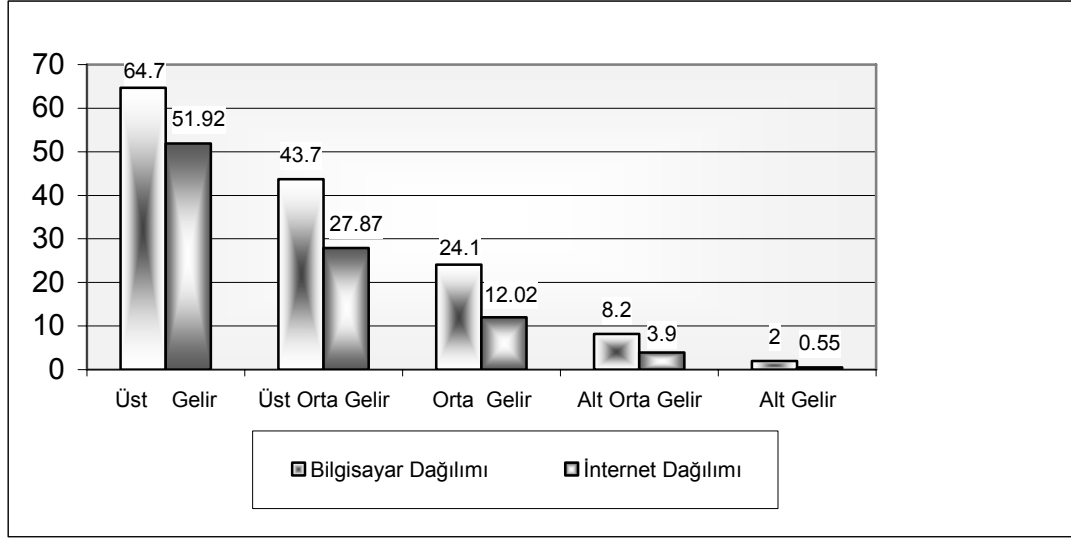
Sayısal Bölünme/Uçurum

- 3.13** Günümüzde, e-Devlet hizmetlerinde BİT altyapısının kurulması kadar önemli olan diğer bir husus da, halkın bu teknolojiye adil bir şekilde erişiminin sağlanmasıdır. Kısaca, BİT'e erişimde adaletsizlik olarak tanımlanabilecek olan sayısal uçurumun azaltılması, e-Devlet uygulamalarına başlamış ülkelerde önem kazanmıştır. Çünkü, sayısal uçurum, yüksek maliyetli BİT yatırımlarının atıl kalmasına yol açabilecektir. Sayısal uçurumun önlenmesiyle, toplumun önemli bir çoğunluğunun BİT'e ulaşması ve kullanması sağlanarak, BİT yatırımlarının başarısı ve faydası da artacaktır.

Sayısal Uçurum (sayısal bölünme/erişim uçurumu/ sayısal farklılaşma/sayısal ayırım/sayısal eşitsizlik); bilgi teknolojilerinin ve özellikle de internet'in gelir gruplarına, eğitim durumuna, yaşa, aile tipine ve bölgelere göre; sahiplik, erişim ve kullanım seviyelerinde adaletsizlikler bulunması, farklılıklar göstermesi olarak tanımlanmaktadır.

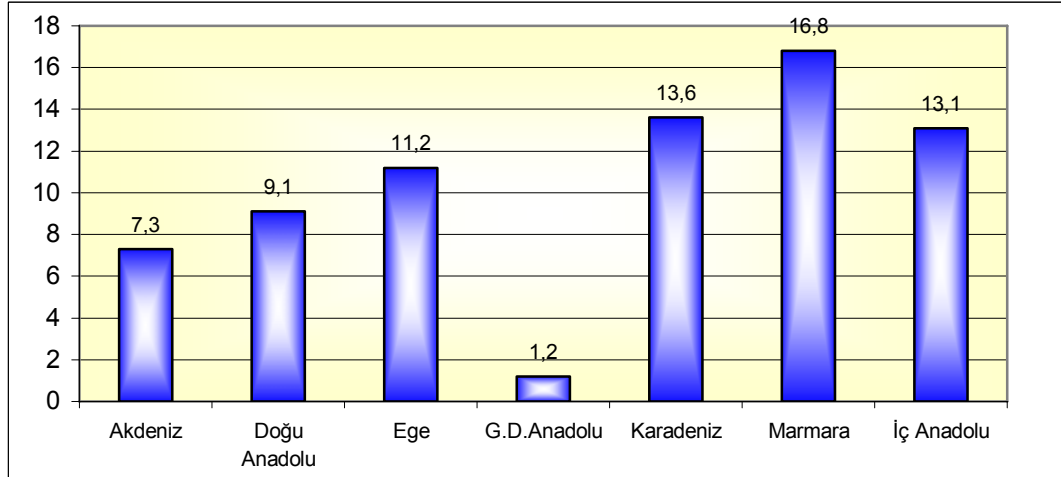
- 3.14** Sayısal uçurumun ölçülmesinde kullanılan en önemli iki gösterge bilgisayar ve internet bağlantı sayısıdır. Ölçümlemede söz konusu teknolojik araç ve imkanların toplumun değişik sosyal katmanları yaş, gelir, eğitim, meslek ve cinsiyet grupları ile coğrafi bölgeler, haneler, işyerleri arasındaki nispi dağılımı değerlendirilmektedir. Ülkemizde 1997-2005 yılları arasında sayısal uçurumun bazı unsurlarını inceleyen 4 ayrı çalışma yapılmıştır:
- TÜBİTAK-BİLTEN, “Yetenek ve Kullanım Saptaması, TUENA-1997”,
  - TÜBİTAK-BİLTEN, “Bilgi Teknolojileri Yaygınlık ve Kullanım Araştırması, BTYKA-2000”,
  - TÜİK, “Hane Halkları Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması 2004”,
  - TÜİK, “Hane Halkları Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması 2005”.
- 3.15** İncelememizde, TÜİK tarafından yapılan iki ayrı çalışmadan yararlanılmış; sayısal uçurumun değerlendirmesinde kullanılabilecek önemli veriler içermesi nedeniyle, BTYKA-2000 araştırması da kısmen dikkate alınmıştır. BTYKA-2000 araştırmasında bilgisayar ve internet sahipliğinin gelir durumlarına ve coğrafi bölgelere göre dağılımı konusunda değerlendirme yapılmıştır. TÜİK'in yaptığı 2004 ve 2005 yıllarındaki araştırmalarda ise, bilgisayar ve internet kullanımının toplumun; işgücü grupları, cinsiyet, eğitim, vb. katmanları arasındaki dağılımı incelenmiş; buna karşılık, sayısal uçurumun değerlendirilmesinde kullanılan, coğrafi bölgelere ve gelir gruplarına göre dağılım gibi diğer önemli hususlar yer almamıştır.
- 3.16** Kuşkusuz bilgi toplumu yolunda en çok kullanılacak teknolojik araç bilgisayardır. BTYKA'nın araştırmasına göre, Türkiye'de 2000 yılında bilgisayar sahipliği oranı %12,3; TÜİK'in 2005 yılı araştırmasında ise, %12,9 dur. Dolayısıyla bilgisayar sahipliği konusunda önemli bir gelişme kaydedilmediği görülmektedir. Buna karşılık, internete erişim oranı ise 2000- 2005 yılları arasında, %6,5'ten, %13,93'e yükselerek, iki katı civarında bir artış olmuştur. Sahiplik üzerine yapılan bu gelişim değerlendirmesi, veri eksikliği nedeniyle kullanım oranı açısından yapılamamaktadır.
- 3.17** Sayısal uçurumun değerlendirilmesinde kullanılan önemli unsurlardan bir diğeri de, bilgisayar ve internet sahipliğinin gelir gruplarına göre dağılımıdır. Bu konuda ülkemizde yapılan en güncel değerlendirme BTYKA 2000 araştırmasıdır. Aşağıdaki Grafik 5'de görüleceği üzere, Türkiye'de hanelerde bilgisayar ve internet sahipliği, üst gelir ve üst orta gelir grubunda yüksek oranlara ulaşırken, alt orta ve alt gelir gruplarında %10'u bile bulmamaktadır. En üst gelir grubu ile en alt gelir grubu arasındaki fark ise, bilgisayar sahipliğinde yaklaşık 32 kat; internet sahipliğinde, 93 kata yaklaşmaktadır.

Grafik 5: Bilgisayar ve İnternet Sahipliğinin Gelir Gruplarına Göre Dağılımı (BTYKA-2000)

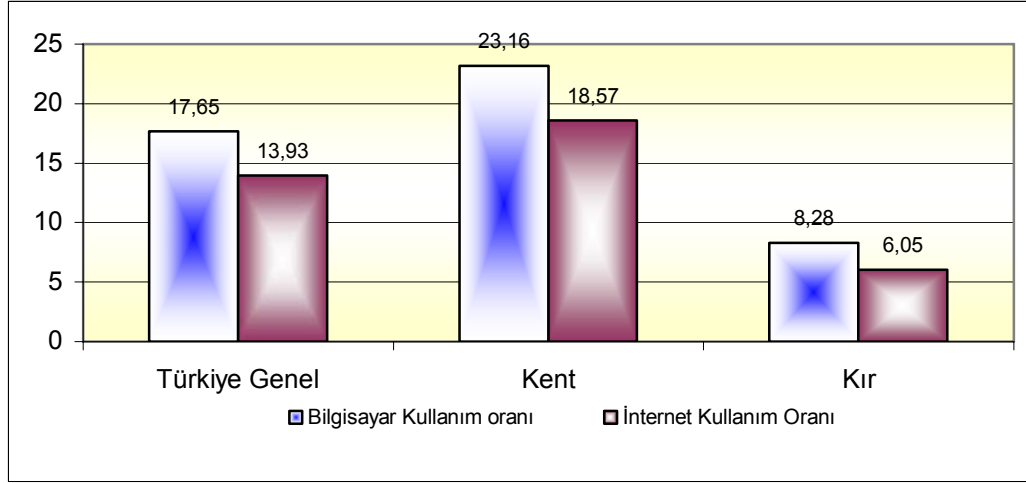
3.18 Yine aynı araştırma sonuçlarına göre, Grafik 6'da görüldüğü üzere, bilgisayar sahipliğinin **coğrafi bölgeler** itibariyle dağılımında da önemli farklılıklar bulunmaktadır. Marmara Bölgesi %16,8 sahiplik oranı ile ilk sırada yer alırken, bu bölgeyi %13,6'lık sahiplik oranı ile Karadeniz Bölgesi takip etmektedir. Bilgisayar sahipliğinde en düşük oranın ise, %1,2 ile Güney Doğu Anadolu Bölgesi'nde olduğu görülmektedir.

Grafik 6: Bilgisayar Sahipliğinin Bölgelere Göre Dağılımı (BTYKA-2000)

3.19 TÜİK-2005 araştırmasında coğrafi bölgeler yerine, kentsel ve kırsal (nüfusu 20.000'den az yerleşim yerleri) bölgeler arasındaki bilgisayar ve internet kullanımı değerlendirilmiştir. Grafik 7'de görüldüğü üzere; kentlerde bilgisayar ve internet kullanım yaygınlığı, kırsal kesimden yaklaşık üç kat fazladır.

Grafik 7: Bilgisayar ve İnternet Kullanımının Kentsel ve Kırsal Bölgelerdeki Yaygınlığı TÜİK-2005

3.20 TÜİK-2005 anketine göre, sayısal uçurumun önemli belirtilerinden birisi de eğitim gruplarına göre bilgisayar kullanımının dağılımıdır. Bilgisayar ve internet kullanım oranının en yüksek olduğu eğitim grubunun yüksek okul mezunları olduğu görülmektedir. 2004 ve 2005 yılları arasında, gerek bilgisayar, gerekse internet kullanımı konusunda, lise mezunları grubunda gelişme olmakla birlikte, diğer eğitim gruplarında ise önemli bir değişiklik olmadığı görülmektedir (Tablo: 8).

Tablo 10: Eğitim Durumuna Göre Bilgisayar ve İnternet Kullanım Oranı (%)

	Bilgisayar Kullanımı		İnternet Kullanımı	
	2004	2005	2004	2005
Bir okul bitirmede	0,92	0,62	0,69	0,39
İlkokul	2,19	2,93	1,31	1,67
İlköğretim/ortaokul ve dengi	24,13	21,39	17,58	15,14
Lise ve dengi	37,84	41,83	29,84	32,88
Üniversite/master/doktora	69,69	69,85	60,07	62,64

3.21 Sayısal uçurumun değerlendirilmesinde ve e-Devlet yatırımlarının planlanmasında, işgücüne göre bilgisayar ve internet kullanımına ilişkin göstergeler de önem taşımaktadır. 2005 yılı TÜİK araştırmasına göre, Tablo 11'de görüldüğü üzere, bilgisayar ve internet kullanım oranı öğrencilerde en yüksek iken, bunu ücretli ve maaşlı çalışanlar ile işsiz/iş arayanlar takip etmektedir.

Tablo 11: İşgücü Durumuna Göre Bilgisayar ve İnternet Kullanımı (%)

	Bilgisayar kullanan	İnternet kullanan
Öğrenci	64,5	54,19
Ücretli/maaşlı	36,74	29,79
İşsiz	27,50	22,86
Serbest meslek	11,78	8,43
Ücretsiz aile işçisi	6,58	4,94
Emekli	6,08	4,70
Ev kadını/ev kızı	2,98	1,53
Diğer	12,89	10,00

- 3.22** Yukarıda açıklandığı üzere, mevcut veriler, BİT kullanım ve sahiplik oranlarının gelir gruplarına, coğrafi bölgelere, eğitim ve işgücü durumuna göre önemli farklılık gösterdiğine ve sayısal uçurumun büyüklüğüne işaret etmektedir. Ancak araştırma konularının seçimi ve yaklaşım farklılıkları nedeniyle, TÜBİTAK ve TÜİK'in çalışmaları, sayısal uçuruma ilişkin gelişmelerin yıllar itibarıyla değerlendirilmesine yeterince uygun değildir. Bunlar içinde sayısal uçurumun kısmen değerlendirilebilmesine imkan veren çalışma, 2000 yılında TÜBİTAK tarafından yapılan BTYKA araştırmasıdır. Üstelik bu çalışmada da, BİT teknolojilerinin kullanımı kriteri ihmal edilerek, sadece sahipliği kriteri kullanılmıştır.
- 3.23** Sayısal uçurum, bilgi toplumuna doğru giden yolda tüm dünyada en önemli sorunlardan biri haline gelmiştir. Çünkü sayısal uçurum; ekonomik, sosyal ve siyasal eşitsizlikleri pekiştirerek, zaten gelir ve eğitim gibi kriterler açısından ayrıcalıklı olan grupların sosyo-ekonomik üstünlüklerinin güçlenerek, sürmesini sağlamaktadır. Günümüzde BİT, e-Devlet uygulamalarıyla ekonomik ve sosyal yaşamın tüm katmanlarına nüfuz etmiş durumdadır. Dolayısıyla BİT'e yeterli ölçüde erişemeyen ve/veya kullanamayanlar, giderek toplumsal yaşamdan daha fazla dışlanmaktadır. Öte yandan e-Devlet konusunda yapılan yatırımlardan beklenen faydalar da azalacaktır. Çünkü büyük maliyetlerle gerçekleştirilen e-Devlet yatırımlarından, toplumun sadece küçük bir kısmı yararlanabilecektir.
- 3.24** eDTr Projesinin uygulama dönemini kapsamaması ve 2003–2004 KDEP'e göre bilgi toplumu ölçütlerinin belirlenmesi ve ilgili istatistiklerin üretilmesi konusunda sorumlu kurum, TÜİK olmasına rağmen; 2004 ve 2005 yıllarında yapılan araştırmalarda, sayısal uçurumun doğru ve tam değerlendirilmesine ve bu konuda doğru politikalar oluşturulabilmesine uygun bilgi üretilmemiştir. Bu konuda doğru politikaların geliştirilebilmesi ve uygulanabilmesi için öncelikle ülkemizde sayısal uçurumun mevcut durumu sağlıklı olarak tespit edilmelidir.

Sayısal Uçurumun Azaltılması İçin Alınması Gereken Tedbirler ve Evrensel Hizmetler

- 3.25** Günümüzde bütün ülkelerde sayısal uçurumun önlenmesine yönelik çeşitli tedbirler alınmaktadır. Bu konuda geliştirilen politikalar içinde, "evrensel hizmetler" ön plana çıkmaktadır. Evrensel hizmetlerle; kamu hizmeti niteliğini haiz, ancak işletmeciler tarafından karşılanmasında mali güçlük bulunan, internet dahil BİT hizmetlerinin sağlanmasına ve yürütülmesine ilişkin maliyetlerin, oluşturulan bir fondan karşılanarak, işletmelerin kârsız gibi görünen alanlara da hizmet götürmesini teşvik etmek amaçlanmaktadır. Dünyada ilk kez 1984 yılında gündeme gelen evrensel hizmetlere ilişkin düzenleme, ülkemizde Haziran 2005'de, 5369 sayılı Evrensel Hizmetin Sağlanması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ile yapılmıştır. Uygulamaya ilişkin Yönetmelik ise, Kanunun yayımlanmasında bir yıl sonra, Haziran 2006'da yayımlanmıştır.

- 3.26** prg.3.16 ve 3.18'de görüldüğü üzere, ülkemizde özellikle orta ve alt gelir grupları ile kırsal kesimde, BT sahipliği ve kullanımı son derece düşüktür. Bu nedenle, halka ücretsiz internet erişiminin sağlanması, e-Devlet hizmetlerinden geniş kesimlerin yararlanması açısından büyük önem arz etmektedir. Konunun önemi dikkate alınarak, eDTr Projesi kapsamında MEB ve İçişleri Bakanlığında, halkın ücretsiz BT'ye ulaşmasını sağlamaya yönelik çalışmalar planlanmıştır. MEB'de devam etmekte olan, okullarda BT sınıfları açılarak, bunların ücretsiz olarak halkın kullanımına sunulması suretiyle öğrencilerin ve halkın BT okur yazarlığının ve internete erişiminin artırılmasına yönelik çalışmalara, eDTr Projesi eylem planlarında da yer verilmiştir. Ayrıca, İçişleri Bakanlığı tarafından yürütülmek üzere, kamu internet erişim noktaları pilot uygulamalarının gerçekleştirilmesi öngörülmüştür. eDTr Projesi kapsamında yürütülen bu projede, toplam 24 ilde kiosk ve bilişim merkezi kurulması planlanmış; ancak henüz 6 ilde 11 kiosk ve 5 ilde bilişim merkezleri açılmıştır.
- 3.27** MEB'e bağlı okullardaki BT sınıfları, öğrencilerin yanı sıra, halkın internet erişimi amacıyla da kullanılacaktır. MEB'e bağlı birimlerde oluşturulacak internet altyapısı, aynı zamanda halkın internet erişimi amacıyla da kullanılacağından eDTr Projesi için büyük önem taşımaktadır. MEB bünyesindeki okullarda BT sınıflarının oluşturulması, internete bağlanması ve bunların halkın kullanımına açılması için çalışmalar, DB kredisi ile yürütülen Temel Eğitim Projeleri (I ve II.Faz) kapsamında, 1998 yılında başlatılmıştır. Ancak, 2004 yılında bitirilmesi planlanan ve eDTr Projesi eylem planında yer alan proje belirlenen sürede tamamlanamamıştır. Okullar, halk eğitim merkezleri ve çıraklık eğitim merkezlerinin internet bağlantısına ilişkin çalışma, MEB ile yapılan protokol gereği olarak, halen TTAŞ tarafından yürütülmektedir.
- 3.28** MEB ile TTAŞ arasında 5 Aralık 2003 tarihinde imzalanan protokole göre, 42.534 eğitim kurumunda aşamalı olarak internet bağlantısı yapılacak ve bu iş 4 fazda tamamlanacaktır. Temmuz 2005'e kadar, proje kapsamında, 20 bin eğitim kurumuna ADSL internet erişimi sağlanmıştır. Daha sonra, alınan hizmetlerin devamı ve standardizasyonun sağlanması amacıyla, Kasım 2005'te yeni bir protokol imzalanmıştır. Söz konusu protokole göre, internet bağlanacak birim sayısı, birleştirilen ve kapatılan okullar nedeniyle, 38.838'e düşmüştür.
- 3.29** Bilahare Mayıs 2006 tarihinde Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı 1500 okula bilgi teknolojileri sınıfı kurulması, 17 bin okula internet erişimi sağlanması ve internet abonelik maliyetlerinin Ulaştırma Bakanlığı'nca karşılanmasını öngören bir protokol iki Bakanlık arasında imzalanmıştır. Bu kapsamda 1500 okula bilgisayar teknolojileri sınıfı kurulması, 17 bin okula hızlı internet erişimi sağlanması, internet erişim ücretlerinin Ulaştırma Bakanlığı nezdindeki Evrensel Hizmetler Fonundan karşılanması öngörülmüştür.
- 3.30** 2005 yılı sonuna kadar 38.838 okulun internete bağlanması öngörülmesine rağmen, sadece 21.540 okulun bağlantısı gerçekleştirilebilmiştir. Öte yandan, BT sınıflarının öğrencilerin yanı sıra halkın ücretsiz kullanımına açılması konusunda MEB tarafından

2003 yılında düzenleme yapılmıştır. Ancak, bu düzenlemeye rağmen, yukarıda prg.3.19-prg.3.22'de görüldüğü üzere, internet ve bilgisayar kullanımı konusunda yeterli gelişme sağlanamamıştır. Ayrıca, bu sınıfların düzenli ve programlı olarak, kaç okulda ve ne ölçüde verimli kullanıldığını değerlendirmeye yönelik elverişli ve düzenli bilgi oluşturulmamıştır.

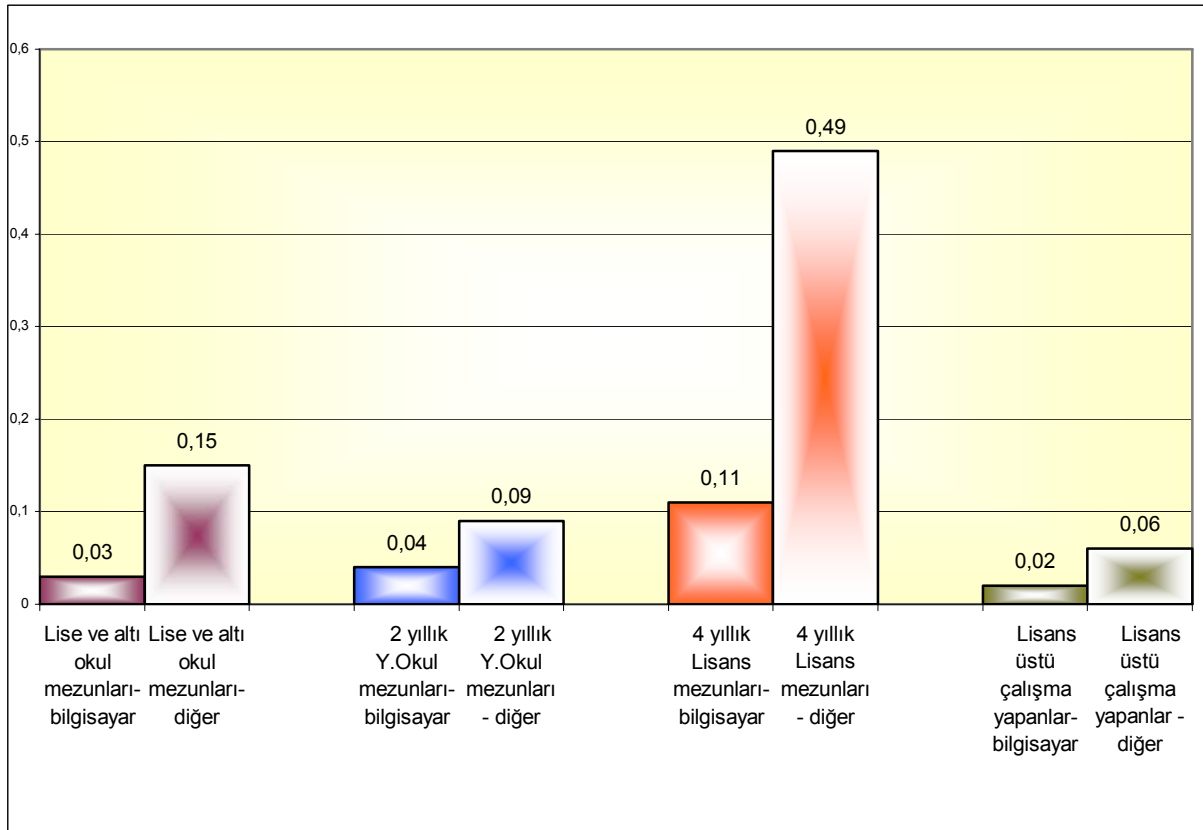
- 3.31** 2003–2005 eylem planları ve stratejik plan taslağı incelendiği zaman; eDTr Projesi kapsamında sayısal uçurumun azaltılması amacıyla yeterli eylem belirlendiği söylenebilir. Ancak, bu konuda yapılan planlar, ülkemizin BT envanter çalışması halen yapılmadığı için, bölgesel dengesizlikleri giderecek ve sayısal uçurumu azaltacak bir önceliklendirmeye dayanmamaktadır. Ayrıca, halkın BT'ye ücretsiz erişimine ilişkin planlanan eylemlerin önemli bir kısmı, prg.2.16'da detaylı açıklandığı üzere, eDTr Projesi eylem planlarında yer alan birçok eylem gibi süresi içinde tamamlanamamıştır. Unutulmamalıdır ki; geciken her eylem, bağlantılı diğer eylemlerin de gecikmesine ve/veya bu alandaki yatırımların etkin kullanılmamasına yol açacaktır.
- 3.32** e-Dönüşüm sürecine, toplumun tüm kesimlerinin katılımı, BT'ye eşit ölçülerde erişimin sağlanması ve eşit kullanım olanaklarının oluşturulmasına bağlıdır. Aksi halde, bilgi toplumuna dönüşüm hedefi gerçekleştirilemediği gibi, yüksek maliyetli e-Devlet yatırımlarından da yeterli geri dönüşüm elde edilemeyecektir. Bu nedenle, hızlı, kesintisiz, güvenli ve ucuz bir erişimi sağlayacak çalışmalar; telekomünikasyon alt yapısının coğrafi ve sosyal eşitsizlikleri giderecek şekilde oluşturulmasından başlayarak, herkesi kapsayacak ve kullanıcılara alternatifler sunacak şekilde planlanmalı ve süresi içinde tamamlanmalıdır. Ayrıca, e-Devlet hizmetlerinden vatandaşın yeterli ölçüde ve zamanlı bir şekilde yararlanmasını sağlayacak biçimde, özellikle gelir düzeyi düşük vatandaşlar için ücretsiz internet erişim merkezleri oluşturulmalıdır. Öte yandan, evrensel hizmetler konusunda ikincil düzenlemelerin en kısa zamanda hayata geçirilmesi konusunda gerekli çalışmalar yapılmalıdır.

Nitelikli Personel

- 3.33** eDTr Projesi kapsamında gerçekleştirilen BT projelerinin planlanması, uygulanması ve sürdürülmesi, bilgi teknolojileri alanında bilgili ve deneyimli personel ihtiyacını da beraberinde getirmektedir. Özellikle, e-İmza, e-Devlet Ana Kapısı, vb. büyük ve önemli projelerde, sürdürülebilirliğin sağlanması; yeterli mali kaynak tahsisi yapılmasının yanı sıra, BT teknolojisinin (yazılım ve donanım) yenilenmesine bağlı olacaktır. Bu hizmetler, kamu kurumlarınca ihale yöntemi veya kendi BT personeli tarafından sağlanacaktır. Hangi yöntemle temin edilirse edilsin, bu hizmetlerin yerine getirilmesi, BT konusunda uzmanlığı olan nitelikli işgücü istihdamını gerektirecektir.
- 3.34** Ülkemizde kamuda çalışan işgücünün ne kadarının BT personelinden oluştuğu ve bu alanda işgücü açığının ne olduğunu belirlemeye yönelik sağlıklı ve düzenli bir çalışma bulunmamaktadır. Kamuda mevcut BT personeli ihtiyacı konusunda, denetimimiz

kapsamında yaptığımız anket ile değerlendirme yapmaya uygun veri toplanmaya çalışılmıştır. Anket sonucuna göre; anket gönderilen merkezi kamu kurumlarında çalışan mevcut 52.562 kamu personelinin %2,8'i (1.504'ü) BT personeli olarak istihdam edilmektedir. Üstelik, bu personelin önemli bir kısmı, eğitim branşı bilgi teknolojileri alanında olmayan çalışanlardır. Grafik 8'de görüleceği üzere, "diğer" meslek branşlarındaki personelin bütün eğitim seviyelerinde bilgisayar eğitimi alan personelden fazla olduğu görülmekte; özellikle e-Devlet hizmetlerinde temel rol üstlenecek yüksek okul mezunu personel grubunda, bu fark 5 katına ulaşmaktadır. Açıkça görülmektedir ki, kamuda çalışan mevcut BT personeli nitelik olarak yetersiz kalmaktadır.

Grafik 8: Bilgi İşlem Merkezindeki Çalışanların Mezun Oldukları Okullara ve Branşlara Göre Dağılımı (%)

3.35 Nitekim, yine yaptığımız anket çalışmasında kurumlara, 'BT konusunda alınan ya da ihtiyaç duyulan hizmetlerin neler olduğu' konusundaki soruya; kurumlar, yazılım, donanım alımı ihtiyacından sonra BT kullanımı konusunda eğitim hizmeti ihtiyacını %71 gibi

Tablo:12 BT Konusunda İhtiyaç Duyulan Hizmetler (%)

Yazılım, donanım alımı	80
BT kullanımı konusunda eğitim	71
BT kullanımı konusunda danışmanlık	57
İç süreçlerin akışına göre internet teknolojisi sağlanması	40
Yönetim Bilgi sistemi alımı	34
Kurum web sitesinin işletilmesi ve geliştirilmesi	26
BT sistemlerinin güvenlik ve birlikte işlerlik standartlarının tespiti	20
Kurumunuzca sunulan e-hizmetlere talebi artırmak için pazar stratejilerinin geliştirilmesi	6

yüksek bir oranla ikinci sırada belirtmişlerdir. Tablo 12 incelendiğinde, yüksek oranlara sahip BT kullanımı konusundaki danışmanlık ve kurum web sitesinin işletilmesi ve geliştirilmesi ihtiyacına ilişkin cevaplar da, mevcut işlemlerin sürdürülmesi için eğitilmiş BT personeline olan ihtiyacın çok daha fazla olduğuna işaret etmektedir.

- 3.36** Aynı anket sonucuna göre, kamu kurumlarının çeşitli branşlarda toplam 476 BT personeline ihtiyaçları olduğu tespit edilmiştir. Buna göre, kamu kurumlarının halihazırda elektronik ortamda yürütülen işlemlerinin sürdürülmesi için bile, mevcut toplam BT personelinin %32'si kadar daha personele ihtiyacı bulunmaktadır. Tablo 13'de görüldüğü üzere, ihtiyaç duyulan personelin önemli bir kısmının bilgisayar mühendisi olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, kamuda çalışan BT personeli, nitelik açısından olduğu kadar, sayısal olarak da yetersiz kalmaktadır.

Tablo 13: İhtiyaç Duyulan İlave Personel Branşları ve Sayısı

BT Personeli	Sayı	BT Destek Personeli	Sayı
Bilgisayar Mühendisi	206	Çözümleyici	25
Elektronik Mühendisi	20	Sistem Analiz Danışmanı	2
Sistem Mühendisi	12	Bilgi Teknolojileri Danışmanı	2
Endüstri Mühendisi	2	Araştırmacı	3
Veri Tabanı Yöneticisi	7	Tekniker	11
Sistem Yöneticisi	12	Teknisyen	24
Bilgisayar Programcısı	81	Donanım Destek	11
Uygulama Geliştirme	18	Bilgisayar İşletmeni	22
Web Tasarımcısı	12	Sistem Bakım ve Yedekleme	4
Web Programcısı	2		
Toplam:	372		104
GENEL TOPLAM		476	

- 3.37** Oysa, eDTr Projesi kapsamında yürütülecek projeler, BT alanında uzmanlığı gerektirmektedir. Dolayısıyla, e-Devlet projeleri için gerekli olan yazılım, donanım ve danışmanlık ihtiyacının karşılanmasına yönelik; ihale şartnamelerinin hazırlanması, satın alma ve kabul işlemlerinin yürütülmesi, kurulan sistemlerin doğru bir şekilde işletilmesi, gerekli bakım-onarım ve güncellemelerin yapılması, gibi teknik konularda uzmanlığı olan nitelikli BT personeli istihdamına ihtiyaç bulunmaktadır. Nitekim, Tablo 14'de yer alan anket sonuçlarında da, kurumların e-Devlete geçiş sürecinde duyulan en önemli ihtiyaçlardan birisinin de, %80 oranıyla personel eğitimi olduğu görülmektedir.

Tablo 14: e-Devlete geçiş sürecinde kurumsal ihtiyaçlar (%)

Diğer kurumlarla elektronik ortamda entegrasyon	86
Personel eğitimi	80
Hizmetlerin iş süreçlerinin yeniden yapılandırılması	80
Yeni sistemlerin kurulumu veya mevcutların geliştirilmesi	69
Daha fazla parasal kaynak	57
Güven eksikliği dahil, ilgi duyanların (vatandaş/çalışan) önündeki engelleri kaldırmak	51

- 3.38** BT personelinin nitelik ve sayısal olarak yetersizliği dikkate alınarak, eDTr Projesi eylem planlarında; ulusal ölçekte BİT alanında yetişmiş insan kaynağı ihtiyacının tespiti ve bu ihtiyacın karşılanmasına yönelik planlamanın yapılması ve gerekli tedbirlerin alınması konusunda DPT ve MEB görevlendirilmiştir. Özellikle bilgi toplumunun gerektirdiği insan kaynağını yetiştirmek amacıyla, MEB'in yürüttüğü projelerde planlanan süre içinde yeterli ilerleme kaydedilememiştir.
- 3.39** Öte yandan kamuda çalışan BT personeli envanterinin çıkarılmasında yardımcı olabilecek kamu personel bilgi sistemi kurulması ve kamu çalışanlarının bilgisayar yetkinliğinin artırılması konusunda Başbakanlık Devlet Personel Başkanlığının (DPB) çalışmalar yapması planlanmıştır. Ancak, 2004 ve 2005 yılı sonunda tamamlanması planlanan çalışmalar konusunda Mayıs 2006 itibariyle herhangi bir sonuç alınamamıştır. Dolayısıyla, kamuda çalışan BT personelinin yetkinliğinin artırılması ve BT alanında yetişmiş insan kaynağı ihtiyacının karşılanmasına yönelik tedbirlerin planlanmasına ilişkin çalışmalar 2005 yılı EP uygulama takvimi içinde sonuçlandırılmamıştır.
- 3.40** eDTr Projesi gibi teknoloji ağırlıklı büyük bir projenin yeterli ve nitelikli insan kaynağından yoksun olarak yürütülmesi mümkün değildir. e-Devlet projelerinin etkin bir şekilde hazırlanarak vatandaşın kullanımına sunulması ve sürekliliğinin sağlanması konusunda uzman personel istihdamı büyük önem taşımaktadır. Nitelikli insan kaynağı eksikliği, BT altyapısına yapılan yatırımların işlevsiz kalmasına, kamusal hizmetlerde verim ve etkinliğin azalmasına yol açacaktır. Bu nedenle; kamu ve özel sektörde bilişim konusunda mevcut ve ihtiyaç duyulan insan kaynağı envanteri en kısa zamanda çıkartılmalı; kamuda istihdam edilen BT personeli, alan bilgileri artırılacak şekilde eğitilmelidir. Özellikle e-Devletin sürdürülebilirliğini sağlamak için yazılım gibi sürekli destek ve kaynak gerektiren alanlarda, bağımlılığı azaltacak ve kendi insan kaynaklarımızın yetiştirilmesini sağlayacak tedbirler alınmalıdır.

3.2. Elektronik Ortama Taşınan Kamusal Hizmetlerin Kullanımının Yaygınlaştırılması İçin Gerekli Çalışmalar Yapılıyor mu?

Elektronik kamu hizmetlerinin kullanımının yaygınlaştırılması için yapılan çalışmalar aşağıdaki kriterler çerçevesinde incelenmiştir:

- *Elektronik ortama taşınan kamusal hizmetlerin kullanımının yaygınlaştırılması için;*
  - *vatandaşların BT kullanım becerileri geliştirilmeli,*
  - *internet erişim noktaları ve ücretlerine ilişkin politikalar belirlenmeli,*
  - *e-hizmetleri kullanmanın avantajları ve uygulanacak teşvikler belirlenmeli ve duyurulmalıdır.*

Kamusal Hizmetlere Talep

3.41 İnternet ortamından sunulan kamusal hizmetlerin sağlayacağı faydanın yanı sıra, sahip oldukları nitelikler nedeniyle bunların maliyetlerinin de yüksek olduğu, bilinen bir gerçektir. Dolayısıyla tamamen elektronik ortama taşınan veya klasik yöntemlerle birlikte elektronik ortamda da sunulmaya başlanan e-hizmetlere olan talebin düşük olması; bu alanda yapılan yatırımların atıl kalması ve e-Devlet sürecinden beklenen faydanın düşmesine yol açacaktır. Bu nedenle kamusal hizmetlerin elektronik ortama aktarılması yanında, bunlara olan talebin ve kullanım seviyesinin de belirli bir plan çerçevesinde artırılması büyük önem arz etmektedir.

3.42 Ülkemizde internetin hangi amaçlarla kullanıldığını araştırmak üzere, TÜİK tarafından 2004 ve 2005 yıllarında iki araştırma yapılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, internet kullananların; bilgi edinmek, resmi form ve doküman indirmek ve göndermek amacıyla, kamu kurum ve kuruluşları ile iletişim kurdukları görülmektedir. Tablo 15’de görüldüğü üzere kamu kurumları ile iletişim içinde, e-Devlet hizmetlerinden yararlanmak için kullanılan “doldurulmuş form göndermek” amacıyla internet kullanma oranı, en düşük dilime sahiptir. Üstelik bu dilimin oranı, 2005 yılında bir önceki yıla nazaran yaklaşık %50 düşmüştür. Benzer şekilde, kamu kurumlarıyla iletişimin, bilgi ve doküman edinilmesine ilişkin diğer unsurlarında da düşüş görülmektedir. 2003 yılında başlatılan eDTr Projesine rağmen, 2004 yılına nazaran e-Devlet hizmetlerine olan talepte, 2005 yılında önemli bir azalma görülmektedir. Bu durum, eDTr Projesi kapsamında yürütülen faaliyetlerin sonuçlarının dikkatle değerlendirilmesi gereğine işaret etmektedir.

Tablo 15: Son üç ay içinde hanehalkı bireylerinin İnternet kullanma amaçları (%)

Amaçlar	2004	2005
Bilgi arama ve çevrimiçi (on-line) hizmetler	93,18	90,16
İletişim	76,10	78,23
Kamu kurum/kuruluşlarıyla iletişim	45,39	39,97
Kamu kuruluşlarına ait web sitelerinden bilgi edinmek	43,03	37,64
Resmi formların/dokümanların indirilmesi	20,69	10,65
Doldurulmuş form göndermek	10,37	6,02
Eğitim	42,72	30,71
Sağlık	?	22,97
Mal ve hizmet siparişi vermek ve satmak, bankacılık	17,38	15,95

3.43 Genel olarak e-hizmetlerin yaygınlaşmasının önündeki başlıca engeller şu şekilde sıralanmaktadır:

- Teknolojiye sahiplik oranının düşüklüğü,
- internet erişim ücretlerinin yüksekliği,
- sunulan e-hizmetlerin kalitesinin düşüklüğü ve çeşidinin azlığı,
- e-Hizmetleri kullanım bilincinin yetersiz olması,
- halkın BT kullanımı konusundaki eğitim seviyesinin düşük olması,
- yeterli teşvik edici uygulamaların olmayışı.

3.44 prg.3.16-3.18'de detaylı olarak açıklandığı üzere, ülkemizde BT sahiplik ve internet erişim oranı son derece düşüktür. Üstelik bu oran, alt gelir gruplarında daha da düşmekte, coğrafi bölgelere göre de ciddi farklılıklar göstermektedir. Bunun yanı sıra, internet erişim ücretlerinin yüksekliği ve sunulan hizmetlerin niteliği de e-hizmetlere talep seviyesini etkileyen bir başka unsurdur. Aşağıda ülkemizde internet erişim ücretleri ile, hizmetlerin niteliği konusunda incelemeler yapılacaktır.

İnternet Erişim Ücretleri

3.45 Dünya'da giderek yaygınlaşan internete erişebilmede önemli etkenler, fiyat ve internet erişim hızıdır. Türkiye ile diğer ülkelerin ADSL bağlantı hız ve fiyatları Ek-4'de yer alan Tabloda ayrıntılı olarak gösterilmiştir. Tabloda; ABD, İngiltere, Almanya gibi gelişmiş ülkeler yanında, Hindistan, Meksika, Mısır gibi benzer kalkınmışlık seviyesinde olduğumuz, gelişmekte olan ülkelere ilişkin bilgilere de yer verilmiştir. Her bir ülke için; bağlantının ABD \$ cinsinden aylık fiyatı ve bağlantının aylık fiyatının ilgili ülkedeki aylık kişi başına düşen gayri safi milli hasılaya oranı iki ayrı sütun olarak yer almıştır.

3.46 Tabloda yer alan hizmetlerin nominal fiyatları karşılaştırıldığında, Türkiye'deki fiyatların Hindistan fiyatlarıyla başa baş, diğer ülke fiyatlarının ise çok üstünde olduğu görülmektedir. Örneğin 256/128 kb limitsiz hizmette, Türkiye'deki fiyat Mısır'dan 1,3 kat pahalı, Hindistan fiyatı ile neredeyse aynıdır. Kişi başına aylık gelir içindeki yerine

baktığımızda ise gelişmiş ülke vatandaşlarının ADSL hizmeti için aylık gelirlerinin %1,5 ve altını, Türkiye’de ise en ucuz bağlantı için %5,2’sini ayırdıkları görülmektedir.

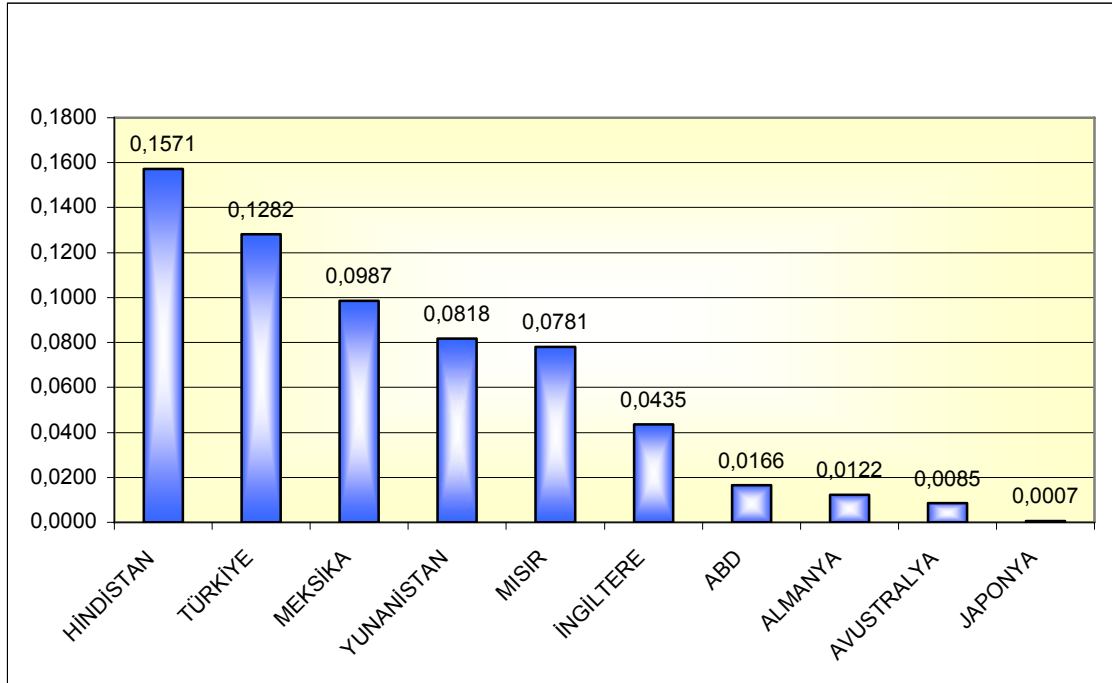
3.47 Tablo 16’da, 512 ve 1024 kb limitsiz bağlantı seçeneklerinde örnekleme yapılmıştır. 512 kb. hız seçeneğinde; Türkiye, Yunanistan ve Mısırdan 1,6 kat, Meksika’dan ise 2,3 kat daha pahalı hizmet vermektedir. Aynı zamanda ülkemizde, internet erişiminin aylık milli gelir içindeki payı Mısır dışındaki ülkelere göre daha fazladır. Yine 1024 kb. limitsiz hizmet için; ülkemizde ödenen tutar İngiltere’ye nazaran 3,7 kat, Almanya’ya göre ise 6,3 kat daha yüksektir. Üstelik bu hizmetler için ödenen bedelin GSMH içindeki oranı, söz konusu iki ülkenin yaklaşık 30 katıdır. Bu ülkelerin bazılarında internet erişim fiyatlarına; modem ve ülke içi telefon görüşmeleri gibi ek hizmetler de dahildir. Buna karşılık ülkemizde böyle bir çeşitlilik mevcut değildir.

Tablo 16: İnternet erişim hızı ve fiyatları

Erişim hızı, Limitsiz	512/128		1024/256	
	Fiyatı (\$)	GSMH Oranı (%)	Fiyatı (\$)	GSMH Oranı (%)
Türkiye	74	18	126	30,8
Yunanistan	47	3	-	-
Meksika	32	6,1	-	-
Mısır	43	49	-	-
İngiltere	-	-	34	1,2
Almanya	-	-	20	0,7

3.48 Grafik 9’da görüldüğü üzere, limitsiz erişim seçeneklerinde, bağlantının birim kb karşılığındaki ortalama fiyatlarını (nominal) karşılaştırdığımızda ise, Türkiye’nin Hindistan’dan sonra en pahalı internet erişimine sahip ülke olduğu görülmektedir.

Grafik 9: Limitsiz Seçeneklerde Bağlantının kb Başına Fiyatı (\$)

Hizmetlerin Niteliği

3.49 Bu denetim kapsamında yapılan anket ile kamu kurumlarının web sayfalarında sunduğu hizmetlerin çeşitliliği değerlendirilmeye çalışılmıştır. Kamu web sayfalarından hangi amaçlarla faydalanılabildiği sorulmuş; Tablo 17’de de görüleceği üzere, Kurum ile ilgili tanıtıcı bilgiler %94 ile ilk sırayı almıştır. Basılmış dokümanların/ haberlerin incelenmesi ise web sayfalarının %92’sinde mümkün olabilmektedir. İlk yedi sırayı, bilgi veya belge almak-indirmek şeklindeki hizmet türleri almaktadır. Elektronik hizmet sunulabilen kamu web sayfası oranı %50’de kalmaktadır. Bu durum, e-Devlet hizmetlerinin sunumu-çeşitliliği konusunda kurumların yeterli seviyeye ulaşamadıklarını göstermektedir. Üstelik anketin gönderildiği kurumların tamamının Bakanlık merkez teşkilatları ve merkezi idareye ait bazı temel kurumlar (SSK, BAĞ-KUR, Emekli Sandığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, vb.) olduğu düşünülecek olursa, kamuda genel olarak elektronik ortamda hizmet sunumu kapasitesinin yetersizliği daha açık görülecektir.

Tablo 17: Kamu Web Sayfalarından Sunulan Hizmet Türleri (%)

Kurum ile ilgili tanıtıcı bilgiler	94
Basılmış dokümanların/haberlerin incelenmesi	92
Mevzuat araştırma	89
Yapılacak/yapılan kurumsal çalışmalar	83
Soru-cevap hizmeti	67
Kurum üst yönetiminin bilgi sunumları	56
Dosya indirmek	56
Elektronik hizmet / belge kabulü	50
İhale takip	47
Kişisel bilgilere ulaşma /işlem yapma	39
Diğer	06

3.50 Söz konusu anket çalışmamız ve prg.3.42’de açıklanan TÜİK araştırma sonuçları, mevcut kamu web sayfalarından e-Devlet hizmetlerinin sunumunda kamu kurumlarının yetersizliğini göstermektedir. Bu nedenle, e-hizmetlere duyulan talebin artırılması için, kamu web sayfalarının içerik ve kullanım yönünden kaliteli, kolay ve hızlı kullanılabilir ve güvenli hizmet vermesi büyük önem taşımaktadır. Öte yandan elektronik ortama taşınacak hizmetlerde önceliğin; vatandaş tarafından yaygın olarak kullanılan (örneğin belediyelerin sundukları su, doğalgaz, vb. hizmetler), basit ancak vatandaşlara zaman ve maliyet tasarrufu sağlayacak hizmetlere verilerek, vatandaşın e-Devlet hizmetlerini kullanma alışkanlığı geliştirilmelidir. Ayrıca, vatandaşa avantajlar sunularak e-Devlet hizmetlerine talep artırılmalı ve buna ilişkin bilgilendirme çalışmaları yapılmalıdır.

3.51 Gerek nominal fiyatlar, gerekse GSMH içindeki payı dikkate alındığında, ülkemizde vatandaşın internete erişimi ve dolayısıyla e-Devlet hizmetlerine yönelik talebini düşürecek şekilde internet erişim ücretlerinin oldukça pahalı olduğu görülmektedir. İnternet erişim ücretlerinin GSMH içindeki payının yüksekliği dikkate alınarak, toplumun her kesiminin sosyo-ekonomik olarak katlanabileceği bir bedel karşılığında internete erişim imkanı sağlayacak tedbirler alınmalıdır.

3.52 Ülkemizde 90’lı yılların sonlarından itibaren, BT kullanımının yaygınlaştırılmasına yönelik çeşitli çalışmalar yürütülmektedir. Ancak bu çalışmaların belirli bir strateji çerçevesinde planlı olarak yürütülmemesi sonucu BT kullanımı ve e-Devlet hizmetlerine talep

konusunda yeterli gelişme sağlanamamıştır. Bu çalışmaların sonuçları ile BT kullanabilir nüfus oranı birlikte değerlendirilerek, BT kullanımının yaygınlaştırılması için stratejiler oluşturulmalıdır.

- 3.53** İnsanların geleneksel hizmetleri kullanmaya devam etmelerinin ya da e-hizmetleri tercih etmemelerinin en önemli sebeplerinden birisi, yeni teknolojiler hakkında bilgisizlik ve eğitim eksikliği sebebiyle duyulan kendine güvensizliktir. Bu nedenle, halka açık internet erişim merkezlerinin kısa sürede hizmete açılması, halkın BT kullanım becerisinin ve e-Devlet hizmetlerini kullanım bilincinin geliştirilmesi açısından büyük önem arz etmektedir. Ayrıca, bu merkezlerin "sayısal uçurum"un önlenmesine veya hiç olmazsa azalmasına katkı sağlayacağı aşikardır. Özellikle kırsal ve sosyo-ekonomik açıdan güçsüz kesimlerin e-Devlet hizmetlerine erişebilmesini sağlamak üzere; BT sınıfları, kütüphaneler, muhtarlıklar gibi yerlerde, kamuya açık ücretsiz internet erişim merkezleri oluşturularak; internete erişim, evrensel hizmet ilkeleri uyarınca, adil bir şekilde ve belirli bir plan çerçevesinde yaygınlaştırılmalıdır. Bu merkezlerde, BT kullanamayan yurttaşlara yardımcı olmak için gerekli tedbirler alınmalıdır. Bilgi Toplumu stratejik plan taslağında yer alan sayısal uçurumu önlemeye yönelik eylemler ile kamuya açık internet erişim merkezlerinin oluşturulması eylemi, olumlu görülmekte ve uygulanmasının önem arz ettiği değerlendirilmektedir.

3.3. Esnek, Mimarisi İyi Tasarlanmış ve Sürdürülebilir Bir e-Devlet Ana Kapısı Kurulmakta mıdır?

Esnek, mimarisi iyi tasarlanmış ve sürdürülebilir bir e-Devlet Ana Kapısının kurulup kurulmadığı aşağıdaki kriterler çerçevesinde incelenmiştir:

- *e-Devlet Ana Kapısı kurulmadan önce;*
  - *e-Devlet Ana Kapısı kapsamına alınacak kamu hizmetleri ve bunların alınış takvimleri belirlenmelidir,*
  - *Kamusal hizmetler, hizmetin gerekleri, vatandaşların ihtiyaçları ve tercihleri göz önünde bulundurularak, elektronik ortama uyarlanacak şekilde yeniden tasarlanmalıdır.*
- *e-Devlet Ana Kapısı kurulurken aşağıdaki hususlar sağlanmalıdır:*
  - *e-Devlet Ana Kapısı kapsamına alınacak kurumlar arasında birlikte işlerliği sağlayacak esnek bir altyapı kurulmalıdır;*
  - *Tüm bileşenler yeterli güvenlik düzeyinde olmalı ve kişisel bilgiler ile devlet güvenliği açısından gizlilik arz eden bilgilerin korunması sağlanmalıdır.*
- *e-Devlet Ana Kapısı web sayfası, her türlü tarayıcıyla; hızlı, etkileşimli, güvenli, düzgün ve kolay kullanılabilir nitelikte olmalı ve tek bir kimlik denetimi ile hizmetlere ulaşılabilmelidir.*

e-Devlet Ana Kapısı (e-Portal)

3.54 Kamu hizmetlerinin klasik usulde sunulmasının yarattığı bürokrasi, zaman kayıpları, hatalar ve yüksek maliyetler, hizmetlerin vatandaşa sunumunda yeni arayışları gündeme getirmiştir. Özellikle birden fazla kamu kurumuna başvurularak tamamlanabilen hizmetler (**bileşik hizmetler**), kurumlar arasında bilgi akışının zamanlı bir şekilde sağlanamaması ve kırtasiyecilik nedeniyle, hizmetlerin sunumu ve kullanımında işgücü ve zaman kaybına yol açmaktadır.

3.55 Dünyadaki gelişmelere paralel olarak, ülkemizde de birçok kurum web sayfalarını oluşturmuştur. Ocak 2006 itibariyle, Türkiye’de; bakanlık, genel müdürlük, özerk kurum/kuruluşlar, okullar, üniversiteler ve yerel yönetimler gibi kamu hizmeti sağlayan kurum ve kuruluşlara ait 8.000’den fazla web sitesi hizmet vermektedir. Web sayfalarının büyük bir bölümünde sadece bilgi verilmekte, bir kısmında da bazı basit hizmetler sunulmaktadır. Özellikle merkezi kamu kurumlarının web sitelerinin önemli bir kısmı portal tanımına uyacak niteliktedir.

3.56 Günümüzde tüm dünyada kamu portalları, halen gelişme ve olgunlaşma sürecini

yaşamakta; bu bağlamda teknolojinin getirilerinin ve ihtiyaçların çeşitlenerek artmasının etkisiyle, sürekli olarak gelişmekte ve yenilenmektedir.

Bu açıdan, uluslar arası değerlendirmelerde portallar, nitelik olarak gelişmişlik seviyelerine göre **5 düzeyde** sınıflandırılmakta olup, her bir düzey kendisinden bir önceki düzeye oranla daha karmaşık ve ileri hizmetler sunmaktadır. İlk üç düzeyde, müstakil kurum web

sayfalarından sadece bilgi ve basit hizmetler

sunulabilmektedir. Dördüncü düzeyde, birden fazla kurumun ya da sistemin entegrasyonunu gerektiren bilgi ya da verinin üretilebilmesi mümkün olabilmektedir. Beşinci düzeyde ise bu tür bilgi ve veri üretiminin yanı sıra, kullanıcıların etkileşimli olarak alabilecekleri ve birden fazla kurumu ilgilendiren bileşik hizmetler de **tek Ana Kapıdan** sunulabilmektedir. Bu düzeyde sisteme dahil kurumların veri tabanları ve Ana Kapı arasında birlikte işleyen bir yapı söz konusudur.

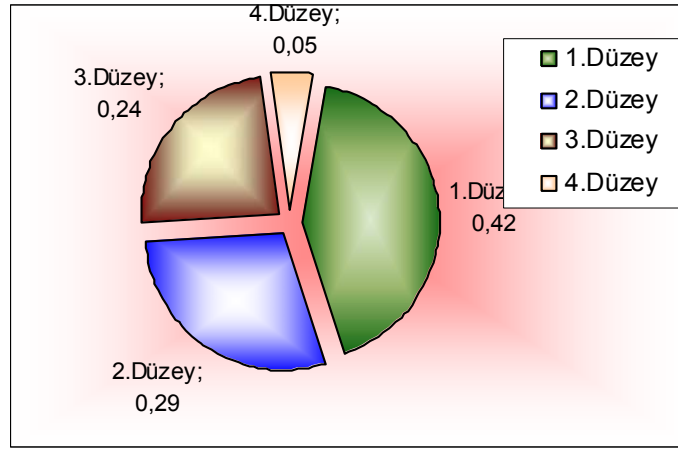
Portal; İnternet üzerinde dağınık ve düzensiz bir biçimde yayımlanan bilgi yığınlarına, bütünleşik bir yapıda, hızlı ve kolayca ulaşılmasını sağlamak amacıyla oluşturulmuş, tek bir noktadan, merkezi ve kategorize edilmiş bilgiye erişimi sağlayan, gelişmiş web sayfasıdır.

3.57 Hizmetlerin münferit portallardan sunulması ile kıyaslandığında, tek Ana Kapının; hizmetlere kolay ve hızlı ulaşımın sağlanması, iş tekrarlarının, işlem karmaşıklığının ve bürokrasinin önlenmesi, bileşik hizmetlerin etkin bir şekilde sunumunun sağlanması gibi avantajları bulunmaktadır. Bu yapıda, vatandaşın talep ettiği bileşik hizmetin gerektirdiği bilgiler, bu hizmetin sunumuna dahil olan kurumların veri tabanlarından, sistem tarafından otomatik olarak alınarak, elektronik ortamda hizmet sonuçlandırılmaktadır. Bu nedenle sistemin ve kurumların birbirleriyle koordinasyonu büyük önem arz edecektir.

3.58 Denetimimiz kapsamında yapılan anket çalışması ile elektronik ortamda verilen kamusal hizmetlerin çeşidi ve niteliği konusunda veri toplanmaya çalışılmıştır. Anket sonuçlarına göre, 2005 yılı sonu itibarıyla, merkezi kamu kurumlarının %51'i, birinci düzey portaldan, sadece bilgi ve doküman sağlamakta ve hiçbir e-hizmet sunmamaktadır. Geri kalan kurum portallarında ise; bilgi edinme başvurusu, e-polis ihbar, milli kütüphaneden katalog sorgulanması, nüfus kayıt örneği alınması gibi bazı basit hizmetleri, *elektronik hizmet/belge kabulü* şeklinde verilebilmektedir. Kurumların veri tabanları arasında birlikte işleyen bir entegrasyon söz konusu olmayıp, ülkemizdeki kamu kurumlarının önemli bir kısmı, birinci ve ikinci düzeydeki portallardan hizmet sunmaktadır. Öte yandan DPT'nin "e-Devlet Proje ve Uygulamaları (Eylül-2005)" Raporunda da, kamu internet sitelerinden sunulan toplam 686 adet elektronik bilgi ve hizmet incelenmiş ve gelişmişlik düzeylerine

göre sınıflandırılmıştır. Söz konusu sınıflandırmaya göre; halihazırda internet ortamında sunulan hizmetlerin, Grafik 10'da görüleceği üzere; %71'i birinci ve ikinci düzeyde yer almaktadır. Hizmetlere başvuruların internetten yapılabilmesi ve internet üzerinden sorgulama yapılabilmesine imkan sağlayan üçüncü düzey hizmetler %24; ödemeleri de içeren daha ileri aşama olan dördüncü düzeydeki hizmetler ise %5'de kalmaktadır. Bunun yanı sıra, ülkemizdeki hizmetlerin hiçbirininin tablo 2'de belirtilen beşinci düzeyde sunulmadığı görülmektedir. Söz konusu hizmet seviyesinin gerçekleştirilmesi, ihalesi tamamlanmış olan ve çalışmaları yürütülen e-Devlet Ana Kapısının hizmete sunulmasıyla söz konusu olabilecektir. Raporda ulaşılan bu sonuçlar, aynı dönemde yaptığımız anket çalışması sonuçlarını desteklemektedir.

Grafik 10: Ülkemizdeki Elektronik Hizmetlerin Sunum Düzeyleri (%)

Kaynak: DPT, e-Devlet Proje ve Uygulamaları, Eylül 2005 raporundaki verilerden yararlanılarak hazırlanmıştır.

- 3.59** 1990'lı yıllarda e-Devlet alanında çalışmalara başlayan birçok ülke gelişme kaydederek, günümüzde dördüncü ve beşinci düzey portal seviyesine ulaşmıştır. Özellikle; ABD, İngiltere, Kanada, Singapur ve Yeni Zelanda gibi ülkeler, bu alanda dikkat çekici örnekler olarak ortaya çıkmaktadır. Bu ülkelerde vergi, sosyal güvenlik, askerlik, pasaport, iş ve işçi bulma, yardım fonlarına başvuru gibi birçok hizmet e-Devlet Ana Kapısından sunulmaktadır. Bu alanda en gelişmiş ülkelerden biri olan ABD'de kullanımı kolaylaştırmak için hizmetler; kamudan-özel sektöre, kamudan-kamuya ve kamudan-vatandaşa olmak üzere üç ana başlıkta kategorize edilmiştir.
- 3.60** Ülkemizde de dünyadaki gelişmeler örnek alınarak ilk e-devlet ana kapısı kurulum fikri, 1998-2002 döneminde faaliyette bulunan Kamu-Net Kurulu çalışmaları sırasında gündeme gelmiştir. Ana Kapı niteliği taşımamakla birlikte, e-kurum düzeyinde sunulmakta olan bazı hizmetlere link vermek suretiyle ulaşım imkanı sağlayan ve internet adresi www.turkiye.gov.tr olan web sayfası 2003 yılı sonunda test yayınına başlamıştır. Halen

aktif olan bu sayfada, ilgili kurumların web sayfalarına link verilmek suretiyle; Başbakanlık genelgeleri, posta kodu bilgileri, vatandaşlık kimlik bilgileri sorgulaması, devlet arşivlerine erişim gibi birkaç basit hizmetler sunulmakta ve e-Devlet alanındaki gelişmeler konusunda haberler verilmektedir. Söz konusu sayfada hizmetler, ABD örneğinde olduğu gibi, üç ana başlıkta kategorize edilmiş, ancak uygun içerik oluşturulamamıştır. Bunun yanı sıra e-Devlet Ana Kapısından beklenen bileşik hizmetlerin sunumunu sağlayacak kurumlar arası entegrasyon da kurulmamıştır.

eDTr Projesi Kapsamında e-Devlet Ana Kapısı

3.61 e-Devlet Ana Kapısı, kamu kesiminin fonksiyonel bölümlenmesine ve faaliyetlerine göre değil, kullanıcıların ihtiyaçlarına göre belirlenmiş, doğum, askerlik, ölüm, ticaret gibi “yaşam ve iş olaylarına” göre yapılandırılmış olarak kamu hizmetlerinin sunulmasını amaçlamaktadır. Bu nedenle, kamu kurumlarının fonksiyonlarının entegrasyonunu sağlayacak, genişletilebilir, ölçeklenebilir ve kesintisiz olarak çevrimiçi kullanılabilen bir yapının oluşturulması gerekmektedir. Bu koşulları sağlamak amacıyla, KDEP’de e-Devlet Ana Kapısına hazırlık oluşturacak ve DPT tarafından yürütülecek bazı eylemlere yer verilmiştir. Bu eylemler;

- kamu hizmetlerinin ortak platformda – tek kapıdan (portal) sunumu ve sunulacak hizmetlerin geliştirilmesine yönelik stratejinin belirlenmesi,
- kamu hizmetlerinin geliştirilmesi ve ortak platformda sunumu için proje oluşturulmasıdır.

Bu eylemler tamamlandıktan sonra, uygulama projesinin 2005 yılı sonunda ihale edilerek, 2006-2007 yıllarında hayata geçirilmesi öngörülmüştür.

3.62 DPT’nin Ana Kapıyı kurmak için sunmuş olduğu ve Ana Kapının 2006-2007 yıllarında hayata geçirilmesini öngören takvim geç bulunarak, eDTr Projesi İcra Kurulunun Eylül 2004 tarihli kararı ile e-Devlet Kapısının acilen kurulması görev ve sorumluluğu DPT’den alınarak, TTAŞ’ye verilmiştir. Alınan karar ile e-Devlet Ana Kapısının kurulması için iki ayrı kurum görevlendirilmiştir. TTAŞ e-Devlet Ana Kapısı’nın teknik altyapısının kurulmasından; DPT ise, projenin sağlıklı yürütülmesi için kamu kurum ve kuruluşlarıyla koordinasyondan sorumlu kuruluş olarak belirlenmiştir. Buna karşılık DPT-BTDB, görevin TTAŞ’ye devrine ilişkin düzenlemeyi sakıncalı bularak, buna ilişkin çekincelerini yazılı hale getirmiştir. Ancak DPT tarafından gönderilen kurum görüşünde, Tablo 18’de özetlediğimiz bu görüşlerin kurum-içi değerlendirme olduğu ve her nedense İcra Kuruluna sunulmadığı, ifade edilmektedir. Bu değerlendirmede; TTAŞ’nin özelleştirilmesinin ve özel hukuk hükümlerine tabi bir kuruma ihalesiz iş vermenin hukuki sakıncaları ile görevlendirilen şirketin bu alandaki bilgi ve deneyim eksikliğine dikkat çekilmektedir. Söz konusu sakıncalara rağmen, İcra Kurulu Kararı doğrultusunda Ocak 2005’te alınan BKK ile görevin TTAŞ’ye devri kesinlik kazanmıştır.

Tablo 18: e-Devlet Ana Kapısı Kurulum Görevinin TTAŞ'ye Verilmesinin Sakıncaları

- TTAŞ'nin özelleştirilmesi gündemdedir. Özelleştirmede yüzde 45 yabancı sermaye kısıdının kaldırılması nedeniyle, şirketin özelleştirme sonrasında Türkiye'de yerleşik bir yabancı varlığa dönüşmesi riski bulunmaktadır.
- TTAŞ, özel hukuk hükümlerine tabi bir anonim şirket olup bir KİT değildir; Türk Ticaret Kanununa göre kurulmuş özel bir şirketten farkı yoktur. Bu nedenle, e-Devlet kapısı kurma görev ve sorumluluğunun ihalesiz olarak TTAŞ'ye verilebilmesi, ancak ve ancak yasal düzenleme yapılarak mümkün olabilecektir. Bu durumda da, DPT'nin eDTr Projesi ile ilgili sorumluluklarını yerine getirmesi güçleşecektir.
- Özelleştirilmesi gündemde olan TTAŞ'nin e-Devlet Ana Kapısına ilişkin hizmetleri kamu hizmeti anlayışıyla yürütmesi mümkün olmayacağından, bu hizmetler ticari kaygıyla yürütülecek ve e-Devlet kapısının amaçlarından uzaklaşılacaktır.
- e-Devlet kapısının hayata geçirilmesi konusunda TTAŞ'nin güçlü yanları kadar zayıf yanlarının da değerlendirilmesi gerekmektedir. TTAŞ'nin bu konudaki zayıflıkları arasında şunlar göze çarpmaktadır;
  - Bilgi teknolojisi ve sistem entegrasyonu konusunda deneyimsizlik,
  - e-Devlet mimarisi, kamu iş süreçleri konusunda deneyimsizlik,
  - Bilgi teknolojileri ve veri altyapısı konusunda yetersiz kadro,
  - Özelleştirme sonrası koşulların belirsizliği.
- TTAŞ'nin özelleştirme süreci tamamlandığında, e-Devlet kapısının oluşumunda (ve işletiminde), ileride sorunlar doğabilecektir.

Kaynak: DPT-BTDB

e-Devlet Ana Kapısının Kurulumu

3.63 BKK ile görevlendirilen TTAŞ tarafından ilgili kurum ve kuruluşların görüşleri alınarak hazırlanan e-Devlet Ana Kapısı projesi teknik şartnamesinde, e-Devlet Kapısı kurulumunun iki aşamada gerçekleştirilmesi öngörülmüştür. Bu aşamalar;

- *e-Devlet Kapısı platformunun kurulması*; yazılım ve donanım sistemlerinin kurulması, 19 pilot hizmetle birlikte kullanıma ve doğrulanmaya sunulması, yaygınlaştırma süreci için gerekli standart entegrasyon yapısının ve

e-hizmetlere dönüştürülecek kamu hizmetlerinin envanterinin çıkarılmasını;

Tablo 19: Pilot Hizmetlerin Seçimi İçin Belirlenen İlkeler

- **Yapılabilirlik:** Altyapı, iş süreç ve organizasyonu, personel ve yasal olarak uygunluk.
- **e-Devlet Kapısı teknik alt yapısını test edebilirlik:** Birlikte çalışabilirlik, güvenlik, izlenebilirlik, teknik bileşenler arasında uyum (GSM operatörleri, ödeme birimi, ESHS, lojistik, vb.)
- **Kullanılabilirlik-İşlevsellik:** Devlet ve Vatandaş için "gerçek" ihtiyaçları karşılamalı, vatandaşa ve kuruma fayda sağlamalı, tercih edilen hizmet noktası olmalı (zaman tasarrufu sağlamalı, kullanımı basit ve kolay olmalı, teşvik edilmeli).
- **Kullanım yaygınlığı**
- **Hizmet çeşitliliği**
- **Risk analizi**
- **Kapsama alanı:** Kurumdan Vatandaşa, Kurumdan Kuruma, Kurumdan İş Dünyasına
- **Kaynak ihtiyacı ve ölçülebilirlik:** Hizmetin kapsamı detaylı tanımlanmalı ve fiyatlandırılabilir olmalı.
- **Üst politikalarla uyumu ve projenin sürdürülebilirliğine katkısı olmalı,**
- **Standartların belirlenmesine katkıda bulunması.**

- *Kamu hizmetlerinin yaygınlaştırılması*; hizmetlerde rol alan kurumların e-Devlet Kapısına entegre edilerek e-hizmete dönüştürülmesini

kapsamaktadır. TTAŞ tarafından yapılan Ana Kapı kurulum ihalesi, e-Devlet Kapısı sürecinin esas olarak birinci aşamasına yöneliktir; hedefi ise, çevrimiçi tek noktadan e-Devleti gerçekleştiren bir entegrasyon platformunu belirlemek, geliştirmek, kurmak ve göstermektir.

- 3.64** e-Devlet Kapısı üzerinden pilot olarak sunulacak hizmetlerin belirlenmesinde kullanılmak üzere, DPT ve TTAŞ tarafından Tablo 19'da gösterilen ilkeler saptanmıştır. DPT, TTAŞ ve ilgili kurumların birlikte yürüttüğü çalışmalar sonucunda, 19 hizmet pilot olarak seçilmiş ve teknik şartnameye konulmuştur.

- 3.65** e-Devlet Ana Kapısından sunulmak üzere pilot olarak belirlenen 19 hizmete ilişkin ayrıntılı bilgi, Ek-7'deki Tabloda yer almaktadır. Özet olarak sunulan Tablo 20'de görüleceği üzere; belirlenen 19 hizmetin 11 tanesi halen kurum web sayfalarından sunulmaktadır. Belirlenen hizmetlerin 14'ü bileşik, 5'i ise basit hizmet olarak portalda yer alacaktır. Tablodan da görüleceği üzere, bileşik hizmetlerin tamamında, MERNİS veri tabanı ile entegrasyon sağlanacaktır.

Bunun dışında az sayıda hizmet ise; UYAP, VEDOP, e-Bildirge, v.b sistemler ve ilgili kurumların veri tabanları ile entegre edilecektir.

Tablo 20: 19 pilot hizmetin karakteristik özellikleri

Portaldan verilecek hizmetler	BİLEŞİK (Adet)	BASİT (Adet)
	14	5
Halen sunulmakta olanlar	-	11
İlk defa sunulacak olanlar	8	-
MERNİS ile entegre olanlar	14	-
UYAP (Ulusal Yargı Ağı Projesi) ile entegre olanlar	2	-
VEDOP ile entegre olanlar	5	-
e-Bildirge ile entegre olanlar	3	-

- 3.66** Pilot olarak belirlenen bu hizmetler dışında, projenin Kamu hizmetlerinin yaygınlaştırılması aşamasında yüklenici firmanın; Türkiye'de e-hizmete dönüştürülerek, e-Devlet Ana Kapısı üzerinden verilebilecek 120 kamu hizmetinin bir envanterini çıkarması da öngörülmüştür. Bu kapsamda; bu hizmetlerin verilmesinde rol alan kurumların e-Devlet Ana Kapısı açısından değerlendirilmesi ve genişleme planı yapılmasına imkan sağlayacak verilerin üretilmesi ve bir tavsiye planı oluşturulması amacıyla, çeşitli araştırma, inceleme ve analiz çalışmaları yapılacaktır.

- 3.67** TTAŞ, Ocak 2005'te hazırlıklarına başladığı e-Devlet Ana Kapısı projesi ihalesini, bir ortak girişimle 27.10.2005 tarihinde imzaladığı sözleşme ile sonuçlandırmıştır. Sözleşmeye göre, yüklenicinin işi bir yılda idareye teslim etmesi ve geçici kabulünün yapılması; geçici kabulün onaylanmasından sonra, iki yıllık garanti süresinin başlaması öngörülmüştür. Sözleşmenin imzalanmasından sonra, 08.11.2005 tarihinde, yüklenici firmaya e-Devlet Ana Kapısının merkezini kurulumu için TTAŞ Genel Müdürlüğüne ait binada bir bölüm tahsis edilmiştir. Kasım 2005'te, yüklenici firma tarafından e-Devlet Ana Kapısının kurulum çalışmalarına başlanılmıştır. Sözleşme eki iş planına göre; Mayıs 2006 tarihi itibarıyla e-Devlet Ana Kapısında sunulacak 19 Pilot hizmetin geliştirilmesi

çalışmalarına başlanması; donanımın Mart 2006, yazılımların ise Ağustos 2006'da kurulumlarının tamamlanması gerekmektedir.

- 3.68** Ancak sözleşmenin imzalanmasından yaklaşık 3 ay sonra; İcra Kurulunun 26.01.2006 tarihli toplantısında; *“Türk Telekomünikasyon A.Ş., hisselerinin yüzde 55’i özel sektöre devredilmek suretiyle 14.11.2005 tarihinde özelleştirilmiştir. Dolayısıyla, Şirketin ilgili Kararname kapsamında e-Devlet kapısının kurulması görev ve sorumluluğunu sürdürebilmesi için gerekli koşulları sağlama imkanı kalmamıştır”* gerekçesiyle, e-Devlet Kapısının kurulması ve yönetilmesi görev ve sorumluluğunun, TTAŞ’ten alınarak, Başbakanlık adına Ulaştırma Bakanlığı’nca üstlenilmesinin uygun olacağı ve söz konusu görev değişikliğinin, alınacak bir Bakanlar Kurulu Kararı ile desteklenmesinin uygun olacağı kararlaştırılmıştır. Bu karar üzerine, 20 Nisan 2006 tarihli Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 24.3.2006 tarih ve 2006/10316 sayılı bir BKK alınmış ve Ana Kapının kurulması görevi ve sorumluluğu Ulaştırma bakanlığı ve Bakanlığa bağlı Türksat Uydu Haberleşme ve Kablo TV İşletme A.Ş. (TÜRKSAT)’ye verilmiştir.

e-Devlet Ana Kapısı Projesinin TTAŞ’ten TÜRKSAT AŞ’ye Devir Kararı

- *e-Devlet Kapısının kurulması ve yönetilmesi görev ve sorumluluğu:* Başbakanlık adına Ulaştırma Bakanlığı ve bağlı kuruluş olan Türksat Uydu Haberleşme ve Kablo TV İşletme A.Ş. ‘ye verilmiştir.
- *Koordinasyon görevi:* Kamu hizmetlerine ilişkin iş süreçlerinin gözden geçirilmesi, içerik yönetimi, entegrasyon ile ilgili standartlar ve gerekli hukuki düzenlemeler konusundaki çalışmaların koordinasyonu Ulaştırma Bakanlığı tarafından gerçekleştirilecektir.
- *Devir işlemleri:* e-Devlet kapısının teknik altyapısının kurulmasına ilişkin olarak TTAŞ tarafından yürütülmekte olan iş ve işlemler ile, bu amaçla tahsis edilmiş olan mali kaynaklar da dahil olmak üzere, bütün hak ve sorumluluklar, bu Kararın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren en geç 2 ay içinde Türksat A.Ş.’ye devredilecektir.

- 3.69** e-Devlet Ana Kapısının birçok kurumla entegre bir şekilde çalışma zorunluluğu, uygun bir altyapı ve nitelikli personel istihdamını gerektirmektedir. Ülkemizde, e-Devlet altyapısına ilişkin bir envanter çalışması yapılmamıştır. Raporumuzun yukarıdaki kısımlarında da belirtildiği üzere, uygun altyapı ve nitelikli personel açısından kurumlarımızın genel olarak yetersiz olduğu ortadadır. Ayrıca, Haziran 2006 itibarıyla gerek eDTr Projesi’nin, gerekse e-Devlet Ana Kapısının stratejik planı tamamlanmamıştır. Çalışmalar bir “bilgi güvenliği politikası” oluşturulmadan devam etmektedir. Bu eksiklikler giderilmeden e-Devlet Ana Kapısı çalışmalarına başlanması projenin başarıyla tamamlanabilmesi konusunda ciddi riskler taşımaktadır. Nitekim, Fransa gibi bazı ülkeler, e-hizmetlerin sunumunda güvenlik risklerini dikkate alarak Ana Kapının açılmasını ertelemiştir.
- 3.70** Öte yandan, 2003–2004 KDEP’te; temel bileşenlerin (ödeme platformu, ortak hizmet portalı, kimlik denetimi, vb.) gerçekleştirilmesi, merkezi ve yerel kurumlar arası ağ mimarisi ile öncelikli hizmetlerin belirlenmesi, portaldan sunulacak hizmetlere ilişkin iş süreçlerinin yeniden yapılandırılması, bu hizmetlerin sunumu kapsamında gerekli

kurumlar arası veri paylaşımı esaslarının belirlenmesi gibi, e-Devlet Ana Kapısının alt yapısının oluşturulması için son derece önemli olan bu eylemler, 2005 yılı başına kadar tamamlanamamıştır. Bunun yanı sıra e-Devlet kapısının oluşumuna hizmet edecek ve Ana Kapıya ilişkin eylemlerle eşzamanlı olarak yürütülmesi öngörülen; e-İmza kullanımı, elektronik belge ve kayıt yönetiminde izlenecek usul ve esaslar ile adres kayıt sisteminin oluşturulması, TC kimlik numarası, vergi numarası, sosyal güvenlik numarası gibi numaraların birleştirilmesi gibi konulardaki çalışmalar henüz sonuçlandırılmamıştır. Üstelik 2005 yılında e-Devlet Ana Kapısının alt yapısını hazırlamak üzere planlanan birçok iş ve daha da önemlisi bilgi toplumu stratejik planı tamamlanmadan Ana Kapının kurulmasına yönelik çalışmalar başlatılmıştır.

- 3.71** Ana Kapı teknik şartnamesi incelendiği zaman; DPT'nin prg.3.62'de belirtilen e-Devlet Ana Kapısının alt yapısının oluşturulması öncesi yapılması gereken ancak 2003–2005 yılları arasında üç yıllık dönemde yapılamayan hazırlıkların önemli bir kısmının bu ihale kapsamında yüklenici firma tarafından bir yıl içinde gerçekleştirilmesinin öngörüldüğü görülmektedir. Üstelik e-Devlet Kapısı Projesi için stratejinin belirlenmesi işi de bilgi toplumu stratejik planından bağımsız olarak yüklenici firmaya bırakılmıştır.
- 3.72** Öte yandan; TTAŞ'nin özelleştirilmesi kararı daha önce alınmış olmasına ve Tablo 18'de belirtilen sakıncalara rağmen; görevin önce TTAŞ'ye verilmesi, ardından tam 1 yıl sonra ise TÜRKSAT'a devredilmesi, eDTr Projesinde bugün için en azından, önemli zaman ve işgücü kayıplarına sebep olmuştur. e-Devlet Ana Kapı kurulması görevinin özel hukuk hükümlerine tabi kamusal şirketler eliyle yürütülmesi, projenin kamu organizasyonunun ve e-Devlet Kapısının kurumsal kimliğinin oluşturulamaması, Ana Kapıya dahil edilecek kurumlarla sağlıklı iletişim kurulamaması gibi sorunlara yol açmaktadır. Çünkü, e-Devlet Ana Kapısı kurulması işi, Ana Kapının teknik alt yapısının kurulması kadar, kamu hizmetlerine ilişkin iş süreçlerinin yeniden düzenlenmesini de içermektedir. Bu nedenle, Ana Kapının, kamu kurumlarını ve hizmetlerini iyi tanıyan, kamu yönetimi reformları bağlamında iş süreçlerini gözden geçirebilecek ve e-Devlet mimarisi konusunda bilgi ve deneyim sahibi bir yapı tarafından kurulması ve yürütülmesi büyük önem taşımaktadır.
- 3.73** Ayrıca, e-Devlet Ana Kapısı projesinin devir koşullarının ne olacağına ilişkin TTAŞ ile TÜRKSAT arasında henüz bir düzenleme yapılmamıştır. Dolayısıyla, Temmuz 2006 itibarıyla, e-Devlet Ana Kapısı projesinin yüklenici firması ile yapılan sözleşmenin ve diğer kurulu sistemlerin hangi koşullarda devredileceği, projenin finansmanın nasıl sağlanacağı ve bütün devir işlemlerinin hukuki alt yapısının ne olacağı konuları açıklığa kavuşmamıştır. Ayrıca, prg.4.20'de detaylı olarak açıklandığı üzere, ek maliyet getirme olasılığı bulunmaktadır.
- 3.74** e-Devlet kapısının kurulma görevinin devir koşullarını düzenleyen ve prg.3.69'da özetlenen BKK ile sadece e-Devlet Ana Kapısının teknik altyapısının kurulum görevi değil, koordinasyon görevinden sorumlu kuruluş da değiştirilmiştir. e-Devlet Ana Kapısı projesi çerçevesindeki koordinasyon görevi, alınan son BKK ile Ulaştırma Bakanlığına

verilmiştir. Oysa eDTr Projesinin koordinasyonundan, DPT sorumludur. Bilindiği üzere eDTr Projesi, birbirleri ile ilişkili ve koordineli yürütülmesi gereken kapsamlı bir projedir. eDTr Projesi KDEP Sonuç Raporunda da belirtildiği üzere, proje kapsamındaki, özellikle “e-Devlet” başlığı altında yer alan eylemlerin temel hedefi, kurulacak olan e-Devlet Ana Kapısı projesinin alt yapısını teşkil etmek olup, Ana Kapı kurulması görevi, eDTr Projesi kapsamındaki diğer birçok görevle de doğrudan ilişkilidir. e-Devlet Ana Kapısına ilişkin faaliyetlerin koordinasyonunun Ulaştırma Bakanlığına verilmesi ile bu alanda iki ayrı kurum koordinasyon yapmakla görevlendirilmiş olmaktadır. Bu durum, eDTr Projesi kapsamında gerçekleştirilmesi planlanan tüm eylemlerle, Ana Kapı arasında uyum ve koordinasyonunun sağlanması ve çalışmaların etkin ve bütüncül bir şekilde yürütülmesinde zafiyet yaratacaktır.

- 3.75** Görevin TÜRKSAT’a devri ile birlikte, yüklenici firmanın çalışmalarını sözleşmeye ve eki şartnamelerde belirlenen takvim içinde ve uygun kalitede yürütüp yürütmediğini değerlendirmeye elverişli koşullar ortadan kalkmıştır. e-Devlet Ana Kapısının açılmasına karar verilmesinden bu yana görevli kurumun 2 kez değiştirilmesi sonucu; projenin genel olarak eDTr Projesiyle koordinasyon içinde yürütülmesi bir yana, sadece ihale kapsamında yürütülmesi gereken çalışmaları izleyip değerlendirecek bir mekanizma da kalmamıştır.
- 3.76** Ayrıca teknik şartnamede belirlenen 19 pilot hizmetin Tablo 19’da belirtilen söz konusu ilkeler çerçevesinde detaylı analizlerinin yapıp yapılmadığı konusunda yeterli bilgi ve belgeye ulaşılamamaktadır. Bu durum bile, e-Devlet Ana Kapısının çalışmalarında bir yönetim boşluğu olduğunun göstergesidir. Bunun yanında, ayrı bir ihale konusu yapılması öngörülen yaygınlaştırma aşamasında portala aktarılması planlanan 120 kamu hizmetine ilişkin olarak, yüklenici tarafından Kurumların hizmetlerine ilişkin araştırma, inceleme ve analiz çalışmaları yapılırken, *“dönüştürülmesi ve yeniden düzenlenmesi gereken süreçlerin önerilmesi”* de, yapılacak işler kapsamında sayılmıştır. Ancak *süreç analizi ve iyileştirme önerisi*, esas olarak yaygınlaştırma aşaması ihalesini kazanacak olan firma tarafından yapılması gereken bir iş olacağı için, birinci aşama için hazırlanan teknik şartname kapsamında yer alması, ileride muhtemel iş tekrarlarına ve prg.4.18’de belirtilen harcamalarda mükerrerliklere yol açabilecektir.
- 3.77** e-Devlet Ana Kapısı işinin zamanında ve uygun kalitede gerçekleştirilememesi, sadece bu projeyi değil, eDTr Projesi kapsamındaki bütün diğer çalışmaları da olumsuz etkileyecektir. Çünkü bu raporun 2.bölümünde açıklandığı üzere, bu proje, e-Devlet anlayışının bütüncül olarak dışa yansıyan yüzüdür. Ayrı ayrı kurum portallarından sunulmakta olan elektronik hizmetlerin tek bir Ana Kapıya aktarılamaması ve bileşik hizmetlerin elektronik ortamda tek noktadan sunulmaması, e-Devlet Ana Kapısı projesinin uygun zamanda hayata geçirilmesinin sağlayacağı; kamu hizmetlerinin tek noktadan online (çevrimiçi) verilmesi, bürokrasinin azaltılması, hizmetlerin hızlı ve güvenli

bir şekilde ve daha düşük hata oranıyla sunulması ve hizmet sunum ve kullanım maliyetlerinin düşürülmesi gibi faydaları azaltacaktır.

- 3.78** e-Devlet projeleri raporun 4. bölümde açıkladığımız gibi yüksek maliyetli ve riskli projelerdir. Ayrıca, bu projelerin oluşturulması ve sürdürülmesi, ülke çapında BT konusunda iyi bir alt yapı ve bilgi birikiminin yanı sıra, projeyi başarılı ve koordineli bir şekilde yönetecek uygun bir organizasyon yapısı da gerektirmektedir. Bu nedenle, e-Devlet Ana Kapısını kurabilmek için BT ve sistem entegrasyonu, e-Devlet mimarisi, kamu iş süreçleri konusunda deneyimli; ayrıca, BT ve veri altyapısı konusunda yeterli kadroya sahip bir yapı oluşturulmalıdır.
- 3.79** e-Devlet Ana Kapısının hazırlık çalışmalarının yeterince tamamlanmadan oluşturulmaya başlandığı dikkate alınarak, eDTr Projesi ve stratejik planla koordinasyonu iyi bir şekilde yapılmalı ve Ana Kapı kurulum çalışmaları titizlikle kontrol edilmelidir. Ayrıca kişisel ve kamusal bilgilerin güvenliğini sağlamak için gerekli yasal ve teknik önlemler alınmalıdır.

3.4. e-İmza İçin Güvenli ve Birlikte Çalışmaya Uygun Bir Ulusal Altyapı Kurulmuş mudur?

E-İmza için güvenli ve birlikte çalışmaya uygun bir ulusal altyapı kurulup kurulmadığı, aşağıdaki kriterler çerçevesinde incelenmiştir:

- *Güvenli, ekonomik ve düzgün çalışan bir ulusal e-İmza sistemi kurulabilmesi için hukuki ve teknik altyapı oluşturulmalıdır.*
- *e-İmzaya geçmeden önce;*
  - *Kurumlarda e-İmzanın kullanımına ilişkin iş süreçleri ve imza atmaya yetkili personel belirlenmiş,*
  - *Kurumların bilgi işlem sistemlerine ilişkin risk analizleri e-İmza açısından da yapılmış olmalıdır.*
- *Elektronik sertifika hizmet sağlayıcılar için yeterli derecede maddi güvence aranmalı ve etkin bir denetim sistemi kurulmalıdır.*
- *Doküman yönetim ve elektronik arşivleme sistemine ilişkin esaslar belirlenmiş olmalı ve elektronik yazışmalar için milli bir mesajlaşma formu geliştirilerek bütün kurumlar tarafından aynı format kullanılmalıdır.*

Elektronik İmza

- 3.80** Raporun bu bölümünde e-İmza için güvenli ve birlikte çalışmaya uygun ulusal bir alt yapı kurulup kurulmadığı irdelenmiştir. e-İmzanın, kamu ve özel sektördeki iş ve işlemlerin yürütülmesinde kırtasiyeciliğin azaltılması ve işlemlerin daha hızlı, hatasız, eksiksiz ve kaliteli bir şekilde gerçekleştirilmesi ve bu sayede işlem başına kullanılan zaman ve maliyet tasarrufu sağlaması beklenmektedir.
- 3.81** Bilgi toplumu olma yolunda e-Devlet uygulamalarının ve bu uygulamalara yönelik talebin gelişebilmesinin en önemli koşulu, kuşkusuz elektronik ortama ve açık ağ sistemine olan güvenin artırılmasıdır. Günümüzde bilişim teknolojilerinin kullanımındaki hızlı artış, birçok sorunu da beraberinde getirmiştir. Bu sorunlarından en önemlisi kuşkusuz bilgi güvenliğine yönelik tehditlerdir.

3.82 Bilgi güvenliğine yönelik başlıca tehditler şunlardır:

- Verinin içeriğinin öğrenilmesi,
- verinin iletiminin engellenmesi,
- verinin değiştirilmek suretiyle iletilmesi,
- sahte bir mesajın başkası adıyla iletilmesi.

3.83 Elbette ki, elektronik ortamda bilgi güvenliğine yönelik tehditler, yine elektronik yöntemlerle önlenebilecektir. Günümüzün sürekli gelişen teknolojik imkanlarında, bilgi güvenliğini sağlamaya yönelik çok sayıda yöntem kullanılmakla birlikte, son yıllarda bütün dünyada ön plana çıkan araçlardan birisi de, kuşkusuz “Elektronik İmza” (e-İmza) dır. **e-İmza**; başka bir elektronik veriye eklenen veya elektronik veriyle mantıksal bağlantısı bulunan ve kimlik doğrulama amacıyla kullanılan elektronik veridir. Elektronik ortamda yapılan işlemlerde, bilgi güvenliğinin vazgeçilmez unsurları; kimlik ispatı, bütünlük, gizlilik ve inkâr edilemezliktir. Söz konusu unsurlar, e-İmza teknolojilerince güvence altına alınabilmektedir.

3.84 e-İmza vasıtasıyla bilgi güvenliğini sağlamaya yönelik olarak, BM Uluslararası Ticaret Komisyonu'nun (UNCITRAL) hazırladığı, “e-İmza Model Kanunu” birçok ülkenin e-İmza mevzuatının altyapısını teşkil etmiştir. AB de, birlik içinde e-İmzanın kullanımını ve hukuken tanınmasını sağlamak ve üye ülkeler arasında bu konuda farklı kural ve uygulamaları engellemek amacıyla, “Elektronik İmzanın Ortak Çerçeve Koşullarının Belirlenmesi Hakkındaki AB Yönergesi”ni yayımlamıştır. Bu yönerge ile e-İmzanın hukuksal çerçevesi belirlenerek, üye devletlerin 19.07.2001 tarihine kadar bu Yönerge'ye uygun olarak düzenleme yapmaları zorunluluğu getirilmiştir. Bu doğrultuda üye ülkeler Yönerge ve BM Model Kanununu esas alarak iç mevzuatlarını düzenlemiştir.

e-İmzanın Hukuki ve Teknik Altyapısı

3.85 Ülkemizde eDTr Projesi öncesi e-İmza, hukuki alt yapısı olmaksızın az sayıda kurumda, iç işlemlerde kullanılmaya başlanmıştır. 2002-2003 KDEP'te, yukarıda zikredilen uluslararası düzenlemelere uygun olarak, e-İmzanın hukuki alt yapısının oluşturulmasına yönelik bir eylem yer verilmiştir. Bunun yanı sıra, KDEP'te ve 2005 EP'de, e-İmza kullanılarak uygulanabilecek kişisel sağlık kayıtlarına erişim, e-ticaret, e-satın alma, e-sözleşme gibi çeşitli hizmetler ile e-İmzanın etkin bir şekilde uygulanması için gereken EBYS, birlikte çalışabilirlik standartları, metaveri standartları gibi teknik alt yapının oluşturulmasına ilişkin bazı önemli eylemler de yer almıştır.

3.86 Bu çerçevede, e-İmzanın hukuki çerçevesini oluşturmak üzere, 15 Ocak 2004 tarih ve 5070 sayılı “Elektronik İmza Kanunu” yayımlanmıştır. Kanunda nitelikleri yazılı “güvenli e-İmza”, elle atılan ıslak imzayla aynı hukuki sonuç doğurabilecek olup, “güvenli” olmanın niteliklerini taşımayan e-İmzaların Kanun önünde hiçbir hükmü bulunmayacaktır. Bu Kanunla alanın

düzenlenmesi, lisans verilmesi ve denetlenmesinden sorumlu kuruluş olarak, TK belirlenmiştir. Kanunun yayımlanmasının ardından, ikincil mevzuatın katılımcı bir şekilde hazırlanması amacıyla; üniversiteler, kamu kurum ve kuruluşları, STK ve özel sektör kuruluşlarının temsilcilerinden oluşan E-İmza Ulusal Koordinasyon Kurulu oluşturulmuştur. Koordinasyon Kurulunun katkılarıyla hazırlanan Yönetmelik ve Tebliğler ile e-İmzanın hukuki altyapısı tamamlanmıştır.

3.87 Temmuz 2004'de yürürlüğe girmiş bulunan e-İmza Kanunu ile iş ve işlemlerinde e-İmza kullanmak isteyen

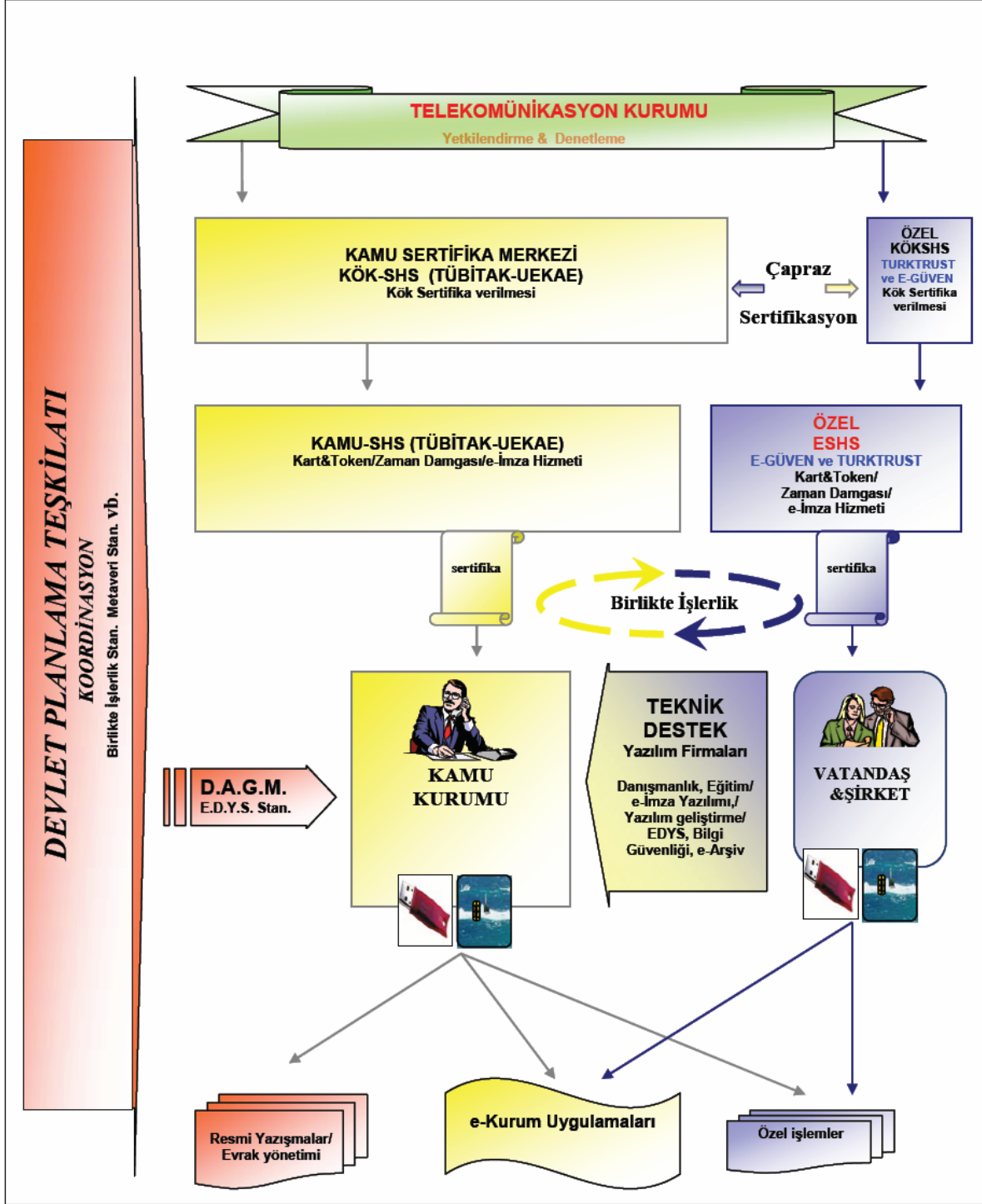
Güvenli Elektronik İmza;

- Münhasıran imza sahibine bağlı olan,
- Sadece imza sahibinin tasarrufunda bulunan güvenli e-İmza oluşturma aracı ile oluşturulan,
- Nitelikli elektronik sertifikaya dayanarak imza sahibinin kimliğinin tespitini sağlayan,
- İmzalanmış elektronik veride sonradan herhangi bir değişiklik yapıp yapılmadığının tespitini sağlayan, e-İmzadır. (5070 sk. Md.4)

kamu kurum ve kuruluşlarının, Kanun'da belirtilen koşulları taşıyan bir sertifika hizmet sağlayıcısından nitelikli e-İmza sertifikasını münferit olarak temin etmelerine imkan tanınmıştır. Ancak, kamu kurumlarının tek tek yapacağı çalışmalar, sistemin işleyişinde uyumsuzluğa, karmaşaya, emek ve kaynak israfına yol açabilecektir. Bu ihtimal göz önünde bulundurularak; Kanunun yayımlanmasından 3 ay sonra Eylül 2004'de Başbakanlık tarafından bir Genelge yayımlanmak suretiyle, kamu kurum ve kuruluşlarının elektronik sertifika ihtiyaçlarının tek merkezden sağlanması kararlaştırılmış ve TUBİTAK kamu kurumları için Kamu Sertifikasyon Merkezi (KSM) kurmak üzere görevlendirilmiştir. Kurulacak bu yapıya uyum için kamu kurum ve kuruluşlarında yürütülecek çalışmaları koordine etme sorumluluğu da DPT'ye verilmiştir.

3.88 Şekil 2'de görüldüğü üzere, TÜBİTAK-UEKAE bünyesinde kurulacak olan Kamu Sertifika Merkezi (KSM); Kök-Sertifika Hizmet Sağlayıcısı (KÖK-SHS) ve Kamu-Sertifika Hizmet Sağlayıcısı (KSHS) olarak hizmet verecektir. Bu kapsamda; kurumlara sertifika, zaman damgası ve e-İmza hizmeti sunacaktır. Ayrıca dileyen özel ESHS'ye, kök sertifika hizmeti sunabilecektir. Kamu kurum ve kuruluşları, sertifikalarını, KSHS'den temin edeceklerdir. Ancak Türk Silahlı Kuvvetleri, Emniyet Genel Müdürlüğü, MİT Müsteşarlığı, Jandarma Genel Komutanlığı, Sahil Güvenlik Komutanlığı ve Dışişleri Bakanlığı gibi yürüttükleri görevler açısından özel niteliği haiz kurumlar ise, bu kararda istisna olarak belirlenmiştir. Bu kurumlar kök sertifika ihtiyaçlarını doğrudan KÖK-SHS'den karşılayacaklar, ancak Elektronik Sertifika Sistemlerini kendi bünyelerinde oluşturabileceklerdir.

Şekil 2: Ülkemizde e-İmza Yapısı

3.89 Söz konusu Başbakanlık Genelgesine göre, istisnalar dışındaki tüm kamu kurum ve kuruluşları, sertifika ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kendi bünyelerinde hiçbir surette yeni yatırım yapamayacaklardır. Bu konuda başlatılmış ve sürdürülmekte olan ihale çalışmaları ile henüz sözleşmeye bağlanmamış olan tüm ihaleler derhal iptal edilecektir. Sözleşmeye bağlanmış olanlardan, tek taraflı fesih hakkı bulunan sözleşmeler derhal feshedilecek, hâlihazırda kullanılmakta olan sistemler ise TK'nın da görüşü alınmak suretiyle en kısa sürede bu yapıya uygun hale getirilecektir. Ayrıca, henüz kullanıma geçmemiş olmakla birlikte, çalışmaları devam eden ve sözleşmeleri tek taraflı olarak fesih edilemeyen proje ya da proje bileşenlerine ilişkin karar, DPT ve ilgili kuruluşun ortak çalışması ile sonuçlandırılacaktır.

3.90 Kurulacak e-İmza sisteminin;

- yeterli güvenlik seviyelerini sağlaması,
- kamu-kamu ve kamu-özel sektör arasındaki işlemlerde kullanılacak olan e-İmzaların birbirini tanıması (birlikte işlerlik),
- kamu web sayfalarından ve e-Devlet Ana Kapısından sunulacak olan elektronik hizmetlerin e-İmza ile uyumlu çalışması

için uluslararası geçerliliği olan standartlara uyum önemlidir.

3.91 Ülkemizde e-İmza konusunda uygulanması gereken standartlar, TK tarafından 2005 Ocak'ta yayımlanan bir Tebliğ ile ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Söz konusu tebliğe göre, güvenli e-İmza oluşturma araçları, TS ISO/IEC 15408 standardına göre en az EAL4+ seviyesinde güvenlik sağlıyor olmalıdır (toplam güvenlik seviyesi 7'dir).

3.92 Gerekli alt yapıyı kuran ve EAL4+ seviyesinde güvenlik sağlayan TÜBİTAK-UEKAE, Temmuz 2005'te TK tarafından KSM faaliyetinde bulunmak üzere yetkilendirilmiştir. TÜBİTAK-UEKAE ile birlikte, ESHS olarak faaliyet göstermeleri uygun görülen iki özel sektör kuruluşu e-GÜVEN ve TÜRKTRUST da, yetki belgesi almıştır. Her iki firma da kendi KÖK Sertifika Merkezini kurmuştur.

ESHS'lerin Faaliyetlerinin Devamlılığı

3.93 ESHS olarak sektörde faaliyet gösterecek gerçek veya tüzel kişilerin, yetkilendirilmesi kadar; belli bir ticari güvenilirliğe sahip olması ve faaliyetlerinin sürekliliğinin garanti altına alınması, bu alandaki en önemli konulardan biridir. Bugüne kadar yapılan yasal düzenlemeler, firmaların faaliyetlerinin sürekliliği konusunda güvenceyi sağlamak için yeterli değildir. Bu garantiyi sağlamak üzere, bazı ülkelerde, ESHS'lerin faaliyete başlarken belirli bir tutarda teminat yatırımları zorunlu tutulmuştur. Ülkemizde de, ESHS'lerin

herhangi bir şekilde faaliyetlerine son vermesi durumunda, bu firmalardan e-İmza alan kişi ve kurumlara sunulan hizmetin devamlılığını sağlayacak önlemler alınmalıdır.

Zaman Damgası

3.94 e-İmza kullanımında önemli olan diğer bir husus da, elektronik ortamda işlem gören belgelerin zaman damgası taşımasıdır. *Zaman damgası*, elektronik verinin, üretildiği, değiştirildiği, gönderildiği, alındığı ve/veya kaydedildiği zamanın tespit edilmesi amacıyla, ESHS tarafından e-İmzayla doğrulanan kaydı ifade etmektedir. Elektronik belgenin hukuki sonuçları itibarıyla çok önemli olmasına rağmen; e-İmzaya ilişkin Kanun ve Yönetmelikte, zaman damgası için sadece bir tanım yapılmış, bu hizmetin yalnızca kullanıcı tarafından talep edilmesi halinde ESHS tarafından sunulacağı belirtilmiştir. Zaman damgasının kullanıcıların inisiyatifine bırakılması, ileride telafisi güç hukuki sorunlara ve e-İmzaya karşı duyulan güvenin sarsılmasına yol açabilir. Bu nedenle, hukuki sonuçları da değerlendirilerek, zaman damgası kullanımına ilişkin düzenlemelerin gözden geçirilmesi yerinde olacaktır.

e-İmza Alanındaki Düzenlemelerin Yeterliliği

3.95 Kamu kurumları elektronik ortamdaki uygulamalarına (e-kurum uygulaması), hukuki geçerlilik kazandırmak için e-İmza kullanmak durumundadır. Bu nedenle, e-kurum uygulamasının, e-İmza kullanılacak şekilde yeniden düzenlenmesi gerekecektir. Bu bağlamda, e-İmza oluşturma ve doğrulama araçları gibi temel gerekler yanında; mevcut kamusal uygulama ve hizmetlerin elektronik ortamda sunulması sırasında, e-İmzanın sisteme entegrasyonuna ve kullanılmasına olanak verecek, uygulama uyarlama ile ilgili ürün, çözüm ve hizmetler gibi, bazı destek kalemlerine de ihtiyaç duyulacaktır. Bu kapsamda, e-İmza ile ilgili olarak herhangi bir yazılım firmasından direkt e-İmza hizmetleri olarak;

- e-İmza oluşturma ve doğrulama işlevini yürütecek, yani e-İmzayı sisteme tanıttak olan API, DLL, Applet, Lib vb. yazılımların,
  - bu yazılımla ya da e-İmza ile ilgili eğitim ve danışmanlık hizmetlerinin,
  - mevcut e-kurum uygulamasını, bu yazılımı kullanacak hale getirecek, gerekli durumlarda tasarım ve kod değişiklikleri yapacak yazılım geliştirme desteklerinin,
- temin edilmesi gerekecektir.

3.96 Öte yandan kamu kurumlarının, e-İmzanın güvenli ve etkin kullanımı için, yine bir yazılım ya da bir danışmanlık firmasından, dolaylı e-İmza hizmetleri olan;

- EBYS,
- e-arşiv yazılımı ve

- bilgi güvenliği

konularında eğitim, danışmanlık, ürün ya da çözüm alması gerekecektir.

3.97 Kamu kurumlarının e-İmza kullanımı ile ilgili prg.4.23 - 4.26'da bahsedilen ürün, çözüm ve hizmetlerin verildiği alanı, *e-İmza alanı* olarak adlandırabiliriz (Bkz.prg.2.43; Şekil:4). ESHS'nin hizmet verdiği Nitelikli Elektronik Sertifika alanına göre bu alan, yasal düzenlemelerde yeterince tanımlanmış ve düzenlenmiş değildir. Bu alandaki yapılan düzenlemeler, güvenli e-İmza oluşturma ve doğrulama araçları için birtakım teknik kriterler belirlenmesi ile sınırlı kalmıştır. e-İmza alanının mevzuatta yetersiz tanımlanması ve düzenlenmemesi, bu alandaki rekabetin, herhangi ESHS faaliyeti göstermeyen, yetkinliği sorgulanabilir firmalara kontrolsüz bir şekilde açılması olasılığını beraberinde getirmektedir. Çünkü bu kapsamda faaliyet gösteren yazılım ve danışmanlık firmaları hukuki düzenlemeler çerçevesinde herhangi bir yetkilendirme ya da sertifikasyona tabi tutulmamışlardır. Yani, bunların TK veya bir başka denetim kuruluşu tarafından denetlenmesi söz konusu değildir. Bu nedenle e-İmzaların belli bir sistematığe uyması ya da belli bir formatta oluşturma koşulu mevcut değildir. Dolayısıyla farklı yazılımlarla oluşturulan e-İmzaların kurumlar arasında paylaşılmasında ve doğrulanmasında, kısacası birlikte işlerliğinde sorunlar yaşanması olasılığı söz konusudur.

3.98 Öte yandan, mevcut yasal düzenlemelere göre, TK'nın ESHS'lerin faaliyetlerini denetleme yetkisi bulunmaktadır. Dolayısıyla bunlar tarafından üretilebilecek e-imza araçları da Kurumun denetim yetkisi kapsamına girmektedir Buna karşılık, ESHS'ler dışında **diğer tedarikçiler** tarafından üretilen e-İmza oluşturma araçlarının denetimi konusunda, mevcut mevzuatta herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır. AB, bu alanda doğabilecek sorunları önlemek için güvenli e-İmza oluşturma araçlarının "uygunluk kontrolü kurumları" tarafından denetlenmesine ilişkin düzenleme yapmıştır. Bu düzenlemeye uygun olarak, örneğin Avusturya ve Almanya'da, kanunda belirtilen gereksinimleri karşılayan güvenli e-İmza oluşturma araçlarının kullanılıp kullanılmadığını incelemek ve uygunluk denetimi yapan kurumları yetkilendirmek üzere ulusal telekomünikasyon kurumları görevlendirilmiştir. Ülkemizde de, ESHS dışındaki tedarikçiler tarafından üretilen güvenli e-İmza oluşturma araçlarının denetimi konusundaki yasal boşluk giderilmeli ve güvenlik problemleri ortaya çıkmadan iyi işleyen bir denetim mekanizması kurulmalıdır.

3.99 Yukarıda belirtilen hususlar, e-İmzanın e-uygulamaya entegrasyonu ve birlikte işlerliğini olumsuz etkileyebilecektir. Bu durum, altyapının kullanımını olumsuz etkileyebilecek bazı riskler yaratacaktır. Bu riskleri aşağıda şu şekilde özetleyebiliriz:

- Elektronik ortamda işlem yapılan kurumlardaki mevcut e-uygulama yazılımlarının önemli bir kısmı e-İmza düşünülmeden hazırlandığından, bu uygulamalar için e-İmzanın entegrasyonu çok zor hatta imkansız olabilir.

- e-İmzayı sisteme tanıttak olan yazılımların (API, Applet, DLL, Lib, vb) gerekli standartlara uymaması halinde, özellikle e-İmzanın e-uygulamaya entegrasyonu ve birlikte işlerlikte sorunlar yaşanabilir.
- Yazılım firmalarından sağlanacak olan EBYS ve e-Arşiv yazılımlarının gerekli niteliklere sahip olmaması durumunda, yine birlikte işlerlik ve e-İmzanın mevcut e-uygulamalara entegrasyonu açısından önemli sorunlar yaşanabilecektir.
- e-İmza yazılımları gibi piyasaya çok sayıda kart okuma cihazları ve yazılımlarını üreten firmalar girecek ve bunların da denetim kapsamında olmaması nedeniyle, yapılan üretimler kullanıma uygun olmayabilecektir.
- Bu alanda faaliyet gösteren firmaların, faaliyetlerini kısa sürede sona erdirmeleri konusunda caydırıcı olabilecek bir düzenleme mevcut olmadığından, bunlardan alınan ürün ve hizmetlere yönelik bakım, onarım ve destek hizmetlerinde de aksamalar ortaya çıkabilecektir.

Bu risklerin doğmasını önlemek için kamu kurumlarının, e-İmza alanında temin edecekleri yazılımların ve ürünlerin uluslararası ETSI TS 101 733 ve ETSI TS 101 903 standartların uygun olmasının sağlanması önemlidir.

3.100 Yukarıda yapılan açıklamalar, güvenli e-İmza oluşturma aracı tanımından başlanarak, e-İmza alanında yapılan tüm faaliyetlerin denetim ve sertifikasyonu için yasal düzenlemeler yapılması gereğini ortaya çıkarmaktadır. Öte yandan kamu kurumlarının, yazılım ve ürün tedarikinde yeterli uzmanlığa sahip nitelikli personel yetersizliği dikkate alınarak, bu konularda teknik destek sağlayacak bir yapı oluşturulmalıdır.

Elektronik Belge Yönetim Sistemi

3.101 Belirtilmesi gereken bir başka husus da, yapılacak düzenlemelerin, birlikte çalışabilirlik ve EBYS çalışmaları ile eşgüdümü olması gereğidir. Temmuz 2004'te, e-İmza yasasının yürürlüğe girmesiyle, elektronik ortamda hazırlanan ve sayısal imza ile imzalanan evraklar yasal geçerlilik kazanmıştır. Bu bağlamda, elektronik ortamlarda üretilecek elektronik bilgi ve belgelerin; kayıt, iletim, paylaşım, imha ve güvenlik açılarından tabi olacakları usul ve esaslar ile kurumlarda oluşturulacak elektronik kayıt sistemlerinin birbirleriyle uyumlu işlemesi ve etkin bir şekilde yönetilmesine ilişkin asgari standartların belirlenmesi ve kurumların iş ve işlemlerinde kullanılan EBYS'nin de önemi artmıştır.

3.102 Esasen, e-İmza yasal geçerlilik kazanmadan önce, EBYS konusunda düzenleme yapılması gerekirken, KDEP'te herhangi bir eylem yer almamıştır. Ancak, konunun önemi nedeniyle, İcra Kurulu kararı ile DAGM, bu konuda model çalışması yapmak üzere, Eylül 2004'te görevlendirilmiştir. Daha sonra bu görev, kamuda elektronik kayıt yönetimi başlığı ile 2005 yılı EP'ye alınmıştır. Bu eylem doğrultusunda, DAGM "Elektronik Belge Yönetimi Sistem Kriterleri Referans Modeli" taslağını hazırlamış ve taslak, kamuoyunun görüşleri alınmak

üzere, Ağustos 2005'te yayımlanmıştır. Ancak, 2005 yılının sonunda bitirilmesi planlanan söz konusu taslak çalışmaya son şekli verilerek, Haziran 2006 itibarıyla bir Genelge çerçevesinde henüz uygulamaya konulmamıştır.

3.103 Bu alanda, e-İmza Kanununun yürürlüğe girmesinden, yaklaşık 6 ay sonra; Aralık 2004 tarihinden itibaren, kamu kurum ve kuruluşları arasındaki yazışmalarda kullanılacak elektronik belgelerin de resmi yazı olarak kabul edileceğine ve resmi yazışmaların elektronik ortamda da yapılabileceğine ilişkin bir Yönetmelik yayımlanmıştır.

3.104 Kamu kurumlarının birçoğunda, elektronik ortamda yazışma yapılmasına imkan sağlayacak mevcut bir sistem bulunmaktadır. Nitekim denetim çalışması kapsamında yapılan anket sonucuna göre; anket uygulanan kurumların %68'inde elektronik ortamda yazışmayı sağlayan bir sistem (yazılım, donanım); %9'unda ise, başlamış ve devam etmekte olan projeler bulunmaktadır. Yüksek sayılabilecek bu oranlara karşın, kurum içi elektronik ortamdaki yazışma sayısının, toplam dâhili yazışma oranına ilişkin anket sonucu, bu sistemlerin kullanım oranlarının oldukça düşük olduğunu göstermektedir (Tablo 21). EBYS Model çalışması tamamlandığı zaman, merkezi kurumların yaklaşık %77'sinde, bugüne kadar etkin bir şekilde kullanılmayan, mevcut EBYS'lerin gözden geçirilmesi ve ek yatırımların yapılması gerekecektir.

Tablo 21: Kurum İçi Elektronik Ortamdaki Yazışma Sayısının, Toplam Dâhili Yazışma Sayısına Oranı (%)

Cevap	Oran
Henüz kullanılmıyor	23
%20'den az veya eşit	31
%21 ve %40 arası	11
%41 ve %60 arası	6
%61 ve %80 arası	6
%81 ve %100 arası	6
Bilemiyoruz	17
TOPLAM	100

3.105 e-İmza mevzuatının çıkması ve elektronik resmi yazışmaya imkan veren yönetmeliğin yayımlanmış olması ile birlikte, artık elektronik yazışma önünde hiçbir yasal engel kalmamıştır. Bu nedenle elektronik yazışmanın kamuda sağlıklı bir şekilde yaygınlaştırılması için, EBYS Kriterleri Referans Modeli, ülkemiz şartlarına uygun olarak ve e-İmzaya uyumu da gözetilerek, en kısa zamanda sonuçlandırılmalı; uyulması gereken yazılım standartları belirlenmeli ve uygulamaya konulmalıdır. Uygulamada birlik ve bütünlüğü sağlayacak, israfı ve mükerrer yatırımları önleyecek şekilde kurumların ihtiyaç duydukları EBYS ile ilgili uygulama yazılımlarının temini için gerekli önlemler alınmalıdır. Bu konuda gerekirse, güvenli kurumsal mesajlaşma sistemi üzerinde çalışmaları olduğu bilinen TÜBİTAK-UEKAE'nin deneyimlerinden de yararlanılmalıdır.

EBYS'de Güvenlik Seviyeleri

3.106 Bilgi ve belgelerin elektronik ortama taşınmasına ilişkin EBYS'nin oluşturulması kadar, bunların güvenlik seviyelerinin belirlenmesi de önemlidir. Bu nedenle, kamu kurumlarının kurum içi ve dışı işlemlerinde kullandığı evrak ve dokümanların gizlilik derecelerinin tespit edilmesi ve buna ilişkin genel ilke ve esaslar ile yetki ve sorumlulukların belirlenmesi gerekmektedir. Geçen süreç içerisinde DAGM tarafından EBYS'ye ilişkin yapılan çalışmalar olumlu bir gelişme olarak görülmekle birlikte, belge ve dokümanların güvenlik seviyelerine ilişkin herhangi bir çalışma henüz başlatılmamıştır. Üstelik buna ilişkin bir görev de, eylem planlarında yer almamaktadır. Elektronik belgelerin güvenlik seviyelerinin belirlenmesine ilişkin çalışmalar başlatılmalı ve e-İmza, e-Devlet Ana Kapısı, birlikte çalışabilirlik standartları, EBYS gibi temel projelerle birlikte koordinasyon içinde yürütülmelidir.

EBYS Kriterleri Referans Modelinin Unsurları

- Elektronik belgenin niteliklerinin ve e-İmza ve mühür sistemlerinin uygulanması için gerekli sistem alt yapısının belirlenmesi,
- Elektronik belge yönetimi için sistem gerekliliklerinin belirlenmesi,
- Yönetim sorumluluklarının belirlenmesi,
- Kamu kurum ve kuruluşların bilgi sistemleri envanterinin çıkarılarak bu sistemlerde üretilen elektronik belgelerin pilot seçilen kurumlarda uygunluk testlerinin yapılması.

Kamuda e-İmza Kullanımının Yaygınlaştırılması

3.107 Denetim çalışmamız kapsamında yapılan ankette, Eylül 2005 itibarıyla sadece iki kurumun e-İmzaya geçmiş olduğu, e-İmzaya geçmemiş diğer kurumlardan ikisinin 2005; yirmisinin 2006; altısının ise, 2007 yılında e-İmza kullanmayı planladığı tespit edilmiştir. Diğer beş kurum ise, e-İmza kullanımına geçiş için bir takvim bildirmemiştir. Buna karşılık, e-İmza konusunda "kurumsal hazırlıklarının olup olmadığını" tespitine yönelik soruya, kamu kurumlarının %63'ü hazırlıkları olduğunu ve gündemi her yönüyle takip ettiklerini bildirmişlerdir. Ancak anket gönderilen toplam 35 kurumdan sadece ikisinin test düzeyinde e-İmza kullanımına geçmiş olması, bu kadar yüksek ilgiye rağmen, kurumların bazı eksikliklerden dolayı uygulamaya geçmekten imtina ettiklerini göstermektedir.

3.108 UEKAE'den alınan bilgilere göre KSM'nin kuruluşundan bu yana Haziran 2006 ayı itibarıyla, toplam 22 kamu kurumu e-İmza almak için TÜBİTAK'a başvurmuş, bunlardan 15 kuruma sertifika verilmesi işlemi tamamlanmış ya da devam etmektedir. Verilen toplam sertifika sayısı 1452'dir. Diğer 7 kuruma ise, TÜBİTAK tarafından yapılan incelemeler sonucu altyapısı uygun bulunmadığı için sertifika verilmemiş, ancak bu eksikliklerin giderilmesine başlanmıştır.

3.109 Halihazırda vergi ve SSK prim ödemeleri, sağlık ve eczane hizmetleri, kurumlara yapılan başvurular gibi bazı kamusal hizmetler, kurumların web sayfalarından etkileşimli olarak verilmeye başlanmıştır. Ancak bunların hepsinin e-İmza olmaksızın yürütüldüğü de bir

gerçektir. Bu açıdan bakıldığında elektronik ortamda yapılan söz konusu işlemlerin hukuksal sonuçları itibariyle kabul edilebilirliği tartışmalıdır.

Kamu Kurumlarının e-İmzaya Hazır Olma Durumları

3.110 e-İmzanın kamuda yaygınlaştırılması, etkin ve verimli bir şekilde kullanılmasında, kurumların bu konudaki bilgi ve bilinçlerinin artırılması da önem taşımaktadır. Bilinmeyen veya az bilinen bir olgu olmasının da etkisiyle, e-İmza konusunda kurumların belli bir güven sorunu bulunmaktadır. Nitekim, e-İmzanın kullanımının önündeki engelleri belirlemek için anketimizde yer alan bir soruya verilen cevaplarda; e-İmza uygulamalarını hayata geçirirken/planlarken kurumların sorunlarının önemli bir kısmının kurum içi teknik bilgi ve deneyim eksikliğinden kaynaklandığı görülmektedir (Tablo 22).

Tablo 22: e-İmza Uygulamalarını Hayata Geçirirken/Planlarken Kurumları Karşılaştığı Sorunlar %

PKI yapısına dayalı uygulamaların dünyada ve özellikle ülkemizde çok örnekleri olmaması ve bu konuda kamu/özel sektör uzmanlarının da yeterli teknik bilgiye sahip olmaması	46
Islak imza kullanma mecburiyetinin yönetmelikler, kanunlar gereği devam etmesi	31
Kullanıcıların bu uygulamalara adapte olacak bilgi seviyesinde olmaması	29
Uygulamanın hayata geçirilmesinde kurum içi teknik yetkinliğin yeterli olmaması	20
Türkiye'deki internet altyapısının yeterli derecede yaygın olmaması	20
Hukuki ve teknik boşluklar	20
Geçen süreçler içerisinde teknolojilerin değişmesi ve hazırlanan projelerin yeni teknolojilere uyumunun zorluğu,	14
Çalışmalar neticesinde diğer projeler ile veri entegrasyonunun zorluğu (bu kapsamda çok farklı standartlar ve uygulamalar ile karşılaşılması)	11

Açıklama: Anket cevaplarında birden fazla şık işaretlenmiştir.

3.111 Ankette yer alan diğer bir soruya verilen cevaplarda ise, kurum personeline e-İmza konusunda eğitim vermiş kurum sayısının sadece %14 oranında kaldığı görülmektedir. Bu da kurumların e-İmza konusunda öncelikle deneyim ve teknik bilgi açısından desteklenmesi gerektiğini göstermektedir. Bu eksiklik ve sorunlara rağmen kurumların, sahip oldukları teknik imkanlar ve yasal mevzuat açısından yeterlilik ve yetkinlikleri konusunda ise; Tablo 23'de görüldüğü üzere, kurumlar teknik imkanlar açısından, yasal mevzuata uyuma nazaran daha iyi durumda olduklarını beyan etmektedirler. Nitekim kurumların %63'ünün teknik açıdan, %45'inin de yasal mevzuata uyum konusunda yeterli olduklarını düşündükleri görülmektedir.

Tablo 23: Elektronik İmza ile İlgili Teknik ve Yasal Konularda Kurumların Bilgi Birikimlerinin ve/veya Deneyimlerinin Yeterliliği

TEKNİK İMKÂNLAR	%
Hiçbir eksiğimiz yok	14
Kısmen birikimimiz var ve kendi imkanlarımızla eksiğimizi kapatırız	46
Hayır, hiçbir birikimimiz yok, ancak kendi imkanlarımızla eksiğimizi kapatabiliriz	03
Kısmen birikimimiz var ancak kendi imkanlarımızla eksiğimizi kapatmamız mümkün değildir	23
Hayır, hiçbir birikimimiz yok ve kendi imkanlarımızla eksiğimizi kapatmamız mümkün değildir	06
YASAL MEVZUAT	
Hiçbir eksiğimiz yok	11
Kısmen birikimimiz var ve kendi imkanlarımızla eksiğimizi kapatırız	34
Hayır, hiçbir birikimimiz yok, ancak kendi imkanlarımızla eksiğimizi kapatabiliriz	0
Kısmen birikimimiz var ancak kendi imkanlarımızla eksiğimizi kapatmamız mümkün değildir	2
Hayır, hiçbir birikimimiz yok ve kendi imkanlarımızla eksiğimizi kapatmamız mümkün değildir	03

3.112 Haziran 2006 yılı sonu itibarıyla, Kamuda e-İmza konusunda, yeterli gelişme kaydedilememiştir. Üstelik, stratejik plan çalışmasında da, e-İmzaya ilişkin olarak, kurumlarda güvenilir ve kullanıma uygun bir alt yapı henüz tamamlanmamasına rağmen, sadece e-İmzanın kullanımının artırılması projelendirilmiştir. e-İmza'nın kamuda güvenli ve etkin bir şekilde kullanılması ve yaygınlaşması için öncelikle mevcut altyapının, iş süreçlerinin gözden geçirilerek e-İmza kullanımına uygun hale getirilmesi gerekmektedir. Bunun yanı sıra, hangi kurumun, hangi tarihte e-İmzaya geçeceği ve hangi kadrolardaki kaç personele e-İmza yetkisi verileceği bir plan çerçevesinde belirlenmelidir. Kamu kurumları nezdinde e-İmza ve yasal mevzuata uyum yönünde eğitici ve yönlendirici faaliyetler uygulamaya konulmalıdır.

e-İmza Konusundaki Koordinasyon Faaliyetleri

3.113 Kamuda e-İmzaya geçişte görevli kurumlar: DPT, TK, TÜBİTAK-UEKAE, DAGM gibi temel düzenleme ve altyapı oluşturma görevi verilen kurumlar ile e-İmza kullanacak kamu kurumlarıdır. Kamu kurumlarında yapılacak münferit çalışmaların, bir yandan sistemin kendi işleyişi içerisinde karmaşaya yol açmaması, diğer yandan da mükerrerliklere ve dolayısıyla emek ve kaynak israfına neden olmaması ve e-İmza için kurulacak yapıya uyum sağlanması için kamu kurum ve kuruluşları nezdinde sürdürülecek çalışmalar, DPT'nin koordinasyonunda yürütülmektedir. Buna karşın, e-İmzaya geçiş sürecinde bazı alanlarda yaşanan sorunların önemli bir kısmı, koordinasyon boşluğundan kaynaklanmaktadır.

3.114

KDEP ve 2005 EP'de, e-İmzayı doğrudan ya da dolaylı olarak ilgilendiren çok sayıda eylem olmasına karşılık, bunların belirli bir takvim ve koordinasyon içerisinde yürütülmediği görülmektedir. Örneğin e-İmzanın kamuda kullanımı için son derece önemli olan EBYS çalışması, taslak düzeyde tamamlanmış olmakla birlikte henüz sonuçlandırılmamıştır.

Hatta bu göreve, KDEP'de yer verilmemiş; ancak planın uygulamaya konulmasından sonra, eksikliği fark edilerek DAGM görevlendirilmiş ve 2005 EP'ye alınmıştır. Yine bu konuda gerekli olan

e-İmza öncesi yapılması gereken işlemler:

- Kurumların e-İmza ile ilgili donanım ihtiyacı ve bunlara ilişkin standartların belirlenmesi,
- e-İmza araçları konusunda ön fizibilite yapılması ve alternatiflerin değerlendirilmesi,
- Güvenlik risk analizleri ve bunlara ilişkin asgari standartların belirlenmesi,
- Uygulama yazılımları konusunda yazılım mühendisliği kuralları çerçevesinde uyulması gereken asgari standartların belirlenmesi,
- e-İmzaya geçiş takvimi hazırlanması,
- İş süreçlerinin gözden geçirilip sadeleştirilerek, e-İmzanın kurumlarda hangi işlemlerde ve e-Devlet hizmetlerinde kullanılmasına ilişkin tespit yapılması,
- Resmi yazışmalarda uygulanacak güvenlik seviyelerinin belirlenmesi,
- E-İmza kullanacak personelin görev ve sorumluluklarının belirlenmesi.

meta veri standartlarının belirlenmesi çalışması da tamamlanamamıştır. e-İmza verisi belli bir veri standardına göre oluşturulmalıdır ve tüm kamu kurumları e-İmza oluştururken bu standarda uymalıdır. Aksi halde kurumlar birbirlerinin oluşturdukları imzaları anlayamayacaklar ve doğrulayamayacaklardır. Bu sakıncalar dikkate alınarak yayımlanan tebliğde ise, zorunlu tutulmamakla birlikte sadece bazı standartlara uyulması tavsiye edilmiştir.

3.115e-İmzanın kamu kurumlarında kullanılması ve yaygınlaştırılmasından önce; mevcut altyapının e-İmza kullanımına uygun hale getirilmesi, iş süreçlerinin gözden geçirilerek sadeleştirilmesi, e-İmzanın güvenli ve etkin bir şekilde kullanımı için önemlidir. 2005 yılı sonuna kadar, kurumların yukarıda belirtilen hazırlık durumu; e-İmzaya hangi tarihe kadar, hangi kurumların, hangi önceliklerle ve hangi teknolojileri (uygulama yazılımları, e-İmza araçları (token/akıllı kart) kullanarak geçmesi gerektiği; riskli alanlar, felaket senaryoları, çözüm önerileri, fayda-maliyet analizleri ve fizibilite etütleri; işlemlerde kurumların görev ve sorumlulukları, finansman kaynakları ve yöntemleri vb. konularda bir çalışma yapılmamıştır.

3.116 Kamuda, birlikte işlerliği ve güvenliği sağlanmış bir e-İmza sisteminin kurulabilmesi ve bu alanda mükerrer yatırımların önlenmesi için tedbirler alınmalıdır. Her şeyden önce e-İmza konusunda kapsayıcı ve eşgüdümlü bir geçiş planı hazırlanmalı ve e-İmzaya geçilmesi ile sağlanacak maliyet tasarrufları ve faydaları belirlenmelidir. Bunların yanı sıra, e-Devlet hizmetleri konusunda yapılacak yatırımlarda, e-İmza ihtiyaçları da göz önünde bulundurulmalıdır.

BÖLÜM 4: e-Dönüşüm Türkiye Projesi Çerçevesindeki Faaliyetlerde Maliyet Etkinliği Sağlanmış mıdır?

- 4.1 eDTr Projesinde, İhtiyaç ve Kaynak Planlaması Yapılıyor ve Kaynaklar Maliyet Etkinliği Sağlayacak Şekilde Kullanılıyor mu?**
- 4.2 Yatırım Programında Yer Alan BT Yatırımları eDTr Projesi Hedeflerine Uygun Olarak Önceliklendirilerek, İhtiyaç ve Kaynak Planlaması Yapılıyor ve Değerlendiriliyor mu?**

4.1. eDTr Projesinde, İhtiyaç ve Kaynak Planlaması Yapılıyor ve Kaynaklar Maliyet Etkinliği Sağlayacak Şekilde Kullanılıyor mu?

eDTr Projesinde; ihtiyaç ve kaynak planlamasının yapılıp yapılmadığı ve kaynakların maliyet etkinliği sağlayacak şekilde kullanılıp kullanılmadığı, aşağıdaki kriterler çerçevesinde incelenmiştir.

- *Projenin finansmanı için alternatif finansman olanakları da göz önünde bulundurularak, yıllar itibariyle ihtiyaç ve kaynak planlaması yapılmış olmalı ve gerçekleştirmeler izlenmelidir.*
- *e-Dönüşüm kapsamındaki projelerin sürdürülme maliyetleri belirlenmeli ve sürdürülebilir finansman modelleri oluşturulmalıdır.*
- *Proje eylemlerinde ve yatırımlarda mükerrerlikler önlenmelidir.*

eDTr Projesinde Kaynak Planlaması

4.1 Bütün büyük toplumsal dönüşüm projeleri gibi, e-Dönüşüm projeleri de uygulanması uzun zaman ve kaynak gerektiren projelerdir. Bu projelerde, yeni teknolojilerin iş süreçlerine entegre edilmesi kadar; toplumun sosyo-ekonomik yapısının ve düşünme tarzının da dönüştürülmesi gerekir. Yeni teknolojilerin transferini zorunlu kıldığı için bu projelerin kurulum maliyeti yüksektir. Yüksek maliyetleri göze alıp, alt yapının oluşturulması; bu projelerin başarısı için yeterli değildir. Yeni teknolojilerle ve bunların kullanıldığı yaşam tarzıyla uyumlu değişimin toplumsal yapıda sağlanamaması; uygun ve birlikte çalışabilir bir altyapının kurulamaması ya da kurulan yapının sürdürülememesi durumunda; e-Dönüşüm projelerinin başarısız olma olasılığı ve kaynakların boşa harcanma riski yüksektir.

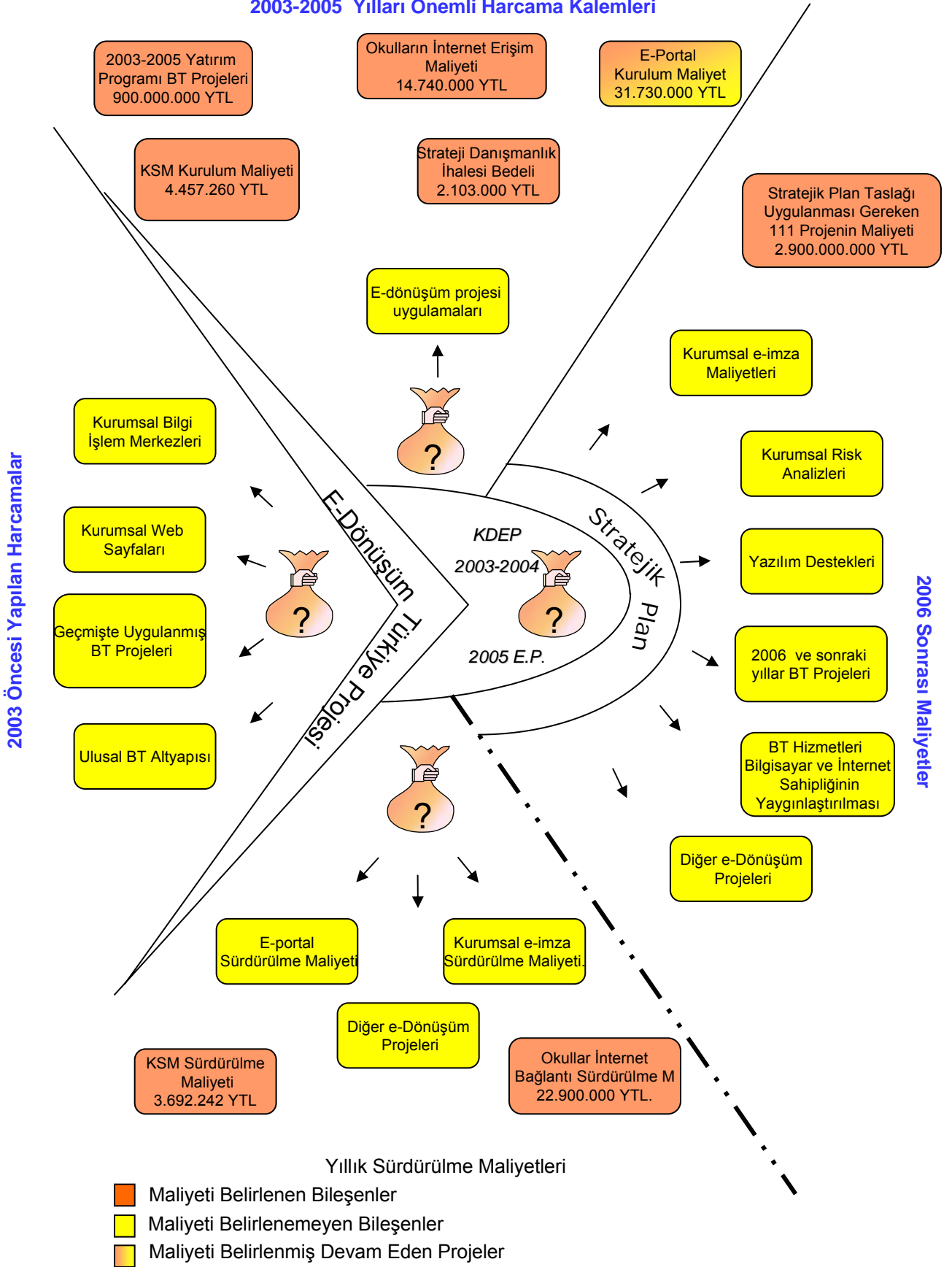
4.2 Nitekim, dünya uygulamaları, gelişmekte olan ülkelerde yürütülen e-Dönüşüm projelerinin; %15'inin başarılı, % 50'inin kısmen başarısız, % 35'inin başarısız olduğunu göstermektedir. Dünya örneklerindeki başarı oranlarının düşüklüğü, yüksek maliyetlere yol açan bu projelerin başarısı ve sürdürülebilirliği için ihtiyaçların doğru tespit edilmesi ve ihtiyaca uygun kaynak planlaması yapılmasının önemini artırmaktadır. Gerçekçi bir iş ve maliyet planlamasının yapılabilmesi ise; ayrıntılı mevcut durum tespitleri, sosyo-ekonomik araştırmalar ile dünya örneklerinin sağlıklı bir şekilde irdelenmesinden elde edilen tecrübeler ışığında oluşturulmuş bir stratejik planın varlığını ve kaynakların burada yapılmış olan tespitler doğrultusunda kullanımını gerekli kılmaktadır.

4.3 Bu incelemede maliyetler, Şekil 3'de gösterildiği üzere, dört kategoride ele alınmıştır:

- 2003 yılı öncesi yapılan harcamalar,
- 2003–2005 yılları arasında eDTr Projesi kapsamındaki harcamalar,
- mevcut e-Dönüşüm projelerinin sürdürülme maliyetleri ve
- 2006 sonrası muhtemel maliyetler.

Şekil3: e-Dönüşüm Sürecinde Maliyetler

2003-2005 Yılları Önemli Harcama Kalemleri

Açıklama: 2005 yılı BT projelerine ilişkin gerçekleşen harcama rakamları henüz kesinleşmemiştir. 2005 yılı için 2003 ve 2004 yıllarına ilişkin BT projelerine yakın bir gerçekleşme oranı kabul edilmiştir.

- 4.4** eDTr Projesi, 2003 yılı öncesi oluşturulmuş olan bir altyapının üzerine kurulmuştur. Kurumsal bilgi işlem merkezlerinin, YBS ve web sayfalarının oluşturulması gibi yatırımlar, geriye doğru oldukça uzun bir zamana yayılarak yapılmıştır. 2003 yılında, ülkenin öncelik ve ihtiyaçlarını belirleme hedefi ile eDTr Projesi KDEP hazırlanmıştır. KDEP, stratejik planın hazırlanması ve buna paralel olarak yapılması gereken diğer işleri içeren eylem planıdır. Kısacası, eDTr Projesine bir stratejik plan olmadan başlanmıştır. Oysa, teknoloji ağırlıklı böyle büyük bir projede; ihtiyaçların doğru tespit edilmesi, büyük ölçüde mevcut durum analizi ile BT envanterinin (kurumsal uygulamaların, ulusal ve kurumsal altyapının) bilinmesi ve bu yapının güçlü ve zayıf yönlerin tespiti ile yeni uygulamaların bu tespitler doğrultusunda geliştirilmesini gerektirmektedir.
- 4.5** Ülkemizde bugüne kadar, BT envanterinin belirlenmesine yönelik bir çalışma yapılmamıştır. Dolayısıyla envanter ve maliyet çalışması yapılmadığından, bu projeler için yapılmış olan harcama miktarlarını tespit etmek mümkün olmamaktadır. Bu konuda yapılmış olan tek çalışma, bilgi toplumu stratejik plan hazırlıkları kapsamında, mevcut durum analizleri çerçevesinde danışman firmanın yaptığı çalışmadır. Ancak bu çalışma kapsamında geçmişte uygulanmış olan projelerden yalnızca 12 tanesi incelenmiş ve bunlardan yedisine ilişkin maliyet verileri ortaya konmuştur. Az sayıda proje için yapılmış olan maliyet tespitleri de, 20-30 milyon \$ (26,8-40,2 milyon YTL) gibi geniş bir aralıkta verilmiş olup, gerçekçi ve güvenilir olmaktan uzaktır.
- 4.6** BT envanterinin yapılamaması ve bunu temel alan bir stratejik planın hazırlanmaması nedeniyle, 2003 yılında başlatılan eDTr Projesinde de, geçmiş hatalar tekrarlanmış, başlangıçtan günümüze gerçekçi bir ihtiyaç ve kaynak planlaması yapılmamıştır.

Eylemlerin Maliyetleri ve Finansman Kaynakları

- 4.7** 73 eylem maddesinden oluşan 2003–2004 KDEP’te yalnızca beş eylem maddesi için 2003 yılında harcanmak üzere temin edilmiş olan finansman tutarı belirlenmiş; ancak, bu kaynağın nereden temin edildiğine ilişkin bir bilgiye yer verilmemiştir. Finansmanı belirlenmiş eylemlerin toplam tutarı yaklaşık 203,68 Milyon YTL (152 Milyon \$) dir. Bu tutarın % 82’si olan 168,84 Milyon YTL (126 Milyon \$), DB kredisi ile yürütülen Temel Eğitim Projesine (TEP II. Faz) ilişkindir. Bu projeye ilişkin kredi ise, 1998 yılında DB’den temel eğitim için temin edilen kredinin devamı niteliğindedir. Aynı eylem planında on eylem maddesi için ise 2004 yılında gerekli olan kaynak miktarı belirlenmiş ancak bu kaynağın nereden temin edileceğine dair bir bilgiye yer verilmemiştir. 50 eylemden oluşan 2005 Eylem planında da ise, maliyet tahminlerine ve finansman kaynaklarına ilişkin hiçbir bir bilgiye yer verilmemiştir.
- 4.8** Öte yandan, eylem planlarının hazırlanması aşamasında olduğu gibi bu planların uygulanması aşamasında ve uygulamaların takibi amacıyla hazırlanan değerlendirme raporlarında da, eylemlerin hangi aşamada olduğuna ilişkin bilgiler verildiği halde,

maliyetleri ile ilgili olarak herhangi bir açıklamaya yer verilmemiştir. Bu nedenle, tarafımızca hazırlanan Şekil-3'de 2003–2005 yılları arasında yatırım programındaki BT projeleri, KSM ve e-Devlet Ana Kapısı kurulum maliyeti, okulların internet erişim maliyeti ve stratejik plan danışmanlık ihalesi bedeli gibi, tespit edilebilen önemli bazı harcama kalemlerine yer verilebilmiştir.

- 4.9** eDTr Projesinin eylem planlarında yer alan eylemler ile dönüşümün gerçekleştirilebilmesi için gerekli olan diğer unsurların maliyet tahminleri ve finansman kaynakları, ile projenin uygulanmasından elde edilecek faydalara ilişkin yeterli veri mevcut değildir.

Stratejik Plan Öneri ve Taslaklarında Maliyet Öngörülleri

- 4.10** eDTr Projesi için hazırlanan iki eylem planının da ilk ve en önemli maddesi olmasına ve aradan üç yıl geçmesine rağmen; stratejik plan hazırlanamamış, ancak, DPT'nin hazırlayacağı stratejik plan için stratejik plan önerisi oluşturmak üzere danışmanlık hizmeti ihale edilebilmiştir. Stratejik plan önerisine ilişkin ilk nihai çalışma dokümanları 20 Aralık 2005'te; düzeltilmiş ikinci versiyonları ise 10 Mart 2006'da danışman firma tarafından DPT'ye teslim edilmiştir. Daha önceki bölümlerde ayrıntılı olarak anlatıldığı üzere Temmuz 2006 tarihi itibarıyla yürürlüğe konulmuş bir stratejik plan bulunmamaktadır.

- 4.11** Danışman firma, stratejik plan kapsamında gerçekleştirilecek projelerin tahmini maliyetlerini içeren, bir çalışma da hazırlamıştır. e-Dönüşümün tahmini maliyetleri, ilk defa bu çalışma ile ortaya konulmuştur. Danışman firmanın hazırladığı nihai Çalışma Dokümanında, projenin uygulanmasına ilişkin, 2006-2010 yıllarını kapsayan beş yıllık dönemde, üç ayrı senaryo önerisi geliştirmiştir. Tablo 24'de görüldüğü üzere, çok iyi ve orta senaryolar arasında, toplam tahmini maliyetler 2.251 Milyon YTL ile 949 Milyon YTL arasında; beklenen faydalar ise 12.194 Milyon YTL ile 8.864 Milyon YTL arasında değişmektedir. Danışman firmanın önerileri içinden çok iyi senaryonun uygulamaya konması kararlaştırılmış, firmanın önerileri ve DPT'nin çalışmaları bu senaryo ya göre yapılandırılmıştır.

Tablo 24: Danışman Firma Tarafından e-Dönüşüm İçin Önerilen Senaryolara Göre Fayda/Maliyet Tutarları

Önerilen Senaryo	2006-2010 Yılları Toplam Maliyetler		2006-2010 Yılları Toplam Fayda	
	Milyon (YTL)	Milyon (\$)	Milyon (YTL)	Milyon (\$)
Çok İyi Senaryo	2.251	1.680	12.194	9.100
İyi Senaryo	1.876	1.400	10.506	7.840
Orta Senaryo	949	708	8.864	6.540

Açıklama: 2005 yılı ortalama kuru: 1\$= 1.34 YTL olarak alınmıştır.

- 4.12** Danışman firma, çok iyi, iyi ve orta senaryolara göre belirlediği maliyet tahminlerinin yanı sıra; stratejik plan çerçevesinde 2006-2010 yılları arasında uygulanacak projeler ile bunların sürelerini, maliyet ve fayda tahminlerini belirlemiştir. Bu bilgilerin yer aldığı "Eylem Planı Eki Proje Tanımları Dokümanı", danışman firma tarafından, 20 Aralık 2005 tarihinde DPT'ye teslim edilmiş, 10 Mart 2006 tarihinde DPT'nin talep ve önerileri doğrultusunda yenilenmiştir. Tablo 25'in incelenmesinden de anlaşılacağı üzere, iki

doküman arasında, proje sayıları ve toplam maliyetler açısından farklılıklar bulunmaktadır. 10 Mart 2006 tarihli proje dokümanında, toplam maliyeti: 54,164 milyon YTL olan “Kurum içi dönüşüm projelerinin yürütülmesi” ve “Elektronik Belge Yönetimi Standartlarının Yaygınlaştırılması” eylemleri çıkarılarak, proje sayısı 116’dan 114’e indirilmiştir. Buna karşın, maliyetler 2.895 milyon YTL’den 3.074 milyon YTL’ye çıkartılmıştır. Üstelik, 2006 yılının halihazırda üç ayı geçmiş ve ilgili yıl yatırım programı kesinleşmiş olmasına rağmen, proje maliyetine ilişkin harcanması gereken toplam tutar 408 Milyon YTL’den 626 Milyon YTL’ye çıkartılmıştır. Ayrıca, 114 proje için çok iyi senaryoya (bkz.Tablo:24) gereken kaynağın (2.251 Milyon YTL) çok üzerinde, toplam (3.074 Milyon YTL) maliyet tahmini yapılmıştır. DPT tarafından hazırlanarak İcra Kurulunda kabul edilen ve YPK’ya sunulan stratejik plan taslağı ekinde yer alan Bilgi Toplumu Stratejisi Eylem Planı’nda ise proje sayısı 111 olarak belirlenmiştir. DPT tarafından hazırlanan belgelerde, bu eylemlerin beklenen toplam büyüklüğünün yaklaşık 2.9 Milyar YTL olarak verilmesi, proje önerilerinin yaklaşık olarak danışman firma tarafından hazırlanan haliyle kabul gördüğünü göstermektedir. Ancak bu taslakta 2006 yılı için harcanması planlanan tutar danışman firmanın önerilerine göre bir hayli düşük tutularak harcamaların büyük bölümü 2007 yılına kaydırılmıştır.

Tablo 25: Danışman Firma Tarafından Önerilen Proje Sayıları ve Yıllara Göre Maliyet Dağılımı

Proje Tanımlama Dokümanının Tarihi	Önerilen Proje Sayısı	Toplam Maliyet		Toplam Maliyetin Yıllara Göre Dağılımı (Milyon YTL)				
		Milyon (€)	Milyon (YTL)	2006	2007	2008	2009	2010
20 Aralık 2005	116	1.733	2.895	408	1.254	687	312	234
10 Mart 2006	114	1.840	3.074	626	1.169	730	306	243
DPT Taslak Mayıs 2006	111	-	2.885	193	1.501	672	286	233

Açıklama: 2005 yılı ortalama kuru: 1€ = 1.67 YTL olarak alınmıştır.

- 4.13** Bu tahminler, danışman firmanın çalışmalarında, projeler ve projelerin maliyetleri ile yukarıda açıklanan senaryo maliyetleri arasında sağlıklı bir bağlantı kurulmadığını göstermektedir. Bu durum, Türkiye’nin e-Dönüşümünün maliyet tahminlerini belirlemek amacıyla, bugüne kadar yapılan tek çalışmanın verilerinin yeterince sağlıklı bir şekilde hazırlanmadığını ve önerilen projelerin daha ilk yılından, belirlenen takvime uygun olarak yürütülemeyecek şekilde hazırlandığını göstermektedir. Sonuç olarak, danışman firma stratejik plan hazırlık dokümanlarında, gerçekçi bir maliyet tahmini ortaya koyamamıştır.

Eylem Planları İle Yatırım Programları Arasındaki İlişki

- 4.14** eDTr Projesi gibi büyük bir dönüşüm projesinde, sağlıklı maliyet tahminleri yapılması kadar, alt projelerle, kamu yatırımlarının önemli bir kısmının izlendiği yatırım programı arasında bağlantı kurulması da önemlidir. Ancak, 2003 yılında başlatılan bu projede, DPT-BTDB’nin tüm çabalarına rağmen, Raporun 2. bölümünde detaylı olarak açıklandığı üzere, 2005 yılı sonu itibariyle, Yatırım Programı ile eylem planları arasında bir bağlantı oluşturulmamıştır. Örneğin, eDTr Projesi açısından uygulanması gereken ve uygulanan

Ulusal Yargı Ağı Projesi (UYAP), Tapu Kadastro Bilgi Sistemi (TAKBİS) gibi bazı önemli projeler, 2003–2005 Yılları yatırım programlarında yer aldığı halde, her iki eylem planında da yer almamıştır. Benzer şekilde, e-Devlet Ana Kapısı ve e-imza altyapısının (KSM) kurulması gibi, e-Dönüşümün en temel projeleri de, yatırım programlarıyla ilişkilendirilmediği gibi, gerekli finansman miktarı ve kaynakları da eylem planlarında belirlenmemiştir. Bu alanda diğer bir örnek de, okulların internet erişimi konusudur. Vatandaşların e-Devlete erişim noktası olarak da kullanılması öngörülen okullarda internet erişiminin düzenli olarak sağlanabilmesi için sürdürülebilir bir finansman modeli oluşturulmamıştır.

- 4.15** Stratejik plan, önceliklere göre kaynak tahsisinin en önemli araçlarından biridir. Bu nedenle gerçekçi maliyet tahminlerine dayanan bir stratejik plan hazırlanmalıdır. Stratejik plan kapsamında uygulanacak projeler, fayda/maliyet vb. analizler esas alınarak belirlenmelidir. Böylesine büyük bir dönüşüm projesinde, sağlıklı maliyet tahminleri yapılması kadar, alt projelerle yatırım programı arasında bağlantı kurulması da önemlidir. Bilgi Toplumu stratejik planına göre belirlenmiş alt projelerin fiziki ve mali gerçekleştirmelerinin zaman/maliyet esaslı ile sağlıklı bir şekilde takibi amacıyla bu projelerle yatırım programı, bütçe ve kesin hesap kanunları arasında bağlantıyı sağlayacak bir sistem kurulmalıdır.

e-Devlet Ana Kapısının Maliyeti

- 4.16** e-Dönüşüm sürecinin en temel projelerinden birisi, e-Devlet Ana Kapısının kurulmasıdır. e-Devlet Ana Kapısı oluşturulmadan önce yapılması gereken işler ve sorumlu kurumlar prg.3.63'de belirtilmiştir. KDEP'de, kamu hizmetlerinin ortak platformda, tek kapıdan sunumu (e-Portal), sunulacak hizmetlerin geliştirilmesine yönelik strateji ve buna ilişkin proje oluşturulması görevi, DPT'ye verilmiştir. Ancak daha sonra e-Devlet Ana Kapısına ilişkin hazırlıklar tamamlanmadan ve eDTr Projesinin koordinasyonundan sorumlu DPT'nin belirttiği çekincelere rağmen; e-Devlet Ana Kapısı kurma görevi, Ocak 2005'te TTAŞ'ye verilmiştir.

Tablo 26: e-Devlet Ana Kapısı İhale Bedeli Ayrıntıları

İş ve Eylemler	Toplam Tutar (Bin YTL)	Toplam Tutar (€)
Yazılım ve Donanım Ücretleri	19.600	11.736.968
E-Hizmetler Fizibilite İncelemesi	1.010	604.749
Entegrasyon	8.715	5.218.283
-e-Devlet Portalı Oluşturma	6.895	4.128.823
-Pilot Uygulamalar 19 adet	1.819	1.089.460 (57.340 €x19)
Eğitim	2.405	1.440.000
TOPLAM	31.730	19.000.000

(1 € = 1,67 YTL)

- 4.17** Ocak 2005'te e-Devlet Ana Kapısı kurmakla görevlendirilen TTAŞ; görevlendirmeden yaklaşık 10 ay sonra, işi özel bir firmaya ihale etmiştir. 27 Ekim 2005 tarihli sözleşmeye göre, işin bedeli yaklaşık 31,73 Milyon YTL (19 Milyon €)'dir. Bu ihale kapsamında, pilot

olarak seçilen 19 kamu hizmetinin e-Devlet Ana Kapısından verilmesine başlanması öngörülmüştür. e-Devlet Ana Kapısından daha sonra verilebilecek olan 120 hizmetin ise, yalnızca fizibilite incelemesi yapılacaktır. Bu durumda, ihale kapsamında fizibilite etütleri yapılacak olan 120 hizmetin portala entegrasyonu ile bu hizmetlerin dışında kalan ve elektronik ortamda verilmesi planlanan/planlanacak olan hizmetlerin fizibilite etütleri ile e-Devlet Ana Kapısına entegre edilmesi işlemleri için yeni ihale ya da ihaleler açılması gerekecektir.

- 4.18** Tablo 26'da görüleceği üzere, e-Devlet Ana Kapısında en önemli maliyet kalemlerini % 62 ile yazılım ve donanım bedelleri oluşturmaktadır. Bu da göstermektedir ki, e-Devlet Ana Kapısının bir kez oluşturulması yeterli değildir. Her yıl bu hizmetlerin sürdürülmesi için finansman ihtiyacı duyulacaktır. Ayrıca, daha sonra e-Devlet Ana Kapısına, 120 kamusal hizmetin entegre edilmesi de ciddi bir finansman ihtiyacı yaratacaktır. Bu ihale kapsamındaki fiyatlarla, bu hizmetlerin her birinin Ana Kapıya entegre edilmesinin tahmini maliyeti, yaklaşık 57.340 € olup, 120 hizmetin tamamının entegrasyon maliyeti tahminen 6.880.800 € (11.490.936,00 YTL.) olacaktır.
- 4.19** TTAŞ tarafından kurulacak olan e-Devlet Ana Kapısının, iş bitiminde ücretsiz olarak DPT'ye devredilmesi öngörülmüştür. Ancak e-Devlet Ana Kapısı oluşturma işinin ihalesinden yalnızca 6 ay sonra, e-Devlet Ana Kapısından sorumlu kurum yeniden değiştirilmiş; bu kez görev, TTAŞ'nin özelleştirilmesi nedeniyle, 24.3.2006 tarihli BKK ile TÜRKSAT'a verilmiştir. Söz konusu BKK'da; e-Devlet kapısının teknik altyapısının kurulmasına ilişkin olarak TTAŞ tarafından yürütülmekte olan iş ve işlemler ile, bu amaçla tahsis edilmiş olan mali kaynaklar da dahil olmak üzere, bütün hak ve sorumlulukların, bu Kararın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren en geç 2 ay içinde Türksat A.Ş.'ye devredileceği hüküm altına alınmıştır. Ancak Mayıs 2006 itibarıyla, TTAŞ ile TÜRKSAT arasında, sözleşme ve diğer kurulu sistemlerin devri ile projenin finansmanı konusunda henüz bir protokol yapılmamıştır.
- 4.20** Görevin TÜRKSAT'a devri işlemi ile işin sahibi olan kurum (şirket) değişmiş olacağından, e-Devlet Ana Kapısı oluşturma projesinde, işveren-yüklenici firma ilişkisi açısından sorunlar doğacaktır. Öte yandan, e-Devlet Ana Kapısı merkezinin TTAŞ'den TÜRKSAT'a taşınması aşamasında yapılacak olan tesis kurulum maliyetleri ile yüklenici firmanın TTAŞ hizmet binaları dahilinde projenin yürütülmesine ilişkin olarak bugüne kadar yapmış olduğu; sistem salonunun fiziksel güvenliğini sağlamaya yönelik yapılanma, duvarların yangına karşı dayanıklı malzemeye dönüştürülmesi, kablo ve tesisat döşenmesi vb. harcamalar ile yazılım-donanım gibi önceden tahakkuk eden ödemelerin, kamu için herhangi bir yükümlülük getirip getirmeyeceği konusunda belirsizlikler bulunmaktadır.
- 4.21** Mayıs 2006 tarihi itibarıyla, halen devire ilişkin koşullar açıklık kazanmamıştır. Bilindiği üzere, ihale yoluyla yapılan işlerde değişiklikler, genelde süre uzatımını ve maliyet artışını da beraberinde getirmektedir. İşin gerçekleştirilme süresinin uzaması, donanım ve yazılım alanındaki teknolojilerin yenilenme hızı düşünüldüğünde bu durumun eski teknolojilerin

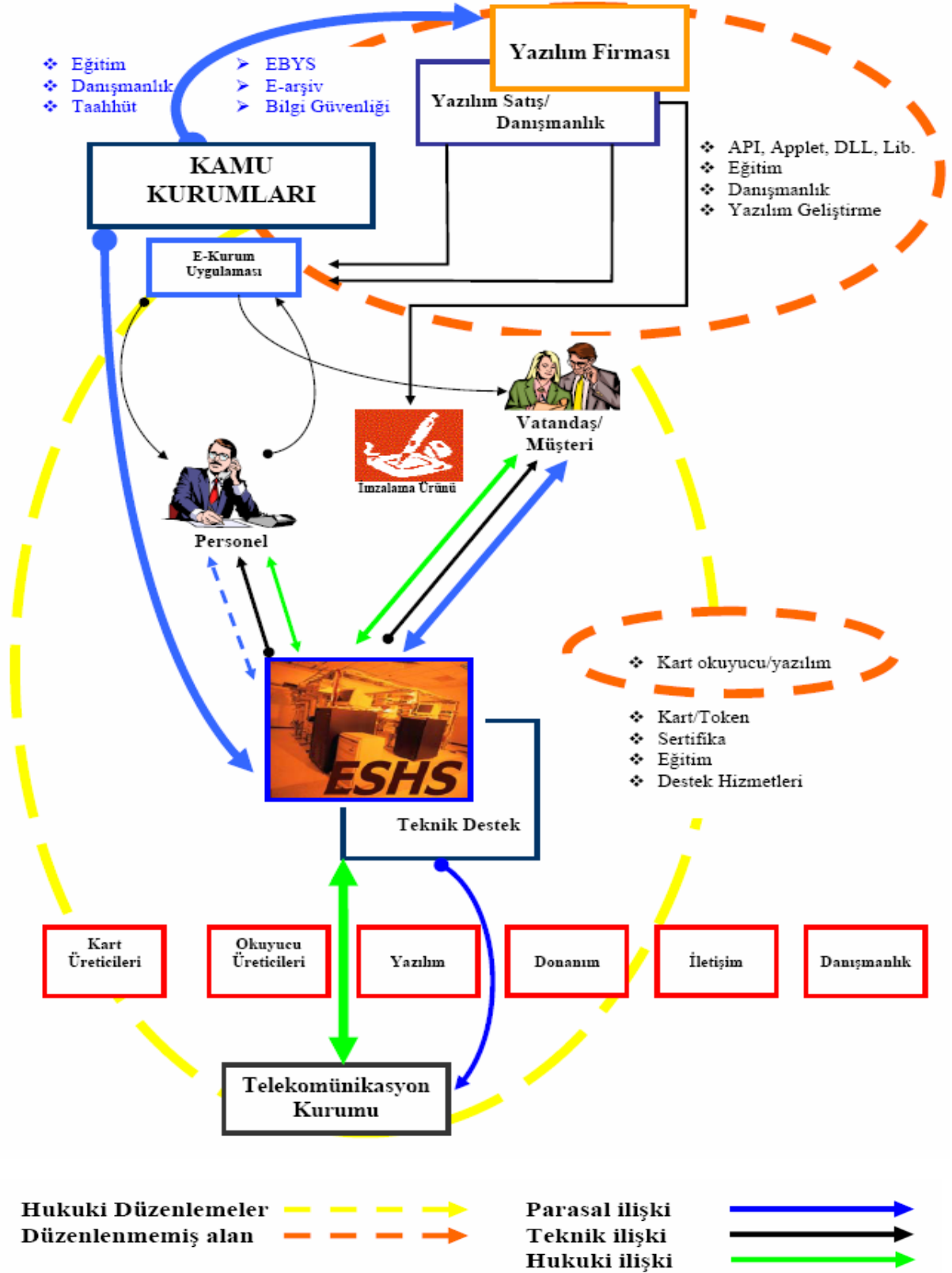
daha pahalı edinilmesi ile sonuçlanması kaçınılmazdır. Ayrıca, 2003-2004 KDEP 40'ıncı maddede belirtilen kamu hizmetlerinin tek noktadan sunulması ve sunulacak hizmetlerin geliştirilmesine yönelik stratejinin belirlenmesi eylemi gerçekleştirilmeden (prg.3.69) ihale yapılması, e-Devlet Ana Kapısının öngörülen zamanda açılmamasından kaynaklanacak ek maliyetlere ve bu alana ayrılan kaynakların başka yerde kullanılmamasından doğan fırsat maliyetlerine yol açacaktır. Üstelik, e-Devlet Ana Kapısı münferit bir proje de değildir; en azından ilk etap da sisteme entegre edilecek 19 hizmeti sunacak kurumların gerçekleştireceği projeleri de etkileyen bir projedir. Ana Kapının açılmasının gecikmesinden dolayı, bu alanlarda doğacak ek maliyetler de, ayrıca düşünülmesi gereken hususlardır.

- 4.22** e-Dönüşümün en temel eylemlerinden biri olan Ana Kapının kurulması için yapılacak çalışmalara ve bu projeyi hangi kurumun yürüteceğine ilişkin düzenleme; yaklaşık 15 aylık bir dönemde, 2 kez değiştirilmiştir. Teknik yönünün fazla ve yetmişmiş insan gücünün yetersiz olduğu bu projelerde yapılan değişiklikler; iş gücü ve zaman kaybının yanı sıra, mükerrer ve batık maliyetlere de yol açabilecektir. Bugüne kadar yapılan çalışmalar incelendiğinde, e-Devlet Ana Kapısına ilişkin faaliyetlerin iyi bir şekilde planlanıp, zamanlı bir şekilde uygulanmadığı görülmektedir. Öte yandan, prg.3.42'de açıklandığı üzere, halihazırda kamu kurumlarının kendi internet sitelerinden etkileşimli hizmet sunma becerileri ve vatandaşın bu hizmetleri kullanımının artırılması konusunda yeterli gelişme kaydedilememiştir. Bu nedenle, bu alana yapılan bazı yatırımlardan beklenen faydanın elde edilememesi riski bulunmaktadır. Ülkemizde elektronik ortamda hizmet sunumunda, kamu kurumlarının belirlenmiş bir yetkinliğe ve güvenlik seviyesine ulaşması sağlanmalıdır. e-Devlet Ana Kapısı konusunda yapılan çalışmalar gözden geçirilmeli; mevcut projenin ve sürdürülmesinin işgücü, yazılım, donanım ve mali kaynaklarda ciddi kayıplara yol açmasını önleyecek şekilde, maliyet etkin yürütülmesi için tedbirler alınmalıdır.

e-İmza Altyapısının Maliyeti

- 4.23** Şekil 4'te e-İmza alanındaki hukuki düzenlemeler ve maliyet merkezleri gösterilmiştir. Şekilde görüldüğü üzere, e-İmza alanında önemli maliyet merkezleri; kamu kurumlarına ESHS hizmeti sağlayacak olan KSM ve kamu kurumlarının e-İmza uygulamalarıdır. Yazılım evleri de, kamu kurumlarının e-İmza uygulamaları için ihtiyaç duydukları hizmetleri sağlayacakları için bu süreçte önemli bir role sahiptir. e-İmza alanında en önemli kurumlarından birisi de TK'dır. TK, bu alanın standartlara uygun oluşturulması ve işlemlerini sağlayacak yasal çerçeveyi oluşturmak ve denetlemekle yükümlüdür. Bu alanda, standartlara uygun olarak planlanıp yürütülmeyen her hizmet, sistemin işleyişini bozacağı gibi batık maliyetlere ve mükerrer yatırımlara yol açacaktır.

Şekil 4: e-İmza Alanındaki Hukuki Düzenlemeler ve Maliyet Merkezleri

- 4.24** Haziran 2004'te Kamu Sertifikasyon Merkezi (KSM) kurma görevi TÜBİTAK/ UEKAE'ye verilmiştir. Ancak, eDTr Projesinin kapsamında yürütülen birçok eylemde olduğu gibi, KSM kurulmasına ilişkin olarak da, bütçede ve yatırım programlarında herhangi bir kaynak tahsisi yapılmamıştır. TÜBİTAK-UEKAE konuyla ilgili harcamaları daha sonra tahsil etmek üzere, kendi bütçesinden karşılamaktadır. Bu bağlamda, yazılım, donanım, kart üretimi, okuyucu üretimi vb. hizmetler gündeme gelmiştir. Söz konusu hizmetleri gerçekleştirmek için TÜBİTAK-UEKAE tarafından kurulum için yapılan harcama miktarı; 4.457.260 YTL 2007 yılı için tahmini işletim maliyeti ise 3.692.242 YTL olarak bildirilmiştir.
- 4.25** e-İmza alanında yapılması gereken işler, KSM'nin kurulması ile sınırlı değildir. Bunun dışında, kamu kurumlarında e-İmza sisteminin kurulması gerekmektedir. Bir kamu kurumun, e-İmzaya entegre edilebilmesinin maliyeti; kurumun ihtiyaçları, teknik altyapısı, personel sayısı gibi maliyeti etkileyen değişken unsurların belirlenmesine bağlıdır. Bunun yanı sıra, sertifika maliyeti gibi unsurlar kullanıcı sayısına göre değişecektir.
- 4.26** Şekil 4'de gösterilen e-İmza maliyet merkezleri üç noktada toplanabilir. Bunlar:
- e-İmza Uygulamasına İlişkin Maliyetler: Yazılım firmalarından sağlanacak uygulama yazılımları (API, Applet, DLL, Library, vs.), eğitim, danışmanlık, yazılım geliştirme hizmetleri,
  - e-İmzanın Mevcut Yazılımlara Entegrasyonu İçin Gerekli Maliyetler: Yazılım, satış ve danışmanlık firmalarından sağlanacak EBYS, e-Arşiv ve bilgi güvenliğinin sağlanması gibi hizmetler,
  - Sertifika ve Kart Maliyetleri: Sertifika, kart/token, kart okuyucu, destek hizmetleri, işletim gibi kamu kurumlarının TÜBİTAK-UEKAE'den sağlayacağı teknoloji ve hizmetler ile, e-İmza yazılımı, eğitim, destek gibi özel firmalardan temin edilecek teknik destek hizmetleridir.
- 4.27** Görüldüğü üzere, kamu kurumlarının e-İmzaya uyarlanması için önemli ölçüde yazılım hizmeti alınmak durumunda kalınacaktır. Herhangi bir kamu kurumunun teknik alt yapısının e-İmzaya uyarlanması; kurumun büyüklüğüne ve mevcut alt yapısına göre değişmekle birlikte, her bir kurum için yaklaşık dört ile on adam/ay sürececek bir çalışma gerektirecektir. TÜBİTAK-UEKAE'de yaptığımız çalışma sonuçlarına göre, 2005 yılı sonu itibarıyla, bu çalışmanın bir kurum için tahmini maliyeti 20 ile 50 Bin YTL arasında değişecektir. Ayrıca, e-İmza için gerekli olan uygulama yazılımının (API, Applet vs.) maliyeti, yaklaşık olan 10 Bin YTL dir. Bu durumda, her bir kamu kurumunun e-İmzaya entegrasyonunun maliyeti, 30 ile 60 Bin YTL arasında değişecektir.
- 4.28** Bu maliyetlerin yanı sıra, e-İmzaya geçişte kamu kurumları, EBYS ile e-arşiv kurmak ve bilgi güvenliğini sağlamak için de çalışmalar yapmak zorundadır. Bunların her biri ayrı bir

maliyet unsurudur ve bunların maliyetinin ne olacağına, bunun yanı sıra e-imzanın kamu için toplam maliyeti ve bunun finansmanına ilişkin bir çalışma yapılmamıştır.

4.29 Kamu Kurumları sertifikalarını KSM'den temin etmek zorundadır. Başlangıçta kart okuyucu ve kurulum paketi için herhangi bir zorunluluk getirilmemiş olup, bu ürünleri kurumlar istedikleri ESHS'den temin edebilmekte idiler. Bu alanda bir düzenleme yapılmadığı için e-İmza uygulamasının başlaması ile birlikte, kontrolsüz bir şekilde, çok sayıda firmanın kart okuyucusunu kamu kurumlarına pazarlama ve dolayısıyla bu cihazların, kartları okuyamama riskleri oluşmuştur. Üstelik kamu kurumlarında bu tür alımların risklerini değerlendirebilecek, eğitilmiş ve deneyimli personel bulunmamaktadır. Alanda ölü yatırımlar doğmasına yol açabilecek bu riskler, e-İmza Kanununun yayımlanmasından yaklaşık 2 yıl sonra dikkate alınarak, Nisan 2006'da, elektronik imza ile ilgili kart okuyucu gibi ek donanımın da, KSM'den alınma zorunluluğu getirilmiştir.

4.30 UEKAE tarafından üretilen bir e-İmza sertifikasının 3 yıllık kullanım bedeli; 2005 yılı sonu itibariyle, kart ücreti dâhil 99 YTL olarak belirlenmiştir. Diğer ESHS'ler

Tablo 27: ESHS'lerin 1 Yıllık e-İmza Sertifika Hizmeti Fiyatları (YTL)

ESHs	Sertifika	Kart	Kart Okuyucu	Kurulum Paketi
TÜBİTAK-UEKAE	99/3=33	-	-	-
TÜRKTRUST	150	30	30	-
E-GÜVEN	110	25	30	50

sertifika bedelleri ve kart ücretlerini yıllık belirlemiştir. Tablo 27'de yer alan fiyatlar karşılaştırıldığında, KSM'nin üç yıl için belirlediği sertifika ve kart ücretlerinin oldukça ekonomik olduğu görülmektedir. e-İmza oluşturma araçlarının (kart/token) ortalama ömürleri 3 yıldır ve bu sürenin sonunda sertifika ile birlikte yenilenmesi gerekmektedir. Dolayısıyla, sertifika ve diğer ürünlerin, kurumun e-İmzaya tam hazır olmasından sonra alınması, kaynak israfına yol açılmaması için önemlidir. Her ne kadar yıllık 33 YTL düşük bir bedel gibi görünse de, kamu da sertifika verilecek personel sayısı düşünüldüğünde, getireceği mali yükün az olmayacağı görülecektir. Kaldı ki; kamu alımlarında israfın kaynağını, çoğunlukla teknolojik ömrünü doldurmuş veya kullanım ömrü az kalmış ürünlerin alımı oluşturmaktadır.

4.31 Bugüne kadar kamu kurumlarının hangi önceliklere göre, e-İmza kullanmaya geçeceklerine; bu alanda yazılım, donanım, eğitim, danışmanlık v.b. neye ihtiyaçları olduğuna; hangi kurumlarda kaç personele e-İmza sertifikası verileceği ve bütün bunların tahmini maliyetlerinin ne olacağına ilişkin bir çalışma yapılmadan KSM kurulmuştur. Kamu kurumlarının e-İmzaya geçişi bir plan dahilinde gerçekleştirilmediği takdirde; bu merkeze yapılan yatırımdan beklenen fayda sağlanamayacağı gibi, hizmeti kullanılmayan merkezin yıllık işletim maliyetlerine de katlanılacaktır. Bunun yanında, kamu kurumlarının e-İmzaya entegre edilmesinin de, prg.4.25-4.26'de detaylı açıklanan, doğrudan ve dolaylı maliyetleri olacaktır. Bu maliyet unsurlarının her birinin, küçümsenmeyecek büyüklükte finansman ihtiyacı doğuracağı açıktır. Kıt kaynakların en etkin şekilde kullanımını sağlamak için kurumsal projelerin fayda/maliyetleri dikkate alınarak, kamuda e-İmza alanındaki öncelikler belirlenmelidir. Kamu kurumlarının e-İmzaya geçişinin toplam

tahmini maliyetleri belirlenerek, finansmanın nasıl sağlanacağı ve alternatif finansman olanakları değerlendirilmelidir.

- 4.32** Günümüzde birçok kamu kurumu, e-İmza düzenlemelerinden önce, e-hizmetlere başlamıştır. Bu e-hizmetlerin önemli bir kısmı, e-İmza düşünülmeden tasarlanmıştır. Kurumların e-hizmetlerinde prg.3.101'de belirtilen risklerin doğması durumunda; e-İmzanın entegrasyonu çok zor, hatta imkânsız olacaktır. Merkezi kamu kurumlarında uyguladığımız ankette, kamu kurumlarının % 72'sinin kurum için özel yazılım programı satın aldığı ve bu programların % 34'ünün kaynak kodlarının alınmadığı görülmüştür. Bu durum da göstermektedir ki; kurumlar, mevcut e-uygulamalarını e-İmzaya entegre etmek için yeniden yazılım hizmeti alacaktır. Üstelik e-uygulama yazılımlarının kaynak kodlarını almayan kurumlarda bu hizmet, daha önce yazılımın satın alındığı firmanın faaliyete devam edip etmemesi gibi birçok faktöre bağlı olarak, yazılımın tümüyle yenilenmesiyle ya da rekabet ortamı olmayacağı için eski yazılımın e-İmzaya uyarlı hale getirilmesi işinin yüksek bedellerle temin edilebilmesi ile sonuçlanacaktır. Ayrıca, prg.3.96'da belirtildiği gibi uygulama yazılımlarının standartlara uygun olmaması durumunda da elektronik imzanın uygulanmasında ve/veya birlikte işlerlikte sorunlar yaşanabilecektir ki; bunların her birinin çözümü ek maliyet demektir.
- 4.33** Kamu kurumlarının hangi standartlarda ve hangi koşullarda e-hizmet yazılımı alacağını belirlenmesi ve açıklanması, hem yazılım firmalarını yönlendirecek hem de kamu kurumlarının daha ekonomik yazılım temin etmelerini sağlayacaktır. Bu nedenle, yeni uygulama yazılımlarının standartlara ve e-İmzaya uygun olarak satın alınmasını ve üretilmesini güvence altına alacak bir sistem oluşturulmalıdır. Ayrıca, mevcut e-hizmetlere ilişkin uygulamaların en ekonomik şekilde e-İmzaya uyarlanması için tedbir alınmalıdır.
- 4.34** Bu alanda düzenleme eksikliği olan bir husus da, raporun prg.3.96-3.101'de detaylı verildiği üzere, e-İmzayı sisteme tanıtacak olan API, DLL, Applet, Lib vb. yazılımlar ile EBYS, e-Arşiv, bilgi güvenliği gibi konularda yazılım firmalarının sunduğu hizmetlerin standartlarının ve yükümlülüklerinin belirlenmemiş olmasıdır. ESHS'lerin yasal yükümlülüklerine ilişkin yasal çerçeve, detaylı olarak TK tarafından oluşturulduğu halde; kamu kurumlarının uygulamalarında önemli yeri olan yazılım evlerinin hak ve yükümlülükleri ile yetkilendirilmeleri konusunda hiçbir düzenleme yapılmamıştır. Şekil 4'de işaret edilen, düzenleme ve denetlemenin olmadığı alanlarda sunulan hizmetlerin, standartlara uygun olmaması ya da devamlılığının sağlanamaması durumunda; e-İmzanın uygulanmasında ve/veya birlikte işlerlikte sorunlar yaşanacak, bu alanlarda mükerrer hizmet alımlarına yol açarak kaynak israfına neden olacaktır. Kamu kurumlarında çalışanların bilgi ve deneyim yetersizlikleri de dikkate alınarak, bu alanların ve hizmet veren yazılım evlerinin hak ve yükümlülüklerinin yasal çerçevesi, kaynak israfına yol açmayacak şekilde, kısa sürede oluşturulmalıdır.

Bilişim Sistemlerinin Güvenliği

- 4.35** e-Devlet Ana Kapısı ve e-İmza açısından bir diğer önemli konu ise, burada verilecek hizmetler konusunda veri paylaşımı ve aktif işlem yapması gereken kurum ve kuruluşların belirli bir güvenlik düzeyinde olmasının sağlanmasıdır. Ana Kapıdan verilecek hizmetlerin sunumunda görev ve sorumluluğu olan ve/veya e-İmza kullanacak kurum ve kuruluşların, güvenlik düzeylerinin belirlenmesi için risk analizlerinin yapılması ve yeterli güvenlik seviyesini sağlamak üzere, gerekli önlemlerin alınması gerekmektedir. Kuşkusuz, güvenlik elektronik ortamda yapılan her türlü işlem için önemlidir.
- 4.36** 2003–2004 yılı KDEP’te yer alan ve bir pilot çalışma olarak RTÜK için yapılan “Güvenlik ve Risk Analizi ve Güvenlik Tasarım Raporu” 2005 yılı sonuna kadar, bu konuda yapılan tek çalışmadır. RTÜK için yapılan bu hizmetin değeri 46.900 YTL (35.000 \$) dir. RTÜK’ün görece küçük, taşra teşkilatı olmayan ve etkileşimli hizmet kapasitesi sınırlı bir kurum olduğu düşünülürse; kamu kurumlarının risk analizi için en az maliyetinin 46.900 YTL olacağı tahmini yanlış olmayacaktır. TÜBİTAK’ın 2005 yılında yaptığı Kamu Kurumları Güvenlik Analizi çalışmasına dayanak teşkil eden ankete göre; bilgi işlem altyapısını kapsayan bir risk analizi kurumların sadece % 35’inde yapılmıştır. Üst yönetim tarafından onaylanmış bir bilgi güvenliği politikasını oluşturan kurum oranı ise, sadece % 22’dir. Üstelik, TÜBİTAK tarafından anket sonuçlarını test etmek için kurumlarda yapılan çalışma, kurumların elektronik ortamdaki güvenlik seviyelerine ilişkin gerçek durumun, anket verilerinin çok altında olduğunu ortaya çıkarmıştır.
- 4.37** Bu sonuçlar, elektronik ortamda işlem yapan kamu kurumlarının neredeyse tamamında, risk analizi yapılması gerektiğine işaret etmektedir. Kuşkusuz, e-İmza kullanacak ve e-Devlet Ana Kapısından verilecek hizmetlerde verileri kullanılacak, fiilen işlemin bir kısmını ya da tamamını gerçekleştirecek kurumların önceliği olacaktır. Dolayısıyla, kısa dönemde, e-İmza kullanacak ve e-Devlet Ana Kapısından verilecek hizmetlerin sunumuna katılacak kurum sayına göre, risk analizinin maliyeti değişecektir. Ancak, her şartta risk analizleri, eDTr Projesi içinde önemli bir maliyet unsuru olacaktır. RTÜK’te yapılan risk analizinin bedelini en az maliyet olarak kabul edersek; (46.900 YTL x kamu kurumu sayısı) kamudaki risk analizlerinin muhtemel maliyetleri konusunda fikir verebilir. Üstelik bu öngörüye, analiz sonucuna göre, kurumlarda yapılması gereken iyileştirme masrafları da dahil değildir. eDTr Projesinin maliyet unsurları belirlenmemiş ve diğer eylemlerde olduğu gibi, kamu kurumlarının risk analizinin maliyeti konusunda da bir çalışma yapılmamıştır. e-Dönüşüm sürecinde kurumların bilgi güvenliğinin sağlanmasının önemi nedeniyle, risk analizleri e-Devlet Ana Kapısına ve e-İmzaya ilişkin planlarda ve maliyet tahminlerinin belirlenmesinde dikkate alınmalıdır.

Okulların İnternete Bağlanması Projesi

4.38 Milli Eğitim Bakanlığına (MEB) bağlı okullardaki BT sınıfları, öğrencilerin yanı sıra, halkın internet erişimi amacıyla da kullanılacaktır. MEB'e bağlı birimlerin internete bağlantısının sağlanması konusunda, MEB ile TTAŞ arasında; önce 2003 Kasım ayında bir protokol imzalanmıştır. Alınan hizmetlerin devamı ve standardizasyonun sağlanması amacıyla, Kasım 2005'te her iki kurum arasında yeni bir protokol imzalanmıştır. Tablo 28'de de görüleceği üzere, söz konusu protokole göre, toplam 38.838 okulun internet erişiminin bir yıllık toplam maliyeti yaklaşık 22,9 Milyon YTL olacaktır. Projenin finansmanı, genel bütçeden sağlanmaktadır. Bu protokol kapsamında alınan hizmetlerin karşılığında Ekim 2005 tarihi itibarıyla yaklaşık toplam 15.8 Milyon YTL (11 milyon \$) ödemedede bulunmuştur.

Tablo 28: 2005 yılı sonu itibarıyla MEB Okulları Yıllık İnternet Bağlantı Ücreti

Bağlantı Şekli	Birim Sayısı	Aylık Bağlantı Ücreti (\$)	Yıllık Toplam Tutar (\$)	Yıllık Toplam Tutar (YTL)
ADSL	22.838	45	12.332.520	16.525.579
Dial-up	16.000	24,78	4.757.760	6.375.398
TOPLAM	38.838		17.090.280	22.900.977

- 4.39** Bilahare, daha önce genel bütçeden karşılanması öngörülen söz konusu projenin finansmanının Evrensel Hizmetler Fonundan karşılanması amacıyla, MEB ile Ulaştırma Bakanlığı arasında, prg.3.29 'da açıklandığı üzere, 10 Mayıs 2006 tarihli protokol imzalanmıştır. Buna göre, 17 bin okula hızlı internet erişimi ücretleri Ulaştırma Bakanlığı nezdindeki Evrensel Hizmetler fonundan karşılanacaktır.
- 4.40** eDTr Projesi klasik anlamda bir projeden çok, içinde çok sayıda projeyi barındıran şemsiye bir projedir. Bu proje ve alt projeler için fayda/maliyet tahminlerini esas alan, bir ihtiyaç ve kaynak planlaması yapılmalı, projenin maliyet etkin yürütülmesi sağlanmalıdır. Kaynakların verimli, etkin ve tutumlu kullanımının sağlanmasında, fayda/maliyet ya da maliyet/etkinlik analizleri, karar vericilerin en önemli araçlarıdır. Bu nedenle önerilen projeler uygulamaya konulmadan önce fayda ve maliyet analizleri titizlikle yapılmış olmalıdır.

Sürdürülebilir Finansman Modeli

4.41 eDTr Projesi kapsamında yürütülen alt projelerin gerçekleştirilme maliyetleri dışında, önemli sürdürülme maliyetlerinin de olduğu görülmektedir. eDTr Projesi 2003–2004 KDEP hazırlanırken, projelerin sürdürülme maliyetleri konusunun önemi düşünülmüş; DPT'nin sorumluluğunda Maliye Bakanlığı, Hazine Müsteşarlığı ve ilgili kurumların katkıları ile e-Devlet uygulamalarının finansman modelinin belirlenmesi için bir çalışma yapılması planlanmıştır. Her üç ayda bir yayınlanan KDEP değerlendirme raporlarında, bu konudaki rapor çalışmalarının devam ettiği belirtildiği halde; bu eylem tamamlanmamış 2005 EP'de ise bu eyleme hiç yer verilmemiştir.

4.42 eDTr Projesi çerçevesinde gerçekleştirilmiş ve/veya devam eden uygulamaların sürdürülme maliyetlerine ilişkin olarak, denetimimiz sırasında birtakım tespitler yapılmış ve Şekil 3'de yer verilmiştir. Denetim çalışmamız sırasında, TÜBİTAK/ UEKAE'den KSM'nin bir yıllık sürdürülme maliyetinin tespiti istenmiştir. 2007 yılı için 3.692.242 YTL olarak belirlenen KSM'nin bir yıllık sürdürülme maliyetinin, sistemin toplam kurulum maliyetine yakın olduğu görülmektedir. Prg.4.38'de hesabı gösterildiği üzere, MEB birimlerinin İnternet erişiminin sürdürülmesinin bir yıllık maliyetinin 22.900.977 YTL olduğu ve bu iş için Ekim 2005 tarihi itibarıyla ödenmiş toplam tutarın 1,5 katı bir büyüklüğü gerektirdiği görülmektedir. e-Devlet Ana Kapısının sürdürülmesine ilişkin bir maliyet tahmini yapılmamış olmakla beraber, yalnızca Ana Kapı kurulumu kapsamında fizibilite çalışması yapılan 120 hizmetin entegrasyon maliyetinin, kurulum ihalesindeki fiyatlarla 11.490.936 YTL tutacağı hesaplanmaktadır (Bkz.prg.4.18). Ayrıca, e-Devlet Ana Kapısının sürdürülmesi işinin önemli sayıda insan kaynağı, yazılım-ve donanım maliyeti gerektireceği açıktır. Kurumsal e-İmzaya ilişkin olarak bir maliyet tahmini yapılamamakla beraber, kart ve sertifikaların üç yılda bir yenilenmesi maliyetinin bile önemli bir büyüklüğe ulaşacağı tahmin edilmektedir. Örneğin kamuda 200.000 personelin e-İmza sertifikası kullanması durumunda yalnızca kart ve sertifikaların yenilenme maliyeti her üç yılda bir yaklaşık (200.000x99 YTL) 20.000.000 YTL'ye ulaşacaktır.

4.43 Bilindiği gibi günümüzde bilgi teknolojisinde değişim sıklığı, üç ay gibi kısa bir süredir. Bilgisayar teknolojilerinin ekonomik ömrü üç yıla, teknolojik ömrü ise bir yıla inmiştir. e-Devlet projelerinin ise süreklilik arz etmesi gerekmektedir. Teknolojinin gerektirdiği yenileme bir kenara bırakılsa bile, sadece, okulların internet bağlantı ücretleri ve KSM işletim maliyetleri, konunun önemini ortaya koymaktadır. Uygulanmakta olan projelerin devamlılığının sağlanması için ihtiyaç duyulan kaynak miktarı ve bu kaynağın nereden ve nasıl temin edileceğine ilişkin bir çalışma yapılmamış ve finansman modeli oluşturulmamıştır. Bu projelerin sürdürülme maliyetleri ve finansmanının nasıl sağlanacağına belirlenmemesi durumunda; e-Devlet uygulamalarının çalışamaz hale gelme ve hali hazırda yapılmış yatırımların ölü yatırıma dönüşme riski bulunmaktadır. Bu yüzden e-Devletin sürekliliği ve gerektiğinde yatırım yapılabilmesi için projelerde sürdürülme maliyetleri dikkate alınmalıdır. Proje ile birlikte finansman modeli de açıkça ortaya konmalı, kaynak planlaması yapılmalı ve bundan sonraki yıllar için finansman modelleri oluşturulmalıdır.

Alternatif Finansman Kaynakları

4.44 eDTr.Projesi çerçevesinde yürütülen çalışmalarda bir maliyet planlaması yapılmadığı için, alternatif finansman olanakları da konusunda bir çalışma yapılmamıştır. Bu nedenle, alternatif finansman olanağı olarak değerlendirilebilecek hibeler, yatırım programları kapsamındaki BT projeleri üzerinden tarafımızca incelenmiştir. 2003–2005 yıllarında, yatırım programlarında yer alan 510 BT projesi içerisinde yalnız 13 adet BT projesi için başta AB fonları olmak üzere, dış kaynaklı fonlardan hibe kullanılması planlanmıştır.

Tablo 29'un incelenmesinden anlaşılacağı üzere, BT projeleri için 2003 yılında, iki proje için 6.331.000 YTL; 2004 yılında altı proje için 22.190.000 YTL; 2005 yılında ise, on bir proje için 102.210.000 YTL hibe temin edilmiş, ancak temin edilen hibelerin ancak 90.000 YTL'si (%0,07) kullanılmıştır.

Tablo 29: 2003–2005 Yıllarında Hibe Kullanılan BT Projeleri

YIL	PROJE NO	KURUM	2003 Ödenek Miktarı (Bin YTL)	2003 Harcama Tutarı (Bin YTL)	2004 Ödenek Miktarı (Bin YTL)	2004 Harcama Tutarı (Bin YTL)	2005 Ödenek Miktarı (Bin YTL)	2005 Harcama Tutarı (Bin YTL)	KAYNAK
2003– 2004	1996E110070	PTT	770	0	770	0	0	0	UPU
2003– 2005	2003K100030	Çev.ve Or.Bak.	5561	0	12742	0	0	0	AB
2005	2003K010630	Maliye Bak.	0	0	3600	0	15598	0	AB
2005	2004K010680	Maliye Bak.	0	0	628	0	1811	0	AB
2005	2004K010340	Sayıştay	0	0	0	0	300	0	AB
2005	2004K010210	Hazine Müs.	0	0	145	0	535	90	DB
2005	2004K010160	Gümrük Müs.	0	0	4305	0	57705	0	AB
2005	2005K010230	Hazine Müs.	0	0	0	0	1886	0	AB
2005	2005K010860	San.ve Tic.Bak.	0	0	0	0	3450	0	AB
2005	2005E040470	TCK Gen. Md.	0	0	0	0	5700	0	AB
2005	2005H020200	Çal.Sos.Güv.B.	0	0	0	0	4750	0	AB
2005	2005K010720	Maliye Bak.	0	0	0	0	7896	0	AB
2005	2005K010730	Maliye Bak.	0	0	0	0	2579	0	AB
TOPLAM			6331	0	22190	0	102210	90	

4.45 Öte yandan, AB'nin bilgi toplumu alanında; İnternet'in Daha Güvenli Kullanımı ve e-İçerik olmak üzere iki programı bulunmaktadır. Türkiye'nin, yalnız e-İçerik Programı'na ödemiş olduğu katılım payı, yaklaşık 1.603.200 YTL (960.000 €) dir. Buna karşın, üç yılda BT projeleri için temin edilen hibe tutarı, bu rakamın çok altında kalmaktadır. Bütün bunlar göstermektedir ki Türkiye, alternatif finansman kaynağı olarak değerlendirilebilecek AB programlarından, ödediği katkı paylarıyla kıyaslandığında yeterli geri dönüşüm elde edememiştir.

4.46 Denetim çalışması kapsamında yapılan ankette kurumların atıl durumdaki bilgisayarları nasıl değerlendirdikleri de araştırılmıştır. Anket sonucunda; kurumların %75'inin bu konuda bir çalışmasının bulunmadığı, yalnızca %25'inin az sayıda donanımı çeşitli okullara hibe ettiği ya da planlamakta olduğu görülmüştür.

4.47 e-Dönüşüm projelerinin oldukça yüksek maliyetler gerektirdiği göz önünde bulundurularak, alternatif finansman olanakları değerlendirilmeli ve kurumların ihtiyaç fazlası donanımlarının kullanılmasını sağlayacak bir sistem oluşturulmalıdır.

eDTr Projesinde Mükerrer Maliyetler

4.48 Proje ve yatırımlarda mükerrerliklerin önlenmesi, kurumların BT envanterinin sağlıklı bir şekilde çıkarılması ile mümkün olabilecektir. 2003–2004 KDEP’te ülke çapında BT envanterinin çıkarılması öngörüldüğü halde, bugüne kadar yeterli çalışma yapılmamıştır. Yürütülen projelerden hangi kurumların ve nasıl faydalanacağı; kullanılan teknoloji, yazılım tercihi, proje kapasitesi gibi unsurların diğer projeleri ve kurumları nasıl etkileyeceği belirlenmediği için farklı kuruluşlar tarafından yürütülen çalışmalarda gereksiz ve mükerrer yatırımların önlenmesi mümkün olmamaktadır.

4.49 e-Dönüşüm projelerinin gerçekleştirilmesinde, kurumların yetişmiş personel istihdamı ile yazılım ve donanım alımları diğer önemli maliyet unsurlarını oluşturmaktadır. Yaptığımız ankette; 35 kamu kurum ve kuruluşunun merkez teşkilatının bilgi işlem birimlerinde çalışan personelin ancak % 26’sının teknik personel olduğu ve teknik personel içinde bilgisayar, elektronik ve elektrik branşlarında lise üstü eğitim görmüş olanların oranının yalnızca % 17 oranında kaldığı görülmektedir. Aynı kurumlar, merkez teşkilatı için toplam 367 teknik personele daha ihtiyaç duyduklarını belirtmektedirler. Merkezi kurumlarda BT konusunda eğitilmiş personel sayısı yetersizdir. Bu durum e-Dönüşüm projelerinin planlanmasından uygulanmasına, yazılım gibi bazı hizmetlerin kurum içinde üretilmesinden dışardan satın alınacak hizmetlerin belirlenmesine kadar birçok alanı olumsuz etkileyecektir.

4.50 Aynı anketten elde edilen verilere göre, otuz beş kurumun % 20’sinde ekonomik ömrünü tamamlamış işletim sistemlerinin kullanıldığı; % 24’ünde elektronik ortamda yazışma yapmaya imkân sağlayan yazılım ve donanım bulunmadığı, ya da buna yönelik herhangi bir çalışma başlatılmadığı; diğer taraftan kurumların % 60’ında muhasebe, % 46’sında evrak yönetimi, %14’ünde personel, %11’inde evrak takip yazılımı olmadığı görülmektedir. Yine anket sonuçlarına göre; kurumların kullanmakta oldukları yazılımların %14’ü ticari standart paket olarak satın alınmış, % 72’si kurum için özel yazdırılmış ve %14’ü de ücretsiz olarak temin edilmiştir. Kurum için yazılmış programların % 34’ünün kaynak kodu alınmamıştır. Özellikle kurumların kendileri için yazdırdıkları yazılımların kodlarını almamaları dikkat çekicidir (Tablo:30). Yazılımlar, kurumlara özgü olarak ortaya çıkarıldıkları için kaynak kodlarının kurumlara verilmesi gerekmektedir. Kamu yönetimi reformları gibi kurumların görevlerinin ve iş süreçlerinin değiştiği durumlarda bu yazılımlarda da değişikliğe gidilmesi kaçınılmaz olacaktır. Kurumların %11’inin daha önceki dönemlerde alınmış olduğu halde aynı amaca yönelik yeni bir yazılım aldığı

Tablo 30: Kurum İçin Özel Hazırlanmış ve Kaynak Kodları Alınmamış Yazılımlar

Satın Alınan Yazılım	Kurum için Özel Hazırlanmış Yazılım (%)	Kaynak Kodu Alınmamış Özel Yazılım Oranı (%)
Personel Yazılımı	84	45
Muhasebe Yazılımı	79	36
Stok Kontrol	69	44
Faturalama	67	50
Evrak Yönetimi	81	35
Evrak Takibi	84	38
Network Yönetimi	50	25
Coğrafi Bilgi Sistemi	0	0
Diğer Yazılımlar	73	23

Kaynak: Sayıştay anket çalışması.

görülmektedir. Anket verilerine göre kullanılan yazılımların değiştirilmesi veya yenisinin alınması gerektiği durumların nedenleri olarak;

- ihtiyaçları karşılamaması (% 47),
- mevzuattaki değişikliklerin yenisini gerektirmesi (%12)
- mevcut yazılımların kurumun kullandığı diğer yazılımlar ile uyumlu olmaması (%24)

belirtilmiştir. Kaynak kodu alınmamış yazılımlarda gerekli değişikliklerin yapılması yeni bir yazılım yaptırmak kadar maliyetli olacaktır. Kurumların kişisel bilgisayarlarının sadece % 9'unda, sunucularının ise % 21'inde açık kodlu işletim sistemleri kullanılmaktadır. Tüm bu veriler, yazılımların kaynak kodlarının alınmasının hem halihazırda hem de gelecekte yeni yazılım alma konusundaki ihtiyacı önemli miktarda azaltabileceğini göstermektedir.

- 4.51** Danışman firmanın stratejik plan önerisi çerçevesinde 2006-2010 yılları arasında uygulanacak 114 proje için öngördüğü 3.074 milyon YTL maliyetin 501 milyon YTL'si yazılım maliyetlerine ilişkindir. Gelecek yıllarda bu kadar maliyeti olacak bir kalemde açık kaynak kodlu yazılımlar kullanıldığı taktirde maliyetler azaltılarak büyük bir tasarruf yapılmış olacaktır. Almanya, İspanya, Meksika, Brezilya, Çin, Kore, Hindistan gibi birçok ülke, kamu kurumlarında açık kaynak kodlu yazılımlarının kullanımını benimsemiş ve bilgi toplumu stratejilerin bir parçası yapmışlardır. AB, UNESCO, DB gibi kuruluşlar güvenlik ve tasarruf gibi gerekçelerle açık kaynak yazılımlarını önermektedir.
- 4.52** İşletim sistemi ve yazılımlarda teknolojik bağımlılık, bu alandaki maliyetlerin kontrol edilebilirliğini zorlaştırmaktadır. İşletim sistemi, veri tabanı yönetim sistemi, kullanılan yazılımların kurumlar arası veri alışverişine olanak tanınması gibi unsurların seçimindeki hatalar ve koordinasyonsuzluklar mükerrer veya ölü yatırımlara neden olacaktır. Bu yüzden yazılımda teknolojik bağımlılığa yol açacak noktalara dikkat edilmeli ve kurumlar arası koordinasyon sağlanmalıdır.
- 4.53** Projeler arasında ve bir projenin kendi içinde mükerrerlik bulunup bulunmadığının tespit edilebilmesi amacıyla, bu alanda geçmişte uygulanmış ve halen uygulanmakta olan bütün projelerin ve mevcut altyapıların bilinmesi gerekmektedir. Kurumsal BT altyapısının tespiti, gerekli yatırımlarının belirlenmesinin yanı sıra mükerrer yatırımların önlenmesine de katkıda bulunacaktır. eDTr Projesinin dördüncü yılında olmamıza rağmen, stratejik plan ve BT envanteri henüz hazırlanmadığı için yatırım ve finansman ihtiyacı doğru ve gerçekçi bir şekilde tespit edilememektedir. Bu nedenle öncelikle, ülkemizin BT envanteri tespit edilmeli ve kurumların teknik altyapısı değerlendirilerek, kurumsal ihtiyaçlar belirlenmelidir. Ayrıca, bu altyapıdan diğer kurumların nasıl faydalanabileceği ortaya konularak, mükerrer yatırımlar önlenmelidir.

4.2. Yatırım Programında Yer Alan BT Yatırımları eDTr Projesi Hedeflerine Uygun Olarak Önceliklendirilerek, İhtiyaç ve Kaynak Planlaması Yapılıyor ve Değerlendiriliyor mu?

Yatırım programında yer alan BT yatırımlarının eDTr Projesi hedeflerine uygun olarak önceliklendirilerek, ihtiyaç ve kaynak planlamasının yapılıp yapılmadığı aşağıdaki kriterler çerçevesinde incelenmiştir:

- *BT yatırımlarına ilişkin projeler için fayda-maliyet analizi de dâhil olmak üzere değerlendirme kriterleri belirlenmelidir. Bu kriterleri sağlayan projelerin tümü birlikte değerlendirilerek yatırım programına alınmalıdır.*
- *BT yatırımları için ihtiyaç ve kaynak planlaması yapılmalı ve projeler, zamanında ve planlanan maliyetler içinde tamamlanmalıdır.*
- *BT projelerinin fiziki ve mali gerçekleştirmeleri izlenmeli ve aksaklıkları önleyici tedbirler zamanında alınmalıdır.*

Yatırım programlarında yer alan BT yatırımları

4.54 Bilindiği üzere, ülkemizde yatırım programları DPT tarafından hazırlanmakta ve izlenmektedir. Öte yandan 2003 yılı itibarıyla eDTr Projesinin koordinasyon görevi de DPT'ye verilmiştir. eDTr Projesinin başlangıcında ortaya konulmuş bir stratejik plan bulunmadığı için DPT, BT yatırımlarının 2003–2005 yılları eylem planları ile uyumunu sağlamak üzere 2004 yılında, o yılın yatırım programındaki BT Yatırımlarını tespit etmeye yönelik bir çalışma yürütmüştür. Bu projeler, DPT'nin her yıl hazırladığı ve ilgili yıl yatırım programına alınacak projelerin değerlendirme ölçütlerini belirlediği "Yatırım Programı Hazırlama Kılavuzu"ndaki genel esaslara göre değerlendirilmiştir

4.55 2005 Yılında, eDTr Projesi ile Yatırım Programı arasında ilgi kurulmaya çalışılmış ve ilk kez BİT projelerine ayrı bir başlık altında yer verilmiştir. 2005 yılı Yatırım Programı Hazırlama Esaslarında, eDTr Projesi ile uyumlu BİT projeleri, öncelik verilecek projeler arasında sayılmıştır. Söz konusu düzenlemede; e-Devlet uygulamalarına geçişi hızlandırmak amacıyla hazırlanacak BİT projelerinde, eDTr Projesi ile uyumun sağlanması; bilgi stratejisine dayalı olarak iş süreçleri ve bilgi gereksinimlerinin analiz edilmesi; uygun bir tasarım oluşturularak, gerçekçi maliyet tespiti ve fayda/maliyet esasına dayandırılması ve eDTr Projesi ile ilişkili projelerin sonuna "eDTr" kısaltmasının konulması karara bağlanmıştır.

- 4.56** 2005 yılında, Yatırım Programı Hazırlama Kılavuzuna ek olarak hazırlanan “BİT Yatırım Projeleri Hazırlama Kılavuzu”nda, BT projelerinin hazırlanma esasları ile bu projeler için doldurulması gereken formlar ve bu projelerin taşınması gereken özellikler belirlenmiş ve bu özellikleri taşımayan ve yapılabirlik etütleri eksik olan proje tekliflerinin değerlendirmeye alınmayacağı esasa bağlanmışır. Bunların dışında, projenin uygulama planı, izleme ve kontrolü hakkında bilgi bulunup bulunmadığı; açık standartlara, kalite ve güvenlik standartlarına uygunluğu; risk analizinin yapıp yapılmadığı; kurum içi ve kurum dışında mevcut olan sistemlerle entegrasyonu ve bilgi paylaşımı değerlendirmesi; belli bir teknoloji tercihi öne çıkartıp çıkarmadığı; projenin eDTr Projesiyle ilişkisi ve projenin mükerrerlik arz edip etmediği konularında değerlendirmelere yer verilmiştir. Ayrıca, teklif edilecek BİT yatırımlarının bu kılavuzda belirtilen analiz teknikleri kullanılarak hazırlanmış olan, yapılabirlik etütleri ile fayda/maliyet ya da maliyet /etkinlik analizlerine dayandırılması istenmiştir.
- 4.57** 2006 yılı BİT Yatırımları Hazırlama esasları, DPT'nin, eDTr Projesinin ve buna uygun olarak yatırım programına alınacak BİT projelerinin iyi bir şekilde planlanması için önemli bir adım attığını göstermektedir. Yeni kılavuzda eDTr Projesi ile yatırım programları arasında ilişki kurulmasını; bu projelerin performanslarının ölçülmesini ve altyapının güçlendirilmesini hedefleyen düzenlemeler yapılmıştır (Tablo 31). Ayrıca, yatırım programına alınan BT projelerinin izlenmesi açısından da yenilikler getirilmiş; proje İlerleme Raporu, projenin tamamlanması sonrasında Proje Tamamlama Raporu ve Proje Etki Değerlendirme Raporu hazırlanması konusunda düzenleme yapılmıştır.

Tablo 31: 2006 yılı BİT Yatırım Projeleri Hazırlama Esasları

- Performans değerlendirme ölçütlerinin belirlenmesi,
- Kurumların almayı planladıkları yazılım ve donanımların kurumsal altyapı ve eDTr Projesi için kurulması düşünülen altyapı ve sistemlerle uyumunun sağlanması,
- Güvenlik, eğitim ve sürdürülebilirlik konularında da çalışmaların ve değerlendirmelerin yapılmış olması,
- Birlikte Çalışabilirlik Esaslarına uygunluğun sağlanması,
- Risk analizlerinin yapılmış olması,
- Fayda maliyet analizi dahil olmak üzere diğer analiz yöntemlerinin kullanılması,
- Fizibilite raporları oluşturulması,
- Projeler için sürdürülebilirlik sorununun bulunmaması,
- Kurumlar tarafından alınan tüm yazılımların kaynak kodlarının alınması,
- Bağımlılık yaratacak teknoloji tercihlerinden kaçınılması şartlarının yanı sıra DPT tarafından gerekli görülecek projelerde teknik şartnamenin DPT görüşü alındıktan sonra kesinleştirilmesi istenmiştir.

- 4.58** DPT-BTDB'nin verilerine göre, 2005 yılı yatırım programında, 136'sı ilk defa yatırım programına girmiş, 200 BİT projesi yer almıştır. Bu projelerden, yalnızca 11 proje önerisi görüş alınmak üzere BTDB'ye gönderilmiştir. DPT-BTDB tarafından incelenen 11 projeden dördü için BİT Yatırımları Hazırlama Kılavuzunda belirtilen belgelerin tam olarak gönderilmemesi nedeniyle, değerlendirme formu düzenlenmemiş, eksik belgeler talep edilmiştir. Bu dört projeden biri yatırım programına alınmamış, üçüne ilişkin eksik belgeler

gönderilmediği ve yeni bir işlem yapılmadığı halde yatırım programına alınmıştır. Kalan 7 proje BT hazırlama kılavuzuna göre değerlendirilmiştir. Bu projelerden BT Projeleri Hazırlama Kılavuzunda belirtilen kriterleri tam olarak karşılamayanlara da, BTDB tarafından uygun görüş verilebilmiştir. Örneğin DPB'nin *Kamu Personeli Bilgi Sistemi Kurulmasına* ilişkin proje önerisinde, güvenlik zaafı bulunmasına; fayda/maliyet ve risk analizleri yapılmamış olmasına; kurum dışı sistemlerle tam olarak işlerliği bulunmamasına ve Başbakanlık Genelgesi hükümlerine aykırı bir şekilde, elektronik imzaya ilişkin düzenlemeler bulunmasına rağmen, uygun görüş verilmiştir. Benzer şekilde, *Çevre ve Orman Bakanlığının Bilgi Sistemleri Kurulmasına* ilişkin projesi ile Yüksek Seçim Kurulunun *Seçmen Kütüğü Bilgi Sistemi Oluşturulması* projeleri, değerlendirme formunda yer alan birçok bilgiyi içermediği ya da şartları taşımadığı halde BTDB'den uygun görüş almıştır. Sonuç olarak, yatırım programına ilk defa 2005 yılında giren BİT projelerinin ancak % 7'sinin (11/136) eDTr Projesine ve BİT Yatırımları Hazırlama Kılavuzunda belirlenen esaslar açısından uygunluğu değerlendirilmiştir.

- 4.59** Kuşkusuz, DPT'nin genelde eDTr Projesi çerçevesinde yapılacak yatırımları, özeldense kamu BİT yatırımlarını planlama konusundaki çabaları gecikmiş de olsa, önemli bir gelişmedir. Ancak, BİT yatırımlarının planlanması için kılavuz oluşturulması kadar, onun uygulanması da önemlidir. "Yatırım Programı Hazırlama Kılavuzları" ve "BİT Yatırımları Hazırlama Kılavuzu"ndaki düzenlemelere rağmen, yatırım programına alınan BİT projeleri ile eDTr Projesi arasında ilişki kurulamamıştır. BİT Yatırımları Hazırlama Kılavuzlarındaki düzenlemelere rağmen, 2006 yılına kadar, yatırım programlarına giren projelere (BİT) ve e-Dönüşüm projesi olduğunu gösteren (eDTr) işaretlerinin tam olarak konulması ve BTDB tarafından incelenmesi sağlanamamıştır.
- 4.60** Yatırım programı hazırlama sürecinde BİT projeleri konusunda DPT-BTDB'nin verdiği görüş, projenin yatırım programına alınıp alınmaması konusunda bağlayıcı değildir. BTDB tarafından görüş verilen 11 proje içinde önemli eksiklikleri ya da sakıncaları bulunduğu gerekçesiyle olumsuz görüş verilmiş olan proje önerileri, projenin ilgili olduğu sektörü inceleyen, DPT'nin diğer yetkili birimleri tarafından yatırım programına dahil edilmiştir. Örneğin, Milli Güvenlik Kurulunun *Yönetim Bilgi Sistemleri Kurulmasına* ilişkin proje önerisinde, gerekli belgelerin eksikliği nedeniyle, DPT-BTDB tarafından bir değerlendirme yapılmadığı bildirilmiş ve eksik olan belgelerin gönderilmesi talep edilmiş olmasına rağmen, bu proje yeni bir işlem yapılmadan yatırım programına alınmıştır. Petrol İşleri Genel Müdürlüğü'ne ait *Bilgi Sistemi Oluşturulması* projesi; belli bir teknoloji tercihinin ön plana çıkardığı, açık standartlara uygun olmadığı, fayda/maliyet ve risk analizleri yapılmadığı, uygulama planının olmadığı, proje dokümanında kalite ve güvenlik standartlarına uyum konusunda yeterli bilginin yer almadığı, bazı kalemlerin birim maliyetlerinin yüksek olduğu ve tek kullanımlık bir hizmet için donanım satın almak yerine işin bu bölümünün hizmet satın alınması suretiyle gördürülmesi gibi gerekçelerle, yeniden yapılandırılması gerektiği yönündeki DPT-BTDB'nin görüşüne rağmen, herhangi bir düzenleme yapılmadan yatırım programına dahil edilmiştir. Aynı şekilde, Emniyet Genel

Müdürlüğü'nün *Eğitim Portalı* kurulmasına ilişkin proje önerisi; risk analizi yapılmadığı, belli bir teknoloji tercihini ön plana çıkarıp çıkarmadığını ve açık standartlara uygun olup olmadığını değerlendirmeye imkan verecek bir fayda maliyet analizinin bulunmadığı, kalite ve güvenlik standartlarına uyum konusunda yeterli bilginin yer almadığı ve daha önce değerlendirilmiş olan maliyetin oldukça üzerine çıktığı gibi nedenlerle uygun görülmediği halde, bu konularda herhangi bir çalışma yapılmadan yatırım programına dahil edilmiştir.

- 4.61** Yatırım Programına teklif edilen tüm BT projelerinin BTDB'nin incelemesine tabi tutulmaması, projelerin diğer kamu projeleri ile uyumunu sağlayacak bir mekanizmanın bulunmaması nedeniyle; birlikte işlerliği sağlamaya uygun bir alt yapı kurulup kurulmadığı, benzer hizmeti sunan bir başka kurum yatırımı ve mükerrer yatırım olup olmadığı vb. birçok husus irdelenememektedir. BİT projeleri, kurumların kendi ihtiyaçları doğrultusunda hazırlanmakta; projenin gerekliliği değerlendirilmeden, maliyet/etkinlik vb. analizler yapılmadan hayata geçirilmektedir.
- 4.62** Kurulduğundan bugüne, çok az sayıda proje incelemesine rağmen, BTDB'nin incelemesinin kaynak tasarrufu sağladığı örnekler de bulunmaktadır. 2005 yılı yatırım programına teklif edilen, Yüksek Seçim Kurulu'nun 14.245.000 \$'lık (19.088.300 YTL) SEÇSİS projesi, buna iyi bir örnektir. Bu projeye ilişkin, BTDB'nin "taşrada UYAP altyapısının kullanılabilmesi, bu nedenle SEÇSİS projesinde taşrada yeni bir sistem kurulmasına gerek olmadığı" görüşü, Yüksek Seçim Kurulunca benimsenmiş, bu kısma ait tutarların düşülmesiyle, 4.1 milyon \$'lık (5.5 milyon YTL) bir kaynak tasarrufu sağlanmıştır. Bu örnek, projelerin BİT Yatırımları Hazırlama Kılavuzundaki kriterlere göre, tam değerlendirilmesi durumunda sağlanabilecek tasarruflara dikkat çekmesi kadar; bu alanda, ülkemizin tespit edilmemiş kayıplarına işaret etmesi açısından da önemlidir.
- 4.63** Kamu kurumları, BT yatırım tekliflerini kendi ihtiyaçlarını doğrultusunda hazırlamaktadırlar. Kurumsal düzeyde en iyi ve optimal çözümün sistemin tümü açısından en iyi ve etkin çözüm anlamına gelmeyebileceği açıktır. Birbirinden bağımsız ve kurum öncelikleri dikkate alınarak hazırlanan kamu BT yatırımlarının, ulusal öncelikleri dikkate alarak planlanması ve eDTr Projesi ile uyumunun sağlanabilmesi; ancak, önerilen proje tekliflerinin bütünsel bir yaklaşımla değerlendirilmesi ile gerçekleştirilebilecektir. Bu projelere ilişkin fiziki ve mali gerçekleştirmelerin izlenmesi ve aksaklıklarla ilgili tedbirler alınması suretiyle, maliyet ve işgücünden tasarruf sağlanabilmesi, mükerrer ve gereksiz yatırımların önüne geçilebilmesi mümkün olabilecektir.
- 4.64** BİT projelerinin, ulusal BT altyapısı ve kurumsal BİT projeleri konusunda yeterli bilgiye sahip, proje hazırlanması konusunda deneyimli personelden oluşan bir birim tarafından incelenmesi; mükerrer ve gereksiz yatırımların önlenmesine ve kamu kaynaklarının daha verimli bir şekilde kullanılmasına katkı sağlayacaktır. Bu nedenle BTDB'nin, yatırım programına alınacak BİT projelerinin değerlendirilmesi konusundaki etkinliğini artıracak önlemler alınmalıdır. 2006 yılı BİT Projeleri Hazırlama Kılavuzunda, BİT projelerinin

değerlendirilmesi için oldukça detaylı kriterler belirlenmiştir. Ancak bu analiz ve değerlendirme kriterlerinin belirlenmesi yeterli değildir; bunların tam uygulanması ve izlenmesi sağlanmalıdır. Yatırım programına alınacak BİT projeleri belirlenirken, eylem planları ile ilişki kurularak, projenin e-Dönüşüm hedeflerine katkısı ve diğer kurumlar üzerindeki etkisi değerlendirilmelidir.

Kaynak Planlaması

- 4.65** Yatırım programı, eDTr Projesinin en önemli uygulama aracıdır. 2003–2005 yılları arasında yapılan e-Dönüşüm projelerinin ayrı, düzenli, gerçek bilgilere dayanan bir izlenmesi yapılmadığı için, bu dönemde yatırım programlarında yer alan BT yatırımlarının zamanında ve planlanan maliyetler içinde tamamlanıp tamamlanmadığını değerlendirmek mümkün olmayacaktır. Nitekim, eDTr Projesinin koordinasyonunu yürüten DPT-BTDB’de, değerlendirmelerini yatırım programlarındaki BİT projelerini tespit edip, onların üzerinde yapmaya çalışmıştır. Ancak, prg.2.53-2.59’da ayrıntılı olarak açıklandığı üzere; DPT-Yönetim Bilgi Sisteminde (YBS), yatırım projeleri iş/zaman/maliyet esaslı ile izlenmemektedir. Yatırımlar sadece ödenek ve harcama bazında izlenebilmektedir.
- 4.66** DPT-BTDB tarafından, yatırım programları taranarak hazırlanmış olan BİT projeleri listelerinde yer alan verilere göre; yatırım programlarında 2003 yılında 204, 2004 yılında 211, 2005 yılında ise 200 BT projesi bulunmaktadır. Prg.2.23’te açıklanan nedenlerle BTDB tarafından yapılan bu çalışmada bazı eksiklikler bulunmaktadır. BTDB’nin listelerinde, her bir yatırım programı diğerlerinden bağımsız olarak ele alınmıştır. Bu nedenle herhangi bir yılda BT yatırımları arasında sayılmış olan yıllara sari projelerin bir kısmı, içeriğinde herhangi bir değişiklik olmadığı halde, takip eden yıllara ait BİT projeleri listesinde yer almamaktadır. Yalnızca bu şekilde olan projeler ilave edildiği takdirde bile yatırım programlarında yer alan BT projesi sayısının; 2003 Yılında 221, 2004 Yılında 243, 2005 Yılında 225’e ulaştığı görülmüştür. Dolayısıyla, bu tespitler ile BTDB’nin listeleri karşılaştırıldığında, proje sayılarında; 2003 yılında 17, 2004 yılında 32 ve 2005 yılında ise 25 fark olduğu belirlenmiştir. Bu da göstermektedir ki, 2003–2005 yılları arasında, yatırım programlarında yer alan BİT projeleri BTDB tarafından tam olarak tespit edilememiştir.

4.67 DPT-BTDB tarafından yatırım programına ilişkin revize öncesi başlangıç ödenekleri kullanılarak yapılan tespitlere göre; BİT yatırımlarına ayrılan ödeneklerinin, toplam kamu yatırımları içindeki payı; 2003 yılında % 3, 2004 yılında % 3,8 ve 2005 yılında ise % 3,9 olarak gerçekleşmiştir. BTDB tarafından açıklanan bu veriler, yatırım programlarına ait revize öncesi başlangıç ödeneklerinin kullanılması ve bir önceki paragrafta açıklandığı üzere, BT proje sayısının tam tespitinin yapılamamış olması nedeniyle gerçekçi ve tutarlı değildir. Oysa, denetim çalışmalarımız sırasında, DPT yönetim bilgi sistemindeki revize edilmiş başlangıç ödenekleri kullanılarak yaptığımız incelemelere göre; toplam BİT yatırımlarına ayrılan ödeneklerin, toplam kamu yatırımları ödenekleri içindeki payının; 2003 yılında % 4,6, 2004 yılında % 3,5 ve 2005 yılında % 5 olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla BİT projelerinin sayısı gibi, toplam kamu yatırımları içerisindeki ödenek oranı da, BTDB tarafından revize öncesi veriler kullanılması nedeniyle sağlıklı olarak tespit edilememektedir.

Tablo 32: Y.P. BT Projeleri Ödenek/Harcama Oranları

Yıl	BT Projeleri İçin Ayrılan Ödenek Toplamının, Yatırım Programı Ödenek Toplamı İçindeki Yüzdesi	BT Projeleri İçin Yapılan Yıllık Harcama Toplamının Yatırım Programı Yıllık Harcama Toplamı İçindeki Yüzdesi	Yatırım Programı Ödenek Toplamının Harcama Yüzdesi	BT Projeleri ne Verilen Yıllık Toplam Ödeneklerin Harcam a Yüzdesi
2003	4,6	3,0	70,6%	46%
2004	3,5	2,3	74,1%	48%
2005	5,0	-	-	-

4.68 Üstelik, BT projelerinin yatırım programı içindeki payını değerlendirirken, BTDB'nin yaptığı gibi yalnızca başlangıç ödenekleri ile yetinmek de doğru sonuçlar vermemektedir. Bunun yanı sıra, BT politikalarının geliştirilmesi açısından daha fazla önem arz eden yatırımlar için gerçekleşen fiili harcama tutarlarının da değerlendirilmesi gerekmektedir. Tablo 32'de de görüleceği üzere; 2003 yılında 221 BT projesi için ayrılan ödenek yatırım programının toplamı için ayrılan ödeneğin % 4,6'sı oranında iken, harcama rakamları itibarıyla bu oran, % 3'e düşmüştür. 2004 yılında ise, 243 BT projesi için ayrılan ödeneğin yatırım programının toplamı için ayrılan ödeneğin % 3,5'i oranında iken, harcama rakamları itibarıyla bu oran % 2,3'te kalmaktadır.

4.69 BT projelerinin ödenekler ve harcama verileri açısından yatırım programı içindeki payının bu kadar farklılaşması ve gerçekleşen değerler açısından BT projelerin toplam içindeki payının yatırım programı ortalamalarından oldukça düşük bir gerçekleşme oranına sahip olması; proje tekliflerini hazırlayan kuruluşlardan başlamak üzere, yatırım programının hazırlanması ve uygulanması aşamalarındaki tüm kurum ve kuruluşların sorumluluklarını yeterince iyi yerine getirmediğini göstermektedir. Bu nedenle, kurumların ihtiyaç ve kaynak planlamasından başlayarak, proje uygulamalarının ve DPT'nin değerlendirme ve izleme çalışmalarının yeterliliği irdelenmeli ve düzeltici önlemler alınmalıdır.

4.70 DPT yönetim bilgi sistemi ve DPT-BTDB verilerini esas alarak ve prg.4.60'da açıklandığı üzere tarafımızdan belirlenmiş proje sayıları dikkate alındığında Tablo 33'de görüleceği üzere, 2003 Yılı Yatırım Programı İçinde 100 adet yıllara sari ve 121 adet tek yıllık olmak

üzere 221 adet BT Projesi yer almaktadır. Bu projeler için ayrılmış ödeneğin yaklaşık % 46'sı yılı içinde harcanmış olup, DPT tarafından açıklanan Yatırım Programının genel gerçekleştirme oranı % 70.6'dır. BT projelerinin gerçekleştirme oranının, yatırım programı ortalamasının bir hayli altında kaldığı görülmektedir. Tek yıllık projelerin % 21'i, sari projelerin % 27'si için 2003 yılında herhangi bir harcama yapılmazken, tek yıllık projelerin % 50'si; sari projelerin ise, % 56'sı için Yatırım Programına konulan ödeneğin % 50'sinden daha az bir harcama yapıldığı görülmektedir.(BKZ.Tablo 33)

4.71 2004 Yılı Yatırım Programı İçinde 107 adet yıllara sari ve 136 adet tek yıllık olmak üzere 243 adet BT Projesi yer almaktadır. Bu projeler için ayrılmış olan ödeneğin yaklaşık % 48'i harcanmıştır. Yatırım Programının gerçekleştirme oranı 2004 yılı için % 74.1'dir. BT yatırımlarının gerçekleştirme oranı, 2003 yılında olduğu gibi, yatırım programı ortalamasından oldukça düşük gerçekleşmiştir. 136 adet tek yıllık projenin %10'u, 107 adet sari projenin % 26'sı için 2004 yılında herhangi bir harcama yapılmazken; tek yıllık projelerin % 40'ı, sari projelerin ise, % 54'ü için Yatırım Programına konulan ödeneğin % 50'sinden daha az bir harcama yapıldığı görülmektedir. 2005 yılında ise; 125'i tek yıllık olmak üzere, 225 proje Yatırım Programına alınmış, bu projeler için toplam 795.409 milyar TL ödenek tahsis edilmiştir. Harcama rakamları kesinleşmemiştir.

Tablo 33: 2003–2005 Yılları BT Projeleri Ödenek ve Harcamalar

	2003 Yılı BT Projeleri			2004 Yılı BT Projeleri			2005 Yılı BT Projeleri		
	Tek Yıllık Projeler	Sari Projeler	Toplam Proje	Tek Yıllık Projeler	Sari Projeler	Toplam Proje	Tek Yıllık Projeler	Sari Projeler	Toplam Proje
Proje Sayısı	121	100	221	136	107	243	125	100	225
Yatırım Programına Konulan Ödenek (Milyar TL.)	74.843	528.128	602.971	167.542	332.816	500.358	125.699	669.710	795.409
Yıl İçinde Yapılan Harcama (Milyar TL.)	33.374	242.493	275.867	84.788	154.480	239.268			
Ödenek Kullanım Oranı (%)	45	46	46	51	46	48			
Yıl İçinde Hiç Harcama Yapılmayan Projeler (Sayı-Oran)	25 (%21)	27 (%27)	52 (%24)	14 (%10)	28 (%26)	42 (%17)			
Ödeneğinin %50'sinden Az Harcama Yapılan Projeler (Sayı-Oran)	60 (%50)	56 (%56)	114 (%52)	55 (%40)	58 (%54)	113 (%47)			

Açıklama 1: 2003 Yılı Yatırım Programının geneli açısından toplam harcamaların toplam ödeneklere oranı başlangıç ödenekleri esas alındığında %74,9; revize edilmiş program rakamlarına göre ise %70,6'dır. DPT, Kamu Yatırımları Raporu (2003 Yılı Geçici), s. 29

Açıklama 2: 2004 Yılı Yatırım Programının geneli açısından toplam harcamaların toplam ödeneklere oranı başlangıç ödenekleri esas alındığında %87,9 revize edilmiş program rakamlarına göre ise %74,1'dir. DPT, Kamu Yatırımları Raporu (2004 Yılı Geçici), s. 29

4.72 Bilindiği üzere yıllara sari olmayan projelerin, yılı içinde başlayıp tamamlanması gerekmektedir. Tablo 33'de da görüldüğü üzere, 2003 -2004 yılları yatırım programlarında yer alan bu tür projelerin ortalama %16'sı için hiç harcama yapılmamış; % 45'i için ise, o yıl verilen ödeneğin % 50'sinin altında bir harcama gerçekleştirilmiştir. Tek yıllık ve sari projelerin toplamının yaklaşık % 20'sinde yıl içerisinde hiçbir harcama yapılmadığı; yarısında % 50'den az harcama yapıldığı görülmektedir. Bu durum, toplam projelerin en az yarısının tamamlanmadığını veya tamamlanmasının zor olduğunu göstermektedir.

- 4.73** 2003–2004 Yılları yatırım programı gerçekleştirmeleri incelendiğinde, projelerin planlanan sürede tamamlanmadığı görülmektedir. Bu durum proje maliyetlerinde reel olarak önemli miktarda değişikliklere (artma ve azaltma) neden olmaktadır. Üstelik, BT deki hızlı gelişme dikkate alınır, eski teknolojilerin daha pahalı edinilmesi gibi bir durumla karşı karşıya kalınmaktadır. 2003-2004 yıllarındaki toplam 118 sari projeden bilgileri bulunabilen 113 projenin, planlanan süresi ortalama 2,5 yıl; yatırım programında yer alma süresi ortalama 6,7 yıldır. Yani, BT projeleri planlanana göre yaklaşık 4,2 yıl gecikme ile tamamlanmaktadır. Örneğin 1988HO40570 proje numaralı Kültür ve Turizm Bakanlığına ait bir BT projesi başlangıçta planlanan bitiş yılı 1992 olmasına rağmen 2005 yatırım programındaki planlanan bitiş yılı ise 2007 yılıdır. Bu projenin bitiş yılında 15 yıl sapma olmuştur. Ek-6-c’de yer alan Tabloda görüleceği üzere BT projeleri gibi zamanla yarışılması gereken projelerin bitiş zamanlarında ciddi sapmalar olması bu projelerin maliyetlerinin izlenmesini ve değerlendirilmesini zorlaştırmakta, başlangıçta planlanan proje tasarımı da anlamsız hale gelmektedir
- 4.74** Geçmiş BT projelerine ilişkin olarak yukarıda yapılan tespitler ışığında yeni projeler, gerçekçi bir maliyet ve zaman tahmini yapılarak hazırlanmalı, planlanan zaman ve maliyetle bitirilmesi sağlanmalıdır. Büyük çaplı ve uzun vadeli projelerin başarısızlık riskinin yüksek olduğu göz önünde bulundurularak, küçük çaplı ve uygulanabilirliği yüksek projeler tercih edilmelidir. Büyük çaplı projelerin kaçınılmaz olduğu durumlarda, projenin kendi içinde bütünlüğü olan parçalara bölünerek, uygulanması yoluna gidilmelidir.

BT Projelerinin Fiziki ve Mali Gerçekleşmelerinin İzlenmesi

- 4.75** Yatırım programının gerçekleşmesi DPT tarafından, uygulamacı kurumlardan gelen rapor ve bilgiler esas alınarak izlenmekte ve değerlendirilmektedir. İzleme ve değerlendirmeye ilişkin esaslar; kurumlar tarafından hazırlanacak olan belge ve raporlar, DPT tarafından hazırlanması gereken raporların neler olacağı ve bu raporların hangi periyotlarda oluşturulacağı, yılı “*Yılı Programının Uygulanması, Koordinasyonu ve İzlenmesine Dair BKK*” ile belirlenmektedir. Yatırım programını izlemek için DPT, 3 ayda bir “*yatırım uygulama raporları*” ya da “*kamu yatırımları raporları*” çıkarmaktadır. Bu raporlar kapsadıkları dönemdeki kamu yatırımlarındaki gerçekleştirmelerin geçici durumunu göstermektedir.
- 4.76** DPT tarafından yürütülen yatırım programı izleme ve değerlendirme faaliyetleri, esas olarak Yıllık Programlar ve Konjonktür Değerlendirme Gn.Md. bünyesinde bulunan Finansman Daire Başkanlığı ile İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Gn.Md. bünyesinde faaliyet gösteren Proje Yatırımları Değerlendirme ve Analiz Dairesi Başkanlığı (PYDAD) tarafından yürütülmektedir. Finansman Daire Başkanlığı sektörler ve alt sektörler ile kurum ve kuruluşlar bazında global rakamlara ilişkin; PYDAD ise, tek tek projeler bazında bilgi toplamakta ve değerlendirmektedir. Her iki birim de kullandığı bilgileri kurumların APK dairelerinden aldığı halde; yatırım ve geçmiş yıllar kur farkı gibi bazı ödemelerin, yatırım programı ya da proje bazında yapılan revizelerin iyi takip edilememesi ve bazı

ödemelerin yatırım olarak kabulündeki farklılıklar, bu iki birimin tespitlerinde uyumsuzluk yaratmaktadır. Bu nedenle, yatırım programındaki projelerin tamamı ve tek tek her bir proje için yapılan harcama miktarına ilişkin, ilgili mali yıl kesin rakamlarını gösteren rapor son 5-6 yıldır çıkarılamamakta; yalnızca geçici sonuçları içeren bir rapor yayınlanmaktadır. DPT'nin, yatırım programını izlemekle görevli iki ayrı biriminin, uygulamacı kurumlardan gelen veriler üzerinde yaptığı değerlendirme sonuçlarının, birbirini teyit etmemesi; cari bütçe gerçekleştirmeleri ile kesin hesap kanunu üzerinde uygulanan izleme ve değerlendirme prosedürünün bir benzerinin yatırım bütçesi açısından oluşturulmamış olması nedenleriyle, bu veriler yeterince güvenilir değildir.

- 4.77** Maliye Bakanlığı tarafından hazırlanan kesin hesap kanununda, yatırım programında yer alan projelerin çok azı bir bütün olarak görülebilmekte; çoğunluğu, özellikle de birden fazla harcama kaleminden ödenek ayrılmış olan projelerin mali bilgileri, bir bütün olarak belirlenememektedir. Yaptığımız incelemede, kesin hesap kanununda proje bazında tespit edilebilen, az sayıdaki projenin mali gerçekleştirme rakamlarının, DPT-YBS'deki bilgilerle uyumlu olduğu görülmüştür. Ancak, yine de yatırım programlarının mali gerçekleştirmelerin izlenmesinde, yukarıda açıklanan nedenlerle bir zafiyet söz konusudur. 2005 yılında, DPT'nin yenilenmekte olan Bilgi İşlem Sisteminde de, BT yatırımlarının maliyetlerinin ayrıntılı olarak izlenmesine imkan verecek şekilde düzenleme yapılmamıştır.
- 4.78** Yatırım programlarında, yatırımların finansmanının nasıl sağlandığına, ne kadarının dış kredi ve hibe olduğuna, hangi uluslararası kuruluşlardan sağlandığına ilişkin bilgi bulunmamaktadır. Örneğin, proje tutarına ait bilgilerin yer aldığı bölüm, dış ve toplam olmak üzere iki sütun halinde düzenlenmiş olmasına rağmen dış sütunda bu proje için ülke dışından kullanılan kredi ve hibelerin yanı sıra, özellikle KİT'lere ait projelerde kurum öz kaynakları ile karşılanacak tutarların yer aldığı görülmektedir. DPT, bu eksikliği gidermek için 2005 Yılı Yatırım Programı Hazırlama Kılavuzunda, proje tutarlarında dış kredi ve öz kaynakların ayrı ayrı gösterilmesi konusunda düzenleme yapmıştır. Bu düzenlemeye rağmen, 2005 yılı Yatırım Programında ve DPT-YBS'de dış finansman kaynakları gösterilmemiştir. Sonuç olarak, BT projelerinin finansman kaynaklarının; ne kadarı dış kredi ne kadarı hibe olduğu YBS'de raporlanamamakta, bu tespiti yapmak için projeyi inceleyen uzmanlardan bilgi toplamak gerekmektedir.
- 4.79** Projeler için sağlanan hibeler ödenek toplamına dâhil edilmemekte (2005 YPHK md. 51) genellikle açıklayıcı dipnotlarda gösterilmektedir. Ancak bazı açıklamalarda hibenin sağlandığı kuruluş gösterilirken, bazılarında bu bilgiye yer verilmemektedir. Herhangi bir yıl yatırım programında hibe temin edilen projeler, bu hibelerin tutarı ve hibenin sağlandığı kuruluşların tespiti bilgisine ulaşabilmek, yatırım programının tümü üzerindeki dipnotların tek tek incelenmesi suretiyle mümkün olmaktadır.
- 4.80** Projelerin izlenmesine ilişkin olarak önemli bir diğer eksiklik ise fiziki ve parasal gerçekleştirmelerin karşılaştırılmalı olarak izlenmemesidir. DPT-YBS'de yeterli olmasa da

yatırımların maliyetleri izlenmekte; ancak fiziki gerçekleştirmeleri takip edecek hiçbir mekanizma bulunmamaktadır. Genel olarak, Yatırım programının izlenmesine ilişkin tüm bu zaafılar, aynı programın içinde yer alan BT projeleri için de geçerlidir. Bunun yanı sıra, BİT yatırımları için ayrı bir kodlama sisteminin bulunmaması ve bazı projelerin bağımsız projeler yerine, bir ana projenin alt detayı olarak yer alması, BT yatırımlarının izlenmesini daha da güçleştirmektedir. Ayrıca, uygulayıcı kuruluşlar tarafından kamuoyuna tanıtılan proje ve uygulamalarla, yatırım programında yer verilen projeler arasında eşleştirmeyi olanaksız kılan farklı tanımlamalar izlemeyi güçleştiren bir diğer faktör olmaktadır.

- 4.81** eDTr Projesine ilişkin olarak DPT tarafından hazırlanan değerlendirme raporlarında da, BT projelerinin fiziki ve mali gerçekleştirmeler konusunda yeterli bilgi bulunmamaktadır. 2005 Yatırım Programı Kararnamesine göre, kurumların 2005 yılı Yatırım Programında yer alan, eDTr Projesi ile ilgili BİT projelerinin genel durumunu, harcama bilgilerini de içerecek şekilde bir değerlendirme raporu hazırlaması ve her üç ayda bir DPT'ye sunması gerekmektedir. Ancak, denetim çalışmamızda, bu raporların DPT'ye sunulmadığı ve takibinin yapılamadığı görülmüştür.
- 4.82** BTDB tarafından yapılan çalışmada harcamalar proje bazında kümülatif olarak verilmektedir. Bu nedenle, sarı projelerde harcama sütununda o proje için yatırım programına girdiği yıldan itibaren yapılan tüm harcamaların toplamına yer verildiği için herhangi bir yılda, BT projelerinden birine ya da tümüne ilişkin olarak yapılmış olan harcama miktarı gösterilmemektedir.
- 4.83** Yukarıda açıklandığı üzere, BT projelerinin fiziki ve parasal gerçekleştirmeleri karşılaştırmalı olarak izlenmemektedir. Ayrıca, BT yatırım harcamaları bütçe ile bağlantılı olarak izlenmemekte ve proje maliyetlerindeki artışlar belirlenmemektedir. Yatırım programı ve YBS'de yukarıda sözü edilen aksaklıklar giderilerek, karar vericilerin ihtiyaçlarına cevap verecek bir mekanizma kurulmalıdır.

EKLER

EK 1: ÇALIŞMA YAPILAN KURUM VE KURULUŞLAR

- Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı
  - İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Md.'lüğü
  - Sosyal ve Koordinasyon Genel Md.'lüğü
  - Bilgi Toplumu Daire Başkanlığı
  - Bilgi İşlem Merkezi
  - Proje Yatırımları Değerlendirme ve Analiz Daire Başkanlığı (PYDAD)
  - AB İzleme Değerlendirme Daire Başkanlığı
- Milli Eğitim Bakanlığı
  - Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü
  - Bütçe Daire Başkanlığı
- Ulaştırma Bakanlığı
- TK
- Türk Telekom A.Ş
- Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu
- Başbakanlık Türk Standartlar Enstitüsü Başkanlığı
- Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü
- TÜBİTAK
  - UEKAE
  - AB Çerçeve Programları
- Üniversiteler
  - Bilgi Üniversitesi
  - Bilkent Üniversitesi
  - Boğaziçi Üniversitesi
  - İstanbul Teknik Üniversitesi
  - ODTÜ
  - TODAİE
- Sivil Toplum Kuruluşları (Türkiye Bilişim Derneği (TBD), Türkiye Bilişim Vakfı (TBV), TÜBİDER, TÜBİSAD, TELKODER vb.)

Ek-2: GÖRÜŞME YAPILAN UZMAN KİŞİLER İLE DOĞRUDAN ÇALIŞMAYA KATKI SAĞLAYAN AKADEMİSYENLER:

Kurum	Ad Soyad	Unvan
Akurgal Danışmanlık	Ali AKURGAL	Genel Müdür
BAŞBAKANLIK	Fusun KOROĞLU	Başbakanlık Müşaviri
Bilgi Üniversitesi	Yasin BECENİ	Avukat
Bilgi Üniversitesi	Yrd. Doç. Dr. Leyla KESER	Bilişim Teknolojisi Hukuku Merkezi
Bilkent Üniversitesi	Prof.Dr.Mustafa AKGÜL	Bilgisayar Müh.Bölümü
Boğaziçi Üniversitesi	Dr. Ayşe BAŞAR BENER	Bilgisayar Müh.Bölümü
Boğaziçi Üniversitesi	Prof. Dr. Ufuk ÇAĞLAYAN	Bilgisayar Müh.Bölümü
BTC	A. Ömer ATLI	Yönetici Ortak
DAGM	Halilullah ÖZCAN	Genel Md. Yrd.
DİE	Ayhan DOĞAN	Bilişim İstatistikleri Şb. Md.
DİE	İsmet TEMEL	Ulaştırma İşyerleri Şb. Md.
İCC	Sunday ÜLKÜSEL	Başkan
İTÜ	Prof. Dr. Muhittin GÖKMEN	Elektrik Elektronik Müh. Bölümü
İTÜ	Prof. Dr. Emre HARMANCI	Elektrik Elektronik Müh. Bölümü, Böl. Bşk.
İTÜ	Prof. Dr. Eşref ADALI	Bilgisayar Müh.Bölümü
İTÜ	Yrd.Doç.Turgut UYAR	Bilgisayar Müh.Bölümü
İTÜ	Yrd.Doç. Berk ÜSTÜNDAĞ	Bilgisayar Müh.Bölümü
ODTÜ	Prof. Dr. Buyurman BAYKAL	Elektrik Elektronik Müh. Bölümü
ODTÜ	Prof. Dr. Fatoş Yarman VURAL	Rektör Danışmanı
ODTÜ	Prof. Dr. Veysi İŞLER	Bilgisayar Müh.Bölümü
ODTÜ	Banu CAMGÖZOĞLU	ODTÜ Alan Adları Müdürü
Peppers&Rogers	Ozan BAYÜLKEN	Yönetici
Peppers&Rogers	Tülay İDİL	Müdür
SAP	Serdal MERMER	Satış Destek Danışmanı
Siemens	Tevfik KOR	Yönetim Danışmanı
SUN	Sinan KEZER	Yazılım Çözümleri Müdürü
TELKODER	Rıdvan UĞURLU	Genel Sekreter
TELKODER	Yusuf Ata ARIAK	Başkan
TODAE	Doç.Türksel Kaya BENGŞİR	Öğr.Üyesi
Türkiye Bilişim Derneği (TBD)	Ahmet AYVALI	Yönetim Kurulu Üyesi
Türkiye Bilişim Derneği (TBD)	Bilgehan YILDIRIM	Genel Koordinatör
Türkiye Bilişim Derneği (TBD)	Rahmi AKTEPE	Dernek Başkanı
TÜBİSAD	Reha ERSOY	G.Sekreter
Türkiye Bilisim Vakfı (TBV)	Behçet ENVARLI	Genel Sekreter
Türkiye Bilisim Vakfı (TBV)	Tuncer ÜNEY	Proje Koordinatörü

EK-3: ANKET GÖNDERİLEN KURUMLAR

1. Adalet Bakanlığı
2. Bağ-Kur Genel Müdürlüğü
3. Başbakanlık
4. Başbakanlık Denizcilik Müsteşarlığı
5. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü
6. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü
7. Başbakanlık Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü
8. Başbakanlık Devlet Personel Başkanlığı
9. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı
10. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı
11. Başbakanlık Diyanet İşleri Başkanlığı
12. Başbakanlık Gümrük Müsteşarlığı
13. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı
14. Bayındırlık ve İskan Bakanlığı
15. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
16. Çevre ve Orman Bakanlığı
17. Dışişleri Bakanlığı
18. Emekli Sandığı Genel Müdürlüğü
19. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı
20. İçişleri Bakanlığı
21. İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü
22. Kültür ve Turizm Bakanlığı
23. Maliye Bakanlığı
24. Milli Eğitim Bakanlığı
25. Milli Savunma Bakanlığı
26. Sağlık Bakanlığı
27. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı
28. Sosyal Sigortalar Kurumu Başkanlığı
29. Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü
30. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı
31. Ulaştırma Bakanlığı

Ek-4: İNTERNET ADSL ERİŞİM HIZ VE FİYATLARI ÜLKE KARŞILAŞTIRMALARI

HİZMET			TÜRKİYE		MISIR		İNGİLTERE		ALMANYA		HİNDİSTAN		YUNANİSTAN		JAPONYA		MEXİKA		AVUSTRALYA		ABD	
Down-load hızı	Up-load hızı	NİTELİK	AYLIK ÖDEME (\$)	AYLIK GSMH'YE ORANI(%)	AYLIK ÖDEME (\$)	AYLIK GSMH'YE ORANI(%)	AYLIK ÖDEME (\$)	AYLIK GSMH'YE ORANI(%)	AYLIK ÖDEME (\$)	AYLIK GSMH'YE ORANI(%)	AYLIK ÖDEME (\$)	AYLIK GSMH'YE ORANI(%)	AYLIK ÖDEME (\$)	AYLIK GSMH'YE ORANI(%)	AYLIK ÖDEME (\$)	AYLIK GSMH'YE ORANI(%)	AYLIK ÖDEME (\$)	AYLIK GSMH'YE ORANI(%)	AYLIK ÖDEME (\$)	AYLIK GSMH'YE ORANI(%)	AYLIK ÖDEME (\$)	AYLIK GSMH'YE ORANI(%)
256 kb	64 kb	LİMİTSİZ	36,57	8,9%	26,09	29,8%					35,75	67,0%										
256 kb	64 kb	20 saat									8,94	16,7%										
256 kb	128 kb	LİMİTSİZ											19,9	1,3%								
256 kb	256 kb	LİMİTSİZ					31,01	1,1%														
384 kb	128 kb	LİMİTSİZ											29,9	1,9%								
512 kb	64 kb	1000 mb									18,43	34,5%										
512 kb	64 kb	25 saat									13,4	25,1%										
512 kb	128 kb	3 GB	21,6	5,2%																		
512 kb	128 kb	6 GB	36,57	8,9%																		
512 kb	128 kb	9 GB	52,24	12,7%										0,0%								
512 kb	128 kb	LİMİTSİZ	74,63	18,1%	43,48	49,6%							47,07	3,0%			32,12	6,1%				
768 kb	192 kb	LİMİTSİZ			60,87	69,5%																
1 mb	256 kb	1GB					25,84	0,9%														
1024 kb	128 kb	4000 MB							8,4	0,3%												
1024 kb	128 kb	LİMİTSİZ							20,42-38,29*	0,7%												
1024 kb	256 kb	LİMİTSİZ	126,87	30,8%	78,26	89,3%	34,46*	1,2%					81,4	5,1%			55,2	10,4%				
1.3 mb	?	LİMİTSİZ															92,1	17,4%				
1.5 mb	128 kb	LİMİTSİZ																			29,95	0,9%
2048 kb	192 kb	LİMİTSİZ							24,03-41,90*	0,9%												
2 mb	256 kb	LİMİTSİZ					31,01	1,1%														
2048 kb	512 kb	LİMİTSİZ	205,22	49,8%	130,43	148,9%											424,37	79,9%				
3 mb	128 kb	LİMİTSİZ																			39,95	1,2%
6016 kb	576 kb	LİMİTSİZ							30,04-47,91*	1,1%												
8 mb	500 kb	LİMİTSİZ					33,61	1,1%														
8 mb	1 mb	80GB															68,07	2,6%				
50 mb	5 mb	LİMİTSİZ												33,76	1,1%							

EK-5: TÜRKİYE’DE BİLİŞİM ALANINDA FAALİYET GÖSTEREN SİVİL TOPLUM KURULUŞLARINDAN BAŞLICALARI:

- BMD (Bilişim Muhabirleri Derneği)
- İNETD (İnternet Teknolojileri Derneği)
- İnternet ve Hukuk Platformu
- LKD (Linux Kullanıcıları Derneği)
- TBD (Türkiye Bilişim Derneği)
- TBV (Türkiye Bilişim Vakfı)
- TEDER(Telekomünikasyon Enerji Hizmetleri Tüketici Hakları Araştırma Derneği)
- TELKODER (Serbest Telekomünikasyon İşletmecileri Derneği)
- Tıp Bilişim Derneği
- TİD (Tüm İnternet Derneği)
- TİKD (İnternet Kullanıcıları Derneği)
- TÜBİDER (Türkiye Bilişim Sektörü Derneği)
- TÜBİSAD (Bilişim Sanayicileri ve İşadamları Derneği)
- TÜTED (Tüm Telekomünikasyon İş Adamları Derneği)
- TZV(Türk Zeka Vakfı)
- YASAD (Yazılım Sanayicileri Derneği)

Ek-6 (a): 2003-2005 TEK YILLIK BT PROJELERİ

Sıra No	Yıl	Proje No	Kurum	Proje Tutarı Milyar TL		Ödenek Milyar TL.			Harcama Milyar TL.			Kullanılan Ödenek %
				Dış	Toplam	Dış	Fon/Özkaynak	Toplam	Dış Kredi	Fon	Toplam	
1	2003	2003A020160	TİGEM GN.MD.	0	77	0	0	77	0	0	16	21
2	2003	2003A020250	ATATÜRK ORMAN ÇİFTLİĞİ MD.	0	27	0	0	27	0	0	23	85
3	2003	2003A020280	DEVLET METEOROLOJİ İŞL.GN.MD.	0	240	0	0	240	0	0	19	8
4	2003	2003B010130	KBI GN.MD.	0	30	0	0	30	0	0	0	0
5	2003	2003B030040	T.TAŞKÖMÜRÜ KUR.GN.MD.	0	300	0	0	300	0	0	184	61
6	2003	2003B030100	TKİ GN.MD.	0	300	0	0	300	0	0	205	68
7	2003	2003B040080	PETROL İŞLERİ GN.MD.	0	405	0	0	405	0	0	212	52
8	2003	2003B400070	ETİBANK GN.MD.	0	650	0	0	650	0	0	89	14
9	2003	2003B400150	MTA GN. MD.	0	800	0	500	300	0	0	205	26
10	2003	2003B400170	ENERJİ VE TABİİ KAYN.B.	0	85	0	0	85	0	0	0	0
11	2003	2003C010060	ET VE BALIK KUR. GN.MD.	0	100	0	0	100	0	0	5	5
12	2003	2003C110030	ETİBANK GN.MD.	0	80	0	0	80	0	0	11	14
13	2003	2003C130020	TÜPRAŞ GN.MD.	0	2.910	0	0	2.910	1	0	1.112	38
14	2003	2003C140030	TÜGSAŞ GN.MD.	0	647	0	0	647	0	0	0	0
15	2003	2003C200010	ETİBANK GN.MD.	0	59	0	0	59	0	0	0	0
16	2003	2003C230030	SÜMERBANK HOLDİNG GN.MD.	0	10	0	0	10	0	0	0	0
17	2003	2003C250020	TEMSAN GN.MD.	0	350	0	0	350	0	0	0	0
18	2003	2003C280050	TÜVASAŞ GN.MD.	0	200	0	0	200	0	0	167	84
19	2003	2003E020100	T.DENİZCİLİK İŞL.GN.MD.	0	100	0	0	100	0	0	48	48
20	2003	2003E030130	UB SIVİL HAVACILIK GN.MD.	0	800	0	0	800	0	0	182	23
21	2003	2003E050110	BOTAŞ GN.MD.	0	460	0	0	460	0	0	0	0
22	2003	2003E050150	BOTAŞ GN.MD.	0	31	0	0	31	0	0	35	113
23	2003	2003E110010	POSTA İŞLETMESİ GN. MD.	0	250	0	0	250	0	0	54	22
24	2003	2003E120060	BASIN YAYIN VE ENF.GN.MD.	0	120	0	0	120	0	0	119	99
25	2003	2003F000010	TURİZM B.	0	646	0	0	646	0	0	215	33
26	2003	2003H010410	MEB EĞİT.TEKNO.GN.MD.	0	700	0	0	700	0	0	0	0
27	2003	2003H020510	TODAİE BŞK.	0	150	0	0	150	0	0	0	0
28	2003	2003H030030	Y.Ö.K BŞK.	0	7.265	0	6.990	275	0	0	145	2
29	2003	2003H030070	BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNV.	0	500	0	0	500	0	0	373	75
30	2003	2003H030110	AYDIN ADNAN MENDERES ÜNV.	0	350	0	150	200	0	0	187	53
31	2003	2003H030160	AFYON KOCATEPE ÜNV.	0	300	0	0	665	0	0	490	74
32	2003	2003H030210	AKDENİZ ÜNV.	0	380	0	80	300	0	0	222	58
33	2003	2003H030250	ANADOLU ÜNV.	0	1.300	0	1.000	300	0	0	258	20
34	2003	2003H030290	ANKARA ÜNV.	0	964	0	170	794	0	54	682	76
35	2003	2003H030330	ATATÜRK ÜNV.	0	700	0	450	250	0	0	250	36
36	2003	2003H030370	BALIKESİR ÜNV.	0	288	0	118	194	0	0	151	48
37	2003	2003H030400	BOĞAZIÇI ÜNV.	0	567	0	167	400	0	0	200	35
38	2003	2003H030440	MANİSA CELAL BAYAR ÜNV.	0	500	0	0	500	0	0	392	78
39	2003	2003H030470	CUMHURİYET ÜNV.	0	430	0	30	435	0	0	339	73
40	2003	2003H030520	ÇANAKKALE ONSEKİZMART ÜNV.	0	377	0	127	215	0	0	215	63
41	2003	2003H030560	ÇUKUROVA ÜNV.	0	340	0	40	300	0	13	0	4
42	2003	2003H030610	DİCLE ÜNV.	0	400	0	0	400	0	0	331	83
43	2003	2003H030640	DOKUZ EYLÜL ÜNV.	0	1.236	0	800	436	0	0	220	18
44	2003	2003H030690	KÜTAHYA DUMLUPINAR ÜNV.	0	387	0	137	250	0	62	210	70
45	2003	2003H030720	EGE ÜNV.	0	650	0	400	250	0	0	215	33
46	2003	2003H030760	ERCİYES ÜNV.	0	600	0	200	400	0	0	344	57
47	2003	2003H030790	FIRAT ÜNV.	0	400	0	0	384	0	0	384	100
48	2003	2003H030830	GALATASARAY EĞİT.VE ÖĞRET.KUR.	0	600	0	0	600	0	0	107	18
49	2003	2003H030870	GAZİ ÜNV.	0	450	0	100	350	0	0	31	7
50	2003	2003H030900	GAZİANTEP ÜNV.	0	600	0	300	300	0	0	225	38
51	2003	2003H030930	TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNV.	0	350	0	0	350	0	0	284	81

52	2003	2003H030960	KOCAELİ GEBZE YÜKS.TEK. ENST.	0	300	0	0	300	0	0	258	86
53	2003	2003H031000	HACETTEPE ÜNV.	0	850	0	500	350	0	0	349	41
54	2003	2003H031030	URFA HARRAN ÜNV.	0	350	0	0	350	0	0	233	67
55	2003	2003H031070	İNÖNÜ ÜNV.	0	370	0	0	370	0	0	259	70
56	2003	2003H031110	İST.TEKNIK ÜNV.	0	347	0	147	200	0	0	150	43
57	2003	2003H031160	İSTANBUL ÜNV.	0	1.475	0	2.200	409	0	0	409	16
58	2003	2003H031200	İZMİR YÜKSEK TEKNOLOJİ ENS.	0	409	0	0	409	0	0	327	80
59	2003	2003H031230	KARS KAFKAS ÜNV.	0	300	0	0	300	0	0	299	100
60	2003	2003H031260	KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNV.	0	472	0	75	397	0	9	298	65
61	2003	2003H031300	KARADENİZ TEKNİK ÜNV.	0	600	0	200	400	0	200	338	90
62	2003	2003H031340	KIRIKKALE ÜNV.	0	250	0	0	250	0	0	174	70
63	2003	2003H031370	KOCAELİ ÜNV.	0	300	0	0	300	0	0	257	86
64	2003	2003H031420	MARMARA ÜNV.	0	625	0	275	850	0	0	602	54
65	2003	2003H031460	MERSİN ÜNV.	0	300	0	0	300	0	0	260	87
66	2003	2003H031500	MİMAR SİNAN ÜNV.	0	175	0	0	175	0	0	75	43
67	2003	2003H031540	MUĞLA ÜNV.	0	568	0	68	500	0	0	430	76
68	2003	2003H031580	HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNV.	0	500	0	250	250	0	250	215	93
69	2003	2003H031610	NİĞDE ÜNV.	0	175	0	0	175	0	0	127	73
70	2003	2003H031650	ONDOKUZMAYIS ÜNV.	0	310	0	0	310	0	0	306	99
71	2003	2003H031680	ORTA DOĞU TEKNİK ÜNV.	0	1.551	0	852	754	0	0	656	41
72	2003	2003H031730	OSMANGAZİ ÜNV.	0	600	0	0	600	0	0	482	80
73	2003	2003H031770	DENİZLİ PAMUKKALE ÜNV.	0	550	0	250	300	0	0	258	47
74	2003	2003H031800	SAKARYA ÜNV.	0	680	0	180	520	0	0	370	53
75	2003	2003H031830	SELÇUK ÜNV.	0	500	0	0	500	0	0	396	79
76	2003	2003H031870	ISPARTA SÜLEYMAN DEMİREL ÜNV.	0	400	0	200	200	0	0	165	41
77	2003	2003H031910	TRAKYA ÜNV.	0	300	0	0	300	0	0	0	0
78	2003	2003H031970	ULUDAĞ ÜNV.	0	575	0	375	200	0	302	200	87
79	2003	2003H032020	YILDIZ ÜNV.	0	700	0	0	700	0	0	580	83
80	2003	2003H032070	YÜZÜNCÜ YIL ÜNV.	0	462	0	0	462	0	0	283	61
81	2003	2003H032110	ZONGULDAK KARAEİLMAS ÜNV.	0	400	0	0	400	0	0	350	88
82	2003	2003H032130	YÜK.ÖGR.KREDİ VE YURT.KUR.GN.M	0	146	0	0	146	0	0	146	100
83	2003	2003H040140	KÜLTÜR B.	0	500	0	0	198	0	0	0	0
84	2003	2003H040150	KÜLTÜR B.	0	200	0	0	79	0	0	0	0
85	2003	2003H040160	KÜLTÜR B.	0	675	0	0	569	0	0	0	0
86	2003	2003H040280	KADININ STAT.VE SOR.GN.MD.	0	30	0	0	30	0	0	0	0
87	2003	2003I000220	BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNV.	0	150	0	0	150	0	0	100	67
88	2003	2003I000520	ERCİYES ÜNV.	0	200	0	0	200	0	0	172	86
89	2003	2003I000560	FIRAT ÜNV.	0	330	0	0	284	0	0	283	100
90	2003	2003I000610	GAZİANTEP ÜNV.	0	150	0	100	50	0	0	37	25
91	2003	2003I000830	KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNV.	0	100	0	0	100	0	0	75	75
92	2003	2003I000870	KARADENİZ TEKNİK ÜNV.	0	520	0	300	220	0	0	197	38
93	2003	2003I000950	MARMARA ÜNV.	0	500	0	250	250	0	0	0	0
94	2003	2003I001090	DENİZLİ PAMUKKALE ÜNV.	0	250	0	0	250	0	0	215	86
95	2003	2003I001150	SELÇUK ÜNV.	0	400	0	300	100	0	0	84	21
96	2003	2003I001240	ULUDAĞ ÜNV.	0	225	0	125	75	0	125	75	100
97	2003	2003I001270	YÜZÜNCÜ YIL ÜNV.	0	600	0	100	500	0	0	477	80
98	2003	2003I001400	SSK GN. MD.	0	400	0	0	400	0	0	272	68
99	2003	2003I001430	TCDD GN.MD.	0	2.950	0	0	100	0	0	22	22
100	2003	2003K010070	TÜRK İŞBİRLİĞİ VE KALK. AJANSI	0	500	0	0	500	0	0	0	0
101	2003	2003K010220	DEVLET İSTATİSTİK ENS.BŞK.	0	826	0	0	826	0	0	628	76
102	2003	2003K010250	DIYANET İŞLERİ BŞK.	0	350	0	0	350	0	0	147	42
103	2003	2003K010280	ANAYASA MAHKEMESİ	0	315	0	0	315	0	0	68	22
104	2003	2003K010300	YARGITAY	0	575	0	0	5.575	0	0	5.182	93
105	2003	2003K010330	DANIŞTAY	0	1.133	0	0	1.133	0	0	817	72
106	2003	2003K010440	ADALET B.	0	875	0	0	875	0	0	850	97
107	2003	2003K010500	İÇİŞLERİ B.	0	735	0	0	735	0	0	595	81
108	2003	2003K010620	MALİYE B.	0	500	0	0	500	0	0	293	59
109	2003	2003K010640	MALİYE B.	0	300	0	0	300	0	0	225	75
110	2003	2003K010650	MALİYE B.	0	600	0	0	600	516	0	516	172
111	2003	2003K010690	MB TASIŞ GN.MD.	0	629	0	0	629	0	0	0	0

112	2003	2003K010730	BİB AFET İŞLERİ GN.MD.	0	550	0	0	550	0	0	0	0
113	2003	2003K010750	BİB AFET İŞLERİ GN.MD.	0	8	0	0	8	0	0	0	0
114	2003	2003K010760	BİB TEKNİK ARAŞTIRMA GN.MD.	0	438	0	0	438	0	0	307	70
115	2003	2003K010790	BİB YAPI İŞLERİ GN.MD.	0	500	0	0	500	0	0	0	0
116	2003	2003K010850	ÇALIŞMA VE SOSYAL GÜV.B.	0	1.025	0	0	769	0	0	769	100
117	2003	2003K010900	KONUT MÜŞTĖŞARLIĐI	0	219	0	0	219	0	0	0	0
118	2003	2003K030040	İLLER BANKASI GN.MD.	0	400	0	0	400	0	0	0	0
119	2003	2003K040040	SSK GN. MD.	0	6.000	0	0	6.000	0	0	1.545	26
120	2003	2003K040070	BAĞKUR GN.MD.	0	800	0	0	800	0	0	0	0
121	2003	2003K060020	İLLER BANKASI GN.MD.	0	8	0	0	8	0	0	0	0
			2003 YILI TOPLAMI	0	71.467	0	18.506	56.337	517	1.015	32.359	45
122	2004	2004A020160	TARIM İŞL. GN. MD.	0	49	0	0	49	0	0	49	100
123	2004	2004A020250	ATATÜRK OR.ÇİFT.	0	45	0	0	25	0	0	22	88
124	2004	2004A020280	METEOROLOJİ GN. MD.	0	450	0	0	450	0	0	98	22
125	2004	2004B010100	KBI A.Ş.GN.MD.	0	30	0	0	30	0	0	0	0
126	2004	2004B030040	TAŞKÖMÜRÜ GN.MD.	0	72	0	0	72	0	0	72	100
127	2004	2004B030080	TKİ GN.MD.	0	388	0	0	388	0	0	308	79
128	2004	2004B030120	ELEKTRİK ÜRETİM A.Ş.	0	40	0	0	40	0	0	38	95
129	2004	2004B040080	PETROL İŞLERİ GN.MD.	0	450	0	0	450	0	0	139	31
130	2004	2004B400050	ETİ HOLDİNG A.Ş.	0	512	0	0	512	0	0	252	49
131	2004	2004B400110	MTA GN.MD.	0	772	0	30	742	0	30	195	29
132	2004	2004B400150	MTA GN.MD.	0	800	0	500	300	0	157	300	57
133	2004	2004B400160	ENERJİ VE TABİİ KAY.B.	0	350	0	0	350	0	0	252	72
134	2004	2004C010080	ET VE BALIK A.Ş.	0	100	0	0	100	0	0	0	0
135	2004	2004C040020	SÜMERHALI A.Ş.	0	200	0	0	200	0	0	0	0
136	2004	2004C040040	SÜMERHOLDİNG A.Ş.	0	11	0	0	11	0	0	0	0
137	2004	2004C110060	ETİ HOLDİNG A.Ş.	0	187	0	0	187	0	0	16	9
138	2004	2004C130020	TÜPRAŞ GN.MD.	0	1.560	0	0	1.560	0	0	1.722	110
139	2004	2004C140030	TÜGSAŞ GN.MD.	0	910	0	0	910	0	0	0	0
140	2004	2004C200010	ETİ A.Ş.GN.MD.	0	11	0	0	11	0	0	11	100
141	2004	2004C250020	TEMSAN GN.MD.	0	210	0	0	210	0	0	8	4
142	2004	2004C280040	TÜVASAŞ GN.MD.	0	250	0	0	250	0	0	168	67
143	2004	2004E020080	DENİZC.İŞL.GN.MD.	0	250	0	0	250	0	0	22	9
144	2004	2004E020250	DİTAŞ GN.MD.	0	122	0	0	122	0	0	110	90
145	2004	2004E030130	THY A.O. GN.MD.	7.356	8.356	7.356	0	8.356	816	0	5.973	43
146	2004	2004E030300	SİVİL HAVAC.GN.MD.	0	550	0	0	550	0	0	57	10
147	2004	2004E120010	TRT GN.MD.	150	200	150	0	200	0	0	10	3
148	2004	2004E120100	BASIN YAY.ENF.GN.MD.	0	170	0	0	170	0	0	130	76
149	2004	2004F000010	KÜLTÜR VE TURİZM B.	0	550	0	0	550	0	0	93	17
150	2004	2004H010250	MEB EĞİT. TEKN.GN.MD	0	800	0	0	3.800	0	0	3.277	86
151	2004	2004H030030	YÖK BŞK.	0	8.055	0	7.880	189	0	0	61	1
152	2004	2004H030080	İZZET BAYSAL ÜNİV.	0	540	0	0	500	0	0	410	82
153	2004	2004H030130	ADNAN MEND. ÜNİV.	0	400	0	200	200	0	0	169	42
154	2004	2004H030180	AFYON KOCATEPE ÜNİV.	0	300	0	0	300	0	0	256	85
155	2004	2004H030230	AKDENİZ ÜNİV.	0	300	0	0	300	0	0	235	78
156	2004	2004H030280	ANADOLU ÜNİV.	0	1.300	0	1.100	200	0	0	171	13
157	2004	2004H030330	ANKARA ÜNİV.	0	800	0	200	600	0	214	0	27
158	2004	2004H030370	ATATÜRK ÜNİV.	0	776	0	510	266	0	0	227	29
159	2004	2004H030420	BALIKESİR ÜNİV.	0	280	0	100	180	0	0	128	46
160	2004	2004H030460	BOĞAZIÇI ÜNİV.	0	722	0	222	500	0	183	425	84
161	2004	2004H030510	CELAL BAYAR ÜNİV.	0	600	0	100	500	0	0	433	72
162	2004	2004H030550	CUMHURİYET ÜNİV.	0	270	0	20	250	0	0	221	82
163	2004	2004H030600	ONSEKİZ MART ÜNİV.	0	276	0	0	276	0	0	235	85
164	2004	2004H030650	ÇUKUROVA ÜNİV.	0	300	0	50	250	0	0	98	33
165	2004	2004H030700	DİCLE ÜNİV.	0	400	0	0	400	0	0	375	94
166	2004	2004H030750	DOKUZ EYLÜL ÜNİ.	0	900	0	500	400	0	0	255	28
167	2004	2004H030800	DUMLUPINAR ÜNİV.	0	400	0	200	200	0	0	171	43
168	2004	2004H030840	EGE ÜNİV.	0	662	0	450	212	0	0	180	27
169	2004	2004H030890	ERCIYES ÜNİV.	0	750	0	350	400	0	0	360	48
170	2004	2004H030950	FIRAT ÜNİV.	0	247	0	0	247	0	0	133	54
171	2004	2004H031010	GALATASARAY ÜNİV.	0	580	0	30	350	0	5	233	63
172	2004	2004H031060	GAZİ ÜNİV.	0	650	0	300	350	0	0	0	0
173	2004	2004H031110	GAZİANTEP ÜNİV.	0	600	0	200	400	0	0	426	71

174	2004	2004H031150	GAZIOSMANPAŞA ÜNV.	0	360	0	0	360	0	0	121	34
175	2004	2004H031210	GEBZE YÜK.TEK. ENST.	0	300	0	0	300	0	0	256	85
176	2004	2004H031260	HACETTEPE ÜNV.	0	550	0	150	400	0	0	315	57
177	2004	2004H031300	HARRAN ÜNV.	0	500	0	0	500	0	0	0	0
178	2004	2004H031340	İNÖNÜ ÜNV.	0	400	0	0	400	0	0	332	83
179	2004	2004H031380	İSTANBUL TEKNİK ÜNV.	0	300	0	100	200	0	0	127	42
180	2004	2004H031420	İSTANBUL ÜNV.	0	1.047	0	597	384	0	0	44	4
181	2004	2004H031470	İZMİR YÜK.TEKN. ENS.	0	400	0	0	400	0	0	341	85
182	2004	2004H031510	KAFKAS ÜNV.	0	250	0	0	250	0	0	160	64
183	2004	2004H031550	SÜTCÜ İMAM ÜNİV.	0	462	0	62	400	0	6	319	70
184	2004	2004H031590	KARADENİZ TEK. ÜNİV.	0	900	0	600	600	0	303	510	68
185	2004	2004H031650	KIRIKKALE ÜNV.	0	230	0	0	230	0	0	174	76
186	2004	2004H031690	KOCAELİ ÜNV.	0	349	0	0	349	0	0	283	81
187	2004	2004H031740	MARMARA ÜNV.	0	650	0	0	437	0	0	291	67
188	2004	2004H031800	MERSİN ÜNV.	0	385	0	85	300	0	0	256	66
189	2004	2004H031840	MİMAR SİNAN ÜNV.	0	350	0	0	350	0	0	297	85
190	2004	2004H031890	MUĞLA ÜNV.	0	425	0	25	400	0	0	341	80
191	2004	2004H031940	MUSTAFA KEMAL ÜNV.	0	290	0	50	240	0	0	3	1
192	2004	2004H031980	NİĞDE ÜNV.	0	150	0	0	150	0	0	127	85
193	2004	2004H032030	ONDOKUZ MAYIS ÜNV.	0	350	0	0	350	0	0	298	85
194	2004	2004H032080	ODTÜ	0	1.717	0	1.017	700	0	0	596	35
195	2004	2004H032130	OSMANGAZİ ÜNİV.	0	400	0	0	400	0	0	327	82
196	2004	2004H032180	PAMUKKALE ÜNV.	0	500	0	250	209	0	3	124	28
197	2004	2004H032220	SAKARYA ÜNV.	0	140	0	90	50	0	0	42	30
198	2004	2004H032270	SELÇUK ÜNV.	0	320	0	0	320	0	0	257	80
199	2004	2004H032320	SÜLEYM.DEMİREL ÜNV.	0	210	0	10	200	0	0	171	81
200	2004	2004H032370	TRAKYA ÜNV.	0	341	0	0	341	0	0	290	85
201	2004	2004H032420	ULUDAĞ ÜNV.	0	545	0	790	175	0	467	149	64
202	2004	2004H032470	YILDIZ TEKNİK ÜNV.	0	880	0	130	750	0	285	499	89
203	2004	2004H032520	YÜZÜNCÜ YIL ÜNV.	0	315	0	15	300	0	0	188	60
204	2004	2004H032570	KARAEMLAS ÜNİV.	0	400	0	0	400	0	0	341	85
205	2004	2004H032590	YURT-KUR GN.MD.	0	3.000	0	0	3.000	0	0	3.685	123
206	2004	2004H040040	Kültür VE TURİZM B.	0	903	0	0	903	0	0	700	78
207	2004	2004H040060	Kültür VE TURİZM B.	0	400	0	0	400	0	0	341	85
208	2004	2004H040080	Kültür VE TURİZM B.	0	200	0	0	53	0	0	46	87
209	2004	2004H040100	Kültür VE TURİZM B.	0	200	0	0	200	0	0	174	87
210	2004	2004H040120	Kültür VE TURİZM B.	0	200	0	0	200	0	0	201	101
211	2004	2004H040130	Kültür VE TURİZM B.	0	1.000	0	0	1.000	0	0	839	84
212	2004	2004H040150	Kültür VE TURİZM B.	0	150	0	0	250	0	0	115	46
213	2004	2004H040170	Kültür VE TURİZM B.	0	100	0	0	500	0	0	409	82
214	2004	2004H040220	Kültür VE TURİZM B.	0	300	0	0	300	0	0	69	23
215	2004	2004H040230	Kültür VE TURİZM B.	0	100	0	0	100	0	0	86	86
216	2004	2004H040320	DIYANET İŞLERİ BŞK.	0	200	0	0	200	0	0	171	86
217	2004	2004H040330	DIYANET İŞLERİ BŞK.	0	60	0	0	60	0	0	44	73
218	2004	2004H040490	KADININ STAT.GN.MD	0	50	0	0	50	0	0	0	0
219	2004	2004H040530	AİLE ARAŞTIRMA KUR.	0	50	0	0	50	0	0	40	80
220	2004	2004I000100	SAĞLIK B.	0	593	0	0	593	0	0	593	100
221	2004	2004I000110	SAĞLIK B.	0	290	0	0	290	0	0	290	100
222	2004	2004I000120	SAĞLIK B.	0	275	0	0	275	0	0	275	100
223	2004	2004I000160	SAĞLIK B.	0	2.500	0	0	2.500	0	0	126	5
224	2004	2004I000290	ABANT İZ.BAYS. ÜNİV.	0	100	0	0	100	0	0	85	85
225	2004	2004I000430	ANKARA ÜNV.	0	9.500	0	7.000	2.500	0	716	3.183	41
226	2004	2004I000440	ANKARA ÜNV.	0	260	0	0	260	0	0	0	0
227	2004	2004I000640	ERCİYES ÜNV.	0	250	0	0	250	0	0	213	85
228	2004	2004I000680	FIRAT ÜNV.	0	300	0	0	300	0	0	346	115
229	2004	2004I000720	GAZIANTEP ÜNV.	0	698	0	198	500	0	0	420	60
230	2004	2004I000910	SÜTCÜ İMAM ÜNİV.	0	110	0	0	110	0	0	92	84
231	2004	2004I000960	KARAD.TEKNİK ÜNİV.	0	850	0	350	500	0	0	381	45
232	2004	2004I001280	ULUDAĞ ÜNV.	0	253	0	0	253	0	0	216	85
233	2004	2004I001300	YÜZÜNCÜ YIL ÜNV.	0	599	0	200	399	0	0	78	13
234	2004	2004I001420	SSK BŞK.	0	23.680	0	0	23.680	0	0	7.709	33
235	2004	2004K010190	HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI	0	1.668	0	0	1.668	0	0	1.419	85
236	2004	2004K010220	DIŞ TİCARET MÜST.	0	626	0	0	626	0	0	34	5
237	2004	2004K010230	DEVLET PERS.BŞK.	0	72	0	0	72	0	0	19	26

238	2004	2004K010240	DİE BŞK.	0	800	0	0	1.925	0	0	1.330	69
239	2004	2004K010270	DIYANET İŞLERİ BŞK.	0	500	0	0	500	0	0	362	72
240	2004	2004K010310	ANAYASA MAHKEMESİ	0	400	0	0	400	0	0	107	27
241	2004	2004K010330	YARGITAY BŞK.	0	5.758	0	0	5.758	0	0	176	3
242	2004	2004K010460	ADALET B.	0	900	0	0	900	0	0	1.459	162
243	2004	2004K010510	İÇİŞLERİ B.	0	9.000	0	0	9.000	0	0	7.046	78
244	2004	2004K010540	İÇİŞLERİ B.	0	3.065	0	0	3.065	0	0	2.423	79
245	2004	2004K010560	DIŞİŞLERİ B.	0	1.424	0	0	1.424	0	0	0	0
246	2004	2004K010650	MALİYE B.	0	4.311	0	0	4.311	0	0	3.442	80
247	2004	2004K010700	MALİYE B. (TASİŞ)	0	500	0	0	500	0	0	460	92
248	2004	2004K010730	BAYIND. VE İSKAN B.	0	90	0	0	90	0	0	63	70
249	2004	2004K010760	BİB TEK. ARŞ.VE UYG.GN.MD.	0	200	0	0	200	0	0	0	0
250	2004	2004K010770	BİB TEKNİK ARŞ.VE UYG.GN.MD.	0	238	0	0	238	0	0	80	34
251	2004	2004K010800	BİB YAPI İŞL. GN.MD.	0	150	0	0	150	0	0	0	0
252	2004	2004K010820	SANAYİ VE TİCARET B.	0	1.000	0	0	1.000	0	0	1.000	100
253	2004	2004K010840	ÇALIŞ.VE SOS. GUV.B.	0	900	0	0	767	0	0	767	100
254	2004	2004K030050	İLLER BANKASI GN.MD.	0	400	0	0	400	0	0	0	0
255	2004	2004K040020	SSK BŞK.	0	12.332	0	0	15.545	0	0	12.490	80
256	2004	2004K040050	BAĞKUR GN.MD.	0	1.900	0	0	1.900	0	0	1.791	94
257	2004	2004K110030	KOSGEB	0	6.000	0	0	6.000	0	0	5	0
			2004 YILI TOPLAMI	7.506	152.324	7.506	24.661	135.375	816	2.369	81.503	51
258	2005	2005B030080	TÜRKİYE KÖMÜR İŞLETMELERİ GN.MD.	0	284	0	0	284	-	-	-	-
259	2005	2005B030140	ELEKTRİK ÜRETİM A.Ş. GN.MD.	0	95	0	0	95	-	-	-	-
260	2005	2005B040080	PETROL İŞLERİ GN.MD.	0	450	0	0	450	-	-	-	-
261	2005	2005B400050	ETİ MADEN İŞLETMELERİ A.Ş	0	540	0	0	540	-	-	-	-
262	2005	2005B400150	MTA GN.MD.	0	677	0	450	227	-	-	-	-
263	2005	2005B400160	ENERJİ VE TABİİ KAYNAKLAR B.	0	550	0	0	550	-	-	-	-
264	2005	2005A012060	KÖY HİZMETLERİ GN. MD.	0	1.200	0	0	1.200	-	-	-	-
265	2005	2005A020190	TARIM İŞLETMELERİ GN.MD.	0	213	0	0	213	-	-	-	-
266	2005	2005A020290	ATATÜRK ORMAN ÇİFTLİĞİ MD.	0	44	0	0	44	-	-	-	-
267	2005	2005A020320	D.METEOROLOJİ İŞL.GN.MD.	0	500	0	0	500	-	-	-	-
268	2005	2005A050050	ÇEVRE VE ORMANB.	0	400	0	0	400	-	-	-	-
269	2005	2005C010090	ET VE BALIK ÜRÜN.AŞ.GN.MD.	0	100	0	0	100	-	-	-	-
270	2005	2005C040020	ETİ MADEN İŞLETMELERİ A.Ş	0	47	0	0	47	-	-	-	-
271	2005	2005C040060	SÜMERHOLDING A.Ş.	0	15	0	0	15	-	-	-	-
272	2005	2005C110020	SÜMERHOLDING A.Ş.	0	65	0	0	65	-	-	-	-
273	2005	2005C130010	TÜPRAŞ GN.MD.	0	3.823	0	0	3.823	-	-	-	-
274	2005	2005C220010	MKEK GN.MD.	0	100	0	0	100	-	-	-	-
275	2005	2005C220030	MKEK GN.MD.	0	1.000	0	0	1.000	-	-	-	-
276	2005	2005C250020	TEMSAN GN.MD.	0	172	0	0	172	-	-	-	-
277	2005	2005E010090	TCDD GN.MD.	0	300	0	0	300	-	-	-	-
278	2005	2005E020060	T.DENİZCİLİK İŞL.GN.MD.	0	1.100	0	0	1.100	-	-	-	-
279	2005	2005E030040	THY A.O. GN.MD.	6.773	14.508	0	6.773	14.508	-	-	-	-
280	2005	2005E030180	SİVİL HAVACILIKGN MÜ.	0	320	0	0	320	-	-	-	-
281	2005	2005E110030	PTT GN.MD.	0	1.050	0	0	1.050	-	-	-	-
282	2005	2005E120060	TRT GN.MD. (DÖNER SERMAYE)	0	450	0	0	450	-	-	-	-
283	2005	2005E120120	BASIN YAYIN VE ENF.GN.MD.	0	146	0	0	146	-	-	-	-
284	2005	2005H030030	YÜKSEKÖĞRETİM KURULU BŞK.	0	12.491	0	0	429	-	-	-	-
285	2005	2005H030080	ABANT İZZET BAYSAL ÜNV.	0	785	0	0	500	-	-	-	-
286	2005	2005H030150	ADNAN MENDERES ÜNV.	0	450	0	0	450	-	-	-	-
287	2005	2005H030190	AFYON KOCATEPE ÜNV.	0	255	0	0	255	-	-	-	-
288	2005	2005H030250	AKDENİZ ÜNV.	0	450	0	0	450	-	-	-	-
289	2005	2005H030300	ANADOLU ÜNV.	0	3.600	0	0	600	-	-	-	-
290	2005	2005H030360	ANKARA ÜNV.	0	2.000	0	0	1.500	-	-	-	-
291	2005	2005H030400	ATATÜRK ÜNV.	0	636	0	0	86	-	-	-	-
292	2005	2005H030450	BALIKESİR ÜNV.	0	350	0	0	200	-	-	-	-
293	2005	2005H030500	BOĞAZIÇI ÜNV.	0	650	0	0	450	-	-	-	-
294	2005	2005H030540	CELAL BAYAR ÜNV.	0	600	0	0	500	-	-	-	-
295	2005	2005H030580	CUMHURİYET ÜNV.	0	290	0	0	270	-	-	-	-
296	2005	2005H030640	ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNV.	0	400	0	0	400	-	-	-	-

297	2005	2005H030690	ÇUKUROVA ÜNV.	0	350	0	0	250	-	-	-	-
298	2005	2005H030740	DICLE ÜNV.	0	350	0	0	350	-	-	-	-
299	2005	2005H030800	DOKUZ EYLÜL ÜNV.	0	900	0	0	400	-	-	-	-
300	2005	2005H030850	DUMLUPINAR ÜNV.	0	200	0	0	200	-	-	-	-
301	2005	2005H030900	EGE ÜNV.	0	529	0	0	229	-	-	-	-
302	2005	2005H030970	ERCIYES ÜNV.	0	750	0	0	450	-	-	-	-
303	2005	2005H031010	FIRAT ÜNV.	0	200	0	0	200	-	-	-	-
304	2005	2005H031070	GALATASARAY ÜNV.	0	610	0	0	550	-	-	-	-
305	2005	2005H031130	GAZİ ÜNV.	0	550	0	0	300	-	-	-	-
306	2005	2005H031190	GAZİANTEP ÜNV.	0	640	0	0	500	-	-	-	-
307	2005	2005H031240	GAZİOSMANPAŞA ÜNV.	0	400	0	0	400	-	-	-	-
308	2005	2005H031280	GEBZE YÜK. TEKNOLOJİ ENS.	0	150	0	0	150	-	-	-	-
309	2005	2005H031330	HACETTEPE ÜNV.	0	300	0	0	300	-	-	-	-
310	2005	2005H031390	HARRAN ÜNV.	0	377	0	0	350	-	-	-	-
311	2005	2005H031440	İNÖNÜ ÜNV.	0	350	0	0	350	-	-	-	-
312	2005	2005H031490	İSTANBUL TEK. ÜNV.	0	250	0	0	250	-	-	-	-
313	2005	2005H031530	İSTANBUL ÜNV.	0	725	0	0	300	-	-	-	-
314	2005	2005H031580	İZMİR YÜK. TEKNOLOJİ ENS.	0	400	0	0	400	-	-	-	-
315	2005	2005H031630	KAFKAS ÜNV.	0	300	0	0	300	-	-	-	-
316	2005	2005H031680	K.MARAŞ SÜTCÜ İMAM ÜNV.	0	360	0	0	300	-	-	-	-
317	2005	2005H031720	KARADENİZ TEK. ÜNV.	0	1.075	0	0	475	-	-	-	-
318	2005	2005H031760	KIRIKKALE ÜNV.	0	280	0	0	230	-	-	-	-
319	2005	2005H031810	KOCAELİ ÜNV.	0	500	0	0	500	-	-	-	-
320	2005	2005H031860	MARMARA ÜNV.	0	730	0	0	680	-	-	-	-
321	2005	2005H031920	MERSİN ÜNV.	0	300	0	0	300	-	-	-	-
322	2005	2005H031980	MİMAR SİNAN ÜNV.	0	350	0	0	350	-	-	-	-
323	2005	2005H032040	MUĞLA ÜNV.	0	460	0	0	410	-	-	-	-
324	2005	2005H032090	MUSTAFA KEMAL ÜNV.	0	200	0	0	200	-	-	-	-
325	2005	2005H032130	NİĞDE ÜNV.	0	170	0	0	170	-	-	-	-
326	2005	2005H032180	ONDOKUZ MAYIS ÜNV.	0	350	0	0	350	-	-	-	-
327	2005	2005H032230	ORTA DOĞU TEK. ÜNV.	0	2.875	0	0	800	-	-	-	-
328	2005	2005H032290	OSMANGAZİ ÜNV.	0	275	0	0	275	-	-	-	-
329	2005	2005H032340	PAMUKKALE ÜNV.	0	500	0	0	250	-	-	-	-
330	2005	2005H032380	SAKARYA ÜNV.	0	300	0	0	50	-	-	-	-
331	2005	2005H032440	SELÇUK ÜNV.	0	340	0	0	340	-	-	-	-
332	2005	2005H032500	SÜLEYMAN DEMİREL ÜNV.	0	250	0	0	230	-	-	-	-
333	2005	2005H032550	TRAKYA ÜNV.	0	475	0	0	375	-	-	-	-
334	2005	2005H032600	ULUDAĞ ÜNV.	0	880	0	0	200	-	-	-	-
335	2005	2005H032660	YILDIZ TEK. ÜNV.	0	970	0	0	700	-	-	-	-
336	2005	2005H032720	YÜZÜNCÜ YIL ÜNV.	0	300	0	0	300	-	-	-	-
337	2005	2005H032780	ZONGULDAK KARAEİLMAS ÜNV.	0	455	0	0	400	-	-	-	-
338	2005	2005H032920	YURT-KUR GN.MD.	0	3.000	0	0	3.000	-	-	-	-
339	2005	2005H040090	KÜLTÜR VE TURİZMB.	0	316	0	0	316	-	-	-	-
340	2005	2005H040250	KADININ STATÜSÜ GENEL MD.	0	20	0	0	20	-	-	-	-
341	2005	2005H040280	AİLE VE SOSYAL ARAŞ.GN.MD.	0	50	0	0	50	-	-	-	-
342	2005	2005I000120	ABANT İZZET BAYSAL ÜNV.	0	50	0	0	50	-	-	-	-
343	2005	2005I000260	ANKARA ÜNV.	0	9.101	0	0	3.500	-	-	-	-
344	2005	2005I000270	ANKARA ÜNV.	0	1.000	0	0	1.000	-	-	-	-
345	2005	2005I000530	ERCIYES ÜNV.	0	275	0	0	275	-	-	-	-
346	2005	2005I000560	FIRAT ÜNV.	0	90	0	0	90	-	-	-	-
347	2005	2005I000580	GAZİANTEP ÜNV.	0	350	0	0	50	-	-	-	-
348	2005	2005I000740	K.MARAŞ SÜTCÜ İMAM ÜNİV.	0	50	0	0	50	-	-	-	-
349	2005	2005I000770	KARADENİZ TEK. ÜNİV.	0	80	0	0	80	-	-	-	-
350	2005	2005I000840	MARMARA ÜNV.	0	215	0	0	215	-	-	-	-
351	2005	2005I001000	PAMUKKALE ÜNV.	0	317	0	0	317	-	-	-	-
352	2005	2005I001040	SELÇUK ÜNV.	0	320	0	0	120	-	-	-	-
353	2005	2005I001130	ULUDAĞ ÜNV.	0	394	0	0	50	-	-	-	-
354	2005	2005I001250	SSK BAŞKANLIĞI (DÖNER SERMAYE)	0	5.000	0	0	5.000	-	-	-	-
355	2005	2005K010050	TBMM BAŞKANLIĞI	0	3.362	0	0	3.362	-	-	-	-
356	2005	2005K010220	HAZİNE MÜST.	0	2.279	0	0	2.279	-	-	-	-
357	2005	2005K010230	HAZİNE MÜST.	0	2.146	0	0	260	-	-	-	-
358	2005	2005K010240	DIŞ TİCARET MÜST.	0	250	0	0	250	-	-	-	-

359	2005	2005K010270	DIŞ TİCARET MÜST.	0	220	0	0	220	-	-	-	-
360	2005	2005K010290	DEVLET PERSONEL BŞK.	0	1.638	0	0	1.638	-	-	-	-
361	2005	2005K010300	DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ	0	650	0	0	650	-	-	-	-
362	2005	2005K010370	ANAYASA MAHKEMESİ BAŞKANLIĞI	0	200	0	0	200	-	-	-	-
363	2005	2005K010380	YARGITAY BAŞKANLIĞI	0	820	0	0	820	-	-	-	-
364	2005	2005K010430	DANIŞTAY BAŞKANLIĞI	0	697	0	0	697	-	-	-	-
365	2005	2005K010490	ADALETB.	0	2.840	0	0	2.840	-	-	-	-
366	2005	2005K010580	İÇİŞLERİB.	0	13.000	0	0	13.000	-	-	-	-
367	2005	2005K010610	İÇİŞLERİB.	0	1.200	0	0	1.200	-	-	-	-
368	2005	2005K010620	İÇİŞLERİB.	0	1.060	0	0	1.060	-	-	-	-
369	2005	2005K010700	MALİYEB.	0	12.095	0	0	12.095	-	-	-	-
370	2005	2005K010720	MALİYEB.	0	9.381	0	0	1.485	-	-	-	-
371	2005	2005K010730	MALİYEB.	0	3.064	0	0	485	-	-	-	-
372	2005	2005K010750	MALİYEB.(TASİŞ)(D.S.)	0	500	0	0	500	-	-	-	-
373	2005	2005K010810	BİB.AFET İŞLERİ GN.MD.	0	500	0	0	500	-	-	-	-
374	2005	2005K010830	BİB. YAPI İŞLERİ GN.MD.	0	150	0	0	150	-	-	-	-
375	2005	2005K010860	SANAYİ VE TİCARETB.	0	4.600	0	0	1.150	-	-	-	-
376	2005	2005K030050	İLLER BANKASI GN.MD.	0	500	0	0	500	-	-	-	-
377	2005	2005K040010	MİLLİ PİYANGO İDARESİ GN.MD.	0	300	0	0	300	-	-	-	-
378	2005	2005K040040	SSK BAŞKANLIĞI (DÖNER SERMAYE)	0	5.000	0	0	5.000	-	-	-	-
379	2005	2005K040070	BAĞKUR GN.MD.(DÖNER SERMAYE)	0	1.250	0	0	1.250	-	-	-	-
380	2005	2005K120810	TÜBİTAK BŞK.	0	4.000	0	0	4.000	-	-	-	-
381	2005	2005K130040	SHÇEK GN.MD.	0	4.500	0	0	490	-	-	-	-
382	2005	2005K130080	BAŞBAKANLIK ÖZÜRLÜLER İD.BŞK.	0	9	0	0	9	-	-	-	-
			2005 YILI TOPLAMI	6.773	168.671	0	7.223	118.476	-	-	-	-
			2003-2005 GENEL TOPLAM	14.279	392.462	7.506	50.390	310.188	-	-	-	-

Ek-6(b): 2003-2005 YILLARI TÜM SARI BT PROJELERİ

Sıra No	Proje No	Kurum	Bas-lama Yılı	Bitis Yılı	Yatırım Programına Girdiği ilk Yıl		2.003						2.004						2.005							
					Bitiş Yılı	Proje Tutarı Milyar TL		Proje Tutarı Milyar TL		Ödenek Milyar TL		Harcama Milyar TL		Kul. Öde %	Proje Tutarı Milyar TL		Ödenek Milyar TL		Harcama Milyar TL		Kul. Öde %	Proje Tutarı Milyar TL		Ödenek Milyar TL		
						Dış	Toplam	Dış	Toplam	Fon	Toplam	Fon	Toplam		Dış	Toplam	Fon	Toplam	Fon	Toplam		Dış	Toplam	Fon	Toplam	
1	1988H040570	KÜLTÜR VE TURİZM B.	1988	2007	1992		1		600		113		40	35		850		200		95	48		1.100		207	
2	1989E040160	TCK GN.MD.	1989	2007	1991		5		11.994		460		0	0		13.500		460		0	0		15.000		395	
3	1990C220030	MKEK GN.MD.	1990	2005	1992	20	26	205	2.526		600		114	19	92	2.885		800		0	0		1.000		1.000	
4	1991H040610	KÜLTÜR VE TURİZM B.	1991	2006	1991		3		10.000		2.450		0	0		11.000		2.000		1.682	84		14.000		2.081	
5	1991K020080	EMNİYET GN.MD.	1991	2008	1995	250	375		108.146		4.785		1.533	32		121.015		8.700		3.658	42		133.116		6.455	
6	1991K120420	BOGAZIÇI ÜNV.	1991	2005	1991		1	2.655	7.110		100		86	86	2.287	7.345		2.360		43	2	2.298	7.849		96	
7	1992A020060	TOPRAK MAHSÜLLERİ OFİSİ GN. MD	1992	2006	1993	5	5	3.929	13.400		1.500		1.500	100	4.076	14.995		1.900		1.900	100	3.576	12.888		750	
8	1993E060200	İZMİR BÜYÜKŞEHİR BEL.	1993	2006	?	2	5	2.124	5.310		354		0	0	4.812	4.812		321		0	0	4.836	4.836		322	
9	1994E030140	DHMI GN.MD.	1994	2009	1998		22	225	25.746		1.999		1.146	57	253	36.567		8.725		7.102	81	244	28.044		7.000	
10	1994H033860	ORTA DOĞU TEKNİK ÜNİV.	1994	2006	1999		25		8.000		440		384	87		9.743		450		384	85		7.936		578	
11	1994H034030	YÜZÜNCÜ YIL ÜNV.	1994	2006	1999		52		3.500		1		0	0		5.514		948		761	80		5.969		771	
12	1994K090030	BİB TEKNİK ARS.VE UYG.GN.MD.	1994	2006	1996		53		600		300		211	70		600		300		44	15		650		295	
13	1995K040220	TC EMEKLİ SANDIĞI GN.MD.(DÖN.SER.)	1995	2005	1995		17		58.216		6.000		2.199	37		60.000		6.500		2.031	31		34.000		7.000	
14	1995K120610	İSTANBUL TEKNİK ÜNV.	1995	2005	1999		120	3.504	4.052		2.700		36	1	3.175	3.788		2		0	0	*	*	*	*	
15	1996C010010	T.SEKER FABRİKALARI A.S.GN.MD.	1996	2005	1996		1		7.536		850		779	92		9.500		700		667	95		8.409		150	
16	1996D400010	ENERJİ VE TABİİ KAYNAKLAR B.	1996	2006	1996		3		1.818		700		515	74		2.430		632		0	0		3.262		527	
17	1996E010140	TCDD GN.MD.	1996	2006	2000		345	38.527	54.325		2.000		483	24	3.500	3.500		1.250		1.250	100	2.864	3.820		1.910	
18	1996E040170	TCK GN.MD.	1996	2008	1999	17.213	29.078		12.000		3.150		1.771	56		13.500		3.000		2.943	98		15.000		3.116	
19	1996E110070	PTT GN.MD.	1996	2004	1996		10	770	86.605	770	21.000		3.422	16	770	72.780	770	15.000		9.454	60	*	*	*	*	
20	1996K010120	DEVLET PLANLAMA TESKİLATI	1996	2007	1996		100		3.100		3.100		589	19		3.100		3.100		3.100	100		84.500		16.476	
21	1996K010680	MALİYE B.	1996	2005	1999		3.042		12.587		3.640		1.445	40		7.670		1.900		347	18		2.416		605	
22	1996K020070	EMNİYET GN.MD.	1996	2004	2000	3.600	3.630	52.000	52.100		22.100		10.633	48	48.200	48.200		7.740		6.645	86	*	*	*	*	
23	1996K020080	EMNİYET GN.MD.	1996	2007	2000	350	1.100		64.260		3.785		1.555	41		71.907		9.885		6.190	63		130.000	20.000	24.088	
24	1996K020090	EMNİYET GN.MD.	1996	2007	2000	50	450		44.538		5.425		2.356	43		64.757		9.750		5.352	55		71.233		12.526	
25	1995K010230	GÜMRÜK MÜST.	1995	2003	1996	1.260	1.333	72.371	103.338		7.550		1.842	24	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
26	1996K121300	MARMARA ÜNV.	1996	2003	1997		20		1.053		50		49	98	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	
27	1996K121840	TÜBİTAK BŞK.	1996	2003	1999		3.556		12.216		200		172	86	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	
28	1997K010590	İÇİŞLERİ B.	1997	2003	1999	742	854		30.080		10.980		4.057	37	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	

EKLER

61	2001C310010	TÜRK PATENT ENST.	2001	2004	2003	10.900	14.000		789		500		0	0	800		700		0	0	*	*	*	*		
62	2001E020140	DENİZ MÜST.	2001	2005	2002		1.250		10		10		10	100	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*		
63	2001E030290	METEOROLOJİSLERİ GN. MD.	2001	2004	2003		15.000		25.570		3.300		408	12	28.599		3.341		139	4	*	*	*	*		
64	2001H040210	DEVLET ARSIV.G.M.	2001	2004	2001		300		3.000		1.250		563	45	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*		
65	2001K010100	MALIYE B.	2001	2004	2004		100		8.500		5.000		4.997	100	8.391		750		548	73	*	*	*	*		
66	2001K010600	ADALET B.	2001	2006	2002		7.150		8.406		618		0	0	13.194		9.767		3.461	35			27.620	4.818		
67	2001K010610	ADALET B.	2001	2005	2004		97.133		155.775		61.732		44.419	72	141.436		53.454		9.321	17			170.367	28.905		
68	2001K010750	MALIYE B.	2001	2006	2001		15.000		130.000		36.178		7.682	21	147.261		30.353		30.353	100			158.135	37.596		
69	2001K080300	İLLER BANKASI GN.MD.	2001	2005	2001		1.000		6.500		5.500		0	0	6.714		3.339		0	0			10.420	3.500		
70	2001K080420	İÇİSLERİ B.	2001	2004	2001		100		696		280		241	86	1.140		357		357	100	*	*	*	*		
71	2001K100070	ÇEVRE VE ORMAN B.	2001	2005	2002		75		300		205		49	24	240		146		81	55			258	63		
72	2001K100080	TÜBITAK BSK.	2001	2006	2003		35		400		130		27	21	432		50		76	152			540	100		
73	2001K120830	KARADENİZ TEKNİK ÜNV..	2001	2003	2003		102		187		40		31	78	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*		
74	2002C060010	SEKA A.S.GN.MD.	2002	2005	2002		500		165		165		0	0	200		200		0	0			34	34		
75	2002C280050	TÜDEMSAS GN.MD.	2002	2003	2003		188		305		125		33	26	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*		
76	2002D080020	T.ELEKT.TİC.VE TAAH.A.S.GN.MD.	2002	2005	2004		1.700		1.700		1.070		110	10	1.700		870		41	5			1.700	769		
77	2002E030090	THY GN.MD.	2002	2004	2003	32.465	32.498	28.486	38.209		20.815		4.272	21	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*		
78	2002E120050	TRT GN.MD.	2002	2004	2004		5.650		3.220		706		38	5	1.290		500		72	14	*	*	*	*		
79	2002E120060	TRT GN.MD.	2002	2004	2003	7.500	7.500	7.200	7.200		2.700		2.678	99	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*		
80	2002E120070	TRT GN.MD.	2002	2003	2003	1.250	1.250		10		10		0	0	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*		
81	2002E120080	TRT GN.MD.	2002	2004	2003	630	630	1.093	1.111		93		83	89	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*		
82	2002H040210	VAKIFLAR GN.MD.	2002	2006	2002		1.500		1.500		500		0	0	5.119	3.000	500		365	10			11.000	2.000	4.239	
83	2002H040270	DIYANET İSLERİ BŞK.	2002	2006	2002		500	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	1.250	289	
84	2002K120350	İSTANBUL TEKNİK ÜNV.	2002	2006	?		6.000		6.000		1		0	0	6.000		250		0	0			6.000	482		
85	2003D090090	EİE İD.GN.MD.	2003	2005	2004		245		245		45		0	0	130		120		21	18			110	5		
86	2003E050190	MSB ANT BŞK.	2003	2006	2004		4.035		4.035		1.770		0	0	3.540		1.770		595	34			3.540	815		
87	2003E120020	TRT GN.MD.	2003	2004	2004	3.900	3.900	3.900	3.900		900		873	97	1.707		1.807		800		22	3	*	*	*	*
88	2003E120030	TRT GN.MD.	2003	2004	2004		1.600		1.600		300		195	65	836		500		0	0	*	*	*	*		
89	2003H010170	MİLLİ EĞİTİM B.	2003	2006	2005	39.795	39.795	39.795	39.795		600		0	0	39.795	39.795	39.795		2.262	6	250.259	250.259		210.428		
90	2003H020500	TODAİE GN.MD.	2003	2007	2003		350		350		350		0	0	700		350		0	0			1.050	1		
91	2003H040010	KÜLTÜR VE TURİZM B.	2003	2005	2003		150		150		150		120	80	232		100		80	80			662	414		
92	2003H040230	DIYANET İSLERİ BŞK.	2003	2006	2004		950		950		400		488	122	563		50		11	22			563	53		
93	2003H040310	VAKIFLAR GN.MD.	2003	2006	2005		*		*	*	*	*	*	*	6.000	4.000	500		0	0			3.000	700	1.542	
94	2003H040320	VAKIFLAR GN.MD.	2003	2006	2005		*		*	*	*	*	*	*	6.000	4.000	500		0	0			11.000	500	5.781	
95	2003K010630	MALIYE B.	2003	2005	2003		200		200		2.200		2.169	99	7.200	12.301		2.200		1.914	87	15.598	18.620		325	

EKLER

96	2003K010890	IS-KUR GN.MD.	2003	2005	2003		0		2.635	2.635	0		0	0	*	*	*	*	*	*	4.490		2.690		
97	2003K080080	IÇİŞLERİ B.	2003	2005	2003		200		200		200		150	75		250		250		0	0	485		241	
98	2003K100030	ÇEVRE B.	2003	2005	2004	28.900	32.317	5.334	5.561		5.334		1.924	36		3.574		1.000		0	0	4.100	4.100	2.873	
99	2003K120570	HACETTEPE ÜNV.	2003	2007	2005		70		70		20		20	100		82		60		60	100	349		270	
100	2003K120790	KOCAELİ ÜNV.	2003	2007	2005		130		130		68		68	100		145		60		60	100	527		390	
101	2004A020080	TARIM ve KÖY İŞLERİ B.	2004	2006	2006	*	*		*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	34.659	44.758	8.000	
102	2004E020150	DENİZCİLİK MÜST.	2004	2005	2004		1.900		*	*	*	*	*	*		1.900		1.900		27	1	500		482	
103	2004H010240	MİLLİ EĞİTİM B.	2004	2005	2004		15.000		*	*	*	*	*	*		15.000		15.000		11.429	76	59.244	1.000	43.796	
104	2004H020400	MİLLİ EĞİTİM B.	2004	2005	2004		400		*	*	*	*	*	*		400		400		0	0	500		337	
105	2004H020410	MİLLİ EĞİTİM B.	2004	2005	2004		500		*	*	*	*	*	*		500		500		0	0	700		482	
106	2004H040010	DEVLET ARSIV.GN.MD.	2004	2006	2006		618		*	*	*	*	*	*		618		618		205	33	4.550		1.833	
107	2004H040260	BASBAKANLIK DEV.ARSIV.GN.MD.	2004	2006	2006		3.500		*	*	*	*	*	*		3.500		870		493	57	*	*	*	
108	2004K010160	GÜMRÜK MÜST.	2004	2006	2005	8.715	11.590		*	*	*	*	*	*	8.715	11.590	4.305	1.425		0	0	67.705	69.850	10.221	
109	2004K010200	HAZINE MÜST.	2004	2005	2004	2.074	2.764		*	*	*	*	*	*	2.074	2.764	2.074	690		0	0	2.074	2.834	732	
110	2004K010210	HAZINE MÜST.	2004	2006	2005	584	730		*	*	*	*	*	*	584	730	145	60		11	5	535	726	184	
111	2004K010340	SAYIŞTAY BŞK.	2004	2005	2004		275		*	*	*	*	*	*		275		275		116	42	275	464	110	
112	2004K010370	SAYIŞTAY BŞK.	2004	2005	2005	242	362		*	*	*	*	*	*	242	362	150	120		7	3	*	*	*	
113	2004K010680	MALİYE B.	2004	2005	2005	628	800		*	*	*	*	*	*	628	800	628	160		0	0	1.811	2.416	605	
114	2004K010730	BİB.TEKNIK ARS.VE UYG.GN.MD.	2004	2006	2004		90		*	*	*	*	*	*		90		90		63	70	2.250		204	
115	2004K110050	SANAYİ VE TİC.B.(KOSGEB)	2004	2006	2005		1.500		*	*	*	*	*	*		1.500		686		0	0	1.505	750	0	
116	2004K120700	ORTA DOĞU TEKNİK ÜNV.	2004	2006	2006		1.200		*	*	*	*	*	*		1.200		900		765	85	1.700		819	
117	2004K120720	ORTA DOĞU TEKNİK ÜNV.	2004	2005	2005		600		*	*	*	*	*	*		600		370		226	61	690		337	
118	2004K120880	İSTANBUL TEKNİK ÜNV.	2004	2006	2006		26.000		*	*	*	*	*	*		26.000		30		0	0	26.000		4.432	
119	2005E040470	EMNİYET GN. MD.	2005	2006	2006	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	5.700	8.930	0	3.230
120	2005E020110	TCDD GN.MD.	2005	2007	2007	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	0	8.400	0	800
121	2005E110050	PTT GN.MD.	2005	2007	2007	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	0	12.900	0	7.783
122	2005H010060	MİLLİ EĞİTİM B.	2005	2006	2006	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	200.000	200.000	50.000	50.000
123	2005H020030	IÇİŞLERİ B.	2005	2006	2006	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	5.465	7.710	0	500
124	2005H020200	ÇALIŞMA VE SOS.GÜV.B.	2005	2006	2006	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	8.750	9.000	0	250
125	2005H020110	EMNİYET GN. MD.	2005	2007	2007	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	0	1.347	0	548
126	2005H010070	MİLLİ EĞİTİM B.	2005	2008	2008	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	161.200	161.200	1.600	1.600
127	2005I000010	SAĞLIK B.	2005	2007	2007	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	0	6.112	0	4.112
128	2005K100030	ÇEVRE VE ORMAN B.	2005	2006	2006	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	0	2.130	0	1.214
	Toplam					403.595	752.029	603.740	1.800.707	8.051	520.077	1.399	241.094	46	466.280	1.730.508	20.572	312.244		154.480	46	780.256	2.340.176	102.517	567.193

Ek-6(c): SARI PROJELERDE SÜRE VE PROJE TUTARI AÇISINDAN SAPMALAR

Sıra No	Proje No	Kurum	Balsama Yılı	Başlangıçta Planlanan Bitiş Yılı	Son Yatırım Programında Belirtilen Bitiş Yılı	Başlangıçta Planlanan Süre (Yıl)	Projenin Yatırım Programlarında Yer Aldığı Toplam Süre	Planlanan Proje Süresindeki Sapma (Yıl Olarak)	Başlangıçta Öngörülen Toplam Proje Tutarı Milyon TL	Son Yatırım Programındaki Toplam Proje Tutarı Milyon TL	İlgili Yıl ve Sektör Deflatörü (DPT)	Son Yatırım Programına Göre İlk Yıl Planlanan Toplam Proje Tutarı Milyon TL	Planlanan Proje Tutarındaki sapma (% Olarak)
1	1988H040570	KÜLTÜR VE TURİZM B.	1988	1992	2007	5	20	15	234	1.100.000	0,00066582	351.444	213
2	1989E040160	TCK GN.MD.	1989	1991	2007	3	19	16	5.500	15.000.000	0,00093007	5.913.547	154
3	1990C220030	MKEK GN.MD.	1990	1992	2005	3	16	13	25.919	1.000.000	0,00134794	19.228.660	-95
4	1991H040610	KÜLTÜR VE TURİZM B.	1991	1991	2006	1	16	15	2.940	14.000.000	0,00241282	1.218.489	1.049
5	1991K020080	EMNİYET GN.MD.	1991	1995	2008	5	18	13	375.000	133.116.000	0,00228211	164.321.301	-19
6	1991K120420	BOGAZIÇI ÜNV.	1991	1991	2005	1	15	14	600	7.849.000	0,00228211	262.914	2.885
7	1992A020060	TOPRAK MAH.OFISI GN. MD	1992	1993	2006	2	15	13	5.310	12.888.000	0,00406681	1.305.690	887
8	1993E060200	IZMIR BÜYÜKŞ. BELEDİYESİ	1993	1993	2006	1	14	13	5.403	4.836.000	0,00631518	855.557	465
9	1994E030140	DHMI GN.MD.	1994	1998	2009	5	16	11	22.108	28.044.000	0,01400228	1.578.886	1.676
10	1994H033860	ORTA DOGU TEKNİK ÜNIV.	1994	1999	2006	6	13	7	25.000	7.936.000	0,01452142	1.721.594	361
11	1994H034030	YÜZÜNCÜ YIL ÜNV.	1994	1999	2006	6	13	7	52.000	5.969.000	0,01452142	3.580.916	67
12	1994K090030	BIB TEKNİK ARS.VE UYG.GN.MD.	1994	1996	2006	3	13	10	53.200	650.000	0,01429699	3.721.063	-83
13	1995K040220	EMEK.SAN.GN.MD.(DÖN.SER.)	1995	1995	2005	1	11	10	17.200	34.000.000	0,02509711	685.338	4.861
14	1995K120610	ISTANBUL TEKNİK ÜNV.	1995	1999	2005	5	11	6	120.000	3.788.000	0,02509711	4.781.427	-21
15	1996D400010	ENERJİ VE TABİİ KAYNAKLAR B.	1996	1996	2006	1	11	10	2.800	3.262.000	0,04364849	64.149	4.985
16	1996E010140	TCDD GN.MD.	1996	2000	2006	5	11	6	345.000	3.820.000	0,04386603	7.864.855	-51
17	1996E040170	TCK GN.MD.	1996	1999	2008	4	13	9	29.078.000	15.000.000	0,04386603	662.881.935	-98
18	1996K010120	DEV. PLANLAMA TESKİLATI	1996	1996	2007	1	12	11	100.000	84.500.000	0,04500017	2.222.214	3.703
19	1996K010680	MALİYE B.	1996	1999	2005	4	10	6	3.042.000	2.416.000	0,04500017	67.599.741	-96
20	1996K020070	EMNİYET GN.MD.	1996	2000	2004	5	9	4	3.630.000	48.200.000	0,03846720	94.366.109	-49
21	1996K020080	EMNİYET GN.MD.	1996	2000	2007	5	12	7	1.100.000	130.000.000	0,04500017	24.444.351	432
22	1996K020090	EMNİYET GN.MD.	1996	2000	2007	5	12	7	450.000	71.233.000	0,04500017	9.999.962	612
23	1995K010230	GÜMRÜK MÜST.	1995	1996	2003	2	9	7	1.333.380	103.338.000	0,02497130	53.396.493	94
24	1996K121300	MARMARA ÜNV.	1996	1997	2003	2	8	6	20.000	1.053.000	0,04477459	446.682	136
25	1996K121840	TÜBİTAK BŞK.	1996	1999	2003	4	8	4	3.556.000	12.216.000	0,04477459	79.420.038	-85
26	1997K010590	İÇİSLERİ B.	1997	1999	2003	3	7	4	854.000	30.080.000	0,07716416	11.067.314	172
27	2000I000720	URFA HARRAN ÜNV.	2000	2000	2003	1	4	3	50.000	580.000	0,32780689	152.529	280
28	2000K100190	ÇEVRE B.	2000	2001	2003	2	4	2	100.000	301.000	0,28574146	349.967	-14
29	2000K131360	SOS.HIZ.VE Ç.E.K GN.MD.	2000	2003	2003	4	4	0	2.000.000	4.800.000	0,28574146	6.999.334	-31
30	1997A020100	TARIM REFORMU GN. MD.	1997	2001	2006	5	10	5	234.465	1.531.000	0,08410385	2.787.803	-45
31	1997H040200	KÜLTÜR VE TURİZM B.	1997	2002	2007	6	11	5	50.000	1.100.000	0,07989902	625.790	76
32	1997K030050	TAPU VE KADASTRO GN.MD.	1997	1997	2005	1	9	8	10.895	4.400.000	0,07755292	140.485	3.032
33	1997K030060	TAPU VE KADASTRO GN.MD.	1997	1998	2008	2	12	10	800.000	192.000.000	0,07755292	10.315.536	1.761

EKLER

34	1997K120110	TÜBİTAK BSK.	1997	1999	2006	3	10	7	250.000	7.200.000	0,07755292	3.223.605	123
35	1997K122560	IST.TEKNIK ÜNV.	1997	1999	2005	3	9	6	89.000	5.635.000	0,07755292	1.147.603	391
36	1998A020250	DİE BŞK.	1998	2000	2005	3	8	5	150.000	1.247.000	0,14536255	1.031.903	21
37	1998H010450	MEB İLKÖĞRETİM GN.MD.	1998	1999	2004	2	7	5	92.000.000	278.894.000	0,12630340	728.404.778	-62
38	1998H031780	İSTANBUL TEKNİK ÜNV.	1998	1999	2006	2	9	7	722.000	1.756.000	0,13805015	5.229.984	-66
39	1998I000800	HUDUT SAH.SAG.GM	1998	1998	2006	1	9	8	30.000	8.000.000	0,13938013	215.239	3.617
40	1998K110080	SANAYİ VE TİC.B.(KOSGEB)	1998	2002	2005	5	8	3	103.000	5.575.000	0,13643389	754.944	638
41	1998K110210	KOSGEB	1998	2001	2005	4	8	4	269.500	1.549.000	0,13643389	1.975.316	-22
42	1998K120270	TÜRKİYE ATOM ENER.KUR.BSK.	1998	1999	2003	2	6	4	43.000	478.000	0,13574997	316.759	51
43	1998K120440	KÖY HİZ.GN.MD.	1998	2001	2006	4	9	5	250.000	750.000	0,13643389	1.832.389	-59
44	1999D090110	EİE İDARESİ GN.MD.	1999	1999	2005	1	7	6	250.000	1.738.000	0,20274627	1.233.068	41
45	1999E030300	DEV. METEO.İSLERİ GN. MD.	1999	1999	2005	1	7	6	200.000	2.813.000	0,21154460	945.427	198
46	1999E040360	UB.KARA ULASTIRMASI GN.MD.	1999	2000	2004	2	6	4	70.000	375.000	0,19828990	353.018	6
47	1999E050070	BOTAS GN.MD.	1999	1999	2005	1	7	6	734.000	16.834.000	0,21154460	3.469.717	385
48	1999I001760	ZONGULDAK KARAEİMAS ÜNİV.	1999	1999	2005	1	7	6	50.000	2.429.000	0,21088121	237.100	924
49	1999K100090	TÜBİTAK BSK.	1999	1999	2004	1	6	5	3.000	59.000	0,17410700	17.231	242
50	2000A020010	TARIM VE KÖYİSLERİ B.	2000	2004	2010	5	11	6	3.216.620	11.279.000	0,31591520	10.181.910	11
51	2000C070020	DEV. MALZEME OFİSİ GN.MD.	2000	2000	2006	1	7	6	450.000	4.145.000	0,29148729	1.543.807	168
52	2000C310010	TÜRK PATENT ENSTİTÜSÜ	2000	2003	2004	4	5	1	11.077.000	35.602.000	0,27553690	40.201.512	-11
53	2000D020110	DEV. SU İSLERİ GN.MD.	2000	2004	2006	5	7	2	4.830.750	13.410.000	0,28565654	16.911.043	-21
54	2000E020240	KIYI EMNİYETİ GN.MD.	2000	2000	2005	1	6	5	328.000	600.000	0,29801992	1.100.598	-45
55	2000K080390	ESKİŞEHİR BÜYÜKŞ.BEL.BSK	2000	2000	2006	1	7	6	171.900	1.934.000	0,28718073	598.578	223
56	2001A013010	GAP BÖLGE KALK. İD. BSK.	2001	2003	2005	3	5	2	1.500.000	4.307.000	0,51462002	2.914.772	48
57	2001A020580	HAZİNE MÜST.	2001	2001	2006	1	6	5	226.772.000	8.031.000	0,51462002	440.659.109	-98
58	2001C310010	TÜRK PATENT ENSTİTÜSÜ	2001	2003	2004	3	4	1	14.000.000	800.000	0,48816400	28.678.887	-97
59	2001E020140	DENİZCİLİK MÜST.	2001	2002	2005	2	5	3	1.250.000	10.000	0,52799686	2.367.438	-100
60	2001E030290	DEV. METEO. İSLERİ GN. MD.	2001	2003	2004	3	4	1	15.000.000	28.599.000	0,49491430	30.308.278	-6
61	2001H040210	DEV. ARSİV.G.M.	2001	2001	2004	1	4	3	300.000	3.000.000	0,48867920	613.900	389
62	2001K010100	MALİYE B.	2001	2004	2004	4	4	0	100.000	8.391.000	0,47286890	211.475	3.868
63	2001K010600	ADALET B.	2001	2002	2006	2	6	4	7.150.000	27.620.000	0,55317741	12.925.329	114
64	2001K010610	ADALET B.	2001	2004	2005	4	5	1	97.133.000	170.367.000	0,55317741	175.591.046	-3
65	2001K010750	MALİYE B.	2001	2001	2006	1	6	5	15.000.000	158.135.000	0,55317741	27.116.075	483
66	2001K080300	İLLER BANKASI GN.MD.	2001	2001	2005	1	5	4	1.000.000	10.420.000	0,55317741	1.807.738	476
67	2001K080420	İÇİSLERİ B.	2001	2001	2004	1	4	3	100.000	1.140.000	0,47286890	211.475	439
68	2001K100070	ÇEVRE VE ORMAN B.	2001	2002	2005	2	5	3	75.000	258.000	0,55317741	135.580	90
69	2001K100080	TÜBİTAK BSK.	2001	2003	2006	3	6	3	35.000	540.000	0,55317741	63.271	753
70	2001K120830	KARADENİZ TEKNİK ÜNV.	2001	2003	2003	3	3	0	102.000	187.000	0,55040471	185.318	1
71	2002C060010	SEKA A.S.GN. MD.	2002	2002	2005	1	4	3	500.000	34.000	0,71154393	702.697	-95
72	2002C280050	TÜDEMSAS GN.MD.	2002	2003	2003	2	2	0	188.000	305.000	0,79365079	236.880	29
73	2002D080020	T.ELEKT.TİC.VE TAAH.A.S.GN.MD.	2002	2004	2005	3	4	1	1.700.000	1.700.000	0,75325632	2.256.868	-25
74	2002E030090	THY GN.MD.	2002	2003	2004	2	3	1	32.498.000	38.209.000	0,68835560	47.211.064	-19
75	2002E120050	TRT GN.MD.	2002	2004	2004	3	3	0	5.650.000	1.290.000	0,68835560	8.207.967	-84

EKLER

76	2002E120060	TRT GN. MD.	2002	2003	2004	2	3	1	7.500.000	7.200.000	0,68835560	10.895.531	-34
77	2002E120070	TRT GN. MD.	2002	2003	2003	2	2	0	1.250.000	10.000	0,79365079	1.575.000	-99
78	2002E120080	TRT GN. MD.	2002	2003	2004	2	3	1	630.000	1.111.000	0,68835560	915.225	21
79	2002H040210	VAKIFLAR GN. MD.	2002	2002	2006	1	5	4	1.500.000	11.000.000	0,74556909	2.011.886	447
80	2002H040270	DIYANET ISLERI BŞK.	2002	2002	2006	1	5	4	500.000	1.250.000	0,74556909	670.629	86
81	2002K120350	ISTANBUL TEKNİK ÜNV.	2002	2002	2006	1	5	4	6.000.000	6.000.000	0,78776853	7.616.450	-21
82	2003D090090	EIE IDARESİ GN.MD.	2003	2004	2005	2	3	1	245.000	110.000	0,79838759	306.868	-64
83	2003E050190	MSB ANT BŞK.	2003	2004	2006	2	4	2	4.035.000	3.540.000	0,80591291	5.006.744	-29
84	2003E120020	TRT GN.MD.	2003	2004	2004	2	2	0	3.900.000	1.807.000	0,88888890	4.387.500	-59
85	2003E120030	TRT GN.MD.	2003	2004	2004	2	2	0	1.600.000	836.000	0,88888890	1.800.000	-54
86	2003H010170	MILLI EGITIM B.	2003	2005	2006	3	4	1	39.795.000	250.259.000	0,81514458	48.819.560	413
87	2003H020500	TODAIE GN. MD.	2003	2003	2007	1	5	4	350.000	1.050.000	0,81514458	429.372	145
88	2003H040010	KÜLTÜR VE TURİZM B.	2003	2003	2005	1	3	2	150.000	662.000	0,81514458	184.016	260
89	2003H040230	DIYANET ISLERI BŞK.	2003	2004	2006	2	4	2	950.000	563.000	0,81514458	1.165.437	-52
90	2003H040310	VAKIFLAR GN. MD.	2003	2005	2006	3	4	1	6.000.000	3.000.000	0,81514458	7.360.657	-59
91	2003H040320	VAKIFLAR GN. MD.	2003	2005	2006	3	4	1	6.000.000	11.000.000	0,81514458	7.360.657	49
92	2003K080080	İÇİSLERİ B.	2003	2003	2005	1	3	2	200.000	485.000	0,81833416	244.399	98
93	2003K100030	ÇEVRE B.	2003	2004	2005	2	3	1	32.317.000	4.100.000	0,81833416	39.491.203	-90
94	2003K120570	HACETTEPE ÜNV.	2003	2005	2007	3	5	2	70.000	349.000	0,81833416	85.540	308
95	2003K120790	KOCAELİ ÜNV.	2003	2005	2007	3	5	2	130.000	527.000	0,81833416	158.859	232
96	2004A020080	TARIM ve KÖY ISLERI B.	2004	2006	2006	3	3	0	44.758.000	44.758.000	0,90826521	49.278.558	-9
97	2004E020150	DENİZCİLİK MÜST.	2004	2004	2005	1	2	1	1.900.000	500.000	0,90826521	2.091.900	-76
98	2004H010240	MILLI EGITIM B.	2004	2004	2005	1	2	1	15.000.000	59.244.000	0,90826521	16.515.000	259
99	2004H020400	MILLI EGITIM B.	2004	2004	2005	1	2	1	400.000	500.000	0,90826521	440.400	14
100	2004H020410	MILLI EGITIM B.	2004	2004	2005	1	2	1	500.000	700.000	0,90826521	550.500	27
101	2004H040010	DEV. ARSIV.GN.MD.	2004	2006	2006	3	3	0	618.000	4.550.000	0,90826521	680.418	569
102	2004H040260	DEV.ARSIV.GN.MD.	2004	2006	2006	3	3	0	3.500.000	3.500.000	0,90826521	3.853.500	-9
103	2004K010160	GÜMRÜK MÜST.	2004	2005	2006	2	3	1	11.590.000	69.850.000	0,90826521	12.760.590	447
104	2004K010200	HAZINE MÜST.	2004	2004	2005	1	2	1	2.764.000	2.834.000	0,90826521	3.043.164	-7
105	2004K010210	HAZINE MÜST.	2004	2005	2006	2	3	1	730.000	726.000	0,90826521	803.730	-10
106	2004K010340	SAYISTAY BŞK.	2004	2004	2005	1	2	1	275.000	464.000	0,90826521	302.775	53
107	2004K010370	SAYISTAY BŞK.	2004	2005	2005	2	2	0	362.000	362.000	0,90826521	398.562	-9
108	2004K010680	MALIYE B.	2004	2005	2005	2	2	0	800.000	2.416.000	0,90826521	880.800	174
109	2004K010730	BIB.TEKNİK ARS.VE UYG.GN.MD.	2004	2004	2006	1	3	2	90.000	2.250.000	0,90826521	99.090	2.171
110	2004K110050	SANAYI VE TIC.B.(KOSGEB)	2004	2005	2006	2	3	1	1.500.000	1.505.000	0,90826521	1.651.500	-9
111	2004K120700	ORTA DOGU TEKNİK ÜNV.	2004	2006	2006	3	3	0	1.200.000	1.700.000	0,90826521	1.321.200	29
112	2004K120720	ORTA DOGU TEKNİK ÜNV.	2004	2005	2005	2	2	0	600.000	690.000	0,90826521	660.600	4
113	2004K120880	ISTANBUL TEKNİK ÜNV.	2004	2006	2006	3	3	0	26.000.000	26.000.000	0,90826521	28.626.000	-9
	Toplam					2,5	6,7	4,2					

EK-7: e-DEVLET ANAKAPISINDAN SUNULMASI PLANLANAN 19 PİLOT HİZMET İLE İLGİLİ BİLGİLER

Hizmetin Adı	Halihazırda e-hizmet Olarak sunulup sunulmadığı (E/H)	Hizmetin Niteliği Basit/Bileşik	Görevli kurum	İlgili Diğer kurumlar	Birlikte çalışacağı diğer projeler veya sistemler
1. Mahkeme Dava Dosyası Açma (Avukatlar için)	E	BİLEŞİK	Adalet Bak.lığı	-Nüfus ve Vatandaşlık İş.Gn.Md.	UYAP, MERNİS
2. Mahkeme Dava Karar Süreci İçin Bilgi Toplama (Hakimler için)	H	BİLEŞİK	Adalet Bak.lığı	-Nüfus ve Vatandaşlık İş.Gn.Md. -Gelir İdaresi Başkanlığı	UYAP, MERNİS,, VEDOP
3. e-Beyanname	E	BİLEŞİK	Gelir İdaresi Başkanlığı	-Nüfus ve Vatandaşlık İş.Gn.Md.	VEDOP,, MERNİS
4. Sosyal Güvenlik Bildirim ve Ödemeleri	E	BİLEŞİK	SSK	-Nüfus ve Vatandaşlık İş.Gn.Md.	e-Bildirge
5. Lacivert Pasaport Başvurusu ve Süre Uzatımı	E	BİLEŞİK	Emniyet Gn.Md.	-Nüfus ve Vatandaşlık İş.Gn.Md. -Gelir İdaresi Başkanlığı	VEDOP,, MERNİS
6. Sürücü Belgesi Başvurusu	H	BİLEŞİK	Emniyet Gn.Md.	-Nüfus ve Vatandaşlık İş.Gn.Md. -Gelir İdaresi Başkanlığı -MEB	VEDOP,, MERNİS
7. İş Talebi Başvurusu	H	BİLEŞİK	Türkiye İş Kurumu	-Nüfus ve Vatandaşlık İş.Gn.Md. -SSK	Kurumsal Dönüşüm,, MERNİS
8. İşçi Talebi Başvurusu	H	BİLEŞİK	Türkiye İş Kurumu	-Nüfus ve Vatandaşlık İş.Gn.Md. -SSK	Kurumsal Dönüşüm,, MERNİS
9. İşsizlik Sigortası Başvurusu	H	BİLEŞİK	Türkiye İş Kurumu	-Nüfus ve Vatandaşlık İş.Gn.Md. -SSK	Kurumsal Dönüşüm,, MERNİS
10. İşsizlik Sigortası Ödemesi ve Takibi	H	BİLEŞİK	Türkiye İş Kurumu	-Nüfus ve Vatandaşlık İş.Gn.Md. -SSK	Kurumsal Dönüşüm,, MERNİS
11. Bilgi Talebi Başvurusu	E	BASİT	e-Devlet Kapısına entegre olmuş kurumlara yönelik	-	-
12. Borç Sorgulama ve Ödeme	E	BİLEŞİK	TTAŞ,	-Nüfus ve Vatandaşlık İş.Gn.Md. -Gelir İdaresi Başkanlığı -SSK	MERNİS, VEDOP,, e-Bildirge
13. e - Polis İhbar	E	BASİT	Emniyet Gn.Md.	-	-
14. Kütüphane Hizmetleri	E	BASİT	Milli Kütüphane	-	-
15. Öğrenci Seçme Sınavı Başvurusu	E	BİLEŞİK	ÖSYM	-Nüfus ve Vatandaşlık İş.Gn.Md. -MEB	MERNİS
16. Nüfus Kayıt Örneği Alınması	E	BASİT	-Nüfus ve Vatandaşlık İş.Gn.Md..	-	MERNİS
17. Adli Sicilden Sabıka Kaydı Alınması	H	BİLEŞİK	Adli Sicil Gn.Md.	-Nüfus ve Vatandaşlık İş.Gn.Md.	MERNİS
18. Herhangi Bir Sosyal Güvenlik Sistemine Bağlı Olunup Olunmadığını Gösterir Bilgi ve Belge Temini	H	BİLEŞİK	Emekli Sandığı, SSK, Bağkur	-	MERNİS, , e-Bildirge
19. Bilet rezervasyonu ve satışı	E	BASİT	TCDD, THY, DT	-	-

EK 8: SÖZLÜK

- ⇒ **API, DLL, Applet, Lib. vb.:** e-İmza oluşturma ve doğrulama işlevini yürütecek, yani e-imzayı sisteme tanıttacak olan yazılımlar,
- ⇒ **ATM:** Kullanıcı bilgisini hücre adı verilen sabit ve kısa uzunluklu paketler biçiminde aktaran eşzamansız bir paket anahtarlama teknolojisidir.
- ⇒ **Basit Hizmetler:** Bir kuruma başvurularak tamamlanabilen hizmetler.
- ⇒ **Bileşik Hizmetler:** Birden fazla kuruma başvurularak tamamlanabilen hizmetler.
- ⇒ **Bilgi Toplumu:** Yeni temel teknolojilerin gelişimiyle bilgi sektörünün, bilgi üretiminin, bilgi sermayesinin ve nitelikli insan faktörünün önem kazandığı, eğitimin sürekliliğinin ön plana çıktığı, iletişim teknolojileri, bilgi otoyolları, elektronik ticaret gibi yeni gelişmeler ile toplumu ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal açıdan sanayi toplumunun ötesine taşıyan bir gelişme aşamasıdır.
- ⇒ **Birlikte Çalışılabilirlik:** Belirli standartlara uygun olarak kurulan farklı bilgi sistemleri arasında, bilginin; aynı şekilde tanımlanabilme, kullanılabilme ve transfer edilebilme yeteneğidir.
- ⇒ **Browser (Web Tarayıcısı):** İnternet üzerinde dokümanların transfer edilip görüntülenmesini sağlayan programlara verilen addır.
- ⇒ **Dial-up:** telefon şebekesi üzerinden internet erişimi.
- ⇒ **DSL (Sayısal Abone Hattı):** Mevcut telefon bağlantılarının sağlanması için kurulmuş olan iki telli bakır telefon kablolarının, telefon konuşmalarına ilave olarak internet için de kullanılmasını sağlamak için uygulanan, yüksek hızlı veri, ses ve görüntü iletişimini aynı anda sağlayabilen bir dijital modem (ISDN, ADSL, vb.) teknolojisidir.
- ⇒ **EAL (Evaluation Assurance Level):** Güvenli e-İmza araçlarını değerlendirme garanti düzeyini ifade etmektedir.
- ⇒ **e-Devlet Kapısı:** Vatandaşların Web üzerindeki tek bir noktadan kamu hizmetlerinden faydalanmasını sağlayacak altyapının oluşturulduğu web sayfasıdır.
- ⇒ **e-Hizmet/Elektronik Hizmet:** Elektronik ortamda vatandaşa sunulan kamusal hizmetler.
- ⇒ **e-İmza:** Başka bir elektronik veriye eklenen veya elektronik veriyle mantıksal bağlantısı bulunan ve kimlik doğrulama amacıyla kullanılan elektronik veri,
- ⇒ **e-Kurum:** Vatandaş ile ilgili kurumsal hizmetlerini, internet üzerinden sunan, ancak başka kurumlarla entegrasyon sağlamamış kurumlardır.
- ⇒ **Elektronik Sertifika:** İmza sahibinin kişisel bilgilerini ve bu kişisel bilgilere ait açık anahtar bilgisini taşıyan, taşıdığı açık anahtar bilgisinin, belirtilen kişi veya kuruma ait olduğunu garanti eden elektronik belgedir.

- **Elektronik Sertifika Hizmet Sağlayıcıları (ESHS):** Elektronik sertifika, zaman damgası ve e-izmalarla ilgili hizmetleri sağlayan kamu kurum ve kuruluşları ile gerçek veya özel hukuk tüzel kişilerdir.
- **Evrensel Hizmet:** Coğrafi konumlarından bağımsız olarak Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde herkes tarafından erişilebilir, önceden belirlenmiş kalitede ve herkesin karşılayabileceği makul bir bedel karşılığında asgari standartlarda sunulacak olan, temel internet erişimi de dahil elektronik haberleşme hizmetleridir.
- **Genişband:** Farklı tanımlamalar yapılmakla birlikte günümüzde 126 veya 512 Kbps'den daha hızlı internet erişim imkanı sağlayan teknolojilerin genel adı.
- **HTML (Hypertext Markup Language):** İnternet sitelerinin hazırlanmasında kullanılan özel bir dildir. Yazı, grafik, ses, film gibi pek çok farklı yapıdaki verilerden oluşabilen hypertext bir dokümanı formatlamak ile ilgili komutlar içeren bir yorumlayıcı programlama dilidir.
- **İmza Oluşturma Aracı:** e-İmza oluşturmak üzere, imza oluşturma verisini kullanan yazılım veya donanım aracı,
- **İnteraktif/Etkileşimli İşlem:** Kurum ile bu kurumun hizmetinden yararlanmak isteyen vatandaş arasında çift yönlü bir iletişim.
- **İnternet (Genelağ):** Dünyayı saran ve merkezi olmayan, ağlardan oluşan bir ağ sistemidir. İngilizce örümcek ağı, ağ, dokuma kumaş kelimelerinden türemiş olan internet kelimesi günümüzde görüntü, metin, ses, video gibi içeriklerin kullanılabilirdiği, yayınlandığı servisleri ifade eder.
- **İnternet Sayfası:** HTML olarak adlandırılan dil yardımıyla oluşturulmuş, içinde metin, statik, dinamik görüntü, ses gibi objelerin bulunabileceği browser (tarayıcı) yardımıyla görüntülenebilen dosyalara verilen addır.
- **İnternet Sitesi:** Bir kurum yada kuruluşun ürün, hizmet, bilgi, iletişim gibi sık kullanılan başlıklarda ve sınırı olmayan birçok alanda oluşturulabilen internet sayfalarının toplu halde bir düzen içinde bulunduğu internet sayfası gruplarına internet sitesi denir.
- **İntranet:** Kurum içinde çalışan özel, kapalı bağlantı ağıdır./Bir kuruluşa özgü güvenlik duvarının arkasında yer alıp İnternet ağını protokol ve teknolojilerini kullanan bilişim ağı)
- **Kamu Sertifikasyon Merkezi:** TÜBİTAK-UEKAE bünyesinde kurulan kamu kurumlarına Kök-Sertifika Hizmet Sağlayıcısı ve Kamu-Sertifika Hizmet Sağlayıcısı (KSHS) olarak hizmet vermesi öngörülen merkez.
- **Kart&Token:** e-İmzanın oluşturulabilmesi için kullanılması gereken birbirinin alternatifi iki araç,
- **Kart Okuyucu:** e-İmza oluşturma araçlarından olan kartın okunabilmesini sağlayan araç.
- **Kök Sertifika:** Elektronik sertifika hizmet sağlayıcısının sayısal imzasıdır.
- **Maliyet Etkinliği:** Bir proje ve programdın toplam maliyetlerinin minimize edilmesidir.

- **Metaveri Standardı:** Sayısal olan ya da olmayan tüm kaynaklar hakkında içerik, kalite, erişim, bulunabilirlik vb. açısından yapılandırılmış bilgi veren, kurum içi ve kurumlararası etkin bilgi paylaşımı için gerekli olan standart ve politikalarıdır.
- **Stratejik Plan Önerisi:** Bilgi Toplumu Stratejik Planına esas olmak üzere danışman firma tarafından hazırlanan plan önerisi dokümanı.
- **Stratejik Plan Taslağı:** Danışman firma tarafından hazırlanan stratejik plan önerisi dokümanından yararlanılarak DPT tarafından hazırlanan, eDTr Projesi İcra Kuruluna ve daha sonra Yüksek Planlama Kuruluna sunulan Bilgi Toplumu Stratejik Plan taslağı.
- **Yazılım Evi:** Yazılım firması
- **Zaman Damgası:** Bir elektronik verinin, üretildiği, değiştirildiği, gönderildiği, alındığı ve / veya kaydedildiği zamanın tespit edilmesi amacıyla, elektronik sertifika hizmet sağlayıcısı tarafından e-imzayla doğrulanan kaydı.